!!

!!

لومړی فصل:

د ولس منفي ليدلوری

که څه هم زموږ بادرکه او هوښيار ولس په لويه پيمانه له رسمي تعليم څخه بې برخې دی او ټول وګړي يې تعليم يافته نه دي، خو سياسي شعور لري. د بن تر پرېکړې وروسته په ټول هېواد کې ازادې راډيوګانې فعاليت کوي، چې دا د سياسي شعور په وده کې خپل رول لري. له پېړيو راهيسې جوماتونه زموږ د ټولنيز قضاوت رښتيني مراکز دي او د ولس تر منځ په غم-ښادۍ کې هم خلک د ټولنيزو قضاياوو په اړه بحثونه کوي. که دغو بحثونو ته په ځير وکتل شي، نو څرګنديږي چې عام قضاوت داسې دی، چې اوسنی دولت تګلاره نه لري، په زعامت او مشرۍ نه پوهېږي او د مؤثريت خاوند نه دی. له همدې کبله په ټول هېواد کې د خلکو تر منځ يو منفي ليدلوری موجود دی.

خلک پوهېږي چې دولت بې اغېزې شوی، اقتصادي نظام نه لرو، د ملت حيثيت او ملي هويت مو تر بل هر وخت ضعيف او د کمزورۍ پړاو ته د رسېدلو په حال کې دی.

له نړيوالې ټولنې سره مو اړيکې په خطرناک حالت کې دي [illegible] په هېواد کې [illegible] افغانستان [illegible] راتلونکي په اړه د [illegible] ستونزې زياتې شوې دي

ونه بې امنه او بې ډيسپلينه

دروازو ته رالنډ شوي او که
يوالي ټلوالي د ځواکونو پر

و وسله والو موخه د دولت
ی خپل هدف ته رسېدلي او
مفکوره پياوړې کړې، چې
بريته او په اداري فساد کې

ې کوم ټاکلی هدف نه لري
ف پر لور پر مخ ولاړ شي او د

ې د مهمو مسايلو په اړه په
و يا هم داسې پېښ شوي،
سألې په باب د دولت موقف
وه هېواد مشر چې څرګنده
يا دا چې په دوامداره توګه
ه دولت جوړولای شي او نه

ن پرېکړه وشوه هغه وخت په
ه مندي موجوده وه.
يل د مخه په ناڅاپي ډول يو
ر دي، چې بحث پيل شي د
ا نظر کتل، ځکه د خلکو تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

منځ دا يقين ډېر کمزوری و، چې بويه تر دومره اوږدې کورنۍ جګړې وروسته به هم دوی وکولی شي، چې د خپل راتلونکي په اړه په ازادانه توګه بحث وکړي، خو د وکيلانو باور هغه وخت په ټينګېدو شو، چې ويې ليدل د جرګې خېمې ته څوک له وسلو سره د راتګ اجازه نه لري. په همدې وخت کې د ملي اردو لومړنی غونډ، چې پلې راغلی و، په ډېر متانت او کلکې ارادې وکولی شول، چې د کابل پوليتخنيک له دروازې څخه نيولې د جرګې تر خېمې پورې بې له وسلې ودرېږي، مګر دا ټوله فضا هغه وخت بدله شوه، چې د بدخشان ولايت يو وکيل صاحب د خلکو تر منځ ودرېد او په ډېره حوصله يې د جرګې غړيو او ګډونوالو ته وينا وکړه. د دې وينا لومړۍ جمله به مې هېڅ وخت هم له ياده ونه وځي چې په لوړ غږ يې وويل: "زه نن د بدخشان وکيل نه يم، زه د پکتيا وکيل يم، د باميان وکيل يم، د ننګرهار وکيل يم، د کندهار وکيل يم او...... "په همدې ترتيب دغه وکيل صاحب د ډېرو ولايتونو نومونه ياد کړل او جمله يې په دې پای ته ورسوله، چې دا ټول راغلي وکيلان د سرلوړي افغانستان وکيلان دي. د جرګې په خيمه کې ناستو ټولو وکيلانو د دغه وکيل صاحب وينا په کلکه تاييد کړه او ويې ويل، چې موږ يو موټی ملت يو، چې د يو موټي او سرلوړي افغانستان د راتلونکي لپاره ګډې هيلې لرو.

د دې هدف دا نه و، چې ګواکې زموږ په بېلابېلو سيمو کې مختلفې ستونزې نه وې بلکې هدف دا و، چې په ملي کچه زموږ برخليک يو دی او موږ اړ يو، چې د خپلو راتلونکو نسلونو ژوند ته مثبت او بنسټيز تغير ورکړو.

د ببرنۍ لويې جرګې پر مهال چې ما له څومره استازو سره

خبرې وکړې، نو د ټولو له خبرو څخه د يوې مثبتې ملي اجماع په حواله يوه روښانه غوښتنه دا وه، چې افغانستان بايد يو داسې قوي دولت ولري، چې وکولی شي د يو موټي ملت هيلې تر سره کړي. په افغان ولس کې د مثبتې ملي اجماع حس له دې څخه هم څرګندېده، چې د بن پروسه يې بريالۍ او شوې پرېکړې يې ترسره کړې.

که څه هم ويل کېږي، چې د بن پروسې ګډونوال زيات تره د ملت واقعي استازي نه وو، خو د دې پرېکړې تاريخي اهميت دا و، چې د يوې داسې پروسې بنسټ کېښودې، چې وکولی شي په راتلونکي کې يو افغانستان شموله مشروع دولت جوړ کړي، چې د افغانانو د ارادې محصول وي.

د دې اهدافو د لاسته راوړلو لپاره د بن پروسه په لاندېنيو مشخصو مراحلو طبقه بندي شوه:

١. د قدرت انتقال او د لنډمهالې ادارې تشکيل.
٢. د ببرنۍ لويې جرګې جوړول او د انتقالي ادارې ټاکل.
٣. د نورو کميسيونونو په ګډون د اساسي قانون د کميسيون جوړول.
۴. د اساسي قانون د جرګې دايرول، په اساسي قانون بحث او تصويبول.
۵. د ولسمشرۍ ټاکنې کول.
۶. د ولسي او مشرانو جرګو ټاکنې کول.

د لنډمهالې ادارې اصطلاح د دې لپاره استعمال شوه، چې څرګنده کړي، چې دا يوه انتقالي مرحله ده، چې د ملت د رايې استازيتوب نه شي کولی.

ښاغلی حامد کرزی د لنډمهالې او انتقالي دورې مشر

وټاکل شو او ورپسې د انتخابي دورې د مشرۍ لپاره هم غوره کړی شو. موږ منو، چې همدا يو شخص دی، چې د بېلابېلو دورو مشري يې وکړه، اما د ده د مشروعيت په هرې مرحلې کې د قانون او خلکو د قبوليت پر بنياد توپير لري. د ده د مؤقتې اداري مشري د يوه ډېر کوچني اقليت او د نړيوالې ټولنې د مجبوريت له کبله ومنل شوه، ځکه چې په افغانستان کې بايد په عاجله توګه د طالبانو د واکمنۍ تر رنګېدلو وروسته يوه اداره رامنځته شوې وای. د انتقالي دورې د رييس په توګه د کرزي د ټاکنې مرجع د لويې جرګې پرېکړه وه، چې په سري ډول د جرګې د وکيلانو له خوا ده ته رايه ورکړل شوه، خو دا هم د يادولو وړ ده، چې هغه وکيلان د ملت په خوښه د ملګرو ملتونو د استازو تر څارنې لاندې په غير مستقيمه توګه ټاکل شوي وو.

د منتخب جمهور رييس په توګه د ښاغلي کرزي ټاکنې بل ډول مشروعيت درلود، ځکه د لومړي ځل لپاره د افغانستان خلکو په مستقيمه توګه د ازادو او سري رايو له لارې ولسمشر تعين کړ. د تغير له هرې مرحلې سره د مسؤوليت معنا هم تغير شوه او د هرې مرحلې په راتګ سره يې لمن پراخه شوه، په لنډمهاله اداره کې ښاغلي کرزي د هغو وزيرانو د تغير او تبديل حق نه درلود چې په بن کې د نړيوالې ټولنې له خوا ټاکل شوي وو، مګر په هغه ورځ چې دی د انتقالي دورې مشر وټاکل شو په هماغه ورځ ټول وزيران او نور چارواکي د ده پر وړاندې مسؤول او دی ملت ته د حکومت د مسؤول په توګه وړاندې شو.

د ۱۳۴۳هـ ش کال اساسي قانون د اساسي قانون په توګه پلی شو، خو دا چې هغه اساسي قانون د شاهي نظام لپاره جوړ شوی و د دولت د رييس صلاحيتونه په کې له يوې خوا پراخ او

له بله پلوه مبهم وو. پراخ ځکه وو چې د دولت دريم رکن، يعنې ولسي جرګه، منځته نه وه راغلې او د دې برخې واک هم د ولسمشر په لاس کې و. مبهم ځکه و، چې انتقالي اداري د بن د پرېکړې پر اساس هم تقنيني او هم اداري صلاحيتونه درلودل، خو دغو صلاحيتونو قانوني وضاحت نه درلود او هېڅکله هم داسې ونه شول، چې ستره محکمه دې د اساسي قانون په تعبيرولو سره دغه صلاحيتونه په ډاګه کړي.

د اوسني ولسمشر ټاکنه د اساسي قانون په چوکاټ کې وشوه او اساسي قانون د ولسمشر صلاحيتونه او مسؤوليتونه څرګند کړي دي، ولسمشر د اساسي قانون د متن پر بنياد د خپلو صلاحيتونو د کاروني قانوني مسؤوليت لري. د پاچا او ولسمشر تر منځ توپيرونه په اسانۍ د اوسني اساسي قانون او د ۱۳۴۳ کال د اساسي قانون په پرتله کولو پيدا کېدای شي. پاچا مسؤول نه ګڼل کېده او مشروعيت يې په ميراثي نظام پورې تړلی و، خو ولسمشر برعکس مسؤول شخص دی او د قانوني وجوهاتو پر بنسټ له خپل مقام څخه لرې کېدای شي.

له مشروعيت څخه زموږ د ولس تعبير ډېر زور دی، ځکه د اسلام په مبين دين کې، چې زموږ د سياسي کلتور بنياد جوړوي عدالت او مشروعيت د نظام ستر اساسات ګڼل کېږي او زموږ په ادب او فرهنګ کې هم دې اصل ته ډېر ارزښت ورکول کېږي؛ لکه حضرت علي (کرم الله وجهه) چې فرمايي: عدالت د يوه ملت د غښتلتيا او پخېدا بنسټ دی.

په پخوانيو وختونو کې که څه هم د پاچاهۍ کولو اساس توره او ميراث و، خو عدالت، ديني دنده او د علماوو له خوا پاچا ته نصيحت د پاچا لپاره لوی شان و او پاچا به د خدای (ج)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر وړاندې داسې مسؤول ګڼل کېده، چې د حساب ورکونې لپاره ورته یوازې د اخرت ورځ ټاکل شوې وه، مګر په دې دنیا کې به د دیني عالمانو او صوفیانو کرامو له خوا پاچا د شریعت لارې ته هدایت کېده او بس. خو په یوه جمهوري نظام کې جمهور رییس د یوه پاچا په څېر اختیار نه لري، ځکه جمهور رییس د ولس په اراده را منځته کېږي، د ولس پر وړاندې مسؤول او د کړو وړو قضاوت یې هم په ولس پورې تړلی وي.

د دولت د بریالیتوب او ناکامۍ معیارونه څرګند دي او د دولت رهبر د ولسمشر په توګه د دولت د ټولو تګلارو او کړو وړو مسوول ګڼل کېږي.

په هغو هېوادونو کې، چې نظام مضبوط وي هلته ولس د نظام او ولسمشر د مشروعیت تر منځ فرق کولی شي.

د مثال په ډول، د امریکا په متحدو ایالاتو کې ډېر خلک د ولسمشر بوش له پالیسیو سره جوړ نه وو او د محبوبیت سلنه یې ډېره ټیټه شوې وه، مګر د امریکا د نظام قوت په وروستیو ټاکنو کې څرګند شو او امریکایانو په غوځ اکثریت داسې یو څوک د ولسمشر په توګه وټاکه، چې دوه کاله وړاندې یې د خلکو لپاره تصور هم ناممکن و. په یوه جګړه ځپلي هېواد کې د ولسمشر مسؤولیت تر هغه هېواده، چې جګړه په کې نه وي ډېر دروند دی، ځکه چې ولسمشر باید له یوې خوا په خپل هېواد کې د مشروع او منل شوي نظام پایې ټینګې کړي او له بله پلوه باید خپل مشروعیت هم تثبیت کړي.

او سمهال زموږ په ټولنه کې د خلکو تر منځ منفي لیدلوری، ځکه منځته راغلی، چې پورتنیو دواړو معیارونو یعنې عدالت او مشروعیت ته پاملرنه نه ده شوې.

د خلکو یوه نیوکه داده، چې اجرایي قوه په عمل کې د مقننې او عدلي قوې استقلال او صلاحیتونه نه مني. خلک دا ګڼي، چې اجرائیه قوه یوائینی ځواک دی، چې واګې یې د ولسمشر په لاس کې دي او هره پالیسي، مصلحت او خپلو شخصي ګټو ته په پام سره په هېواد کې عملي کوي. که منتخبې ولسي جرګې ته د کرزي صاحب لومړنۍ وینا وڅېړو عجیبه خلاوې ترې په ډاګه کېږي، ځکه د نوموړي په ټوله وینا کې د اجرائیه قوې د قانون جوړونې لومړیتوب ناڅرګند دی.

د اساسي قانون پر بنسټ دولت اړ دی چې د ټولو قوانینو مسودې ولسي جرګې ته وړاندې کړي چې تر بحث وروسته یا د تقنیني قوې له خوا ومنل شي او ولسمشر ته د توشیح لپاره ولېږل شي او یا هم رد شي.

د یوویشتمې پېړۍ په یوه معاصر دولت کې د افرادو مؤسسو، شرکتونو او نورو عناصرو فعالیتونه د قانون په چوکاټ کې معلوم او مشخص وي. که چېرې د یادو شویو عناصرو لپاره قانون نه وي، یا ابهام ولري، یا د زمان له شرایطو سره برابر نه وي او د یوه زاړه فکر زېږنده وي، نو په داسې حال کې د قانون نشتوالی یا د نامناسب قانون تنفیذ د معقول تشبث مخه نیسي او ستونزې زېږوي. د مثال په ډول، د ځینو سوداګرو ادعا ده چې افغانستان ته په وار وار بې کیفیته تېل وارد شوي دي، چې د استعمال له کبله یې په پایله کې ماشومان په مغزي ناروغیو مبتلا کړي دي. په همدې ترتیب د بې کیفیته تېلو د استعمال له کبله د پلازمېنې کابل په ګډون د هېواد د ټولو ښارونو هوا خورا ککړه او په تېلو د چلېدونکو ټولو انجنونو عمر یې له نیمایي څخه هم زیات راټیټ کړی دی. د ګوتو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

شمېر د څو تنو د ناروا ګټې لپاره زموږ ولس اړ دی چې په میلیاردونو افغانۍ تاوان وکړي او په راتلونکو کلونو کې به هم د دې تاوان له ډول، ډول بدو اغېزو سره مخ کېدل وي.

په اوسني وخت کې دولت د اقتصاد په برخه کې ستر رول لوبوي. یو مثال یې زموږ په هېواد کې د ټلیفون د کمپنیو را منځته کول دي. په (۱۳۸۲ هـ ش) کال کې په ټول افغانستان کې یوازې ۱۰۰ موبایل ټلیفونونه وو، چې د یوه نړیوال شرکت له خوا ملګرو ملتونو ته ورکول شوي وو او په وېش باندې یې لانجې روانې وې.

د دولت هر ستر سلاکار، سفیر او بهرنیو ارګانونو به ټلیفون غوښته، ځکه هغه مهال که به چا غوښتل چې د کابل ښار له یوه ګوټه له بل ګوټ سره اړیکي ونیسي، نو اړ به و چې سړی ور ولېږي، مګر نن ورځ له نېکه مرغه په افغانستان کې اوونیم میلیونه ټلیفونونه فعال دي او نږدې ۷۵٪ افغانانو ته د موبایل د استعمال زمینه برابره شوې ده. همدارنګه تر یوه میلیارد ډالرو ډېره خصوصي پانګه د ټلیفون د شرکتونو له خوا په افغانستان کې اچول شوې ده. د ټلیفون هغه دوه شرکتونه چې په لومړي ځل یې په کار پیل وکړ، د هر یوه شرکت بیه تر ۲۰۰ میلیونو ډالرو لوړه ده او هر کال د افغانستان د مخابراتو وزارت د دې شرکتونو د مالیې له لارې ۱۰۰ میلیونه ډالرعاید لاس ته راوړي.

د افغانستان په نامناسبو شرایطو کې ډېرو خلکو داسې فکر کاوه، چې دلته به کومه خاصه پانګونه ونه شي، کړی مګر دا چې موږ د پانګونې د جلب او جذب منابع پیدا کړې، یو دلیل یې په نړیوال بازار باندې زموږ پوهه وه. په لومړي سر کې د دولت څو لوړ پوړي چارواکي له بهرنیو شرکتونو سره راغلل او

په هېواد کې یې د شل زرو لاینونو ټلیفونونو د فعالولو لپاره شل تر دېرش میلیونو ډالرو پورې غوښتنه کوله، دوی ویل چې له نړیوالو مرستو څخه باید دغه رقم ترلاسه کړي، خو دا چې موږ ته د ټلیفون د نړیوال بازار حالت ښه معلوم و په دې پوهېدو، چې ټلیفون په اوس وخت کې د دولت د مصرف نه، بلکې د عاید منبع ده. دې کمپنیو ته موږ په ټینګه وویل چې زموږ په جګړه ځپلې خېرې مه غولېږئ، موږ د ټلیفون په نړیوال بازار باندې پوه یو او موږ ته د یوه چا تر ناروا شخصي ګټو د خپل هېواد روا ملي ګټې ډېرې مهمې دي او دا مو ورته څرګنده کړه، چې که شخصي ګټې غواړې نو بازار ته دې ولاړ شي. دولت د شخصي ګټو ځای نه بلکې د ملي ګټو د تأمین او تعین ځای دی.

تر یوه اوږده بحث وروسته مو پرېکړه وکړه، چې باید یو څرګند قانوني چوکاټ جوړ کړو، چې په نتیجه کې یې دوو خصوصي شرکتونو ته لایسنسونه ورکول کېدل او درې کاله وروسته دوو نورو شرکتونو ته د لایسنس ورکولو فیصله وشوه.

دا چې په لومړي سر کې یوازې دوو شرکتونو ته اجازه ورکړل شوه دلیل یې دا و، چې دا وخت د بازار شرایط څرګند نه و او څوک نه پوهېدل، چې افغانان به د دې وس ولري چې په میلیونونو موبایل ټلیفونونه واخلي.

د دې تر څنګ د هېواد په امنیتي حالت هم نړیوال ډېر ډاډمن نه وو، نو لومړیو دوو شرکتونو خطر هم ومنلو او د دې په بدل کې یې د ډېرې ګټې توقع هم درلوده او هم یې استدلال کاوه، چې دوی به د خطر منلو تر څنګ بیا هم درې کاله وروسته له قوي شرکتونو سره د سیالۍ توان پیدا کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرنګه چې د دې بهير تخنيکي برخه پېچلې وه، نو انتقالي اداري د انګلستان له دولت څخه غوښتنه وکړه چې ورته يو پياوړی تخنيکي ټيم ورکړي، چې له يوې خوا تخنيکي شرايط په سمه توګه وسنجوي او له بله پلوه کمپنيو ته د تخنيکي شرايطو چوکاټ هم وړاندې کړي. د دې لپاره چې په دې پروسه کې هم نړيوال او هم ملي اعتبار موجود وي او په شفافه توګه تر سره شي، نو کابينې پرېکړه وکړه چې د انتقالي ادارې اراکين به د قرارداد تر اعلان پورې هېڅ ډول رول نه لري، ځکه چې د تخنيکي ارزونې ټيم بايد په بشپړ اختيار پر مخ ولاړ شي.

د انتقالي ادارې د کابينې غړي يوازې په هغه ورځ هغه مجلس ته له نورو مېلمنو سره يو ځای لاړل، چې د تخنيکي ارزونې ټيم بر رسي خلاصه کړې وه، شرکتونه له تخنيکي لحاظه طبقه بندي شوي وو او مالي وړانديزونه چې په يوه کاغذ کې په سري توګه ليکل شوي وو، د خلکو حضور ته وړاندې کېدل.

انتقالي ادارې د امريکا له حکومت څخه غوښتنه وکړه، چې له امريکا څخه په بهر کې د پانګونې تضمين کوونکې ځانګړې مؤسسې (OPIC) ته هدايت وکړي، چې خپل امکانات افغانستان ته ورکړي، ځکه د امريکا د دولت ځينې لوړپوړي مامورين په دې فکر وو، چې د بهرنۍ پانګونې لپاره د افغانستان شرايط نامساعد دي او دې مؤسسې ته به زياتې ستونزې پېښې شي. له همدې امله يې د افغان حکومت دا غوښتنه و نه منله، خو په لومړۍ غونډه کې بيا ما د افغان ولسمشر حامد کرزي په اجازه د امريکا له ولسمشر ښاغلي بش څخه همدا غوښتنه تکرار کړه او بش زما غوښتنه ومنله.

کله چې يادې شوې مؤسسې له يوه ميليارد ډالرو څخه د زياتې بهرنۍ پانګې ګارنټي ورکړه، نو ډېر لږ تاوان يې وکړ او په دې سره د هغو پانګوالو مؤسسو وېره بې ځايه ثابته شوه چې ګومان يې کاوه، چې د دوی پانګه به له خطر سره مخ شي. په افغانستان کې د همدې بريالۍ تجربې پر اساس نورو مؤسسې پنځو نورو جګړه ځپلو هېوادونو ته دا ډول ګارنټي ورکړه.

په تخنيکي لحاظ دوه کمپنۍ برابرې وې، خو له مالي پلوه يوه شرکت يوازې يو نيم ميليون ډالر دولت ته وړاندې کړل او د روشن کمپنۍ چې د قرارداد سيالي يې وګټله، پنځه ميليونه ډالر افغان دولت ته وړاندې کړل، نو ځکه يې له مالي لحاظه عمومي نومرې ډېرې شوې، د قرارداد د سيالۍ تر ګټلو وروسته روشن کمپنۍ غوښتل چې دوی ته دې د ماليې او ګمرکونو په برخه کې ځانګړي امتيازات ورکړل شي، مګر دا چې دولت فکر کاوه چې زيات افغانان به د موبايل ټليفونونو په اخيستلو دا شرکت ګټندوی کړي، نو دا وړانديز يې و نه مانه او په څرګنده يې ورته وويل چې په داسې امتيازاتو ورکولو کې موږ ډېر عايد له لاسه ورکوو او که چېرې تاسې په دې ټينګار کوئ، موږ به له لومړني شرکت سره چې يو نيم ميليون ډالر يې وړانديز کړي وو مذاکرات پيل کړو. خو څلور مياشتې وروسته روشن کمپنۍ ته څرګنده شوه، چې د موبايل د پلور بازار تود دی او د دوی دا تصور چې ډېر لږ خلک به موبايل ټليفون وپېري ناسم وخوت.

افغان بيسيم ټليفوني شرکت ته د استاد رباني، طالبانو او انتقالي ادارې پر مهال ټولو حکومتونو د فعاليت اجازه ورکړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه او دې شرکت په دې برخه کې پانګونه هم کړې وه. له دې شرکت سره هم دولت هر اړخيز بحث پيل کړ او هغه شرايط يې پرې ومنل چې د روښن مخابراتي شرکت منلي وو، مګر يوازې په همدومره توپير چې پخوا دې شرکت ته د جواز ورکولو په اړه بې له مناقصې په دې شرط پرېکړه شوې وه، چې د دې کمپنۍ په سلو کې شل برخه به د دولت وي.

په افغانستان کې د مخابراتي بهير پراختيا ته وده ورکول د دولت د برياليتوب مثال دی او د ناقصو تېلو واردول يې د ناکامۍ مثال دی. دا چې په لومړي سر کې د مخابراتي بهير د ودې اصول د ملي ګټو پر بنياد کېښودل شول، ټول ملت ته يې ګټه ورسېده، خو دا چې د بې کيفيته تېلو په مورد کې ناسم او د ملي ګټو ضد اصول وضعه شول، نو ټول ملت ته يې سخت زيانونه واړول.

د يوه دولت اصولي او قانوني کردار د هغه دولت او هېواد مثبت شهرت ته وده ورکوي او د دې لامل ګرځي، چې پانګه توليد او فعاله شي. که چېرې په افغانستان کې شته پانګه فعاله شي نو له يوې خوا د افغانانو تخنيکي ظرفيت لوړوي او له بلې خوا په زرګونو خلکو ته کاري زمينې برابروي. د مخابراتو او معلوماتي ټيکنالوژۍ په برخه کې اوس زياتره زموږ افغان خويندې او ورونه په کار بوخت دي او په لږ وخت کې يې ثابته کړه چې دوی په تخنيکي وسيلو ځانونه پوهولی شي، مګر هر کله که ناقص قوانين د شخصي ګټو لپاره د ملي ګټو پر ضد وضعه کېږي، نو په هغه صورت کې نه يوازې پانګه وده نه کوي بلکې ملت ته هم ډېره ستره او مرګونې ضربه ورکوي.

که چېرې د بې کيفيته تېلو د ورود له امله د افغان ولس روغتيايي ستونزې ووينو، نو په راتلونکو د پرشو کلونو کې به يې تاوان تر لسګونو ميليونو ډالرو واوړي.

دا چې د ناسمو پاليسيو تطبيق ملت ته صدمه رسوي، نو ځکه د پاليسۍ جوړولو کار يوازې د دولت دنده نه، بلکې د ټول ملت دنده وي. که چېرې دولت سمه پاليسي يا وضعه کولی نه شي او يا يې په تطبيق کې پاتې راځي، نو په حقيقت کې د خپل ولس او نړۍ پر وړاندې يو ناکام دولت ګڼل کېږي.

د دولت برياليۍ پاليسي دولت ته هغه عوايد په لاس ورکوي، چې دولت ترې د ملي لګښتونو پر مهال ګټه اخلي او هغه کارونه پرې ترسره کوي، چې د ملي ګټو د تأمين لپاره حياتي ارزښت ولري. د ساري په ډول، د معلولينو، کونډو او يتيمانو، تقاعديانو او نورو بېوزلو خلکو د ساتنې لپاره د ځينو لګښتونو تر سره کول د دولت هغه فريضه ده، چې د اسلامي عدالت او ټولنيزو تړونونو پر اساس يې بايد تر سره کړي.

که چېرې د دولت عوايد کال پر کال زيات نه شي، نو د ټولنې بې وزلي پاړکي لا بې وزلي کېږي او دولت هغه مهال د ټولنيزو ژمنو په تر سره کولو کې پاتې راځي، چې عوايد په سمه توګه سمبال نه کړی شي. د تېلو او ټيليفون سمبالښت يو ډول کار نه دی، هر يو يې د ځانګړو قواعدو او اصولو وضع کول غواړي، چې په ځينو شرايطو کې به د دولت نېغ په نېغه رول اخيستو ته اړتياوې او په ځينو وختونو کې به يوازې دولت طرحه جوړوي او يا به يې تطبيقوي، مګر دا بايد څرګنده وي چې يو اصولي بازار بې د اصولو او قوانينو له تطبيق څخه سم فعاليت نه شي

کــولی. د ازاد بــازار معنــی دا نــه ده چــې قــوانین تــر پښــو لانــدې او مافیایي حرکتونو ته میدان خالي شي.

پــه او ســنیو شــرایطو کــې د دولــت د مشــروعیت معنــی دا ده، چې دولت باید د ولس لپاره ځینې کلیدي خدمتونه تر سره کړي او کــه چېرې پــه هــره برخــه کــې دولــت د کلیــدي خــدماتو پــه تــر ســره کولـو بریـالی نـه شي، نـو هغـه دولـت ناکـام دولـت شمېرل کېږي او د ناکامۍ په پام کې نیولو سره یې مشروعیت هم کمېږي.

کــه پــه اصــولي توګــه پــه خپــل ولــس کــې ننــي منفــي لیــدلوري تــه ځیر شو، نو څو ټکي مو په لومړي سر کې مخې ته راځي:

[illegible] لـه او سنـي دولـت څخـه د ولـس تـوقـع دا وه چـې د نـاروا زور او قــوت د اســتعمال دوره بــه پــای تــه ورســوي او تــر دې وروســته بــه د دوی ســرونه، مــال، نــاموس او... لــه هــر ډول خطــر څخــه پــه امــان وي او دوی بـه پـه ازادانـه توګـه کـولی شـي، چـې د هېـواد لـه یـوه ګـوټ څخـه بـل تـه پـه ډېـره اسـانۍ سفر وکړي او همـدا راز بـه د وطنوالـو پـه حیث د برابرو حقونو خاوندان شي، مګر لـه بـده مرغـه نـن ټول ولسویني، چـې تر پخوا زیاتـه وضعه پـه خرابېدو ده. نـه د چـا نـاموس پـه امـن دی او نـه مـال، د هېـواد پـه ځینـو سیمو کـې پـر اتـه کلنو نجونـو جنسـي تېری کېـږي، خـو تېـري کوونکي او قـاتلین تـر نیولـو وروسـته بیـا د رییس جمهور پـه امـر خوشې کېـږي، نـو پـه داسـې وخـت کـې بـه څرنګـه څـوک بـاور وکـړي، نـن ورځ یـوازې زمـوږ خوېنـدې نـه دي چـې دا راز تېـري زغمـي، بلکـې د نـورو غلـو پـه ګـډون ځینـي پـولیس هـم پـر ولـس بانـدې ډول ډول تېـري کـوي. پـه پولیسـو بانـدې د امریکـا دولـت شپږ میلیـارده ډالـر ولګـول، خـو د دولـت د بـې غـورۍ لـه املـه د تېـر کـال د سـرطان تـر میاشـتې پـورې د پولیســو یــو ټــولی هــم د امریکــا د تفتــیش د اداري د رپــورټ لــه

مخې حتی د خپلـو د نـدو د پېژنـدو تـر مرحلې هـم نـه و رسـېدلی. پـه همـدې حـال کـې څـو زره تعلـیم یافتـه پـولیس افسـران د ببلابېلـو ناسمو دلایلو لـه مخې احتیـاط تـه سـوق او پـر کورونـو کېنـول شـول. همـدا ډول تـر سلـو زرو زیـات تعلـیم یافتـه افسـران تنقیص او اوس پـه ښـارونو کـې لاسي کراچۍ چلـوي، مګـر پـه سلګونو نـور غیـر مسـلکي کسـان د پولیسـو او سـرحدي قـواوو پـه عمـده چوکیو کې مقرر شوي دي.

ډېـر خلـک پـه دې بـاور دي چـې د پولیسـو د قومانـدانۍ پـه چوکیـو بانـدې نـرخ ایښـودل شـوی او بـې لـه پیسـو ورکولـو څـوک نـه شـي کـولای د قومانـدانۍ څـوکۍ تـر لاسـه کـړي. د امریکـا د تفتـیش اداري د رپـورټ لـه مخې لا تـر اوسـه د پولیسـو سـم تعـداد معلـوم نـه دی، ډېـرو کـارکوونکو تـه پـه وخـت معـاش نـه رسـېږي او اداري فسـاد لکـه د سـرطان مـرض د ځینـو پولیسـو تـر منـځ پـه تېـزۍ د خورېدو په حال کې دی.

کله چې خبره تـر دې بریده رسېدلې، نـو څه فکر کوئ چې ایـا د افغانسـتان بـې دفـاع ولـس بـه پـه داسـې ځینـو پولیسـو د خپـل نـاموس، سـر او مـال د سـاتنې بـاور وکـړي؟ دا پوښـتنه دا پوښـتنه یـوه شـپه کابـل ښـاریانو د یـوه سیمه ییـز ټلویزیـون لـه لارې ځـواب کـړه. پـه کابـل ښـارکې لیـوني سـپي ډېـر شـوي وو، ښـاروالۍ غوښـتل چـې سـپي لـه منځـه یوسـي، خلکـو ټلویزیـون تـه ټلیفـون وکـړ، چـې د خـدای پـه پـار سـپي ونـه وژنـئ، ځکـه چـې د دوی نـاموس، سـر او مالونـه پـه خطـر کـې دي، خلکـو ادعـا کولـه چـې د شـپې لـه خـوا د کابـل ځینـې پـولیس د خلکـو پـر ناموسونو تجـاوز کـوي، د خلکو مالونـه غـلا کـوي خـو د لېونـو سـپیو لـه ډاره دوی پـه ښـار کـې د ګرځېدو زړه نـه ښـه کوي او کـه چېـرې سـپي ووژل شـول د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی محافظت به بيا ډېر مشکل شي.

کله چې ځينې پوليس خپل رسمي لباس غلو ته په پور ورکوي او يا دا چې په رڼا ورځ په خپله غلا ته بدې وهي، نو ايا په نظام کې داسې څوک شته چې ويښ وي او د ولس د ناموس او ژوند د مصئون ساتلو مسؤوليت پر غاړه واخلي؟

د عبدالرحمن خان د سلطنت په دوره کې د جلال اباد -تورخم پر لويه لاره يوې قافلې خپل مالونه يوه کلي ته نږدې ښکته کړل او ويده شول، غلو د ويدو سوداګرو مالونه پټ کړل او په تورږمۍ کې ورک شول. سهار چې سوداګر له خوبه ويښ شول، نو په بيړه يې ځانونه د امير دربار ته ورسول. امير ورته وويل: ايا تاسې نه پوهېدئ، چې د هغه کلي خلک له څېرمې غله دي او تاسې بيا هلته ويده شوئ؟. سوداګرو ورته وويل موږ فکر کاوه، چې د امير د هېواد په قلمرو کې امنيت ټينګ دی، نو که موږ ويده شو امير خو به ويښ وي. امير ورته په ځير وکتل او ويې ويل: "تاسې اوس ولاړ شئ زه به يوه اونۍ وروسته ستاسې مالونه په بشپړه توګه درته تسليم کړم. " غلو غلا کړې وه، خو د امير د دبدبې او هيبت له امله يې اندې نه وو تقسيم کړي، کله چې کلي ته عسکر ورسېدل غله څرګند او مالونه يې ترې يوووړل، لومړی يې سوداګرو ته خپل مالونه ورکړل او بيا يې غله قاضي ته وسپارل.

دا چې د هغه مهال امير په نشت وسايلو داسې کولی شول، نو څرګنده ده چې افغان ولس په خپله د بې نظمۍ طرفدار نه دی هر وخت چې د دولت مشرانو د نظام د جوړولو اصول تعقيب کړي ولس يې خدمت ته حاضر شوی او ملاتړ يې ورسره کړی دی.

اوس چې په افغانستان کې امنيتي وضعيت خراب دی ډېر دولتي چارواکي د دې پړه د وسله والو مخالفينو پر غاړه اچوي، خو حقيقت دا نه دی چې وضعه يوازې هغوی خرابه کړې، بلکې وضعه د دولت بې غورۍ او بې کفايتۍ هم خرابه کړې ده. په يو هېواد کې چې د مجازاتو او مکافاتو روش نه وي، نو هلته به څرنګه څوک د اصولو په پلي کېدو باور ولري. کله چې يو والي په ولايت کې ناکام شي، له هغه ځايه راوستل شي او په مرکز کې وزير مقرر شي او که وزير ناکام شي، نو هغه بيا کوم بهرني هېواد ته د سفير په توګه واستول شي، ايا د افغانستان په شاوخوا دېرش ميليونو خلکو کې پنځه زره صادق او کارفهم خلک نه پيداکېږي، چې په مرکز او ولايتونو کې ټولې کليدي څوکۍ د څو محدودو کسانو په لاس کې دي او په دې ادلون بدلون کې بيا هم اقتدار له همدغو کسانو سره پاتې دی.

که چېرې امنيت د دولت له اصلي وجايبو څخه وشمېرو، نو نن ورځ د افغانستان د خلکو اجماع پر همدې ده چې دولت پخپله دې دنده کې پاتې راغلی او ناکام دی، خو تر دې هم د خواشينۍ خبره دا ده، چې د وضعې د ښه کېدو اميد نور د ولس په زړه کې په مړ کېدو دی او فکر کوي چې د دې دولت په موجوديت کې حالات د تباهۍ او بربادۍ پر لور روان دي. په دې کې شک نشته چې د ځينو ګاونډيو هېوادونو له خوا بل شوي اور ته پکې وهل کېږي او دلته لاسوهنه کوي، مګر دا هم د هېرولو نه ده چې فاسد قوماندانان، غله واليان او بدې خواره قاضيان زموږ د ګاونډيو هېوادونو له خوا نه دي ټاکل شوي، بلکې موجوده دولت په دندو ګومارلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

1À ولس ويني چې قراردادیان ښکاره ناري وهي چې د قرارداد د اخيستو پر سر د دولت لوړ پوړو چارواکو ته فيصدي ورکوي او له ولسوالۍ نيولې تر وزارت پورې د رشوت اخيستو جريان هم په ډاګه دی، نو

په داسې حال کې به خلک څنګه په دې ډاډمن شي، چې ايا اوسني دولتداران په رښتيا د کوم نظام د جوړولو هيله او اراده لري.

1È يوه برخه خلک داسې منفي ليدلوری لري، چې دولت د يوه قوي اقتصاد د جوړولو لپاره کومه ځانګړې او عملي طرحه نه لري، په همدې ترڅ کې د بې کيفيته تيلو د را واردولو مثال بايد دا هم څرګنده کړې وي، چې دولت د شخصي ګټو مرکز ګرځېدلی او په ډېرو برخو کې يې د ناوړو مصلحتونو په نظر کې نيولو سره ملي ګټې تر پښو لاندې کړې دي. د افغانستان د اوسني نفوس زياته برخه ځوانان تشکيلوي، چې عمرونه يې له پنځه ديرشو کلونو ټيټ دي او لا هم د ځوانانو شمېره مخ پر زياتېدو ده، مګر د دغو ځوانانو تر منځ د بې کارۍ سلنه له څلوېښتو نيولې تر شپږڅلوېښتو رسېږي. که چېرې د دې ستونزې مخه ونه نيول شي او يوه بنسټيزه اقتصادي طرحه رامنځته نه شي، نو يوازې همدغه بې کاري د دې لپاره بس ده چې په ټول هېواد کې امنيت درهم برهم کړي.

ما دوه کاله مخکې د ايريا په نامه د يوې خيريه ټولنې، چې د افغانستان ډېره ستره سروې يې کړې وه له څلورو تنو مسؤولينو سره وليدل. زما يوه پوښتنه دا وه چې د افغانستان په سوېل کې د طالب تعريف څه دی؟ څلور واړو بې له ځنډه ځواب راکړ چې (بېکاري). د دې خبرې معنی دا ده، چې بل کوم بارز علت نشته

بلکې بېکاري ده چې د ټولې بدبختۍ سرچينه ګڼل کېدی شي او په اوس وخت کې بې امني هم د پيسو پيدا کولو په يوې سترې منبع بدله شوې ده. موږ پوهېږو ، چې زموږ په معلولو او په نشه يي توکو معتادو ځوانانو سوداګري روانه ده او پر ژوندانه باندې يې قيمتونه ايښودل شوي دي. تاسې به له ډېرو رسنيو څخه دا رپوټونه اورېدلي وي، چې نن دلته يوه کورنۍ په دوو سوو ډالرو خپل ماشوم پلوري او سبا هلته يوه کورنۍ د نر ماشوم په نيمايي بيه ماشومه نجلۍ پلوري، چې د پاتې کورنۍ ژوند پرې وژغوري، مګر په همدې حالت کې هم ځينې کسان چې د بن تر پرېکړې وړاندې يې يوازې لس زره ډالره شتمني درلوده، نن ورځ د هېواد په د ننه او له هېواده بهر په لسګونو ميليونه ډالر او جايدادونه لري. د ښار اوازې وايي، چې ځينو اشخاصو ته په ځينو بانکونو کې بې له يوه قيران شتمنۍ څخه د اسهامو لويه برخه ورکول شوې او دا ځکه چې دا اشخاص يا د لوړ پوړو چارواکو ورونه دي او يا يې خپلوان. همدا راز خصوصي بانکونه د دې لپاره جوړ شوي وو ، چې افغان متشبثينو ته د پانګې ورکولو زمينې پيدا کړي، خو د دې برعکس ځينو خصوصي بانکونو چې د افغانانو پس انداز حسابونه پکې پراته دي، په همدې پيسو باندې يې په دوبۍ کې د تعميراتو کارونه پيل کړي او همدا دليل دی چې ځينو بانکونو د اوسني نړيوال مالي بحران له کبله ستر زيانونه ليدلي، چې تاثير به يې د بې کيفيته تېلو د زيانونو په څېر زموږ خوارو خلکو ته ور ورسېږي.

د اصولو د نه پلي کولو يو بل مثال دا دی، چې ما ته د يوه دولتي بانک لوړ پوړي چارواکي وويل: "يوه ورځ د دولت يو

لوړپوړي زورواک له خپل وروور سره راغي او د بانک له مسؤولينو څخه يې د څو ميليونو ډالرو د پور غوښتنه وکړه. د بانک مسؤولينو ورته وويل، چې د دې پور په بدل کې به ستاسو تضمين څه وي. زورواک په تمکين او اطمينان وويل: زما څوکۍ او زمونږ فاميلي اثر رسوخ. کله چې د دولت دا ستره څوکۍ زما په لاس کې وي، نو ته څوک يې چې له ما څخه تضمين غواړې! "د بانکي اصولو پر بنسټ بانکي پور بې له مناسب تضمين څخه نه ورکول کېږي، مګر د اوسني دولت زورواکان يې د څوکۍ په زور تر لاسه کوي.

د افغانستان د مرکزي بانک يوه عمده دنده دا ده، چې خصوصي بانکونه وڅاري او دا يقيني کړي چې ياد شوي بانکونه هغو خلکو ته پور ورکوي، چې د پور اخيستو شرايط يې پوره کړي وي او دا خبره څرګنده وي چې پور اخيستونکي د پور د ادا کولو امکانات لري، مګر د دې برعکس د يوه بل بانک کارکوونکو راته وويل چې د مرکزي بانک يو لوړ رتبه مامور ځينو خصوصي بانکونو ته ټيليفونونه کول او په ناروا ډول يې غوښتنه ځنې کوله چې ځينو هغو اشخاصو ته دې ستر پورونه ورکول شي چې هغوی د پورونو شرايط هم نه پوره کول.

په يوه هېواد کې اقتصاد هغه وخت وده کوي، چې د مقرراتو ميدان هوار او شفاف وي او هر متشبث وکړی شي چې په ټولو اساساتو باندې په يقين سره خپله مفکوره پلې کولی شي او له همدې لارې خپل ځان او هېواد ته ګټه ورسوي، مګر اوسمهال د دولت د بې کفايتۍ او فساد له امله دا ميدان په بشپړه توګه ناهموار او نامساعد دی. ولس له لوږې مري او د ګوتو په شمېر خلکو ته د دې زمينه برابره ده، چې په ناقانونه توګه ستري

پانګې تر لاسه کړي او هر چېرې چې پانګه وويني نو په هماغه ساحه باندې خپلې منګولې ښخې کړي او تر انحصار لاندې يې راولي. د دغو ناوړه اعمالو څخه په بيا-بيا نړيوالو او کورنيو مطبوعاتو پرده پورته کړه او تېر کال د نړيوال شفافيت د جوړښت مؤسسې، چې هر کال د رايو تر اخيستو وروسته د نړۍ د هېوادونو په اړه د اداري فساد سروې خپروي او په دې سروې کې هېوادونه طبقه بندي کوي. په ۲۰۰۸ ميلادي کال کې د دغې مؤسسې د خپرې شوې سروې په اساس افغانستان د نړۍ په پنځو ډېرو بدنامو هېوادونو کې يو و او د شمېرې د ترتيب له مخې پنځم هېواد ښودل شوی و، مګر د همدې مؤسسې د ۲۰۰۵ ميلادي کال په سروې کې افغانستان ۱۱۴ م هېواد و، چې د اداري فساد کچه په کې متوسطه ښودل شوې وه او تر دېرش کلنې جګړې وروسته د اداري چوکاټ په لحاظ په ډېر بد حالت کې نه و، مګر سږ کال افغانستان د اداري فساد د ډېرښت له کبله ۱۷۲ هېواد دی، چې دا زمونږ د بېوزله ولس توقع نه وه.

اداري فساد يوې نامشروع ماليې ته ورته دی، هر څومره چې فساد زياتېږي په هماغه اندازه ورسره نامشروع ماليه هم زياتېږي او دا چاره عامو خلکو ته سختې ستونزې راولاړوي. ښايي پوښتنه پيدا شي چې نامشروع ماليه کومې ماليې ته وايي؟ ځواب يې دا دی چې څه موده وړاندې په کابل کې يوې کورنۍ تر خپل منځ د جايداد د وېش ترکه جوړوله، د کورنۍ مشر چې عمر يې اتيا کالو ته رسېده له قاضي څخه وغوښتل، چې خپل وروور ته د هغه برخه جايداد چې هېڅ لانجه په کې نه وه تسليم کړي. قاضي صاحب له دغې کورنۍ څخه د اتو زرو امريکايي ډالرو نامشروع ماليه غوښته. کورنۍ ورته وويل چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په کوم دليل دوی اړ دي، چې قاضي ته اته زره ډالر ورکړي، خو قاضي دوه پښې په يوه موزه کې کړې او تر هغه يې د جايداد ترکه ورنه کړه، چې تر څو يې اته زره ډالر جيب ته نه کړل. دا پيسې چې د قاضي جيب ته ولاړې د يوې افغانۍ په اندازه يې هم د دولت په حساب کې جمع نه کړې شوې، اما له بېوزله ملت څخه دا يوه ډېره لوړه ناروا ماليه ده چې واخيستل شوه.

د اسلام په مبارک دين کې شخصي جايداد مصئون دی. د امير عبدالرحمن خان د سلطنت د کونړ ولايت د محکمې اسناد ما د يوې علمي څېړنې په موخه مطالعه کړي او له هغو اسنادو څخه دا په ډاګه کېږي، چې هغه وخت هندو افغانانو په مسلمانانو خپل جايدادونه يا پلورلي او يا يې ترې اخيستي دي. همدا راز نورو اقوامو هم يو پر بل باندې جايدادونه په ازادانه توګه بې د کومې نامشروع ماليې له ورکړې پلورلي دي، د داؤد خان د حکومت تر رنګېدو پورې د خلکو جايدادونه نسبتاً مصئون وو، مګر د ثور تر کودتا وروسته په هېواد کې داسې ګډوډي رامنځته شوه، چې د ډېرو افغانانو جايدادونه يا په جعلي ډول وپلورل شول او يا په زور غصب شول، چې نن ورځ ډېر جايدادونه تر پوښتنې لاندې دي. د اوسني دولت د ښار جوړونې د وزير په وينا په لسګونو زرو جريبه دولتي ځمکې د ځينو کسانو له خوا په زور نيول کېږي او په لوړه بيه په دغه خوار ولس باندې پلورل کېږي او د هرې ورځې په تېرېدو دا بهير پياوړی کېږي. ډېر لږ افغانان باوري دي، چې جايداد يې مصئون دی او دوی پرې پانګونه کولی شي.

د خلکو له فعال ګډون او د قانون له موجوديت څخه علاوه د خلکو د جايداد د مصئونيت تضمين نه شي کېدی. په کابل ښار

کې په ميليونونو خلک د غوره قوانينو د نشتوالي له کبله په غير قانوني ډول ژوند کوي، ځکه چې يو شمېر سيمې لکه وزير اکبر خان مېنه، دريمه او څلورمه کارته او داسې نورې د ښاروالۍ د نقشې له مخې جوړې دي، مګر ډېری داسې سيمې هم شته چې د ښاروالۍ د پلان له مخې نه دي جوړې شوي او د ژوند تېرولو ډېر لږ امکانات هم ورته برابر نه دي.

که په ښاروالۍ کې کاري کفايت وای، نو په عاجله توګه به يې د نورو ځمکو د نقشه کولو کارونه تمام کړي وای او د قانوني جايدادونو د توزيع پروسه به يې د دې لپاره هم چټکه کړې وای، چې ښېرته راستنېدونکو کډوالو په داسې جايدادونو باندې پانګونه کړې وای، چې شرعي او قانوني محفوظ حيثيت يې درلود او په اسانۍ سره يې ملکيت تثبيتېدلی شوای.

ښاروالۍ بايد د ښار د هغو برخو په باب چې له لسيزو را په دېخوا په کې خلک ژوند کوي مناسب اقدام کړی وای، چې د هغوی جايدادونو قانوني بڼه غوره کړې وای. د داسې کشالو د هوارې لپاره په ځينو هېوادونو کې ډېرې اغېزمنې لارې رامنځته شوي، چې له هغو تجربو څخه هم ګټه اخيستل کېدی شي. لکه د جاپان د نګويا ښاروالي چې داسې مسايل يې په برياليتوب سره حل کړي دي او په خپله د کابل ښار اوسېدونکو هم د دې لانجو د هوارې لپاره غوره وړانديزونه کړي، چې د غور وړ دي او د اوسېدونکو، ښاروالۍ او نورو دولتي دوايرو تر منځ په تفاهم په کاميابۍ سره حل کېدی شي. مګر د کابل ښاروالي د بې کفايتۍ او فساد په داسې تيارو کې ډوبه ده چې نوره ترې د خلکو هيله پرې شوې او دا ښاروالي د ستونزو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېلابېل قومونه تر خپله منځه خپلوی کوي، يوله بله سره په ولسي مسايلو کې همکاري کوي او هېواد تر دېرش کلنې جګړې وروسته د يووالي په لور روان شوی دی، مګر له بده مرغه د څو مغرضو اشخاصو د شخصي ګټو لپاره يو ځل بيا په ټول ولس د نهيلۍ څپه خپره شوې، په قومونو سياسي سوداګري روانه ده او د ځوانو هلکانو او نجونو احساسات پارول کېږي، چې د خپلې خاورې نور او سېډونکي پردي وبولي، د هغوی افتخارات تر خاورو لاندې کړي او ځانونه تر نورو لوړ وګڼي. څو پېړۍ وړاندې موږ دې نتيجې ته رسېدلي وو، چې که زه وايم چې زه يم او ته وايې چې ته يې، نه به زه يم نه به ته يې او که ته وايې چې ته يې او زه وايم چې ته يې، هم به زه يم هم به ته يې.

که څه هم په دغه ناوړه وضعه کې د ولس د راښکېلېدو لپاره نور ډېر عوامل هم پيدا شوي دي، خو اصلي ستونزه په سرچينه کې ده. د دولت کابينه د سرچينې په توګه په دغه فساد ککړه ده، ځکه د کابينې تر منځ په هغو اخلاقي اصولو او ښو قوانينو باندې اجماع نشته چې له مخې يې د دولت هر يو مامور د ټول ولس پر وړاندې ځان يو ډول مسؤول وبولي. د دولت يو شمېر لوړ رتبه اراکين په بشپړه بې عدالتۍ ټولې څوکۍ خپلې کورنۍ، قبيلې او قام ته ورکوي او که چېرې په يوه هېواد کې اداري جوړښتونه په دې ډول وي، نو هلته به څنګه خلک اعتبار وکړي چې موږ يو موټی ملت يوو.

د افغانستان خلک ټول د ترخو حقايقو په بنياد يوې منفي اجماع ته رسېدلي دي، ځکه د کرزي صاحب تر انتخابېدو وروسته ټولو د ده د بريالیتوب هيله درلوده او فکر يې کاوه،

هواري کومه ګټوره لاره نه لري.

له همدې کبله ښاروالۍ ته اوس خلکو د چوروالۍ لقب ورکړی دی. دا چې عامه وجدان چور او چپاول نه مني، ځکه د زورواکو له خوا تالا شوي شېرپور ته چورپور وايي او دا ډېره حقيقي نومونه ده، ځکه شېرپور رښتيا هم د مفسدو دولتدارانو د لوړپوړو مامورينو له خوا چور شوی دی، د دولت اراکينو دا قيمتي ځمکه په څو چنده ارزانه بيه واخيسته او بيا يې يوه اونۍ وروسته پنځه بېسويي نمره په ۱۲۰ زرو امريکايي ډالرو وپلورله. په وزيراکبرخان مېنه او شيرپور کې په لسګونو داسې دلالان شته، چې پېرودونکي ته په لږه شېبه کې د ځمکې بيه څو چنده لوړه ښيي او کله چې همدا دلالان محاکمو ته ولاړ شي، نو د ځمکې قيمت څو چنده ټيټ ښيي چې په پايله کې يې د دولت ماليه ټيټه او ګټه يې د څو زورواکو جيبونو ته ولاړه شي.

که داسې عواملو ته له هره پلوه نظر واچوو، بيا هم همدې يوې پايلې ته رسېږو، چې له دولت سره د ولس د هوسا کولو لپاره کومه څرګنده طرحه او پلان نشته، بلکې برعکس له دولت څخه د شخصي او تنظيمي ګټو مورچه جوړه شوې او د دې منفي وضعې بدې اغېزې په ځانګړي ډول په ځوان نسل باندې تر نورو ډېرې ښکاره او جوتې دي، ځکه دولت د اصولو پر اساس نه دی ولاړ او کارکوونکي يې د پوهې او پرهېزګارۍ پر بنسټ نه دي مقرر شوي، بلکې پر ناروا لارو راغلي او د په کارپوه ځوانانو د رشد او پرمختګ مخه يې ډب کړې ده.

همدې ويجاړوونکي وضعيت ملي يووالي ته صدمه رسولې، ځکه د بن د پروسې په پيل کې ټول خلک په دې باور وو، چې په ولس کې لا هم د ملي يووالي روحيه پياوړې ده،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې کرزی باید پوه وي چې دی په سيالانو کې ولس بريالی کړی، نو بايد وپوهېږي چې ولس ريښه او دولت ونه ده. که ريښه مضبوطه وي ونه به استوار وي او بيا به په اسانۍ سره د ونې د شاخ برۍ کار تر سره شي.

مطلب دا چې جګړه ځپلي ولس بنسټيز اصلاحات غوښتل، خو له بده مرغه د دې برعکس دولت اصلاح شوې برخې هم په فساد ولړلې او کړې تورې يې هم په خاورو ومنډلې.

دې چارې نه يوازې زموږ ولس، بلکې زموږ نړيوال ملګري هم مايوس کړي او هغوی اوس فکر کوي چې افغانستان د جوړېدو نه دی. په نړيواله کچه د افغانستان دولت نن يو ځل بيا د ډېر ټيټ حيثيت څښتن دی. په هر نړيوال اخبار کې د افغانستان دولت د يوه کمزوري، غله او فاسد رژيم په نامه ياد ېږي. زموږ د ولس منفي ليدلوری نړۍ ته انتقال شوی او د نړۍ ډېر ستر دولتونه هم اوس فکر کوي، چې اوضاع له حده وتلې، خطرناکه او خرابه ده.

د ولس منفي ليدلوری د ستونزو د تشخيص لپاره لازمي دی، مګر د ناخوالو پر وړاندې يوازې د منفي ليدلوري په درلودو هم کومه بريالۍ پايله نه تر لاسه کېږي، ځکه د مرض تر تشخيص وروسته فوراً دارو په کار دي، يعنې د ستونزو تر پيدا کېدو وروسته د حل لپاره د ټول هېواد په کچه اوس يوې مثبتې ملي اجماع ته ضرورت دی، چې رامنځته شي او د ستونزو هواري ته په شريکه د حل لارې چارې ومومي. نو ځکه لازمه ده چې په راتلونکي فصل کې د مثبتې ملي اجماع د منځته راتګ پر لارو چارو بحث وکړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم فصل:

د مثبتې ملي اجماع په لور

موږ اوس یوې داسې دوه لارې ته رسېدلي یوو چې پوره څرګنده ده، یوه لاره د ځانځانۍ، شخصي ګټو او د ملت د نهیلیو خوا ته تللې، چې د ګوتو په شمېر خلک په کې د میلیاردونو ډالرو خاوندان کېږي او پاتې شا وخوا دېرش میلیونه ولس په کې په لوږه، تنده، فقر او بې امنۍ کې شپې سبا کوي. له بلې خوا به د افغانستان ګاونډیان له دې هېواده یو ځل بیا د بزکشۍ میدان جوړ کړي او زموږ دولت به په کې د نندارچي په حیث د خیر پر غونډۍ ناست وي، چې په داسې کېدو به افغانستان په لسګونو نور کلونه هم د بې وسۍ په یوه داسې ګرداب کې غرق وي، چې د حال او مستقبل په اړه به فکر هم نه شي کولی.

د دې دوه لارې بله لاره د ایمان، باور او یووالي لار ده. د ټینګ ایمان، یووالي او ریښتینولۍ درلودل هغه څه دي، چې کولی شي موږ د یوه قانوني او اغېزمن دولت خاوندان کړي.

د زمانې په دې پړاو کې چې پر ټول هېواد د نهیلۍ څپه خپره ده، کېدی شي چې موږ د یوې مثبتې ملي اجماع په تر سره کولو خپلې هغه شتمنۍ په ګوته کړو، چې له دا ډول ناوړو شرایطو

ښځه هېواد ته د خلاصون لار پیدا کړو. موږ د دې توان لرو، چې د ثبات، سوکالۍ، اتفاق او ریښتینولۍ داسې لاره غوره کړو، چې جګړه ځپلی افغانستان په اسلامي نړۍ کې د اغېزمن دولت څرګنده نمونه وګرځوي. له دې بحران څخه د وتلو لپاره زموږ شتمنۍ کومې دي؟

الف- د اسلام مبین دین:

زموږ تر ټولوستره شتمني د اسلام مبین دین دی. د افغانستان په سلو کې نږدې ۹۹.۹۹ وګړي د اسلام د سپېڅلي دین پیروان دي. هر وخت چې زموږ ولس د بهرنیو یرغلګرو تر تاړاک لاندې راغلی د اسلام د مبارک دین پر رسۍ یې منګولې لګولي او هېواد ته یې نجات ورکړی دی.

اسلام زموږ د ګران هېواد نړېدلی شېرازه ساتلې ده. په دې کې باید هېڅ شک نه وي، چې موږ مسلمانان وو، یوو او تر ابده به مسلمانان یوو. دا حقیقت موږ او نړۍ ته څرګند دی، چې اسلام د تشدد او ناروا ملاتړ نه کوي. دا چې نن ورځ د اسلام تر شعار لاندې څه کېږي دا زموږ خامي ده نه د اسلام. ځکه هر څوک چې په زور د چا پر حق خېټه اچوي دا د اسلام د اصولو، عقایدو او قوانینو خلاف عمل دی. اسلام تېری نه مني او تېری کوونکی د سزا وړ بولي.

څرنګه چې مو په تېر فصل کې ولوستل، عدالت د عبادت اساس دی او دا اساس زموږ په ټولنه کې ژورې ریښې لري، مګر زموږ ځینې وګړي په دې نه پوهېږي، چې د اسلام د ځلانده تمدن ډېرې پیاوړې څېرې زموږ په خاوره کې ټوکېدلي. د عباسیانو عصر چې د اسلامي تمدن یوه ډېره پیاوړې دوره وه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ د يوه ملت په توګه د دې تمدن په را وستلو او استحکام کې خورا ستر رول لوبولی و.

د هارون الرشيد او مامون الرشيد په دوران کې له بغداد نه په بلخ کې د مدارسو شمېر زيات و. دا مطلب پروفيسر فيډريک ستار چې د امريکا د متحدو ايالاتو په يوه معتبر پوهنتون کې استاد دی، په ډېر وضاحت وړاندې کړی دی. د دغو مدارسو نصاب هغه مهال يوازې په ديني علومو پورې محدود نه و، بلکې ټول مضامين او علوم په کې شامل وو.

په عباسي دوره کې د ژباړې زياتره مراکز د دولت له خوا تمويلېدل او هدف دا و، چې د نړۍ ټول علوم له نورو ژبو څخه عربي ژبې ته وژباړل شي، چې په دې بهير کې زموږ د خاورې نامتو پوهانو زيات زحمت و اېست او د همدې ژباړو برکت و چې يوناني فلسفه ژوندۍ وساتل شوه او اروپا ته منتقل کړی شوه.

د همدې روښانه عصر په برکت صفر چې د هندوستان کشف و د دغو ژباړو له لارې له نورو هندي اعدادو سره چې په اروپا کې هم د عربي اعدادو په نامه شهرت لري، لومړی اسلامي نړۍ او بيا اروپا ته منتقل شول. رومي اعداد د عربي اعدادو په پرتله ډېر ستونزمن دي، ځکه د ليکلو پر مهال ليکونکی اړ دی، چې ډېر توري سره يو ځای کړي او ارقام ارايه کړي مګر عربي اعداد په ساد‌ګۍ سره د ارقامو د ښودلو چاره ترسره کولی شي. همدا راز د الجبر کلمه له عربي ژبې څخه اروپا ته تللې ده. په اسلامي نړۍ کې ډېرې رسدخانې موجودې وې او علماوو په منظمه توګه د ځمکې، سپوږمۍ او سيارو څېړنه کوله. غزني د سلطان محمود په دوران کې نه يوازې د شعر

بلکې د علم ستر مرکز ګڼل کېده. د ځمکې د قطر د دقيقې محاسبې چاره تر اروپايي پوهانو شلور سوه کاله وړاندې د ابوريحان البيروني له خوا په ډېر برياليتوب سره تر سره شوې وه. ابوريحان البيروني د طول البلد او عرض البلد په حساب زموږ د هېواد د ډېرو سيمو نقشې په دقيقه توګه جوړې کړې وې. له بلخي ابن سينا سره د البيروني د مکاتبې احوال دا په ګوته کوي چې دوی د خپلې فکري پراختيا په لاره کې د نړۍ له نورو تمدنونو څخه په ډار کې نه وو، بلکې د خپلې فکري پراختيا لپاره يې هر څه څېړل.

د مثال په ډول، کله چې البيروني د سلطان محمود په لښکرو کې هند ته ولاړ، هلته يې د هند د ژورو مطالعاتو د تر سره کولو په موخه سانسکريت ژبه زده کړه او په پايله کې يې د الهند په نامه يو ډېر ستر کتاب وليکه، چې تر نن ورځې پورې هم ورته د نړۍ او هند عالمان په حيرانتيا ګوري، چې څرنګه د يوه تمدن عالم د بل تمدن رښتينی انځور په ډېره امانتدارۍ کښلی دی.

د ابوريحان، ابن سينا او نورو عالمانو اثار او کارنامې دا په ډاګه کوي، چې د تمدنونو تر منځ د ټکر او درز پيدا کول ناسم او ويجاړوونکی عمل دی او زموږ اسلامي ټولنه کولی شي چې د خپل پياوړي تمدن په درلودو د نورو تمدنونو ښې برخې خپلې کړي او له برياوو څخه يې ګټې واخلي.

حضرت عايشه(رض) فرمايي: "د ډيوې له رڼا ګټه واخلئ او دې ته مه ګورئ چې ډيوه د چا په لاس کې ده."

اروپا چې په منځنيو پېړيو کې د ناپوهۍ په تورتم کې ډوبه وه، زموږ د اسلامي تمدن له برياوو څخه يې ګټه واخيسته او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهې پر لور روان شول. اوسنۍ دوره هم د عباسي او غزنوي دوران هغې ازادۍ ته اړتيا لري، چې د علم او معرفت دروازه دې د هر انسان پر مخ خلاصه وي.

د همغو ځلاندو دورو برکت و، چې فکري سرحدونه پراخ او په پايله کې يو ستر حقوقي او فکري تمدن را منځته شو چې نن يې موږ په وياړ يادونه کوو.

په لومړي ګام کې دولتونه اړ دي، چې د خپلو وياړلو تمدنونو ساتنه او پالنه وکړي. کله چې موږ د اسلامي تمدن په ساتنه کې د خپلو ديني علمای کرامو رول ته په درنه سترګه ګورو، نو په کار ده چې د هغوی د ژوندانه د بهبود لپاره هم په دولتي او هم په ملي کچه پام وکړو. جومات د الله(ج) کور دی، زموږ مسلمانه ټولنه په جوماتونو کې راټولېږي او د خدای تعالیٰ(ج) خپل فرض ادا کوي.

د مخه مو ذکر کړه چې زموږ د کليو او ښارونو جامع جوماتونه زموږ د ټولنيزو پرېکړو مراکز دي. هر کله چې پر هېواد باندې بد حالت راغلی، زموږ خلک د نظام او واکمن پر وړاندې په جوماتونو کې پرېکړو ته رسېدلي دي. په همدې ترتيب زموږ په ټولنه کې جومات د مساپرو او بېوزلو د مېلمه پالنې ځای هم دی.

همدا راز مساجد د علم هغه مرکزونه دي چې د علم د حصول لارویان په کې شپې ورځې تېروي او زموږ مؤمن خلک ورسره د خپل دسترخوان ډوډۍ شريکوي. زموږ ډېر نامتو علمای کرام لکه: استاد عبدالحی حبيبي، استاد ګل پاچا الفت، استاد عبدالشکور رشاد، استاد بېتاب، استاد عبدالله قاري او نور ټول هغه شخصيتونه وو، چې خپلې لومړنۍ زده کړې يې په

جوماتونو کې تر سره کړې وې.

زموږ په کليو کې د ملا صاحبانو ټولې دندې د قدر وړ دي او د ډېرو ټولنيزو خدماتو تر څنګ به په پخوا وختونو کې ملا صاحبانو د مساپرو ليکونه د هغوی کورنيو ته لوستل او د کورنيو حال احوال به يې مساپرو ته ليکلو. همدا راز ملا صاحبان د خپلو مواعظو او خطبو په ترڅ کې د سيمې او نړۍ ډېر مهم مطالب ولس ته وړاندې کوي او د ولس د اجتماعي شعور په وده کې ستر رول لوبوي، خو له بده مرغه تر اوسه پورې دولت د جوماتونو د انسجام لپاره کوم ځانګړی پروګرام نه دی وړاندې کړی.

زموږ د ملي يووالي او د اسلامي هويت د ساتنې لپاره دا ډېر مهم او ضروري اقدام دی، چې د جوماتونو د تقويت او د امامانو د ژوندانه د بهبود لپاره ځانګړی او مؤثر پروګرام وړاندې شي او له دوی سره د هر اړخيزې مرستې لپاره يو جلا ترتيب ونيول شي. پر حياتي اړتياو سربېره بايد له ملاصاحبانو سره د ديني کتابونو او راډيويي او ټلويزيوني اسلامي خپرونو او نورو لوازمو په تيارولو کې مرسته وشي.

ب- اګاه ولس:

وايي چې کوټه وسوه، خو دېوالونه يې پاخه شول. زموږ ولس د جګړې په اور کې وسوځېده، خو فکري شعور يې وده وکړه او نن کولی شو ووايو، چې زموږ ولس يو اګاه او با خبره ولس دی او يو موثر او عصري نظام غواړي. په پخوانيو زمانو کې به د نظام د چلولو لپاره يو پاچا پيدا شو، چې غوښتل به يې خپلې موخې تر سره کړي، مګر ډېر ځله به پاچاهان نه توانېدل،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ملت ته د ټاکلو موخو په اړه قناعت ورکړي او کله چې به داسې ونه شول، نو بیا به یې یا په دولت کې موجودو چارواکو ته د قناعت د ورکولو هڅه کوله او یا به یې توري ته لاس کړ او په زور به یې پاچاهي پیل کړه. هر څو که دې چلند په ظاهره د یوه نظام بنه خپلوله، مګر په ولس کې یې بنسټ نه شو ټینګولای. که چېرې یوه افغان شپانه ته شپو خولۍ پر سر کړئ یا ورته پتلون ور واغوندئ، نو په داسې کولو ترې، نه اروپايي انسان جوړېږي او نه یې خوي او مغز تغیر کولی شي. همدارنګه د زنده باد او مرده باد په شعارونو هم د هېوادونو ستونزې نه حل کېږي او د یوې فکري یا نسلي طبقې خلک هم نه یوازې دا چې نظامونه نه شي ټینګولی، بلکې د داسې حکمرانۍ پایلې ډېرې خطرناکې هم وي.

په افغانستان کې د ثور تر کود تا وروسته د خلقیانو او پرچمیانو د محدود اقلیت نظام او همدا راز د نجیب د حکومت تر سقوط وروسته د جهادي ډلو تر منځ تباه کوونکې جګړې ټول د هغو محدودو طبقو نظامونه وو، چې هېواد یې له بربادۍ سره مخ کړ. کابل یې ړنګ، دولت یې نابود او د ملي اردو په شمول د دولت ټول تشکیلات یې له منځه یووړل.

دا هېواد چې د نا اګاهۍ په تیاروکې ډوب و، نن په کې وضعې بدلون موندلی او د نړیوالو احصایو مطابق ۹۱٪ نارینه او ۸۷٪ ښځې په پرله پسې توګه څلور راډیوګانې اوري.

همدارنګه ان د کلیو بانډو سپین ږیري تر ټولو زیات د هغو نړیوالو اخبارونو او مجلو سرمقالو ته غوږ نیسي، چې د راډیوګانو له خوا د دوی په محلي ژبو ژباړل کېږي. دا خبره د دې څرګندوی ده چې زموږ ولس که څه هم په زیاته پیمانه د سواد له

نعمته محروم دی، مګر بیا هم سیاسي پوهې او ټولنیز شعور یې د پخوا په پرتله ډېره وده کړې ده. دا خبره پر ځای نه ده، چې ټول باسواده خلک به پوخ سیاسي شعور ولري، ځکه ډېر داسې باسواده کسان وي چې اصلاً د سیاسي مسایلو له اورېدو سره یا علاقه نه لري او یا پرې نه پوهېږي، مګر هغه څوک چې د خپل هېواد د برخلیک په اړه فکر کوي، هغوی د دې پوهه لري چې له مسایلو څنګه ځانونه خبر او اګاه کړي. همدا دلیل دی چې زموږ خلک اوس د سیاسي جریانونو په اړه معلومات لري او په اړه یې قضاوت کول غواړي. د دې پوهې د منځته راتګ دلایل څرګند دي، ځکه په میلیونونو کلیوال، کوچیان او ښاریان له هېواده هجرت کولو ته اړ ایستل شول او هلته یې په ګاونډیو او د نړۍ په نورو لرې پرتو هېوادونو کې ډېرې نوې پدیدې ولیدې، نو ځکه ویلی شو چې دا اوس هغه پخواني خلک نه، بلکې له ډېرو تجربو سره هېواد ته راستانه شوي خلک دي.

د ملګرو ملتونو د مهاجرو د عالي کمېشنرۍ UNHCR د کارکوونکو د وینا له مخې کله چې په تېرو څو کلونو کې افغان کډوال له پاکستان او نورو هېوادونو څخه افغانستان ته راستنېدل، نو په هرو سلو کورنیو کې تر شپېتو زیاتو کورنیو ټلویزیون درلود او د نورو ارتباطي وسیلو تر څنګ ګڼ شمېر کورنۍ داسې وې چې کمپیوټرونه یې له ځانه سره هېواد ته راوړل، همداراز په زرګونو ځوانانو په نورو سیمه ییزو او نړیوالو ژبو بلدیت حاصل کړی او ځانونه یې په بېلابېلو علومو سمبال کړي دي. که په تخمیني توګه له یوه میلیون څخه زیات افغانان په اروپا، امریکا او نورې نړۍ کې کډوال وي، نو دوی له یوې څخه تر لسو کورنیو پورې له خلکو سره اړیکي لري او دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړیکې د دې لامل دي چې تېرکال د یوه تخمین له مخې د غو افغانانو پنځه میلیارده ډالر یوازې د بن تر پروسې وروسته خپلو خپلوانو ته رالېږدولي دي.

له نېکه مرغه تر شپېتو زیاتې راډیوګانې د هېواد په هر ګوټ کې د نړۍ او هېواد په اړه معلوماتي مطالب خپروي، چې دا بهیر د ولس د خبرولو او اګاهۍ لپاره ډېره غوره سرچینه ګڼلی شو.

د ولس شریک درک ما ته د اساسي قانون په لویه جرګه کې هغه مهال څرګند شو، چې ما د ماليې وزیر په صفت د جرګې د تر دوو سوو زیاتو وکیلانو څخه پنځه، پنځه دقیقې د دوی د مؤکلینو غوښتنې واورېدې او د دوی غوښتنې مې تر اورېدو وروسته په ډېر غور وارزولې. د ټولو مثبته اجماع دا وه چې افغان ولس یو داسې معاصر، پیاوړي او اغېزمن دولت ته اړتیا لري چې وکولی شي ملت ته د یوه عصري دولت په توګه لازمې دندې تر سره کړي.

د نورو دندو ترڅنګ په اقتصادي برخه کې د استازو غوښتنې دا وې، چې ولس باید د یوه پیاوړي اقتصاد په درلودو د سوکالۍ خوا ته پل واخلي.

د سړک، برېښنا، اوبو، ښوونځي، روغتون او داسې نورو نه درلودل د ولس هغه ستونزې وې، چې ما یې د برابرولو لپاره هغه وخت یوه پانګه وسنجوله، چې له ۸۰ تر ۱۲۰ میلیارده ډالرو پورې پرې لګېدل. دا رقم لس تر شلو چندو پورې له هغې مرستې څخه زیات و، چې نړۍ یې افغانستان ته د ورکولو ژمنه کړې وه، مګر زموږ د جګړه ځپلي ولس یوه غوښتنه هم نامعقوله او ناسنجول شوې نه وه.

زما په غوښتنه نړیوال بانک پر افغانستان باندې د شوروي یرغل مستقیم او غیر مستقیم ویجاړوونکی اغېز اعلان کړ، چې د ثور له کودتا څخه د بن تر پروسې پورې یې افغانستان ته ۲۴۰ میلیارده ډالره تاوان اړولی و، مګر زموږ د خلکو غوښتنو د هغه تاوان نیمه برخه جوړوله، معنی دا چې زموږ خلکو په نیمه ډوډۍ قناعت درلود. ما د ماليې وزیر په توګه د ولس استازو ته، څکه هغه ټول حسابونه وړاندې کړل چې غوښتل مې دوی خبر کړم، چې ستاسې غوښتنې پر ځای دي، مګر نړۍ دې ته نه ده حاضره چې دا ټولې غوښتنې ومنې. موږ ته په کار ده چې په هېواد کې ټول بنسټیز حرکتونه پیل کړو، چې په وسیله یې په حکومت او اقتصاد کې اساسي بدلونونه را منځته شي. ټولو استازو دا خبره ومنله او دا چې ما د دولت عواید مرکزي کړي وو، دوی په دې کار خپله خوښي وښوده او زما د دې اقدام هرکلی یې وکړ.

زموږ ولس هېڅ وخت د دولت د بنسټیزو اصلاحاتو د راوستلو طرحه نه ده رد کړې. هر ځل چې په ولس اعتماد شوی په ډېره حوصله یې تر غور وروسته دولت ته صلاحیتونه ورکړي دي، خو دا چې دولت د دې وړتیا نه لري چې د ولس له غوښتنو سره خپل پروګرام عیار کړي دا د دولت ستونزه ده، نه د ولس. ولس په الفاظو نه غولېږي، دوی هغه تخیلي باغونه ولیدل چې دوی ته د دولت د واکمنانو له خوا ښودل شوي وو او ولس ته د سوکاله ژوند پر ځای ناکراره مرګ ډالۍ کړی شو.

دا وخت ولس عملي طرحې او سالم عمل غواړي. ولس ته باید مراجعه وشي، چې له خپل کلي تر خپل هېواده دې د هېواد د عملي امکاناتو په چوکاټ کې د ټولنې لومړیتوبونه وټاکي او

دا چې په کومه طریقه عملي کېدی شي، ولس باید پرې وپوهېږي او نبغ په نبغه په ټول جریان کې ګډون وکړي، چې د هرې طرحې د عملي کېدو مدارج څرګند او بېرته یې ټول معلومات په منظمه توګه د ولس په اختیار کې وي. نو که داسې وشي د ولس اعتماد به یو ځل بیا پوخ شي او د یوه ملت په توګه به د ټاکلو موخو پر لور حرکت وکړي.

په سرحدي سیمو کې پروت ولس د هېواد د امنیت او ثبات په ټینګښت کې د پام وړ رول لوبولی شي. له همدې کبله باید دولت په جدي ډول خپلو سرحدي ولسوالیو ته پام واړوي، ځکه که یو اجنبي وغواړي چې د یوه هېواد د ملي یووالي څرنګوالی وڅېړي، نو لومړی د هغه هېواد سرحدي سیمو ته پام کوي او تر ټولو مخکې دا ګوري چې تر کومه بریده هلته زېربنایي امکانات لکه برېښنا، سړکونه او نور شته دي. که داسې څه په نظر ورشي، نو بیا یې له ښارونو سره پرتله کوي، چې د کلیوالو سیمو او ښارونو ترمنځ د زېربنایي امکاناتو په شتون کې څومره تفاوت موجود دی. ایا په کلیو کې د ښارونو په شان روغتون، ښوونځی او نور اساسي بنسټونه شته او کنه، همدا راز چې کله د سرحدي سیمو خلک له سختۍ سره مخ شي، خپلې پلازمېنې او ولایتي ښارونو ته ځي او که ګاونډیو هېوادونو ته منډه اخلي. د سرحدي سیمو خلک کوم پیداوار او تولیدات لري او دا تولیدات چېرې پلوري. تر دې وروسته بیا له خلکو سره خبرې کوي او له هغوی نه په لومړي ګام کې دا پوښتنه کوي، چې ایا ستاسې په هېواد کې ټولنیز عدالت حاکم دی که څنګه. بله پوښتنه یې ښایي دا وي چې ستاسې ځوانانو ته د هېواد په پوهنتونونو کې د زده کړې لپاره څومره امکانات

شته دي؟

که موږ خپلو سرحدي سیمو ته ولاړ شو او همدا پوښتنې له خلکو وکړو، نو راته څرګنده به شي، چې زموږ سرحدي سیمې په ډېر بد حالت کې ژوند کوي. یوه اسانتیا نه لري او له محرومیت سره مخ دي. د مثال په توګه بدخشان، خوست، فراه، بادغیس، زابل، پکتیکا، فاریاب او نورو ټولو سرحدي سیمو ته د دې زمینه نه ده برابره شوې چې په هوسا توګه ژوند وکړي.

د ټولنیز عدالت له تأمین څخه علاوه نن ورځ سرحدي سیمو ته پام اړول له سیاسي او امنیتي لحاظه هم خورا مهم دي، ځکه که سرحدي ولسوالۍ مو بې وزله وي بې امنه کېږي او که هلته امن خراب شو، نو پلازمېنه او ولایات ورسره هم هغه مهال بې امنه دي. که د سرحدي ولسوالیو اوسېدونکي دولت خپل و نه ګڼي او فکر وکړي چې دوی یې پر وړاندې مسؤول نه دي، نو په هغه وخت کې د دولت وسله وال مخالفان په ډېره اسانۍ کولی شي چې له سرحدونو را تېر او په ښارونو کې امنیت ګډوډ کړي.

زموږ سرحدي ولسوالۍ ځانګړی ټولنیز جوړښت لري، چې زموږ دولتداران باید پرې په سمه توګه وپوهېږي. د مثال په ډول، په خوست ولایت کې قومي اربکي یو خاص بنسټ دی چې د قوم له خوا جوړېږي او د امنیت چارې سمبالوي. ځاځي او منګل قومونه داسې قومي تړونونه لري، چې د هغو په وسیله امنیت ټینګېږي او په روانې ګډوډۍ کې همدا اوس د دې دواړو سیمو امنیت تر ډېرو نورو سیمو بهتر دی، خو د محرومیت له قوي احساس سره مخ دي. ما ته څه موده وړاندې د ځاځیو د سیمې یوه اوسېدونکي وویل: "تېر کال موږ له لېسو څخه ډېر شاګردان فارغ کړل، مګر د ګوتو په شمېر ځوانان هم د کانکور

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ازموینې وروسته کابل پوهنتون او یا کوم بل پوهنتون ته پرې نه ښودل شول. "

په عمومي ډول زموږ سرحدي ولسوالۍ په امنیتي لحاظ بې د قومونو او مجاهدینو له فعالې ونډې اخیستو نه خوندي کېږي، ځکه مجاهدین او قومي خلک ښه پوهېږي چې له کوم لوري څخه کوم خطر پېښېدی شي.

دولت ته په کار ده، چې ټولنیز تشکیل ته په پام سره په سرحدي ولسوالیو کې د ثبات او امنیت د ټینګښت لپاره داسې یو پروګرام وړاندې کړي، چې د ولس په مشوره ټول لازم ترتیبات ونیول شي.

موږ باید له ولایتي ښارونو او پلازمېنې څخه همېشه له خپلو سرحدي سیمو سره تماس ولرو او د دې لپاره ټلیفون د دې عصر یوه مهمه وسیله ده. د مخابراتو او معلوماتي ټیکنالوجۍ په برخه کې پیسې شته خو د عملي اقدام لپاره مؤثر کار په کار دی.

پر مخابراتو سربېره باید سرحدي ولسوالیو ته په څو نورو برخو کې هم ځانګړې پاملرنه وشي.

لومړی: ځوان نسل ته د مناسبې ونډې اخیستنې په منظور باید په کابل او نورو عمده ښارونو کې په ډېرو مجهزو وسایلو سمبال داسې لیلیه ښوونځي جوړ شي، چې د بشپړ شفافیت له مخې ورته نجونې او هلکان د ازموینو له لارې راشي او په هر اړخیزه وده یې عمده پانګونه وشي.

دا چې د سرحدي سیمو نجونې او هلکان له ملي او بین المللي امکاناتو څخه ګټه واخلي په کار ده، چې دې سیموته په لومړي ګام کې برېښنا ورسول شي او سرحدي ولسوالیو ته د

برېښنا رسول باید ملي لومړیتوب وګڼل شي. که چېرې په اول قدم کې کورونو ته برېښنا رسول ممکن نه وي، په کار ده چې جوماتونه، مکاتب او کلینیکونه په برېښنا سمبال شي، چې د لېسو زده کوونکي وتوانېږي له ثبت شویو درسي ټایپونو او بعیدو درسونو څخه استفاده وکړي او هم د جوماتونو امامان او طالبان وکولی شي د اسلامي علومو په برخه کې له نړیوالو پروګرامونو څخه برخمن شي.

هغه سرحدي ولسوالۍ چې لا هم په کې څه نا څه ځنګلونه او ورشوګانې شته باید په سمه توګه یې ځنګلونه او ورشوګانې وساتل شي. نړیوالو تجربو ښودلې، چې په هغو سیمو کې چې اقلیمي شرایط مساعد وي هلته بیا هم ځنګلونه شنه کېدی شي.

که غواړو چې د سرحدي سیمو ځنګلونه شنه شي، نو هلته باید د کار شنه قوه را منځته شي او لومړیتوب ولري.

هر کال زموږ سرحدي ولسوالۍ د سېلابونو په څپو کې خپلې کرنیزې ځمکې، څاروي او ان انسانان له لاسه ورکوي، ځکه موږ د اوبو د مهار کولو او ذخیره کولو منظم ترتیب نه لرو. که چېرې د غرونو په لمنو کې د اوبو د ذخیره کولو سم ترتیبات ونیول شي، نو په هغه صورت کې د برېښنا د تولید او د کرنې د پراختیا لپاره ترې اغېزمن کار اخیستل کېدی شي.

په سرحدي ولسوالیو کې بې روزګارو خلکو ته د کار پیدا کول ډېر مهم دي. که د ولسوالیو په کچه د شرایطو تر منځ سم تشخیص وشي. په ډېره اسانۍ کولای شو د کار فرصتونه ایجاد کړو، د بېلګې په توګه، په هغو ولسوالیو کې، چې معدنونه شته، له معدني موادو یې د نورو وسایلو د جوړولو د بهیر په پیلولو سره خلکو ته خورا ډېرې نوې کاري زمینې برابرېدی شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او په هغو ولسوالیو کې چې د زېربنا د جوړولو امکان وي هلته زېربنايي فعالیت د کارونو د پیدا کېدو باعث کېږي.

ج- طبیعي پانګه:

زموږ ثروتمنه خاوره که له یوې خوا د جګړو له کبله د فقر تر کرغېړن سیوري لاندې ده، له بله پلوه پخپله سینه کې د معدنونو ستره شتمني لري. د امریکا د جیولوجۍ د سروې ادارې د خپلو دقیقو څېړنو او مطالعاتو په پایله کې دا څرګنده کړه، چې د افغانستان پرېمانه معدنونه د دې وړ دي چې د نشه یي توکو پر ځای د اصلي اقتصادي فعالیت ځای ونیسي. د دې سروې پر بنسټ ځینو ښودل شویو امکاناتو ته لا اوس هم کېدی شي هیله ولرو. د هېواد په شمال کې د شبرغان ګاز له ډېرو کلونو څخه شته، مګر د ګاز په برخه کې په دغې سیمه کې څو نورې داسې زېرمې هم شته چې د روسانو د هغه وخت تر تخمین څو ځلې غنې دي. بله مهمه خبره دا ده چې ښايي د پکتیکا ولایت په کټواز سیمه کې د شبرغان په اندازه د ګاز یوه بله لویه سرچینه موجوده وي.

همدا راز په هلمند کې د ګاز د پیدا کېدو امکانات ډېر دي، مګر دا هغه وخت څرګندېږي، چې موږ په دغو سیمو کې ځاګانې وباسو او د ذخایرو شته والی په نښه کړو. که چېرې د کټواز د ذخیرې شته والی تثبیت کړو د هېواد پلاز مېنې لپاره به یې پایلې ډېرې په زړه پورې وي، ځکه که غواړو کابل او یا نورو هغه ښارونو ته چې له هندوکش څخه دې لوري ته پراته دي ګاز ورکړو، نو د شبرغان له لارې راغلی ګاز په ډېره لوړه بیه تمامېږي. په داسې حال کې چې د کټواز له لارې په ډېره اسانۍ دې ښارونو ته د ګاز نل لیکې رسېدلای شي. له شبرغان څخه کابل ته یوازې د ګازو په نل لیکه باندې ۴۰۰ میلیونه امریکایي ډالر لګښت راځي او دا چې د هندوکش له لوړو څوکو راتېرېږي د موسمي شرایطو له کبله له ډېرو زیانونو سره مخ کېږي، مګر له کټواز نه ټولو هغو ښارونو ته د ګاز انتقال ډېر اسان دی چې د هندوکش د غره دې لوري د هېواد جنوب خوا ته پراته دي.

د ګازو په موجودیت کې به د افغانستان د ټرانسپورټ را تلونکې پالیسي هم په اساسي ډول په ګازو دربدلې وي، موږ باید هغه وخت په تېلو مصرف کېدونکې پیسې د ګازو د ایجاد په لاره کې ولګوو.

د تاریخي شالید په رڼا کې ویلی شو، چې د افغانستان زیاتره دولتونه یوازې د کاغذونو پر مخ جوړ شوي دي او د یوه کاغذي سند په توګه پاتې دي، ځکه زموږ د ولس هغه برخه چې په درو او باندو کې ژوند کوي د خپل ټول تاریخ په اوږدو کې په یوه ګوله ډوډۍ پسې کله هندوستان ته تلل او کله به د نړۍ بل سر ته، مګر هغه برخه چې بهر ته تلای نه شوه، هغوی به له مجبوریته په ښارونو کې واړول.

په تېرو لویو جرګو کې د افغانستان د کلیو او باندو استازي ډېر ژر په دې خبره پوه شول، چې بدخشان، دایکنډي، غور، نورستان، کونړ، پکتیکا، فاریاب، بامیان، ارزګان او سرپل مشترکې ستونزې لري. پر دغو ستونزو سربېره دلته وېره شته، چې لوږه، قحط او نور افات راشي، مګر د تاریخ له پلوه د دولت تر ټولو کمه پراختیایي او عادي بودجه په دغو غرنیو ولایتونو کې مصرف شوې ده، نننۍ جیولوجي سروې داسې انځور وړاندې کوي چې په همدغو یادو شویو سیمو کې ستر طبیعي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ذخایر پراته دي. د بدخشان په لاجوردو او د پنجشېر په زمردو له پخوا پوهېږو، مګر اوس دا هم ویل کېږي چې د هندوکش په درو کې تر ۴۰۰ پورې نور داسې غني معدنونه هم شته چې نړۍ ورته زیاته اړتیا لري او په هر لحاظ د دې سیمې څېره بدلولی شي.

که فعال او اغېزمن دولت وای، نو دا سیمې، چې په تاریخي لحاظ یې ډېر ستونزمن ژوند تېر کړی په هوسا، بسیا او سوکاله سیمو بدلېدلی شوې. په دې سیمو کې د معدنونو په موندلو زموږ د ولس خلکو ته د یوه ښه انساني ژوند چاپېریال برابرېږي او دولت کولی شي چې له دغو عوایدو څخه په لاس ته راغلو پیسو د کونډو، یتیمانو، بېوزلو، معلولو او خپلو ټولو وګړو ژوند بهتر کړي.

یوازې د قیمتي عناصرو د معقولې استفادې په اساس هم کېدی شي، چې زموږ د خلکو ژوند او روزګار ښه شي.

د ساري په توګه، که زرګري عصري شي او نړۍ ته د عصر او زمان په غوښتنو برابر مصنوعات ولېږل شي، ویل کېږي چې له پنځو لکو نیولې تر یوه میلیون پورې انسانانو ته معقول او ابرومندانه کار پیدا کېدی شي.

افغانستان د ټولې سیمې د اوبو د تولید مرکز دی. کونړ، امو، هلمند، کابل، بلخاب، کوکچه او مرغاب هغه مهم سیندونه دي، چې زموږ له خاورې سرچینه اخلي، خو موږ په خپل وطن کې له تندې مرو. نه د څښلو پاکې اوبه لرو او نه د اوبه خور لپاره اوبه شته، مګر زموږ سیندونه ګاونډیانو ته په میلیاردونو لیټره اوبه ورکوي او موږ تر اوسه د خپلو اوبو یوازې ۱۰٪ مهار کړې دي. هر کال د وچکالۍ عذاب زموږ

حیوانات وژني او د بارانونو له امله زموږ خلکو ته په میلیونونو ډالرو تاوانونه اوړي.

د نړۍ اقلیم په چټکۍ بدلېږي، د نړۍ هوا ورځ تر بلې په تودېدو ده او که چېرې د دې بلا مخه و نه نیوله شي، نو لرې نه ده چې د اوبو بیه په نړۍ کې تر تېلو هم لوړه شي او که داسې وي، نو موږ باید د اوبو هر څاڅکی د برېښنا او کرنې د تولید د لوړولو په منظور وساتو، ځکه دا زموږ شدیده اړتیا ده چې باید پرې وپوهېږو.

څرنګه چې یو کلی د چینې د اوبو په وېش باندې یوې موافقې ته رسېږي، همدا ډول باید ګاونډي هېوادونه هم د اوبو د عادلانه وېش لپاره یوه اصولي موافقه وکړي. موږ د هلمند د اوبو پر سر له ایران سره یوه موافقه لرو او د دې موافقې په چوکاټ کې کېدی شي ډېر اغېزمن ګامونه واخلو.

د کجکي د برېښنا بند د جوړولو په دویمه مرحله کې د هېواد سوېلي ولایتونو ته په دوامداره توګه برېښنا رسېږي، چې دا په هر اړخیزې پراختیا کې ستر رول لوبولی شي.

اوسني نړیوال شرایط دا مني چې د ځینو طبیعي موادو د کارونې لپاره باید منظم سیمه ییز تیاری ونیول شي، ځکه دا هم حقوقي او هم عملي اړخونه لري. د بین الدول حقوقو د اصولو پر اساس د دولتونو مشترکو ګټو ته په پام باید داسې خبرې وکړو، چې له مذاکراتو څخه تر مخه مو د خپل ملي منفعت د تأمینېدو لارې هوارې کړې وي او په ډېره معقوله او منظمه توګه وکولی شو، چې خپل حقوق ثابت کړو او بیا یې ژر تر ژره په پروګرامونو او پروژو بدل کړو.

معادن او اوبه زموږ د طبیعي پانګې ستره برخه جوړوي، خو

مور تري تر اوسه کومه د پام وړ ګټه نه ده اخيستې. ځنګل زمور هغه ستره طبيعي پانګه ده چې مور ورڅخه ډېره ناوړه او ناچيزه ګټه اخيستې.

په تېرو دوو پېړيو کې مو ډېر پراخ ځنګلونه له منځه وړي، خو تر اوسه مو کوم ګام نه دی اخيستی، چې نوي ځنګلونه ځرنګه منځته راوړو. په کونړ ولايت کې د بدامنۍ له کبله ډېر ستر ځنګلونه په بې رحمانه توګه له منځه وړل کېږي او ګټه يې بهرنيو هېوادونو ته انتقالېږي، مګر د کونړ خلک يوې مړۍ ډوډۍ پسې د سيمې ګوټ، ګوټ ته رسېدلي دي.

د يوې مثبتې ملي اجماع په راتګ زمور طبيعي پانګه زمور د ملي هوساينې وسيله ګرځېدای شي، خو د يوه فاسد دولت په شته والي کې به زمور د هېواد طبيعي پانګه تالا والا شي او د کونړ د ځنګلونو په څېر به پرې څو داړه ماران نور هم وپړسېږي او ملت به همداسې خوار پاتې شي.

د- بشري پانګه:

له افغانستان څخه بهر په نړۍ کې د دې هېواد په اړه داسې يو انځور وړاندې شوی، چې افغانستان بشري پانګه نه لري، نو ځکه بايد د هر کار د تر سره کولو لپاره بهرني متخصصين راشي او د دې هېواد هره پراختيايي طرحه دې د هغو له خوا ترتيب شي. په دې کې شک نشته چې مور د څو لسيزو جګړو په ترڅ کې په زياته پيمانه بشري پانګه له لاسه ورکړې او تر ننه پورې هم د هغې پانګې د جبران لپاره په مناسبه توګه کار نه دی شوی، خو دا خبره هم د منلو نه ده چې وويل شي دلته هېڅ بشري پانګه نشته.

پوښتنه دا ده چې مور د کومو موخو د تر سره کولو لپاره څه ډول بشري پانګې ته اړتيا لرو او دا پانګه ځرنګه توليدولی شو؟

که لږ تېر وختونه او نن ورځ پرتله کړو د ليکوالۍ په ساحه کې ستر مثبت بدلون راغلی دی. د افغانستان په بېلابېلو ولايتونو او سيمو کې ادبي بهيرونه او ټولنې فعالې دي، مستقلې مجلې، اخبارونه، اونيزې او په سلګونو کتابونه بې له دې چې څوک يې سانسور کړي چاپېږي، ځوانو خويندو او ورونو ډېر خلاق استعدادونه پيدا کړي دي.

د هېواد وتلی شاعر او ليکوال ښاغلی محمدصديق پسرلی چې د يوې درنې ادبي کورنۍ هم معنوي او هم حقيقي پلار دی، وايي چې په پښتو شعر او ادب کې ډېر لوی فکري انقلاب راغلی دی، نو که ژبه د افهام او تفهيم وسيله وبولو، ويلی شو چې نن ورځ مور هم په پښتو او هم په دري ژبو کې دا وسيله موندلې او ليکوال مو په اسانۍ سره کولی شي چې دا وسيله په مثبته توګه وکاروي. زما په فکر دا به د افغانستان په ټول تاريخ کې لومړی ځل وي، چې ليکوال بې له کوم سانسوره په ازادانه ډول کولی شي چې د دولت او دربار له امکاناتو پرته خپل مستقل ادبي او فرهنګي فعاليتونه ولري. هغه هم په داسې حال کې چې ډېرو ليکوالو ته اوس خپلې دغه هڅې د يوې مړۍ ډوډۍ ګټلو زمينه هم برابروي، نو اوس که چېرې ليکوال او شاعر د خپلې ټولنې هېنداره بولو، نو مور ډېره شفافه او رڼه هېنداره لرو. که د اوسني دولت څېره په دې هېنداره کې پيکه ښکاري دا د دولت د څېرې بدرنګي ده نه د هېندارې ستم ظريفي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (۱۳۸۱هـ ش) کال ډېر کم شمېر افغانان په کمپیوټر، انګلیسي ژبې او نورو تخنیکي مسایلو پوهېدل او هغوی هم په پېښور کې په نادولتي سازمانونو، د ملګرو ملتونو په اداره او یا هم په خصوصي سکټورونو کې کار کاوه، مګر اوس له نېکه مرغه دا شمېره د دولت له امکاناتو پرته خپله دې ټولنې یوې لوړې کچې ته پورته کړې او په ډېرو افغان ځوانانو کې دا پوهه ښکاري چې د کمپیوټر په برخه کې د ډېرو مهمو سکټورونو د رامنځته کولو په کار کې مرسته کولی شي چې د نړۍ د دې غني سکټور له ښېګڼو او مالي ګټو څخه خپل ولس برخمن کړي.

یو افغان ځوان چې په نړیوالو سیالیو کې یې څو ځلې مهم مډالونه تر لاسه کړي، د کمپیوټر داسې پروګرامونه جوړ کړي، چې له خلکو سره، بې له دې چې په کومه خاصه ژبه پوه شي، د کمپیوټر په زده کړه کې مرسته کوي. دغه ځوان ښاغلی اسرار احمد کریمزی نومېږي او د کمپیوټر یوه انګرېزي-پښتو ډېکشنري یې جوړه کړې، چې په پخوا زمانو کې یې خورا ډېر لګښت غوښته او د جوړولو کار به یې د مستقلو کاري کمېټو له خوا لسیزې وخت نیوه.

دا وخت زموږ ستونزه د بشري پانګې د نه درلودلو له کبله نه، بلکې له دغې پانګې څخه د مؤثرې ګټې د نه اخیستو له امله ده. د هر اړخیزې ودې لپاره د برېښنا نه لرل زموږ تر ټولو لویه ستونزه ده او زه په همدې هېواد کې لږ تر لږه شپږ داسې برېښنا پوهان پېژنم، چې د ټولې نړۍ په کچه پرې حساب کېدی شي، خو یو یې هم د برېښنا په عرصه کې دولت نه دی مقرر کړی او په دې هېواد کې له ډېرې لوړې پوهې سره بیا هم محروم ګرځي.

نړیواله مرسته د هر جګړه ځپلي هېواد اړتیا وي، خو دا

معنی نه لري چې نړیواله مرسته ګوندې هرومرو ګټوره وي. دا وخت زموږ په ښارونو کې د لنډمهالو کورسونو، ورکشاپونو او سیمینارونو لړۍ پیل شوې او له بهر څخه په سلګونو بې تجربې ځوانان، له کاره لوېدلي سپین ږیري، متقاعد عسکر او نور بې روزګاره بهرنیان زموږ هېواد ته د دې کورسونو د عملي کولو لپاره راځي، خو نه یې خورد ګټه معلومه ده او نه اغېز او په میلیونونو د مرستې پیسې بېرته له ځانه سره بهر ته وړي.

تر اوسه پورې په میلیونونو ډالر د بشري پانګې د ظرفیت د لوړولو په منظور لګول شوي، خو زموږ یو پوهنتون هم نه یوازې په نړیواله کچه بلکې د سیمې له یوه پوهنتون سره هم د سیالۍ وړ نه دی. که یوازې په کابل پوهنتون باندې له ۲۰۰ څخه تر ۳۰۰ میلیونو ډالرو پورې پانګونه شوې وای او درسي نصاب یې په سمه توګه جوړ شوی وای، نو اوس به نوموړی پوهنتون د بشري پانګې د تولید په یوې فابریکې بدل شوی وای او پنځه کاله وروسته به یې په کال کې له پنځو زرو څخه تر لسو زرو پورې کارپوه او متخصص افغانان ټولنې ته تقدیمولی. د معترضې په توګه به دلته یو څو جملې عرض کړم، کله چې زه د کابل پوهنتون رییس وم، هغه مهال ما غوښتل چې حد اقل په کال کې ۵۰۰۰ تنه د وخت د غوښتنو مطابق ځوانان وروزم. د دولت رییس ته وزیران او سلاکاران ورغلل او شکایت یې وکړ، چې یو لوی مصیبت راروان دی، موږ له یوه اشرف غني څخه پوزې ته راغلي یوو، دا چې هر کال ۵۰۰۰ نور اشرف غنیان پیدا شي بیا به له دوی سره څه کوو. همدا دلیل و، چې دولت د پوهنتون د بنسټیزو اصلاحاتو مخنیوی وکړ او د پوهنتون د پراختیا کارونه هماغسې بې خونده پاتې شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د ټولو پانګو وده په ثبات پورې تړلې ده. ثبات او عدالت د قانون له حاکمیت څخه منځته راځي، مګر امنیت یې ستر اصل دی. همدا نن زموږ ټولنه د امنیت په برخه کې کافي بشري پانګه لري، خو له دې پانګې څخه دولت نه یوازې ګټه نه اخلي، بلکې په لوی لاس کوښښ کوي، چې دا پانګه بې اغېزې کړي. د مثال په ډول، د یوه اټکل له مخې **۱۳۵** زره افسران تنقیص شوي چې ډېر مسلکي او مجرب کسان په کې شته، مګر نن یا بېکاره ګرځي او یا په داسې کارونو بوخت دي چې هغه د غیر مسلکي وګړو له خوا هم تر سره کېدی شي. په داسې حال کې چې دا مسلکي افسران بېکاره ګرځي، په لسګونو زره غیر مجرب او بې مسلکه کسان د پولیسو په نام نهاده قواوو کې په لوړو څوکیو کارکوي، نو په همدې دلیل زموږ د ولس قضاوت دا دی، هغه څوک چې د نه مسلکیتوب په بهانه لرې کړی شوي دي مسلکي کسان دي او هغه څوک چې د مسلکي توب په بهانه مقرر شوي دي، هغه خلک دي چې د قومي، سمتي او نورو روابطو له لارې د ملي اردو او ملي پولیسو لیکو ته ورغلي دي.

دا خبره پر ځای ده چې نړۍ د ځوانو کارمندانو په روزنه پیسې لګوي او دا زموږ اړتیا هم ده، خو تر څنګ یې باید موږ د لنډ مهال لپاره د خپلو مجربو تربیه شویو افسرانو څخه هم د ښارونو او لویو لارو د امنیت ساتلو په برخه کې ګټه واخلو. د دغو افسرانو په برخه کې هم باید د مکافات او مجازات اصل په پام کې ونیول شي او هغه کسان چې د ملت او بیت المال په شتمنۍ یې تېری کړی د پولیسو یا اردو لیکو ته پرې نه ښودل شي، خو ګڼ شمېر هغه کسان چې د ملت په پیسو تربیه شوي باید د ملي ګټو د امنیت ساتلو لپاره ترې کار واخیستل شي.

همدا راز هغه مجاهدین او مجاهد قوماندانان چې د هېواد د پولو په ساتنه او د کلیو او بانډو د امنیت په خوندي کولو کې یې زیار ایستی دی، هم میدان ته راوستل شي او په دې برخه کې ترې ګټه واخیستل شي.

هـ- ټولنیزه پانګه:

په افغانستان کې په خپلې ژمنې وفا، اعتماد او نېک نوم ځانګړې پانګه ګڼل کېږي.

یو څوک کولی شي چې په خپلې ژمنې د وفا کولو او په ټولنیزو ارزښتنو د پوهېدو له کبله په دې ټولنه کې په نېک نامه یاد شي. زموږ په ټولنه کې له پخوا راهیسې دوه طبقې د نېک نامه او لوړ عزت څښتنې وې، چې یوه یې دیني او مذهبي عالمان وو او دویمه طبقه خلک قومي مشران او سپین ږیري وو.

پر هېواد د بهرني تجاوز پر وړاندې دې دواړو طبقو ډېرې سترې کارنامې کړې دي. هغه وخت چې د ایران رژیم د هرات له ښاره محاصره تاوه کړه، د هرات خلکو کفنونه پر سرونو وتړل او د دښمن پر وړاندې یې مبارزه وکړه. د بلخ یو نامتو دیني مشر چې صوفي اسلام نومېده له ترکمنو، ازبکو، هزاره ګانو او تاجکو سره یو ځای د هرات په لور وخوځېد او هغې جګړې ته یې چې مشري یې یار محمد خان الکوزي کوله، د خپلو ورونو په مرسته ورودانګل. توریالی، صوفي اسلام په همدغه مقدسه او هېوداپاله جګړه کې شهید شو، چې مزار یې اوس هم د غیورو هراتیانو د عقیدت مرکز دی.

کله چې انګرېزانو په هېواد حمله وکړه او افغان دولت ماتې

وخوره، نو د جهادي لښکر مشري ملا مشک عالم پر غاړه واخيسته، چې هغه وخت يې عمر ۹۰ کلونو ته نږدې و. نوموړی وتوانېده چې انګريزان مات او هغه طرحه چې افغانستان يې تجزيه کاوه له منځه يوسي.

ديني عالمان د پېړيو په اوږدو کې د خپلو نېکو کارنامو ډېر ژوندي مثالونه لري او روحانيون زموږ په ټولنه کې همېشه د حکومتي سياست د منلو او نه منلو حدود ټاکي.

ولسي او قومي مشران هم څوک د کلي، څوک د ولايت او څوک د ټول هېواد په کچه نېک او وياړلي نوم لري. له انګرېزانو سره په لومړۍ جګړه کې د دوی اتفاق وکولی شول د انګريز مسلح قوتونه له پښو وغورځوي. وزير محمد اکبرخان، مير مسجدي خان کوهستاني، امين الله خان لوګری او نور ټول مشران په دې وتوانېدل چې د انګريز متجاوز لښکر ته ماتې ورکړي.

په سلګونو نور داسې مثالونه هم شته چې يادونه يې وکړو. د ميوند د جګړې په ډګر کې د هرات او نورو سيمو غونډونو چې د افغانستان د هر خېل او قوم خلک په کې وو لويه تاريخي سوبه وکړه.

زموږ د ولس او ولسي مشرانو د برياليتوب کارنامې ډېرې دي، خو اصلي خبره دا ده چې ټولنيزه پانګه چې قومي او ديني مشران دي، زموږ په هېواد کې اعتبار لري او زموږ په ټولنه کې د ثبات د ټينګښت او د خلکو د ګډون د حتمي کولو لپاره تر ټولو ستره سرچينه ګڼل کېږي.

زموږ پر ټولنيزه پانګه په تېرو څو لسيزو کې ډېر ځله يرغل شوی. د ثور تر کودتا وروسته د يادو شويو دوو طبقو په زرګونو

غړي بنديان، شهيدان او يا د وطن پرېښودو ته اړ کړی شول. د دغو طبقو خلک يا له هليکوپټرو څخه ژوندي ګوزار کړل شول او يا په زندانونو کې ژوندي په ډله ييزه توګه په بيلډوزرونو ښخ کړل شول. دا چې ديني عالمان او قومي مشران د دې هېواد د ملا تير دی، نو ځکه دښمنانو په بېلابېلو پلمو په همدې طبقو حملې وکړې او کوښښ يې وکړ چې دا دواړه طبقې له پښو وغورځوي، ځکه هغوی پوهېدل چې د دې ټولنې طبيعي قوت په همدغو دوو طبقو پورې منحصر دی.

په افغانستان کې د يوې سراسري مثبتې ملي اجماع راوستل د دغو دواړو طبقو د فعال ګډون او زحمت په نتيجه کې شوني دي. بېړنۍ لويې جرګې او د اساسي قانون لويې جرګې د سياسي مشروعيت په راوستلو کې د ټولنيزې پانګې اهميت په ډاګه کړ، ځکه په دواړو لويو جرګو کې ملي مثبته اجماع تثبيت او د دې زمينه يې برابره کړه، چې د بن پرېکړې عملي کړي، خو له بده مرغه هغه مشروعيت چې د هغو جرګو استازو درلود، په ولسي جرګه کې په هغه پيمانه رامنځته نه شو. دولت هم ونه توانېده چې له ولسي جرګې او ولايتي شوراګانو څخه د ملت د انسجام لپاره کار واخلي.

په ولس کې د کرايي مشرانو اصطلاح عامه شوه، ځکه څو کرايي کښ مشران دولت ته ور وپېژندل شول چې په خپل کور کې هم له اعتبار څخه خلاص دي او په ولس کې ذره وزن نه لري او د ملي مسايلو د هوارۍ پر ځای يې خپلو شخصي ګټو ته ملا وتړله او په ناروا ګټو اخيستو بوخت شول.

د مثبتې ملي اجماع يوه برخه به دا وي چې هغه اصول څرګند شي چې پر بنسټ يې ولسي او ديني مشران د دولت له خوا منل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي، چې دوی به له دولت او ولس سره د ځرګندو مسؤوليتونو او صلاحيتونو په رڼا کې کارکوي او د دواړو تر منځ به د يوه مؤثر ارتباطي پل په توګه رول لوبوي.

په افغانستان کې د دولتدارۍ پنځه مرحلې دي: کلی، ولسوالي، ښاروالي، ولايت او دولت. دا پنځه مرحلې بايد په زنځيري توګه د ټولنيزې پانګې پر اساس يو له بل سره ونښلي، چې په هره مرحله کې بايد ځرګند حقوقي او قانوني صلاحيتونه او مسؤوليتونه وي چې د خلکو د ونډې اخيستو رول د ټولنې د هوساينې لپاره تضمين شي.

ما د ملي پيوستون د پروګرام وړانديز ځکه وکړ، چې په کار کې مشروع مشرتابه په خپله د خلکو له خوا وټاکل شي او هر کلی د دې صلاحيت ولري، چې د اسلامي مشورې او حساب ورکونې د اصولو پر بنياد له يوې خوا څخه کلي د پيسو لګولو او پرېکړې صلاحيت ولري او له بله پلوه به دولت ته حساب ورکړي. دا تجربه هم ځينې برياليتوبونه لري او هم په کې يو لړ ستونزې منځته راغلي چې ستونزې يې بايد لرې کړی شي.

برياليتوبونه يې دا دي چې په کليو کې کوم سم مشر په خپله د کليوالو له خوا ټاکل شوی هلته ډېرې پروژې په سمه توګه پلې شوې دي. انتخابي مشران ځانونه د کليو مسؤول ګڼي او په ملي کچه د کليو مؤثر استازيتوب کوي.

د دې پروګرام عمده ستونزه بيا د همدې دولت اراکينو رامنځته کړې، ځکه چې د خپل اثر له رسوخ څخه په ناوړه استفادې سره يې پروژې يا خو لوټمارو قراردادیانو ته ورکړې دي او يا يې په انتصابي ډول د کومې مخورې کورنۍ نا اهله کسان د مشرتابه په مقام کې راوستي دي او پر کليوالو يې

داسي پروژې منلي چې هغوی ته د منلو وړ نه وي.

که غواړو چې د اغېزمنې حکومتدارۍ بنسټونه پياوړي شي، نو لازمه ده چې د ولس برخې اخيستنې ته جدي پام وشي او په دوامداره توګه وارزول شي او د حکومتدارۍ په هره مرحله کې بايد د ولس ګټې تأمين شي.

د نادولتي سازمانونو (NGO) او بهرنيو قراردادیانو په پرتله د ملي پيوستون پروګرام لا تر اوسه هم ډېر بريالی دی، مګر د دې پروګرام د برياليتوب اصل ټولنيز اعتماد او ولسي پيوستون دی، چې د دولت او ولس په منځ کې بايد د حقوقو او وجايبو يو پياوړی او ځرګند ټولنيز قرارداد موجود وي، چې ټولنيزه پانګه په همدې توګه وده او پراختيا موندلی شي.

و- مالي پانګه:

زموږ په هېواد کې دا وخت تر نورو وختونو پيسې ډېرې شوي، خو مالي پانګه کمه شوې او يا ورڅخه منفي ګټه اخيستل کېږي. ځينې خلک فکر کوي چې پيسې ګوندې کټ مټ مالي پانګه ده، مګر د پيسو او مالي پانګې تر منځ توپير شته، ځکه مالي پانګه اقتصادي پراختيا راولي او خلکو ته کاري زمينې پيدا کوي، مګر پيسې ډېر ځله ښايي ولګول شي، اما دا نه وي ځرګنده چې هر اړخيز اغېز يې ګټه لري او که تاوان.

د پيسو لګولو دوه ځايونه، فيشني ودونه او فيشني کورونه دي. زموږ ځينې بډای هېوادوال د خپلو زامنو په ودونو کې په يوه شپه يا يوه اونۍ کې په لکونو او ځينې يې ان په ميليونونو ډالر لګوي، دا پيسې زياتره د هوټلونو او ارايشګرانو جيبونو ته ځي، مګر په ټولنه باندې يې ډېر بد اغېز ښندلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قوانینو د اجرا او تنظیم تضمین وکړي او له طبیعي پانګې څخه د رواګټو اخیستو زمینه برابره کړي چې د ټولنیزې او بشري پانګې پراختیا او پیاوړتیا ته شرایط برابر شي.

د پیسو شته والی څو مثبت اړخونه لري: اول دا چې نن په یو شمېر ولایتونو کې پیسې شته چې دا زموږ په تاریخ کې یو نوی پړاو دی، ځکه پخوا به پیسې یوازې په ښارونو کې وې، د مثال په ډول، د تیموریانو په دوره کې په هرات ښار کې پیسې وې. د احمدشاه ابدالي په دوره کې کندهار ښار ته پیسې راټولې شوې وې او په همدې ترتیب کابل ښار په مختلفو دورو کې پیسې درلودې، مګر اوس نه یوازې دا چې پیسې په هغو ښارونو کې شته چې د پخوانیو امپراتوریو مرکزونه وو، بلکې اوس کلیو او بانډو ته هم رسېدلي دي.

د کونړ په غرني ولایت کې او سمهال پلازې جوړې شوې، په بدخشان کې هم اوس پیسې شته خو په هېواد کې د دې پیسو سرچینه ځینې ځای مشروع او ځینې ځای نامشروع ده. په دې کې شک نشته چې د اپینو له لارې هم یوه برخه خلک میلونران شوي دي، اما دا هم د یادولو وړ ده چې په تېرو ۷ کلونو کې له هېواده بهر افغانانو په میلیاردونو ډالر خپلو خپلوانو ته رالېږلي دي. د یوه تخمین له مخې د خوست ولایت ۳۵۰۰۰ کسان د اماراتو د العین په ښار کې مزدوري کوي. دې خلکو په تېرو شلو کلونو کې ډېرې پیسې خوست ولایت ته رالېږلي، چې د نوموړي ولایت خلک پرې ګوزاره کوي.

له تخار ولایت څخه ډېر ځوانان ایران ته د مزدورۍ لپاره تللي دي او دوی هم خپلو کورونو ته پیسې رالېږي. د هېواد په دننه کې هم یو شمېر خلکو په مشروع توګه پیسې ترلاسه کړې.

که چېرې د کابل ښار د هوټلونو په پیسو باندې شرکتونه، فابریکې او نورې تولیدي او خدماتي مؤسسې جوړې شوې وای، نو اوس به په لسګونو زرو ځوانانو ته مناسب روزګار په لاس ورغلی وای.

زموږ په هېواد کې د ځمکو او کورونو بیه زموږ له اقتصادي وضعیت سره هېڅ اړخ نه لګوي. دا چې په کابل او شاوخوا نورو سیمو کې د ځمکې د یوه جریب بیه له ۱۵۰۰۰ ډالرو څخه نیولې بیا تر ۲۰۰۰۰ ډالرو پورې رسېږي، دا د دې معنی لري چې پیسې د پانګونې معقوله لار نه لري. په هغه ولایت کې چې د کرنې یو جریب ځمکه په کال کې یوازې یو فصل حاصل ورکوي نو ۱۵۰۰۰ ډالر به په څومره وخت کې وګټي.

مجلل کورونه زموږ د ملي ثروت نښه نه، بلکې زموږ د اقتصادي کمزورۍ علامت دی. که په هېواد کې انسجام وي د دا ډول زرو کورونو په لګښت لس زره کورونه یا اپارتمانونه جوړېدای شي، چې د ژوند ټول اساسي امکانات به پکې برابر وي او د کورونو کرایې به یې دومره راټیټې کړي، چې د عام ولس زور به هم پرې رسېدای شي.

که چېرې په افغانستان کې څوک پانګونه غواړي، نو د کور کرایه ورته غټې مالي ستونزې جوړوي او همدا لامل دی چې موږ نه شو کولی خپلو لسګونو زرو بې روزګاره ځوانانو ته کارونه پیدا کړو، همدا راز که چېرې نه توانېږو، چې خپلې په میلیاردونو پیسې په مالي پانګه بدلې کړو، نو څرنګه به خپل مرګوني اقتصاد ته وده ورکړو او څرنګه به په نړۍ کې د سیالۍ خاوندان شو.

یو اغېزمن دولت هغه دولت ته وایي چې وکولی شي د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر شمېر خلک د قراردادونو د اخیستو له لارې سرمایه دار شوي. سوداګري، دوکانداري او داسې نور شغلونه هم د پیسو په تولید کې رول لوبوي او ویل کېږي چې اوسمهال په ټول افغانستان کې نږدې ۵۰۰۰۰ کسان ډالري تنخواې لري چې دا هم د پیسو زېرمې غښتلي کوي. خو له بده مرغه زموږ پیسې زموږ له هېواده اوس هم بهرته انتقالېږي او زموږ سوداګرو نه یوازې دا چې له ایران، پاکستان او مرکزي اسیا څخه افغانستان ته پیسې نه دي انتقال کړي، بلکې لا هم له افغانستان څخه خلیجي هېوادونو ته په منظمه توګه پیسې انتقالېږي.

په (۱۳۸۷هـ ش) کال کې یو اټکل شوی او دا ثابتوي چې په شپږو میاشتو کې تر یو میلیارد ډالرو زیاتې پیسې له افغانستان څخه دوبۍ ته انتقال شوې دي. یو شمېر افغانانو په دوبۍ کې هغه وخت پیسې په جایدادونو بندې کړې چې جایدادونه د لوړ قیمت اوج ته رسېدلي و، مګر په نړۍ کې د مالي بحران د راتلو له امله اوس د هغو کورونو او جایدادونو بیه ډېره راپرېوتې ده او دوی ته یې درونډ مالي زیان ور اړولی دی. دا چې ولې له افغانستان څخه پیسې د فرار په حالت کې دي، دلیل یې څرګند دی او هغه دا چې اوسنی دولت نه د خلکو د مال ساتنه کولی شي او نه د سر او کله چې څوک خپل ځان او مال په خطر کې ویني نو حتمي ده چې له هغه ځایه به پښې باسي.

همدارنګه د دولت کمزوري د دې لامل شوې چې نه شي کولی پیسې په پانګه بدلې کړي او یا داسې تشبث ته زمینه برابره کړي چې خلک په ازاده توګه خپلې مالي سرچینې پیاوړې کړي.

د ټولو یادو شویو پانګو مرکزیت په بنسټونو پورې تړلی او بنسټونه د یوې کامیابې مشرۍ په موجودیت کې پراختیا او ټینګښت مومي او یا دا چې یو بریالی مشرتابه کولی شي د پانګې د پراختیا بنسټونه رامنځته کړي.

زموږ د ولس منفي لیدلوري دا څرګندوي چې له دې ټولو پانګو او فرصتونو سره، سره هم اوسنی دولت په دې نه دی توانېدلی چې بنسټونه رامنځته او پیاوړي کړي. په راتلونکو فصلونو کې به په دې بحث وکړو چې د دولت، اقتصاد او د ملي هویت بنسټونه څنګه رامنځته کېږي او څنګه پیاوړي کېدی شي؟. د افغانستان په ځانګړو شرایطو کې خورا مهمه ده چې په نړیواله همکارۍ او انسجام باندې هم خبرې وکړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېيم فصل:

د معاصر دولت څرنګوالی

الف- د زور او قوت استعمال:

د دولت په اړه چې لومړی کوم ټکی ذهن ته راځي هغه زور دی، ځکه چې له يوې خوا د تاريخ په اوږدو او له بله پلوه په وروسته پاتې هېوادونو کې همېشه يوه وړه ډلګۍ د زور له لارې ځان قدرت ته رسوي او دولتي اقتدار ترلاسه کوي، مګر د دولت په معاصره پېژندنه کې د زور له لارې منځته راغلي دولتونه معاصر نه ګڼل کېږي.

د يوه عصري دولت تر ټولو منلی تعريف د قانون واکمني ده. په تېر فصل کې مو ولوستل چې موږ د يوه ملت په توګه د سترو پانګو خاوندان يوو، مګر تر اوسه مو ترې نه لازمه ګټه اخيستې او نه په دې توانېدلي يوو، چې دا پانګې په يوه مناسب چوکاټ کې تنظيم کړو، ځکه چې زموږ په هېواد کې د قانون د پانګې کمی دی او قانون داسې چوکاټ دی چې ټولې پانګې په ترتيب سره راټولوي، تنظيموي او تشکل ورکوي.

د قانون د واکمنۍ او حاکميت نښې نښانې دا دي چې په لومړي ګام کې د قوت استعمال ته چوکاټ جوړوي، يعنې د خلکو پر وړاندې د وسله والو ځواکونو د صلاحيتونو او

مسؤوليتونو حدود ټاکي، زور هغه مهال په يوه مشروع قوت بدلېږي چې د استعمال حدود او انسجام يې د قانون له خوا وضاحت ولري.

که قوت بې له کوم روا دليل څخه وکارول شي، نو په دولت کې له مسؤولو چارواکو په فوري ډول پوښتنې کېږي. که نولسمې پېړۍ ته وګورو دا به راته څرګنده شي، چې په دې پېړۍ کې د دولت او قوت استعمال ورو-ورو د قانون په چوکاټ کې راغی، خو د دواړو نړيوالو جګړو په ترڅ کې د قوت استعمال په ځينو اروپايي هېوادونو کې ناقانونه بڼه پيدا کړه، د دې ناقانونۍ پيل لومړی په روسيه کې وشو او وروسته په اسپانيا کې د کورنۍ جګړې له کبله د هر ملکي وګړي وژل شول او په همدې ترتيب د فاشيزم او نازيزم له خوا په ميليونونو انسانان شکنجه او له منځه ولاړل.

د دې فجايعو دويمه برخه بيا په شلمه پېړۍ کې په جاپان او اروپا کې تکرار شوه، خو په همدې وخت کې په تدريجي توګه د قوت استعمال قانوني بڼه ومونده او اوس د دې هېوادونو وګړو ته دا د باور وړ خبره نه ده، چې ګوندې د دوی پوځونه دې د دوی پر ضد استعمال شي.

ب- ملکي او اداري صلاحيتونه او وجايب:

د دولت ملکي او اداري صلاحيتونه او وجايب د قانون په بنياد تعينېږي.

په يوه هېواد کې چې دولت حاکم وي د دولت د مامور مکلفيت د ملت پر وړاندې څرګند وي او نه شي کولی چې د دولت له څوکۍ نه د خپل ځان، کورنۍ او دوستانو په ګټه کار

واخلي. همدا راز د دولت قانون د هېواد په ټوله اراضي بې له کوم تغیر څخه یو رنګ عملي کېږي.

که چېرې د یوه حکومت اداري تسلط د هېواد په ډېرو سیمو کې ونه چلېږي هغه ته معاصر دولت نه شو ویلی، ځکه د اداري تسلط معنی شدید مرکزیت نه دی. هر هېواد له اداري پلوه مختلفې درجې لري، د ساري په توګه، کلی، ولسوالي، ښاروالي، ولایت او مرکز عامې اداري طبقې یا تقسیم بندی دي، مګر د دې اداري طبقو تر منځ اړیکي یو له بله توپیر لري او همدا رنګه د هر یوه واحد، صلاحیتونه د قانون له پلوه په بېلابېلو هېوادونو کې مختلف دي، خو مهمه دا ده چې د هر یوه واحد، صلاحیتونه په قانون کې څرګند شوي وي او په هغه حالت کې چې د قانون په تعبیر کې ابهام وي، وګړي او مسؤولین کولی شي چې دا ابهام یوازې له قانوني لارې څخه توضیح کړي.

په وروسته پاتې هېوادونو کې د قانون او عمل تر منځ فاصله یوه ستونزه ده. مثلاً په افغانستان کې ټول دولتي عواید مرکزي بڼه لري او د اساسي قانون پر بنیاد باید په یوه واحد مرکزي حساب کې جمع او درج کړی شي او ټول لګښتونه هم له همدې واحد حساب څخه تر سره او هر کال د عوایدو او لګښتونو تفصیلي حساب ولسي جرګې ته وړاندې شي خو بدبختانه داسې نه کېږي او ډېر شمېر والیان په خپل سر له سوداګرو څخه په ناقانونه توګه پیسې اخلي او دا چې دوی په قانوني توګه د دې پیسو اخیستو حق نه لري، نو ځکه ویلی شو چې قانون تر پښو لاندې کوي. که چېرې د دولت د واحد حساب شرط نه وای او والیانو په قانوني توګه د پیسو ټولولو اجازه

درلودای نو بیا به دا هم یو قانوني عمل ګڼل کېده خو بې د قانون له اجازې داسې کړنه د قانون ماتونې څرګنده بېلګه ده.

ج- د قانون پر بنیاد د اقتصادي چارو تر سره کول:

ټولې اقتصادي معاملې باید د قانون پر بنیاد تر سره شي. د اسلام په مبین دین کې له ډېر پخوا څخه فردي ملکیت پېژندل شوی او باید له هر ډول تېري او تجاوز څخه په امن وي او دا د دولت دنده ده چې خلکو ته د دوی د ملکیتونو د ساتنې ډاډ ورکړي. که چېرې خلک د خپل جایداد په تحفظ باندې ډاډ ونه لري، نو دوی اړ کېږي چې له نورو لارو چارو کار واخلي او له دولت څخه علاوه د خپل مال او ملکیت د ساتنې په لټه کې شي.

د دولت له خوا د شخصي ملکیتونو د ساتنې او هغو ته د ازادۍ ورکولو یو ستر مثال د مایکروسافټ د سافټویر جوړولو کمپنۍ ده. ښاغلی بیلګېټس چې تل د نړۍ په پنځو پانګوالو کې شمېرل کېږي د خپل فکر سرمایه یې په کار واچوله او د کمپیوټر د سافټویر جوړولو له کبله یې ډېره پانګه تر لاسه کړه. که چېرې دولت د سافټویر جوړول شخصي پانګه نه ګڼلی او یا یې د دې پانګې تحفظ د ځان فرض نه ګڼلی، نو ممکنه نه وه چې بېلګېټس دې د دومره سترې پانګې څښتن شي.

په همدې ډول که د نویو داروګانو کشف ته پام واړوو، د خصوصي شرکتونو له خوا په سلګونو میلیونو ډالر د نویو داروګانو په کشف او څېړنه لګول کېږي، شرکتونه دا لګښت ځکه کوي چې ډاډه دي، د همدې دوایانو له سوداګرۍ څخه به په څو چنده لوړه ګټه تر لاسه کړي.

د قانون له محافظت نه علاوه هم انساني کوښښ او څېړنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

معنوي قيمت لري، ځکه مونږ د سترو عالمانو، کاشفانو او څېړونکيو د څېړنو او کشفياتو قدرداني کوو، خو د نولسمې پېړۍ په وروستيو او د شلمې پېړۍ په پيل کې د نويو قوانينو طرحه کېدل د دې لامل شول چې د غه معنوي ارزښت ته د مادي پانګې د ګټلو زمينه هم برابره کړي او دا قانوني نوښت د دې باعث شو چې انساني کوښښ ته خلک د مادي سرمايې په توګه هم وګوري.

د- د قانون تغير:

د قانون د حاکميت يو ستر شاخص دا دی چې د اړتيا پر مهال د قانون د تغير لپاره قانوني لاره وي او اهميت يې دا دی چې قانون هم دومدار تغير او بدلون ته اړتيا لري. که چېرې د قانون د تغير لپاره څرګند او ټاکلي بنسټونه، نه وي، نو قانون نه شي کولی چې له ټولنيزو بدلونونو سره همګام پرمخ ولاړ شي. د مثال په ډول، د امريکا د متحدو ايالاتو د جوړېدو له پيل څخه تر اوسه پورې د دوی قانون نه دی بدل شوی. دليل يې دا دی چې د دې هېواد ستره محکمه کولی شي، چې قانون د شرايطو د تغير پر اساس باندې تعبير کړي.

د ډېرې مودې لپاره د تورو او سپينو وګړو توپير ته محاکمو قانوني بڼه ورکړې وه، مګر هغه وخت چې يو ستر ټولنيز حرکت د ټولو وګړو د مساوات غوښتنه وکړه، سترې محکمې هغه ټول قيودات لرې کړل چې د وګړيو تر منځ د برابرۍ مانع وو.

په فرانسه کې د امريکې په پرتله د نظام په شکل باندې موافقه نه وه. څو-څو ځله جمهوريت، امپراتوري او شاهي نظامونه يو پر بل پسې راغلل او ولاړل او تر دې چې کله

جمهوري نظام په اصل شکل باندې منل کېده اساسي قانون څو واري تغير وکړ، ځکه د دولت د صلاحيتونو په اړه بېلابېلې مفکورې موجودې وې. د فرانسې اوسنی اساسي قانون د دوی په پنځم جمهوري نظام پورې اړه لري.

تر دويمې نړيوالې جګړې وروسته په اروپا کې د دولت د صلاحيتونو د تغير په باب سترې تجربې رامنځته شوې. جرمني او فرانسې په نولسمه پېړۍ کې پر فولادو او د ډبرو پر سکرو سترې شخړې وکړې، ځکه هر يوه غوښتل چې عمده معادن دې د دوی تر تسلط لاندې وي، خو د دوی ډېر مدبر سياستوال تر جګړې وروسته دې پايلې ته ورسېدل چې د دغو معدنونو شريکه کارونه به دا شخړې هوارې کړي، نو ځکه يې د فولادو او ډبرو سکرو يوه ګډه اتحاديه جوړه کړه او د دې بريالۍ تجربې له برکته يې اول شريک مارکيټ تر لاسه کړ او بيا يې په اروپا کې د اروپا اتحاديه رامنځته کړه. په اروپا کې هر هېواد ځانګړي سرحدات درلودل او په لومړي سر کې به چې کله يو اروپايی له يوه اروپايي هېواده بل ته تللو، نو اړ به و چې پيسې بدلې کړي او پاسپورټ ولري، مګر نن زياتره هغه خلک چې د اروپايي اتحاديې په چوکاټ کې ژوند کوي حق لري، چې په ازاده توګه له يوه هېواده بل ته سفر وکړي او که وغواړي په اسانه توګه هلته کار هم کولی شي.

له انګلستان او يو څو نورو هېوادونو پرته نور ډېر هېوادونه يو پولي واحد لري او د دې پر ځای چې جلا بانکونه ولري اوس د اروپا د پولي سياست ټول اختيار د اروپا له مرکزي بانک سره دی.

په اروپا کې د قانون د حکومت ستره نښه د اروپا د عدالت

(c) ketabton.com: The Digital Library

محکمه ده. د اروپا د بر اعظم وګړي حق لري چې د خپلو حکومتونو له لاسه عریضې همدې محکمې ته وړاندې کړي او دولتونو هم منلې چې د دې محکمې پرېکړې د منلو او تطبیقولو وړ دي.

د قانون حاکمیت دوې مهمې برخې لري، چې یوه یې د بشپړو قوانینو تقنین او توشیح ده. که قوانین په ناسمه توګه تقنین شي، کولی شي خلکو ته د اسانتیا پر ځای ستونزې پېښې کړي. د ناسمو قوانینو بده پایله موږ په افغانستان کې څو ځلې لیدلې ده، په زیاترو وروسته پاتې هېوادونو کې چې کله نوی قانون رامنځته شي نو له زړو قوانینو سره په تضاد کې وي، چې د دې تضاد د لرې کولو لپاره قانوني لاره ګونګه وي. نو له همدې کبله د ډېرو قوانینو موجودیت د وضاحت پر ځای ابهام او پېچلتیا رامنځته کوي، چې ډېرې ستونزې تر پیدا کېږي او رشوت خور دولت له دغو تضاداتو څخه په ګټه اخیستو کولی شي، متضادې پرېکړې وکړي او متضاد سیاستونه پلي کړي. نو د تقنین اهمیت او د قانون پر مسودو باندې غور کول او د هغوی عملي اړخونو ته پام کول د قانون د راوستلو او پلي کولو لپاره ډېر ارزښت لري. همدا دلیل دی چې اوس د مقننه، اجرائیه، او قضایه قواوو تر منځ تفکیک او توپیر په یوه نړیوال اصل بدل شوی دی.

هره قوه ځانګړي صفات لري د ځانګړو مهارتونو له مخې ورته بشري قوه ټاکل کېږي، چې هره برخه په بریالیتوب سره پر مخ ولاړه شي.

د قانون د حاکمیت بله ځانګړنه د قوانینو پر وخت اجرا کول دي. که چېرې د هېواد قوانین هر څومره اعلی او پر ځای وي خو

که د اجرا او عملي کېدو له پلوه په کې سستي وشي، نو بیا هم د خلکو باور نه شي تر لاسه کولی او د قانون د حاکمیت ښېګڼې په بدګڼو بدلوي. لکه په زمبابوې کې چې د رابرت موګابې له خوا قانون تر پښو لاندې شو.

په زمبابوې کې د قانون له مخې ولسمشر باید د عمومي ټاکنو له مخې راشي. ولس هم په دې اصل اجماع درلوده. کله چې په لومړي پړاو کې د ده رقیب ټاکنې وګټلې موګابې و نه منلې او د دویم دور ټاکنو غوښتنه یې وکړه. په دویم دور کې یې دولتي مامورین د سوتې په زور اړ کړل، چې صندوقونه د ده لپاره ډک کړي. همداسې وشول چې موګابې دوه پښې په یوه موزه کې کړې او د خپل قدرت د ناروا دوام لپاره یې قانون تر پښو لاندې کړ. د موګابې له خوا د قانون ماتولو پایله دا شوه، چې د سویلي افریقا یو کرنیز او شتمن هېواد په تېرو څو کلونو کې په یوه فقیر او ناداره هېواد بدل شو.

د پیسو د پړسوب سلنه یې تر یوه میلون لوړه شوې او په سلو کې نږدې د ېرش وګړي یې نورو ګاونډیو هېوادونو ته په کډه کولو مجبور شوي دي.

نړیوالو تجربو ښودلې چې په قانوني بنسټ د مشرتابه بدلون د قانون د ټینګښت لپاره ځانګړی ارزښت لري. په هغو هېوادونو کې چې د دولت د مشرتابه د بدلون قانوني موده نه وي څرګنده او منظم سیاسي حزبونه فعال نه وي، هلته مستبد واکمنان د نوي او ځوان مشرتابه د پیاوړتیا لپاره پانګونه نه کوي، ځکه دوی وېره لري چې نوی مشرتابه به د دوی د ناروا قدرت لړۍ ختمه کړي. د نامشروع قدرت دغه غریزه د نویو او فعاله انسانانو پر وړاندې ستونزې جوړوي او د دې موقع نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکوي، چې په ټولنه کې تبارز وکړي، مګر په هغو هېوادونو کې چې د قدرت قانوني میعاد معلوم وي په طبیعي ډول نوي لیډران وده کوي.

د امریکا د متحدو ایالاتو د ولسمشرۍ د دوو دورو محدودیت له یوه پلوه او د دوو مقتدرو احزابو موجودیت له بله پلوه د دې زمینه برابره کړې، چې هر څلور کاله وروسته یوه نوې څېره رامنځته شي او دا ټولنه د سوکالۍ پر لور سوق کړي.

د ښه او غوره قانون یوه بله نښه دا ده، چې د دولتي ارګانونو د دندو لوایح به ټاکلي او کاري تداخل به په کې نه وي. ځکه هر څومره چې په یوه هېواد کې د وزارتونو او مستقلو ارګانونو شمېره ډېره وي په هماغه اندازه کاري تداخل رامنځته کېږي او ستونزې زیاتېږي. د ساري په توګه، که چېرې په یوه کرنیز هېواد کې د کرنې په ساحه کې پنځه وزارتونه کاري تداخل ولري، نو هر وزیر به فکر کوي چې اصلي مسؤولیت او صلاحیت له ده سره دی او دا ډول ستونزې په اسانۍ یو دولت له پښو غورځولی شي، ځکه هره پرېکړه چې د یوه وزارت له خوا کېږي بل به یې ردوي او کومه قانوني مرجع به نه وي، چې د دوی صلاحیتونه په ګوته کړي، نو په دې حالت کې دولت چپه وبولئ.

یو بل علت هم چې د دولت د بې اغېزې کولو لامل کېږي هغه مستقل ارګانونه او محلي دوایر دي، چې د خپلو صلاحیتونو په وضاحت پخپله هم نه پوهېږي او کاري تداخل یې د سترو اختلافونو باعث ګرځي، چې په نتیجه کې د ملت کارونه ځنډېدلي او نېمګړي پاتې شي. د دې ژوندی مثال په وروسته پاتې هېوادونو کې فیډرالېزم او فیډرالي نظام دی. په پاکستان

کې فیډرالي نظام منل شوی، خو په عمل کې هلته د همدغو ګډوډیو او اختلافاتو په نتیجه کې بیا-بیا نظامي ځواک د حاکمیت واګې اخلي او په دې توګه نظام مرکزي بڼه غوره کوي. مګر په هندوستان کې بیا د دې برعکس ولایتونه د قانون له مخې د پرېمانه اختیاراتو خاوندان دي او ډېرې پرېکړې په خپله د قانون په چوکاټ کې پخپله تر سره کوي. د قانون او عمل د فرق پر بنیاد باید وویل شي، چې مرکزیت او عدم مرکزیت دواړه هم منفي او هم مثبته بڼه غوره کولی شي او حتمي نه ده چې یو یې مضر او بل یې ګټور وي.

په هغو فدرالي نظامونو کې چې قانون نه عملي کېږي مرکزیت منفي اغېز لري، ځکه قانون سیمه ییزو ارګانونو ته په یوه چوکاټ کې ډېر صلاحیتونه ورکوي، خو په عمل کې فدرالي وزارتونه د یوه سخت مرکزیت بڼه غوره کوي او لازم امکانات سیمه ییزو ارګانونو ته نه ورکوي.

په هغو هېوادونو کې چې په قانوني ډول دولت مرکزي وي او قانون پلی نه شي والیان او ولسوالان په بې وزلو خلکو ناروا حکمراني چلوي، چې دا د ملوک الطوایفۍ عصري بڼه ګڼلی شو او نن زموږ هېواد په همدا سې حالت کې دی.

د قانون د حاکمیت غوره مثال سویډن دی. که څه هم په سویډن کې د قانون له مخې نظام مرکزي دی، خو سیمه ییز ارګانونه په قانوني ډول پراخ اختیارات لري.

هدف دا دی، چې فدرالي او مرکزي نظام د فورمول له مخې نه مثبت دي او نه منفي او یا دا چې هم مثبت کېدای شي او هم منفي، ځکه دواړه ښایي بېلابېلو شرایطو ته برابر وي، یعنې په یوه هېواد کې به مرکزي نظام مناسب وي او په بل کې ښایي

(c) ketabton.com: The Digital Library

فدرالي نظام مؤثریت ولري، خو د بریالیتوب اصل بیا هم په قانون باندې عمل کول او د قانوني صلاحیتونو او مسؤولیتونو په وضاحت پورې اړه لري.

هر څومره چې په یوه هېواد کې د قانون حاکمیت ټینګ شي په هماغه پیمانه سیاسي کړه وړه د قانون چوکاټ ته برابرېږي، مګر په هغو هېوادونو کې چې د قانون حاکمیت نه وي او هدف دا وي چې د قانون حاکمیت دې رامنځته شي، نو د نظام پر جوړښت باندې سیاسي اجماع کول خاص اهمیت لري او داسې اجماع په ځانګړي ډول باید په جګړه ځپلیو هېوادونو کې په دې دلیل رامنځته شي، چې څرګنده کړي د هېوادني سیاست حدود کوم دي؟. د ملي ګټو بریدونه څنګه تعینېږي؟ او هغه اشخاص چې د سیاست په ډګر کې لوبېږي یو له بل سره د کومو اصولو پر بنیاد سیالي کوي او تر ټولو مهمه دا چې دوی ولس ته په کومه سترګه ګوري.

که یو سیاستوال خپل ولس ته د یوې داسې وسیلې په سترګه ګوري چې یوازې خپلو موخو ته ور باندې ځان ورسوي، نو هلته بیا د ثبات ټینګښت او د قانون پلي کول ناممکن دي. ځکه ولس منحیث ولس وسیله نه شي کېدی، بلکې غوښتنې او پېرزوینې یې د نړۍ د بل هر مهذب ولس په څېر وي چې غواړي سوکاله ژوند ولري او بچي یې تر دوی پر مخ ولاړ شي.

که مطرح سیاستوال او دولتداران په دې سرخلاص کړي، چې ولس د نظام رینښه او سیاستوال یې څانګې دي، نو بیا باید دا هم زده کړي چې ونه به د عدالت پر بنیاد وده کوي او کله چې داسې وي نو بیا هغه اصول عملي کېږي، چې پر بنسټ یې سیاست د مثبت تغیر وسیله ګرځي او د یوه باثباته او منل شوي نظام پایه ټینګوي.

څلورم فصل:

د معاصر دولت دندې

دولت کومه اپلاتوني پدیده نه ده، چې تعریف یې له ابتدا څخه تر انتها پورې ثابت پاتې شي او که چېرې په داسې تعریف پسې وګرځو، چې په هر زمان او مکان کې عملي بڼه ولري، نو هېڅ وخت به کومې ځرګندې نتیجې ته ونه رسېږو.

دولت ته باید په کوم ډول وګورو؟ د دې لپاره چې دا پوښتنه ځواب کړو په کار دي چې د قدرت په دوو بڼو باندې توپیر ته قایل شو.

د قدرت یوه بڼه دا ده، چې (الف)، (ب) اړ کوي چې د ده حکم ومني ځکه د (الف) په لاس کې داسې وسایل او امکانات شته چې (ب) ورته اړتیا لري، نو ځکه (ب) د (الف) اراده مني، خو سره له دې چې (ب) به په زړه کې خوښه نه وي، اما مجبوره ده چې ظاهراً وښیي چې د (الف) نظریه یې عملي کړې ده، دا یو وېشل کېدونکی قدرت دی.

اما بله بڼه یې دا ده چې (الف)، (ب) او (ج) غواړي په شریکه یو پټی اباد کړي، مګر هلته یوه ستره تیږه پرته ده، چې که (الف)، (ب) او (ج) ډېره خواري هم وکړي، په یوازې ځان یو هم نه شي کولی چې تیږه لرې کړي، مګر که په شریکه ور څخه

تاو شي نو کولی شي تیږه لرې او پټی اباد کړي. دا ډول قدرت ټولنیز قدرت دی.

دولت کېدی شي چې د وېشونکي او یا ټولوونکي قدرت بېلګه شي. بېګاریې هم یوه نمونه ده چې دولت بې له دې چې چا ته پیسې ورکړي، په زور خلک اړ کوي چې په کال کې به له دومره څخه تر دومره ورځو پورې په مفت ډول د دولت کارونه کوي، په ځینو نورو امورو کې هم د دولتدارۍ دا بڼه په ډېرو هېوادونو کې شته. بندیان د قانون د پرېکړې پر اساس له ځینو حقونو څخه محرومېږي او اړ وي، چې له څو ورځو نه تر عمره پورې د جرم د شدت او درونوالي په اندازه په زندان کې تېر کړي.

همدا رنګه د عسکرۍ د دندې د اجرا کولو لپاره په امریکا او اروپا کې نظامي افسران ډېر درانه تمرینونه کوي او د تمرین پر مهال اړ دي چې بې له کوم دلیل څخه د مسؤولو چارواکو اوامر ومني.

د معاصرې دولتدارۍ ډېره برخه اوس په ټولنیزه بڼه ترسره کېږي. دا چې دولت باید کومې دندې تر سره کړي؟ دا په ملي اجماع او د اهمیت له مخې د یوې مسألې په ځانګړو شرایطو پورې اړه لري، د ساري په ډول، په تېرو اتهو ویشتو کلونو کې د امریکا په متحدو ایالاتو کې د ولس اجماع په دې وه چې دولت باید په اقتصادي امورو کې ډېر کم رول ولري، دا لړۍ د رونالډ ريګن د قدرت پر مهال پیل شوه او په دې اصل ولاړه وه چې مارکیټ نه یوازې خپلې ستونزې په خپله حل کوي، بلکې د مارکېټ د حل لاره د دولت له حل لارې نه چټکه، معقوله او اقتصادي ده، خو په متحدو ایالاتو کې اوسنی مالي بحران

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

دومره مهم شوی چې د جورج واکر بش په څېر یو ولسمشر چې د مارکیټ په مطلقه ازادۍ یې باور درلود هم اړ شو ترڅو د ولس پیسې د بانکونو د نجات لپاره په لویه کچه مصرف کړي او دغه دولت او سمهال نېغ په نېغه په اقتصاد کې رول لوبوي.

که دولت په اقتصادي امورو کې د مرستې لاس نه وای غځولی او په دې برخه کې د دولت په رول باندې سیاسي اجماع نه وای شوې، نو دې مالي بحران به په مراتبو ناوړه عواقب درلودل.

که شلمې پېړۍ ته وګورو د شرایطو د تغیر او د ولسونو د غوښتنو پر بنسټ دولتونو مختلفې دندې ترلاسه کړې. د دولتونو تر منځ د دغو دندو اخیستو یوه مشترکه وجه له یوې خوا قانونیت او له بله پلوه د خلکو اجماع وه. که دوو تېرو پېړیو ته نظر وکړو د دولت په دندو کې به ځینې اصلي تغیرات را ته څرګند شي، په ځانګړې توګه را تلونکې درې دندې هغه بنسټونه دي چې په هغو باندې د نورو دندو د اجرا کولو بنیاد اېښودل شوی دی:

الف- د قوت مشروع استعمال:

د شپاړسمې پېړۍ له پیله د شلمې پېړۍ تر پیل پورې په اروپا کې مرکزي دولتونه را منځته او مستحکم شول. پخوا تر دې د دغو دولتونو څرګنده ځانګړنه د زور او انحصار له لارې د قوت مرکزي کول و.

په فیوډالي دوران کې هر فیوډال ځانګړې قوه درلوده او له همدې قوې نه به یې د نورو فیوډالانو پر وړاندې استفاده کوله. په سیمه کې ازادانه سفر د خلکو حق نه و.

کله به چې خلک د یوه فیوډال له سیمې څخه د بل سیمې ته تلل، نو اړ به وو چې د ځان او مال د ساتنې لپاره یا مالیه ورکړي او یا د پیسو په مقابل کې بدرګه ولري او یا هم د جګړې په وسیله تېر شي.

دغو مرکزي دولتونو منظمه او معاصره اردو را منځته او دا پلې اردو یې په داسې وسیلو سمبال کړه چې د فیوډالانو سپرې لښکرې یې ماتې کړې او پرېکړه وشوه چې له اردو نه علاوه بل څوک د وسلې د کارونې حق نه لري.

سیاسي او اقتصادي قوه له نظامي قوې څخه بېله شوه او د وخت په تېرېدلو د قوت د استعمال صلاحیت د قانون په چوکاټ کې د مرکزي دولت په لاس کې شو او د دولت د تعریف یوه برخه داسې شوه چې د مشروع قوت د کارونې انحصار د معاصر دولت تر ټولو ستره نښه ده.

په دولت کې د قوت تمرکز او بیا ورته په قانوني چوکاټ کې ځای ورکولو څو مهمې پایلې درلودې:

۱- دا چې دولت د وګړو د ازادانه سفر مسؤولیت پر خپله غاړه واخیست، نو له یوه ځای څخه بل ځای ته د وګړو ازادانه سفر د خلکو حق وګڼل شو. هر هغه دولت چې په ننني شرایطو کې پخپله ساحه کې د وګړو د ازادانه تګ راتګ امنیت نه شي تأمینولی معاصر دولت نه ګڼل کېږي.

۲- سیاسي فعالیت د قوت د استعمال له تهدید څخه بېل شو. کله چې د قوت د استعمال انحصار له دولت سره نه وي، مطرح سیاسي اشخاص کولی شي چې په دوامداره توګه د خپل اثر رسوخ او قوت څخه ګټه پورته کړي او په زور باندې خپلې ګټې تثبیت کړي او کمزوري واکمنان دې ته اړ کړي، چې د دوی

ولسمشر باندې په خاصه توګه قانون تطبيقوي. په هغو هېوادونو کې چې د قانون حاکميت تثبيت شوی وي ولسمشران له خپل قوت څخه د هېواد او ولس لپاره ګټه اخيستی شي، مګر دا اصل يې بايد په پام کې وي چې د خپلو رقيبانو پر وړاندې هېڅکله دولتي قوت نه شي کارولی.

۴-د اردو او پوليس تر منځه تشکيلاتي توپير راغی. د اردو اساسي موخه دا شوه چې له ملت او مملکت څخه به دفاع کوي او د پوليس دنده دا شوه چې د خلکو د حقونو او وجايبو ساتنه او څارنه وکړي، ځکه پوليس په دوامداره توګه له ولس سره مخ وي او له خلکو سره د هغوی کړه وړه او اخلاق د دولت د مؤثريت ستر معيار ګڼل کېږي. د معاصر پوليس ښه بېلګه په انګلستان کې ځرګنده ده او هغه دا چې وسله نه لري، مګر د ولس او پوليس تر منځ ټينګ توافق موجود دی او د يو بل احترام کوي.

ب- بيت المال يا عامه شتمني:

د قوت مرکزي کول يو مالي اساس غواړي. يوه منظمه او په قانون متکي قوه منظم معاش او امکاناتو ته اړتيا لري. د تاريخ په اوږدو کې ډېر ځله ليدل شوي چې هر هغه دولت چې د خپلې قوې لپاره يې لازم معاش او امکانات نه دي برابر کړي د همدغو اردوګانو له خوا نسکور شوي دي.

جګړه لګښت غواړي او هر ډول مره يې چې موده اوږدېږي لګښت يې هم ډېرېږي. د نولسمې او شلمې پېړۍ په لومړۍ نيمايي کې د اروپايي دولتونو تر ټولو زيات لګښتونه د اردو په تنظيمولو راغلل.

نن هم د جګړې او نظامي چارو تنظيم خورا درانه لګښت ته

د تهديدونو په پايله کې د دوی منفي ګټې تضمين کړي.

د دې برعکس کله چې د قوت د استعمال واک په قانوني چوکاټ کې راشي او د اشخاصو له انحصاره ووځي، نو بيا د سياست اصلي توجه د خلکو تنظيم ته اوړي، ځکه ډېر سياسي احزاب رامنځته کېږي او هر يو کوښښ کوي چې د برياليو پروګرامونو په جوړولو د خلکو رايې خپلې کړي او د قانون په چوکاټ کې واک تر لاسه کړي.

که څه هم زموږ په هېواد کې بدبختانه دا پروسه په تېرو کلونو کې پلې نه شوه، خو نتيجه يې په هغو هېوادونو کې ځرګنده ده چې د داسې واک خاوندان دي.

۳- د قانون تطبيق عملي جنبه ونيوله. کله چې په يوه ټولنه کې د قوت تمرکز په دولت کې نه وي، نو د محاکمو پرېکړې په اسانه او شفافه توګه نه عملي کېږي. ځکه زورور خلک په دوامداره توګه کمزوري خلک تهديدوي او له منځه يې وړي، اما کله چې قوت په دولت کې تمرکز ولري زورواکان او ټوپکماران که هر ډول مره شتمني، شهرت او وسايل ولري، نه شي کولی چې پر کمزورو انسانانو پښې کېږدي او يا د محاکمو پرېکړې رد کړي.

د قانون پر وړاندې د هېواد د خلکو برابري هغه وخت تأمينېدای شي چې ټول وګړي په دې پوه شي چې دوی برابر حقوق او وجايب لري.

نن په ټولو معاصرو دولتونو کې د کمزورو خلکو د حقونو د ساتنې لپاره منظم ترتيبات موجود دي، ځکه يې دا د قانون د تطبيق معيار ګرځولی، چې پر شتمنو او سياسي خلکو او په ځانګړي ډول د دولت پر لوړ پوړو اراکينو باندې په عامه او په

اړتیا لري، په ۲۰۰۶ میلادي کال کې دولتونو یو زر یو سل او شپېته میلیارده ډالر پر نظامي چارو لګولي دي. د دې رقم ۲۴٪ یعنې ۵۲۸.۷ میلیارده ډالر یوازې د امریکا نظامي بودجه وه. ناټو په خپلو افرادو او نظامي تجهیزاتو باندې چې د ۱۸ هېوادونو مشترک تړون دی ۳۰۰ میلیارده ډالر په یاد شوي کال کې لګولي دي.

د دولت د عوایدو اساس د صنعتي ټولنې تر رامنځته کېدلو وړاندې په عامه شتمنۍ، کرنې، سوداګرۍ او خصوصي تشبثاتو باندې درېدلی و، نو د قوت د مرکزیت یو مهم دلیل عامه شتمني هم وه، چې په دولت کې یې تمرکز درلوده. ورپسې داسې قوانین وټاکل شول چې د دولت شتمنۍ ته منظمه بڼه ورکړي او د دولت پر وړاندې د خلکو مالي مسؤولیتونه څرګند کړي. د دولت شتمني په دوو اساسي اصولو باندې ولاړه ده، چې یوه برخه یې د عایداتو تنظیمول او بله یې د لګښتونو ترتیبول دي. د یوه دولت بودجه د دولت د لومړیتوبونو هېنداره ده. یوه بودجه په ډېره ساده، اما معاصره توګه دا په ډاګه کوي، چې د عاید سرچینې کومې دي، په څومره مؤثریت عایدات راټولېږي او د دولت پر وړاندې د یوه هېواد د وګړو مالي مسؤولیتونه او سهمیه څه ده.

همدارنګه د دولت لګښتونه د دې څرګندوی وي، چې دولت څه شي ته لومړیتوب ورکړی، د دې لګښتونو مؤثریت څومره او ولس تر کومه بریده قانع دی چې دا لګښتونه د دوی د ژوندانه د بهترولو لپاره تر سره کېږي.

په وروستیو دوو لسیزو کې په نړۍ کې د شفافیت، مؤثریت او حساب ورکولو کلمې ډېرې لاندې باندې کېږي او یوه شعاري

بڼه یې خپله کړې ده، مګر که د اسلامي خلفاوو ځلاندې دورې ته پام وکړئ دا به درته څرګنده شي چې دې شعارونو د حضرت عمر فاروق (رض) د خلافت په زمانه کې عملي بڼه لرله، ځکه په هغه زمانه کې د بیت المال اساس کېښودل شو، په اعمالو کې د شفافیت او حساب ورکولو اصل ته پام وشو او د ولس پر وړاندې د دولت دنده تر ټولو ستره او درنه وګڼل شوه. دوه مثالونه د دې اصل څرګندوی دي چې دلته به پرې رڼا واچوو:

وایي چې د یوه غنیمت مال تر تقسیم وروسته حضرت عمر فاروق(رض) مسجد ته تشریف یووړ، خلکو ولیدل چې امیرالمؤمنین نوې جامې اغوستې دي. د یوه صحابي(رض) په زړه کې وګرځېدل چې دا څرنګه کېدی شي، چې زما قد تر امیر ټیټ دی زما له هغه غنیمت رخت څخه کالي ونه شول او امیر چې قد یې تر ما ډېر لوړ دی ده ترې جامې وګنډلې. د ټولو خلکو پر وړاندې یې په زړورتیا پوښتنه وکړه: امیرالمؤمنینه! زما قد ستا تر قد ټیټ دی زما له هغه رخت څخه چې په غنیمت کې مو رسېدلی و جامې ونه شوې تا ترې څرنګه جامې جوړې کړې؟ امیر په ډېره حوصله مندۍ او شجاعت خپل زوی ته وفرمایل: ده ته ووایه چې ولې داسې وشول! د امیر زوی وویل: د امیر ټولې جامې زړې شوې وې، نو ما خپله برخه ټوکر هم امیر ته ورکړ، چې جامې ترې وګنډي. هغه مهال چې د امیر زوی دا خبرې کولې زړې جامې یې پر تن وې.

د حضرت عمر فاروق(رض) د عدالت یو بل مثال دا دی: د امیر عادت و چې د شپې له خوا به د خلکو له احواله د خبرېدو په موخه د ښار په کوڅو کې ګرځېده، یوه شپه یې د ماشومانو نرۍ

ژړا تر غوږو شوه، چې یوه مور خپل ماشومان کراروي او ډاډ ورکوي چې ډوډۍ پخېدونکې ده، خو امیر وپوهېده چې بوډۍ ښځه په کور کې څه نه لري. سمدستي روان شو او له بیت المال څخه یې بوجۍ اوړه را بېـا کړل او د بوډۍ په کور کې یې ښکته کړل.

همدا ډول که چېرې د حضرت علي(رض) د پیاوړي مدیریت او اداري توان ته ځیر شو ډېر ستر مثالونه وړاندې کولی شو، حضرت علي(رض) دعدالت به باب داسې فرمایي:

"کومه ټولنه چې پر عدالت ولاړه وي، له هر راز ناروغیو په امن ده. ځکه عدالت د ټولنیز توازن ساتونکی دی او ټولنې له افراط او تفریط څخه لرې ساتي. "

دا مثالونه هغه لوړ عادلانه اصول تمثیلوي، چې د یوویشتمې پېړۍ دولتونه ورته په دې پېړۍ کې عقیدتمند شوي او شعارونه ورکوي چې قدرت په مشروعیت استوار دی او مشروعیت په حساب ورکولو او شفافیت ولاړ دی.

هر هغه دولت چې عدالت د بنسټ په توګه ومني د یوه ټولنیز قرارداد نمونه ترې جوړه شي. د دولت دنده ده چې خوار وګړي ماړه کړي او د دې لپاره چې په دایمي ډول د فقر او لوږې مخه ونیسي، په کار ده چې په هېواد کې داسې اقتصادي خوځښت را منځته کړي چې په پایله کې یې هم د خلکو شخصي ګټې تأمین کړې وي او هم یې په دوامداره توګه د عمومي شتمنۍ د ډېرولو هڅه کړې وي. له همدې کبله اړ دی چې په لګښتونو او عوایدو کې مؤثریت را منځته کړي.

د عوایدو اهمیت په لاندنیو ارقامو کې پروت دی:

په ۱۳۸۴ هـ ش کال کې سویډن د ټول هېواد اقتصادي

فعالیت (GDP) ټول کړی و، چې په دولتي مالیاتو کې ۵۰.۶٪ و. په اروپايي ټولنه کې دا عدد ۴۰.۵٪ و او د امریکا په متحدو ایالاتو کې دا رقم بیا ۲۵.۲٪ و. په متحدو ایالاتو کې فردي مالیه په ۱۹۲۲ میلادي کال کې ۲.۵۰ میلیارده ډالره وه، اما په ۲۰۰۶ میلادي کال کې دا مالیه زر میلیاردو ډالرو ته لوړه شوه.

په دولتي عوایدو کې دا ستره پراختیا له یوې خوا د بهترو قوانینو او مقرراتو وضع کول دي، اما اصلي دلیل یې په قانونمند دولت پاندې د اقتصادي تحرک اتکاء ده او چې داسې ده، نو ویلی شو چې یو متحرک اقتصاد او قانونمند دولت یو د بل لپاره لازم او ملزوم دي.

د عوایدو په برخه کې لاندیني معیارونه هم د تاریخ له نظره او هم اوسنیو شرایطو ته په پام سره د اهمیت وړ دي:

۱- ګمرکي سیاست او د هغه انسجام:

کله چې سوداګري د دولت د عایداتو مهمه برخه جوړوي، د دولت ګمرکي سیاست او د هغې مؤثر او قانوني عملي کول په عایداتو باندې ستر اغېز لري، ځکه که دولت د مؤثریت او اغېز خاوند وي، سوداګر د قانون په چوکاټ کې عمل کوي او مالیه یې په شفافه توګه د دولت حساب ته ورځي.

د ګمرک مامورین د منظمو تخنیکي شرایطو پر اساس تعینېږي او کړه وړه یې په ډېره دقیقه توګه د ولس له خوا تر څارنې لاندې وي.

د وارداتو او صادراتو اصول هم په شفافه توګه څرګندېږي او ولس ته دا زمینه په لاس ورځي، چې په منظمه توګه معلوماتو ته لاس رسی ولري، چې د هېواد په بېلابېلو سیمو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې ګمرکونه پرتله او په نړیوالو مقیاسونو یې بررسي کړي. خو ناکام او بې اغېزې دولتونه پر خپلو ګمرکونو باندې سلطه نه لري.

ګمرکي تعرفې د روابطو پر اساس تعینېږي او مقررات له ولس څخه پټ وي. دا چې د ګمرک مامورین د روابطو له مخې مقرر شي، نو اصلي اصول مات او خلک شخصي لارو چارو ته پام اړوي او د دولت عواید د دخیلو دولتي چارواکیو تر منځ تقسیم شي.

د معاصرو او یا مفسدو ګمرکونو تنظیم په سوداګرۍ او اقتصادي تحرک باندې ستر اغېز لري. که ګمرک مفسد وي، اقتصادي حرکت سستېږي او که معاصر او له فساده پاک وي، نو اقتصادي حرکت سرعت او پراختیا پیدا کوي.

په یوه معاصر دولت کې سوداګریزه سیالي د شطرنج د لوبې په څېر په سپین میدان د څرګندو اصولو په اساس تر سره کېږي.

سوداګر یو له بله سره خپل پلانونه او چانسونه په ډېره دقیقه توګه سنجولی شي او ټول حواس په دې راټولوي، چې څرنګه د مؤثریت له لارې خپل بنسټونه بهتر او قوي کړي چې سیالي وګټي، مګر په یوه ناکام دولت کې سوداګر خپل پام د مؤثریت زیاتولو پر ځای دې ته اړوي چې څرنګه له دولتي چارواکو سره توره معامله وکړي او میدان ځان ته هموار کړي او لوبه د ده په ګټه پای ته ورسېږي. د ساري په توګه، کله چې په یوه هېواد کې د تېلو د واردولو په باب څرګند مقررات وضع شوي وي، نو په هغو تېلو کې چې سرپ ګډ وي عملاً یې د واردولو امکان نشته، ځکه چې د روغتیا لپاره د زهرو مثال لري او بله دا چې د واردولو لپاره یې باید منل شوي ستندرډونه موجود وي، خو په

یوه ناکام دولت کې سره له دې چې قانون شته خو تر پښو لاندې کېږي او هغه تېل چې سرپ ورسره ګډ دي د ماشومانو د مغزي ناروغیو او د هوا د ککړتیا لامل کېږي، مګر د رشوت ورکولو له لارې د دولت چارواکي د انساني ژوند دښمنانو ته د داسې تېلو د واردولو اجازه ورکوي.

د رشوت اغېز په داسې وخت کې یوازې اخلاقي مسئله نه ده، بلکې تاثیر یې د عامه شتمنۍ پر بربادۍ هم خورا زیات دی. په لومړۍ مرحله کې د قانون د ماتولو پایله دا ده چې د سالمې سیالۍ فضا له منځه ځي او هغه سوداګر چې په ککړ چاپېریال کې سوداګري نه کوي خپله سرمایه له هېواده بهر وباسي. له بله پلوه د هېواد په میلیونونو وګړي له ککړو تېلو څخه د راپیدا شویو امراضو د معالجې لپاره ډېرې پیسې مصرفوي او ډېر بې وزله خلک یا مړه کېږي او یا هم عمري رنځوران شي، ځکه دوی د علاج پیسې نه لري او له بلې خوا د ښارونو هوا ورځ په ورځ ککړېږي او نور بې شمېره مرضونه هم منځته راځي.

په تېلو چلېدونکی هر انجن او ماشین ډېر زیات عوارض کوي، چې په لوړه بیه جوړېږي او که دوه کاله عمر لري په شپږو میاشتو کې له منځه ځي، چې له مالي پلوه دا هم د ملت د غریبو خلکو پر اوږو یو ستر پېټی دی، خو اصلي هدف دا دی، چې بې کیفیته تېل، چې سوداګر یې د رشوت په ورکولو سره هېواد ته واردوي او بې چاره ملت یې خورا لوړ قیمت پرې کوي، کنټرول شي. په یوه معاصر دولت کې د تیلو شدید کنټرول د دې ډاډ ورکوي، چې د دولت او ملت په تېلو چلېدونکې ټولې وسیلې خوندي وساتل شي او د هوا د ککړتیا او امراضو مخه ونیول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا خو څرګنده ده چې دولت خپل عمده عواید له لاسه ورکوي او د رشوت له لارې د څو کسانو جېبونو ته ځي، مګر هغه منفي اغېزې چې د دې کړغېړن عمل په نتیجه کې منځته راځي تاوان یې تر دې ډېر لوړ او عمیق دی.

۲- پر عوایدو باندې مالیات:

ګمرکونه غیر مستقیم عایدات دي. په یوه فعال اقتصاد کې د اقتصادي فعالیت ستر معیار پر عایداتو باندې د مالیاتو وضع کول دي.

هر څومره چې په یوه هېواد کې د مستقیمو مالیه ورکوونکو شمېره لوړه وي په هماغه اندازه په هغه هېواد کې د قانون حاکمیت او د عامه شتمنۍ اساس مضبوط وي، دا ځکه چې مستقیمه مالیه د قانوني اقتصادي فعالیت بڼه او علامت دی.

په هغو هېوادونو کې چې اقتصاد غیر رسمي بڼه لري او یا په کې د غیر قانوني اقتصاد ونډه پراخه وي، د دولت د منظمې مالیې اخیستنې اساس خورا کمزوری وي.

د اقتصادي تحرک بنسټ لوی، منځني او واړه شرکتونه جوړوي. په کومه اندازه، چې داسې بنسټونو ته د اقتصادي فعالیت زمینه برابروي، په هماغه اندازه رسمي او قانوني اقتصادي فعالیتونه وده کوي، خو په ناکامو دولتونو کې د داسې اقتصادي تشبثاتو مخې ته خنډونه جوړېږي.

۳- پر املاکو مالیه:

پر املاکو مالیه اخیستل له یوې خوا د تاریخ له نظره او له

بلې خوا د اوسنیو شرایطو په رڼا کې د عوایدو لویه سرچینه ګڼل کېږي، مګر له دې سرچینې څخه ګټه اخیستل هم د قانون په حاکمیت پورې تړلې دي.

د دې لپاره چې یو دولت وکولی شي، چې له املاکو څخه په منظمه توګه مالیه ترلاسه کړي، نو لازمه ده چې د املاکو د ساتلو او خوندي کولو لپاره هم خپله دنده ترسره کړي. دې هدف ته د رسېدلو لپاره د هغو اصولو وضع کول په کار دي، چې پر بنسټ یې غیر منقول املاک قباله شي او په بازار کې په شفاف ډول د ځمکې او کورونو بیې وټاکل شي.

په یوه معاصر دولت کې غیر منقول املاک په څرګند ډول ثبت وي، اسناد یې په شفافه توګه د مربوطه مؤسسو او شرکتونو له خوا لیدل کېدی شي او د معاملاتو کار یې په اسانۍ سره د اجرا وړ وي، نو ځکه په معاصرو دولتونو کې د اسنادو تثبیت معیاري بڼه غوره کړې وي، مګر په یوه غیر معاصر دولت کې د املاکو اسناد ناقص او تر دعوو لاندې وي، محکمې متضادې پرېکړې کوي، خلک د دولت پر اسنادو بې باوره وي او د خلکو معاملې په یوه بې باوره او منفي فضا کې ترسره کېږي.

په معاصر دولت کې د کور یا ځمکې بیه د بازار له لارې په اسانۍ تعینېږي او اسناد یې په چټکۍ سره هم د کور د اخیستونکي او هم د دولت لاس ته راځي، مګر په غیر معاصر دولت کې د کور یا ځمکې نرخ د دولت په املاکو کې په یوه نرخ ثبتېږي او د خلکو په معاملاتو کې په بل نرخ.

اداري فساد د دغه ناوړه سلوک اصلي شاخص دی، ځکه که په دولتي دوایرو کې فساد اوج ته ورسېږي، نو د مالیې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ډېره امانتدارۍ د اوسني او راتلونکي نسل اړتیاوې پرتله کړي او د دوارو د تأمینولو لپاره یې ځان مسؤول ګڼلی دی، خو په ځینو نورو شتمنو هېوادونو کې د تېلو پیسو د بلا بنه غوره کړې، چې ډېرې پیسې یې یا د مجللو ماڼیو په جوړولو او یا هم په ناقصو پروژو مصرفېږي. د عراق ولسمشر صدام حسین هغه مهال، چې پر عراق لس کاله جګړه تېره شوې وه، د ملګرو ملتونو له خوا پرې اقتصادي بندیزونه لګېدلي وو او د عراق میلیونونو خلکو په فقر او افلاس کې ژوند کاوه، له څلو ښتو څخه زیاتې ماڼۍ جوړې کړې وې.

د طبیعي پانګې عایدات ترلاسه کول د قانون له حاکمیت او شفافیت سره ټینګ اړیکې لري، خو که د قانون حاکمیت نه وي، نو دولتي او خصوصي شرکتونه له طبیعي پانګې څخه د ګټې اخیستلو په غرض د رشوت اخیستلو او ورکولو له مخې معاملات کولای شي. لکه په افریقا، لاتیني امریکا او منځنۍ ختیځ کې دغو شرکتونو د دولت ډېر چارواکي په فساد ککړ کړل.

پر دې سربېره، یوه بله مهمه موضوع د قراردادونو ترتیب او تنظیم دی، چې ډېر زیات دقت غواړي. د یو قرارداد څو جملې د دې لامل کېدی شي، چې دولت یا په میلیونونو ډالر وبایلي او یا یې ترلاسه کړي. د قرارداد ترتیب ځانګړې حقوقي مهارت غواړي او د څو جملو په استعمال کېدی شي د دولت هغه مامورین چې مفسد هم نه وي وغولېږي او ستره عامه ګټه ضایع کړي.

د ځینو شرکتونو خاوندان په قراردادي مسایلو کې خورا مهارت لري، مامورین به یې فکر کوي، چې قرارداد یو ډول

مامورینو نیولې تر قاضیانو او پولیسو پورې ټول دولتي دوایر د عامه ګټو پر ضد دریغ نیسي، ولس په ځانځانۍ اخته کېږي او د دولت عواید د څو محدودو مفسدو اشخاصو جیبونو ته لوېږي، خو په معاصر دولت کې له ناحیې او ښاروالۍ نه نیولې تر کلي او بانډې پورې ټول خلک ځان د دولت جز او دولت د خپل ځان جز ګڼي، نو ځکه د دولت د عوایدو تدارکات په سمه توګه تر سره کېږي او خلک د شخصي ګټو پر ځای ملي ګټو ته ترجیح ورکوي. کله چې ولس پر دولت باوري شي او د ملي ګټو په خوندي کېدو ډاډه وي، نو هلته بیا د یوه مفسد مامور د روپۍ ګټې لپاره میلیون عامه ګټه له منځه نه ځي.

۴- پر طبیعي پانګې مالیه:

کوم هېوادونه، چې طبیعي پانګه ولري همدا پانګه یې ستره عایداتي سرچینه وي. د مثال په توګه، په لیبیا کې د دولت ۹۰٪ عواید د تېلو له لارې راځي، ځکه د تېلو استخراج لړو فني کارکوونکو ته اړتیا لري. که څه هم، ډېرو تېل لرونکو هېوادونو د تېلو د خرڅلاو له کبله ډېرې پیسې ترلاسه کړې، خو نه دي توانیدلي، چې په نورو برخو کې اقتصادي فعالیتونه ترسره کړي، ځکه چې زیاتره وخت یوازې د تېلو عوایدو په اقتصادي ودې باندې مثبته اغېزه نه ده لرلې. له همدې کبله اقتصادپوهان له طبیعي پانګو څخه راغلو پیسو ته هم د نعمت او هم د بلا په سترګه ګوري.

د بېلګې په توګه، په ناروې کې د تېلو اقتصاد د هغه ولس لپاره نعمت دی، ځکه په ځانګړو حسابونو کې یې د راتلونکو نسلونو د هوساینې لپاره د تېلو پیسې جمع کړې دي. دغه دولت

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، خو هغه به له حقوقي پلوه بل راز معنی لري او په کومه برخه کې به یې داسې څو جملې پټې وي، چې د قرارداد د تعبیر اصلي صلاحیت به یا کومې کمپنۍ او یا نړیوالو محاکمو ته ورکوي.

د دې ترڅنګ داسې شرکتونه هم شته چې هېڅ ډول عملي امکانات نه لري، خو د دولت د چارواکو د تېر اېستلو ډېره پراخه تجربه لري. دوی په ډېره چالاکۍ د دولت له چارواکو څخه په ټیټ نرخ قرارداد اخلي او بیا یې په ډېره لوړه بیه په نورو شرکتونو پلوري او یا یې بېرته حکومت ته په لوړ قیمت ورکوي.

په معاصرو دولتونو کې له طبیعي پانګې څخه په اغېزمنه توګه ګټه اخیستل کېږي، چې د دغو منظمو ترتیباتو څو برخې ډېرې مهمې دي:

۱- د قراردادونو په تنظیم باندې پانګونه کېږي او له هغو نړیوالو مؤسساتو سره مشورې کېږي، چې د شفافیت او حساب ورکولو تعهد او تجربه لري.

۲- په خپل هېواد کې د بشري پانګې د رامنځته کولو لپاره منظم پلانونه جوړوي، چې همدغه ظرفیت د خپلو طبیعي پانګو او عامه ګټو د خوندي کولو لپاره په لنډه، منځنۍ او اوږده موده کې د سم مدیریت او انسجام صلاحیت ولري.

۳- ډېر شمېر قراردادیان د دې لپاره، چې د قراردادونو په وېش او تنظیم کې لاس ولري د دولت د لوړ پوړو چارواکو له خپلوانو او کورنیو سره ځان شریکوي او له دې لارې پرمخ ځي، مګر په معاصر دولت کې د مکافات او مجازات د اصل پلي کول د دغه کار مخنیوی کوي، چې په نتیجه کې یې دولتي

چارواکي نه شي کولی له خپلو کورنیو او خپلوانو سره مراعت وکړي.

۴- طبیعي شتمنۍ ته په پام سره د یو داسې اقتصادي پلان جوړول ضروري دي، چې د نورو اقتصادي فعالیتونو د تحرک او خوځښت سبب وګرځي.

د ساري په توګه، که چېرې یو هېواد مرمر ولري او د ډېرې په نظر ورته وګوري، نو هېڅ په لاس نه ورځي، خو که چېرې د مرمر لپاره د هېواد په دننه او بهر کې مارکېټ پیدا کړي، نو دې ته د ارزښت زنځیر وايي، په دې معنی، چې دغه زنځیر له څو کړیو جوړ دی او هره کړۍ یې یوه مرحله ده، نو که دا زنځیر هر څومره اوږد او پلن وي په هماغه اندازه به زیات اقتصادي فعالیتونه ژوندي او متحرک کړي او د کاریابۍ زمینې به ډېرې کړي، خو که دا زنځیر لنډ او کړۍ یې کمې وي په همغه اندازه به عامه ګټې هم کمې ترلاسه شي.

۵- د جوازونو د پلورلو له لارې راغلي عواید:

د دولت یوه بله مهمه دنده د هغو جوازونو او لایسنسونو ورکول دي، چې پر بنیاد یې د یوې ټاکلې مودې لپاره کورني او بهرني شرکتونه د عامه خدماتو په برخه کې پانګونه کوي او له دې لارې مشروع ګټې ترلاسه کوي، چې پخپله د لایسنس ورکول متعددې ګټې لري.

دولت د عامه خدماتو لپاره خپله پانګه نه لګوي، پیسې په مالي پانګه بدلېږي او په ترڅ کې یې هم خدمات ترسره کېږي او هم خلکو ته کاري زمینې په لاس ورځي. د عاید یوه بله سرچینه یې د لایسنس په بدل کې د ټاکل شوي فیس تادیه، د شرکتونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له خوا په واردېدونکو مالونو باندې ګمرکي ټیکس، د شرکتونو په عوایدو باندې مالیه او د شرکتونو د کارکوونکو په معاشونو باندې د مالیې وضع کول دي.

همداراز په لایسنسونو باندې د بولۍ لګول هم ګټور کار دی، خو د بولۍ د چوکاټ شفافیت تنظیمول او د هغه ګارنټي کول هم د دقت وړ دي، ځکه دلته که له یوې خوا نه د اقتصادي تحرک امکانات شته، له بله پلوه د رشوت خورۍ او فساد زمینه هم برابرېدی شي.

د مثال په ډول هغو هېوادونو، چې په تېرو څو کالونو کې یې د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوجۍ په برخه کې په سمه توګه د لایسنس ورکولو چارې تنظیم کړې، هم د ټلیفوني خدماتو په کمیت او کیفیت او هم د دولت په عوایدو کې لوی تغیر راغلی دی، خو برعکس په هغو دولتونو کې، چې د دې چارې د تنظیم لپاره پر ځای لازم ترتیبات نه وو نیول شوي هلته هم د دولت عواید خراب شوي او هم د خدماتو کیفیت صدمه لیدلې ده.

په همدې ترتیب د دولتونو له خوا هوایي شرکتونو ته لایسنس ورکول هم د عایداتو په ډېرښت کې رول لوبوي.

په معاصرو دولتونو کې د داسې خصوصي هوایي شرکتونو ایجاد له یوې خوا سم خدمتونه ترسره کوي او له بله پلوه په یوه رقابتي چوکاټ کې پرمختګ کوي، ځکه هر شرکت پوهېږي، چې د لایسنس موده یې څومره ده او څومره نور شرکتونه د سیالۍ ډګر ته د راوتلو په حال کې دي.

په ناکامو دولتونو کې دا ډول لایسنسونه د شفافو قانوني اصولو په چوکاټ کې نه، بلکې د شخصي روابطو او رشوت ورکولو له لارې ورکول کېږي، چې د هېواد پېژندګلوي او د

وګړو ژوند له مطلق او مرګوني خطر سره مخ کوي.

که چېرې الوتکې د ښه کیفیت لرونکې نه وي او یا یې ښه ساتنه او څارنه ونه شي، نور هېوادونه اړ کېږي، چې پخپلو هوایي ډګرونو کې د ناستې اجازه ورنه کړي او تر دې زیات خطر دا دی، چې د ناسم حفظ او مراقبت له کبله الوتکې سقوط کوي او غمیزې رامنځته کوي.

همدارنګه بانکونو ته لایسنس ورکول هم د دولت مهمه دنده ده. که چېرې بانکونو ته په سمه توګه لایسنسونه تنظیم شي، نو د دې لامل کېږي، چې د خلکو انفرادي پیسې په مالي پانګه بدلې شي او کله چې شرکتونو ته د پور په توګه ورکول کېږي، نو په ټول هېواد کې د اقتصادي فعالیتونو د خوځښت سبب ګرځي، خو که چېرې بانکونه تر منظمې څارنې لاندې نه وي او د پورونو ورکړه یې په ناسمه توګه دوام ولري، نه یوازې ګټه نه رسوي، بلکې د ولس لپاره د تاوان لامل ګرځي.

د دولت له خوا څارنه او مقررات ډېر مهم دي، ځکه اوسمهال بانکداري یو پېچلی مسلک دی او که د پورونو په ورکړه کې دقت و نه شي لوی خطرونه پېښېدای شي. په نړۍ کې د ۲۰۰۸ کال مالي بحران وښوده، چې د دولت د څارنې په نشتوالي کې ډېر ستر اقتصادي قوتونه مات او تاواني شول.

د دولت د ناسمې څارنې پایلې هغه وخت څرګندې شوې، چې په متحده ایالاتو کې یو سړي ډېرو شتمنو خلکو ته قناعت ورکړی و، چې دی کولی شي په امانتدارۍ سره خدمات ترسره کړي، مګر همدې سړي خلکو ته نږدې پنځوس میلیارده ډالر تاوان ورساوه، چې په کې سترو پوهنتونونو، شرکتونو او شتمنو خلکو ډېر زیان ولید.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که د دولت ټولې عايداتي سرچينې موږ په تفصيل سره ذکر کړو، نو په کار ده چې پر عوايدو يو ځانګړي کتاب وليکل شي، خو دومره بايد ووايو، چې د دولت د عوايدو ټولول هم نظم غواړي هم تخصص او هم امانتداري.

کله که داسې شرايط منځته راشي، چې دولت کولی شي هم ستر اهداف تعين او هم يې سرته ورسوي، کله چې په دولت کې يوګونی بانکي حساب وي او ټول لګښتونه له همدې حساب څخه ترسره شي، نو د ډېرو بې ځايه پېچلتياوو او ابهاماتو مخنيوی کېدی شي. د اوسنۍ معلوماتي ټيکنالوجۍ پر مټ د دولت چارواکي په ډېره اسانۍ کولی شي، چې هره اونۍ له بېلابېلو سرچينو څخه راغلي عوايد معلوم کړي او پر اساس يې خپل لګښتونه عيار کړي.

۲- لګښتونه:

که عوايد د عامه شتمنۍ د بودجې يوه خوا ده، نو لګښتونه يې بله خوا ده. څنګه چې په يوه کور کې د عوايدو او مصارفو تر منځ اړيکه وي، نو په همدې توګه بايد په يوه هېواد کې هم د عوايدو او مصارفو تر منځ تعادل په پام کې ونيول شي او د يوې باتدبيره اقتصادي پاليسۍ په چوکاټ کې عيارشي، لکه يو کور يا يو شرکت چې په مالي لحاظ د اعتماد خاوند وي دولت هم بايد د همداسې مالي بنسټ پر اساس د نړيوال اعتماد خاوند واوسي.

که يو دولت پور اخلي، نو دا بايد څرګنده وي، چې سبا ورځ دغه پور پرې کولی شي، که نه؟ که پور په معقول ډول اخيستل شوی وي او په اصولي ډول تعهدات سپارل شوي وي، نو په

هغه صورت کې د پور اخيستونکي اعتماد ډېرېږي.

د امريکا د متحده ايالاتو مالي شهرت د دې هېواد د لومړني مالي وزير (هملتن) له خوا تثبيت شو. د امريکا د انقلاب په دوران کې دولت له سوداګرو او عامو خلکو څخه پورونه اخيستي وو او په بدل کې يې ورسره ژمنې کړې وې.

کله چې جګړه دوامداره شوه او د نوي دولت تشکيل يو څه وخت ونيوه، نو په بازارونو کې د دغو تعهداتو بيه نيمايي ته راټيټه شوه. د هملتن ملګرو او د دولت ځينو چارواکو به ويل، چې د دې پورونو پرې کول په دولت باندې يو پېټی دی، نو يا دې په ټيټه بيه تاديه شي او يا دې هم ادانه کړی شي. مګر هملتن پوهېده چې ښايي دولت بيا اړ شي، چې له کورنيو او بهرنيو بانکونو څخه پور وغواړي، نو ځکه يې ټينګار وکړ، چې پورونه بايد له ژمنو سره سم په اصلي بيه پرې کړی شي او په همدې اساس يې د نوي دولت ژمنې هم کورنيو او هم بهرنيو بانکونو ته څرګندې کړې.

د امريکا دولت په تېرو څو سوو کلونو کې د پورونو د پرې کولو له کبله ښه شهرت ترلاسه کړی او کولی شي په بېلابېلو سکتورونو کې د پورونو له لارې سترې پانګونې وکړي.

په نړۍ کې بيا ځينې داسې دولتونه هم شته چې دا ښه شهرت نه لري او په لسيزو يې پورونه اخيستي، مګر بيا يې د نه ورکولو لپاره د افلاس اعلان کړی دی.

اوسمهال په نړۍ کې د هېوادونو په کچه طبقه بندۍ شته، چې د يوه هېواد شهرت څرګندوي (الف) تر ټولو لوړ او (د) تر ټولو ټيټ معيار دی، اما تر دې طبقه بندۍ وتلي هېوادونه بيا بېخي خطرناک دي او که څوک پور ورکوي، نو ستر خطر

(c) ketabton.com: The Digital Library

قبلوي. د پور اهمیت په دې کې دی چې دولتونه د خپلو پراختیایي کارونو د ترسره کولو لپاره اړ کېږي پور واخلي، خو د بېرته ورکولو لپاره هم مجبورېږي، چې په لومړیتوبونو کې ځای ورکړي.

د یو معیار په توګه باید دا څرګنده شي، چې د بهرنیو پورونو تادیه د یوه هېواد د صادراتو د فیصدۍ څویمه برخه تشکیلوي. په ۲۰۰۸ کال د نړۍ تر ټولو لوړه فیصدي د برازیل وه، چې ۴۵٪ یې د بهرنیو پورونو تادیې ته ځانګړې کړې وه. په قزاقستان کې ۲۴٪ په ترکیه کې ۳۹٪ په پولینډ کې ۲۹٪ په اندونیزیا کې ۱۷٪ په نایجریا کې ۱۲٪ په هندوستان کې ۱۲٪ او په مراکش کې ۱۱٪ وه، نو اوس باید پوه شو، چې پور پر بودجه باندې ډېر لوی اغېز لرلی شي. په بېلابېلو هېوادونو کې بودجې په مختلفو بڼو جوړېږي او د شفافیت اندازه یې فرق لري.

په پاکستان کې د پورونو د ادا کولو پروسې دویم مقام درلود، ځکه لومړی مقام امنیتي مصارفو ته ورکړل شوی و. په ځینو هېوادونو کې داسې خبیثه حلقې (د بدو افرادو ډلې) شته چې د زړو پورونو د پرې کولو وخت پوره شي، نو دوی نوي پورونه واخلي، د زړو پورونو یوه برخه پرې کړي او نور بیا ارام کښني، خو په سمه توګه د پور پرې کولو کار ته ملا نه تړي.

ځینې دولتونه نه شي کولی بې له پور اخیستلو بنسټیزې پروژې بشپړې کړي، خو د پور اخیستل هم منفي او هم مثبت اړخونه لري. که دولت اغېزمنه پانګونه ونه کړي، نو پرې کول یې ډېر سخت دي، خو په تېرو څلورو لسیزو کې د دولت د اغېزمنې پانګونې دوه ستر مثالونه د دوبۍ او سینګاپور سمندري هلې دي.

څلوېښت کاله وړاندې د شیخ محمد پلار، چې هغه مهال یې تېل نه درلود او عایدات یې ډېر کم وو پرېکړه وکړه، چې په دوبۍ باندې پانګونه وکړي او په سوداګریز مرکز یې بدله کړي. دا چې پیسې یې نه لرلې د کویت له دولت څخه یې پور واخیست او د دوبۍ ټول عایدات یې په تضمین کې ورکړل، خو پروژه د ده تر مستقیم نظارت لاندې ترسره شوه او د ده د ښه مدیریت له کبله ډېر ژر د کویت پورونه ادا شول او د بندر له لارې راغلي عواید یې بېرته د بندر په پراختیا او نورو بنسټیزو پروژو لکه هوایي ډګر او نورو ولګول.

۷- د پیسو ثبات او یا پړسوب:

هغه دولتونه چې مصارف یې تر عوایدو لوړ وي، په ناسمه توګه د پیسو چاپ ته اړ شوي دي او یا یې داسې ناکام پولي او مالي سیاستونه غوره کړي، چې د پیسو ارزښت یې ورځ په ورځ او ځینې وخت ګړۍ په ګړۍ د تغیر په حال کې وي.

په برازیل کې د پیسو د پړسوب سلنه په ۱۹۸۰ میلادي کال کې ۲۵۰۰٪ ته رسېدلې وه او په ۲۰۰۸ کې په زمبابوې کې دا سلنه له یوه میلیون څخه لوړه ښودل شوې وه. په افغانستان کې هم د شوروي تر اشغال وروسته چې پولي او مالي سیستم وجود نه درلود، د پیسو بې خرته چاپ ته ملا وتړل شوه او په روسیه کې به کانتینر کانتینر چاپېدلې او دلته به څو محدودو کسانو ته په لاس ورتللې.

په همدې کشمکش کې خوار ولس له پښو ولوېد، ځکه شتمنو خلکو خپلې شتمنۍ په ډالر او نورو با ارزښته پیسو ساتلې او غریب خلک به له هر څه خلاصېدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

برابرېږي. سينګاپور د دغې نجيبه حلقې ستره بېلګه ده.

کله چې په ۱۹۶۵ کال کې سينګاپور له ماليزيا څخه بېل شو زيات مبصرين په دې فکر وو، چې ښايي سينګاپور ډېر دوام ونه کړي، ځکه دغه سيمه هېڅ طبيعي پانګه نه لري او اداري فساد ورته په ميراث پاتې و، خو داسې ونه شول، ځکه د سينګاپور رهبري چې په سرکې يې يو پاک، باکفايته او وطن دوست ټيم و وتوانيدل، چې په دېرش کالو کې سينګاپور په يوه هوسا او بسيا هېواد بدل کړي.

په تېره لسيزه کې د نړيوالو مؤسساتو د معيارونو پر اساس سينګاپور د شفافيت له لحاظه د نړۍ په پنځو پاکو او بريالیو دولتونو کې وشمېرل شو. او سمهال په سينګاپور کې د يوه وزير کلنی معاش تر يوه ميليون امريکايي ډالرو څخه لوړ دی، اما کله يې چې مشرانو د هېواد جوړونې پرېکړه وکړه، نو د چا خبره د زړه په وينه يې ګوزاره کوله. ښاغلی (ليکوانيو) چې څو لسيزې د سينګاپور صدراعظم و او اوس د مشر سياستوال لقب لري په خپلو خاطراتو کې ليکي، چې ما به تل رسمي سفرونه په تجارتي الوتکه کې کول او ما ته به د حيرت ځای و، چې حتی د ډېرو فقيرو افريقايي او اسيايي هېوادونو مشران به دغو غونډو ته په شخصي الوتکو کې راتلل او د مجالسو په دوران کې به الوتکې د دوی په انتظار ولاړې وې. نو که چېرې د دولت لوړ رتبه چارواکي د عامه شتمنۍ په لګولو کې امانتداري ولري څرګنده ده، چې د ټيټ رتبه مامورينو لپاره به د عبرت مثال وي.

په ۱۹۹۸ کال کې ما پخپله د روسيې خلک وليدل، چې د پيسو د انفلاسيون له کبله به يې ۱۰۰ ډالر ميده کړل او په هغه به يې خپل ورځني لګښتونه کول، خو نوره ټوله پانګه يې په ډالرو ساتله.

۸- د دولت د کارمندانو معاشات:

هر دولت د دولتي دندو د اجرا لپاره مسلکي کارمندانو ته اړتيا لري. که دولت غواړي چې د دولت دندې په سمه توګه اجرا شي، نو اړ دی چې خپلو کارمندانو ته مناسب معاش ورکړي او په منظمه او دوامداره توګه يې پر خپل وخت ورورسوي. د دولت د مناسب معاش معيار دا دی، چې له يوې خوا د بهرنيو هېوادونو د مامورينو له معاش او له بلې پلوه د ازاد بازار له نرخونو سره پرتله شي، خوراکي توکي، د کور کرايه، ټرانسپورټ، د برق مصارف او داسې نور بنسټيز اقلام بايد وسنجول شي، چې د مامور معاش ورته کفايت کوي او که نه؟

يوه خبيثه حلقه (د بدو افرادو ډله) هغه وخت منځته راځي، چې د دولت مامور د معاش د کمبود له کبله په لوی غله بدل شي، چې په نتيجه کې يې د دولت عايداتي سرچينې د عامه پانګې پر ځای په شخصي پانګه بدل شي او د دولت څوکۍ د عايداتي سرچينې په توګه نيلام کړای شي. هر څومره چې د فساد کړۍ پراخه شي په هماغه اندازه عامه ګټې زيانمنې کېږي، د يوې نجيبه حلقې (د ښو افرادو ټولګي) په پراختيا سره عامه ګټې پراختيا مومي، د عايداتو او لګښتونو تنظيم منځته راځي، د مؤثرو عامه ګټو له پراختيا سره اقتصاد وده کوي او د دولت د کارمندانو په معاشونو کې د زياتوالي زمينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹- حفظ اومراقبت:

هره پانګه ساتنه او څارنه غواړي او که د حفظ او مراقبت پروسه سمه عملي نه شي، نو پانګه ډېر ژر او په اسانۍ سره له کاره لوېږي.

د ساري په توګه، که چېرې د میلیونونو ډالرو په ارزښت یوې فابریکې یوه عادي پرزه، چې بیه یې زر ډالر وي د نه ساتنې او څارنې له کبله خرابه شي، نو فابریکه به په ټپه ودرېږي او بیا چې کله د فابریکې مشر وغواړي دغه پرزه بدله کړي او نوې واخلي، نو اړ به وي چې مسؤولو مقاماتو ته وړاندیز وکړي، دا چې څومره ژر به یې وړاندیز اجرا شي، په هغه دولت پورې تړلې ده چې دولت څومره فعال دی یا نه دی.

که چېرې د پېرلو اصول پېچلي وي، نو فابریکه به په اونیو او میاشتو درېدلې وي او تاوان به یې دولت ته رسېږي، نو ځکه لازمه ده چې د حفظ او مراقبت اصول او مقررات داسې وضع شي، چې هم په کې حساب ورکول وي او هم ورسره دا صلاحیت وي، چې د داسې عواملو له مخې فابریکه ونه درېږي.

په وروسته پاتې هېوادونو کې د دولت چارواکي د حفظ او مراقبت برخې ته هېڅ پاملرنه نه کوي او هرکله، چې په بودجه باندې فشار راشي دوی د حفظ او مراقبت بودجه، چې خورا حیاتي ده، کموي. د یوه هېواد د شتمنۍ لپاره دغه وضعیت ډېر مضر تمامېږي، ځکه هغه ستره پانګونه چې شوې له منځه ځي او بیا بیا د پانګونې اړتیا وي، چې په پایله کې یې ډېر ستر مالي تاوان منځته راځي.

که د برېښنا بندونو ته پام وکړو د برېښنا تولید د بند په حفظ او مراقبت پورې اړه لري. که چېرې توربینونه پخپل وخت باندې

ترمیم نه کړی شي او له مسؤولینو سره یې د ترمیم صلاحیت نه وي، نو په نتیجه کې د برېښنا جریان قطع کېدی شي او تاوان یې د ولس کمپنیو، دوکانونو او نورو مراکزو ته رسېږي. له اوبو تولید شوې برېښنا د ولس لپاره تر ټولو ارزانه ده او که د نشتوالي په صورت کې یې د جنراټور په وسیله برېښنا تولید شي، نو مصرف او ضرر دواړه یې ډېر لوړېږي.

د جنراټور د لګښت پیسې ټولنه پرې کوي او دا پرې د بې کفایته دولت له خوا تپل شوی لګښت دی، چې د ټولنې ملا ماتوي. بل مثال یې د سړک حفظ او مراقبت دی، که چېرې د یوه سړک لپاره د حفظ او مراقبت ترتیب موجود وي او داسې اصول ولري، چې پر سړک به له لس ټنو څخه د زیات وزن لاریو او باروړونکو موټرو ته اجازه نه ورکول کېږي، نو د سړک حفظ او مراقبت به د لومړي ځل لپاره د (۷)، (۱۰) او (۱۴) کالونو تر منځ سړک ترمیم کړي او تر شلو کالو وروسته به سړک په اساسي ډول له سره ورغول شي، خو که د حفظ او مراقبت برخه فعاله نه وي او خلک له ۳۰ څخه تر ۴۰ ټنو پورې بارونه په سړک راوړي، نو په هغه صورت کې به دولت اړ کېږي چې اته کاله وروسته سړک له سره جوړ کړي.

عامه پانګې لکه برېښنا او سړک نه یوازې ساتنه غواړي، بلکې څارنې ته هم جدي اړتیا لري. که دولت مؤثر نه وي، نو هلته به بیا د ټرانسپورټي شرکت د ډېرې لږې ګټې لپاره د میلیونونو ډالرو عامه ګټه په سیند لاهو کېږي.

د دولت بودجه د دولت د دندو او د ولس ترمنځ د تړون هېنداره ده، ځکه د لګښتونو طبقه بندي دا ښیي چې لومړیتوبونه کوم دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه عوايد د دې ښودونکي دي، چې عمده سرچينې کومې دي او په کومه توګه ترې ګټه اخيستل کېدی شي. د يوه هېواد بودجه هم تخنيکي اړخونه لري او هم سياسي، ځکه په هغه هېواد کې چې ازادي وي هلته سياسي فعالان ولس ته مختلفې طرحې وړاندې کوي او ژمنې کوي، چې که چېرې دوی قدرت واخيست، نو لومړيتوبونه به يې څه وي.

د امريکا د متحدو ايالاتو د ۲۰۰۸ کال د انتخاباتي مبارزې په جريان کې ښاغلي جان مکين او بارک اوباما د دولت د عوايدو او لګښتونو په اړه بارز توپيرونه درلودل. خو کله چې اوباما ټاکنې وګټلې، نو د ده د حکومت بودجه د ده د انتخاباتي پروګرام په اساس تعين شوله.

همداراز، د يادولو وړ ده چې ځينې مصارف او عوايد له پخوا څخه موجود وو او په راتلونکي کې به هم دوام ومومي، ځکه هغه پروژې چې پيل شوي او په اړه يې ژمنې شوي بايد سرته ورسېږي.

د بودجې سياسي اړخ دا ايجابوي، چې په بودجه باندې د دولت، ولسي جرګې او خلکو تر منځ اساسي بحثونه ترسره شي، چې ځرګنده کړي د دولت لومړيتوبونه کوم دي او په څه ډول يې عملي کوي، همدا دليل دی، چې په ډېرو هېوادونو کې پارلمانونو ته د دولت له خوا بودجه وړاندې کېږي.

د بودجې يوه بنسټيزه او ميراثي ستونزه د هغې کلنۍ لړۍ ده، ځکه بودجه بايد هر کال له قطعيې سره ترتيب شي، کله چې د دولت دندې يوازې د امنيت په ساتنه او اداري پورې تړلې وي، نو کلنۍ بودجه مناسبه وي. مګر کله چې دولت په زېربنايي پروژو او يا په نورو دندو بوخت وي هغه مهال بيا د روانې

بودجې اصول د بنسټيزو پروژو د اجرا له کارسره په ټکر کې واقع کېږي، ځکه چې يوه پروژه بېل مراحل لري او جلا ترتيبات غواړي.

ځينې هېوادونه په دې توانېدلي، چې د داسې دندو د سمو اجرااتو لپاره په خپل بودجوي نظام کې اساسي بدلونونه راولي، مګر نه يوازې په ډېرو هېوادونو کې، بلکې په ډېرو نړيوالو کمپنيو کې لاهم ستونزې پېښوي.

په عمومي ډول د کال په پيل کې په پيسو باندې هجوم وي، د کال په منځ کې که اداري ډېرې فعالې نه وي، نو کارونه سړېږي او د کال په پای کې هره اداره کوښښ کوي، چې د روان کال پيسې په هره توګه چې وي مصرف کړي. د دې دليل دا دی، چې هر دفتر که هغه خصوصي شرکت وي يا کومه دولتي اداره وي غواړي، چې کم له کمه د خپل تېر کال بودجه خوندي وساتي. که سم تنظيم نه وي، نو د يوې اداري ګټه چې د هغې د افرادو د دندو ساتنه ده له عامې ګټې سره په ټکر کې راځي، ځکه عامه ګټه هغه وخت تأمينېدای شي، چې يو دولت هم پخپلو موخو کې وضاحت ولري او هم يې اصول او مقررات د موخو د ترسره کولو لپاره عيار شوي وي، خو که چېرې داسې وضاحت نه وي، نو بودجوي مقررات له موخو سره په ټکر کې راځي، ځکه هغه اشخاص، چې د پيسو د حساب ورکولو مسؤول دي هغوی خپله دنده د بودجوي مقرراتو اجرا ګڼي او هغه کسان، چې د پروژو مسؤول دي، هغوی د پروژو بشپړاوی خپله دنده بولي.

کله چې په بودجوي اصولو او مقرراتو کې انعطاف نه وي، نو د پروژو مسؤولين د يو کلنې بودجې په چوکاټ کې ځان اړ ګڼي، چې له مؤثريت پرته پيسې مصرف کړي، ځکه چې له لاسه

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې تلونکې وي، نو که چېرې داسې اصول رامنځته شي، چې د پروژو مسؤولين ډاډ حاصل کړي چې پيسې د ډېر وخت لپاره محفوظې دي د غير مؤثر لګښت مخه نيوله کېږي. او د دې د مخنيوي لپاره لازمه ده، چې د بودجې په تخنيکي مقرراتو کې داسې تغير راشي، چې پر بنسټ يې لازمه صلاحيت او مسؤوليت يو له بله سره ټينګ اړيکي ولري او تخنيکي مقررات له موخو سره په ټکر کې واقع نه شي.

د دې مخنيوی، ځکه ډېره مهم دی چې زيات وخت ډېر فني او صادق خلک اړ کېږي، چې د ناسمو مقرراتو له کبله داسې مصارف وکړي، چې د عامه ګټو د تأمين پر ځای د عامه ګټو په ضرر تمام شي.

په تېرو زمانو کې د معلوماتو لاس ته راوړل ډېر ګران کار وو. په افغانستان کې څو اونۍ په کار وې، چې يو څوک دې له هرات څخه په اس باندې کابل ته معلومات راوړي او يا دې له کابل څخه بلخ ته معلومات انتقال کړي.

ډېرو دولتي چارواکو چې په اسانۍ سره يې د خپلو مامورينو په اړه معلومات نه شول ترلاسه کولی، نو بيا يې د سزاګانو ډېر درانه حدود وټاکل او که څوک به له دغو حدودو وتل، درنه سزا به يې ليدله. له نيکه مرغه، نننۍ معلوماتي انقلاب اوس د معلوماتو د شريکولو کار ډېره اسانه کړی دی.

په ۱۳۸۲هـ ل کال کې په افغانستان کې يوازې سل موبايل ټليفونونه موجود وو، نو هغه وخت د معلوماتو ټولول ساده نه وو، که چېرې به چا له يوه وزارت څخه له بل وزارت سره تماس نيولو، اړو چې يو څوک وروليږي او يا پخپله ورشي. مګر اوس چې په هېواد کې شاوخوا اووه نيم ميليونه موبايل ټليفونونه

شته دولت، ټولنيز مؤسسات او عام خلک په ډېره اسانۍ کولی شي د افغانستان له هر ګوټ څخه په يوه شېبه کې معلومات ترلاسه کړي. که چيرې برېښنا دومداره شي او په دولتي ادارو، کورونو، ښوونځيو او دوکانونو کې کمپيوټر رايج شي، نو د معلوماتو هره نوعه به د انټرنټ په وسيله په ډېر لږ وخت کې د نړۍ هرګوټ ته انتقال کړای شي.

د معلوماتي ټيکنالوجۍ په دغه عصر کې به دا ډېره ساده خبره وي، چې د بودجوي مقرراتو دقيقه ژغورنه وشي، چې په صلاحيتونو کې لازم تغيرات راشي او وطن پرست مسؤولين وتوانېږي، چې د ملي لومړيتوبونو د پلي کولو لپاره لازم اقدامات وکړي.

ج- امنيت اوثبات:

د دولت تر ټولو مهمه دنده د ثبات ساتل دي. او ثبات د قانون د حاکميت په رڼا کې تأمينېږي. امنيت د ثبات يوه برخه ده، خو چېرې چې خلک خپل ناموس، ځان، مال او د بيان ازادي په خطر کې ووينې، نو هلته بيا قانون يوازې د کاغذ پر مخ ليکل شوی متن دی چې هېڅ بل ارزښت نه لري، ځکه د خلکو ياد شوي حقوق د ثبات ضروري عوامل دي، چې د امن په فضا کې تأمين وي او په خلکو کې دا يقين پخوي چې د دولت امنيتي ارګانونه د قانون په چوکاټ کې د دوی د ناموس، سر، مال او افکارو د ازادۍ تحفظ کوي.

د ثبات او امنيت تر منځ توپير موجود دی. امنيت د قوت د استعمال له لارې او په زوره هم تأمينداى شي، لکه د فرانکو ديکتاتورۍ د اسپانيا تر جګړې وروسته يو ديکتاتوري امنيت

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټینګ کړ، مګر د اسپانیا وګړي له سیاسي ازادۍ او د افکارو د اظهار له ازادۍ څخه محروم وو او د همدې مبارزې له کبله یې ډېر کلونه په زندانونو کې تېر کړل.

اسپانیا د جنرال فرانکو تر مړینې وروسته په یوه دیموکراتیک هېواد بدله شوه او د غربي اروپا قوانین او اصول یې ومنل. په پاکستان کې مارشال ایوب خان هم دیکتاتوري نظام راوست او په دې بریالی شو، چې یو اقتصادي حرکت رامنځته کړي، خو دا چې د ده نظام ثبات نه درلو، خلکو سختې مظاهرې وکړې او دی یې له اقتداره لرې کړ، د پاکستان چارواکو ونه شو کولی، چې داسې اصول وټاکي چې شرقي او غربي پاکستان په کې په مساوي ډول ځانونه شریک وبولي.

یحیی خان غوښتل چې شرقي پاکستان د قوت د استعمال له لارې وساتي، مګر کله چې په لکونو خلک له شرقي پاکستان یا ننني بنګله دیش څخه هند ته وتښتېدل او هند خپل عسکر راولېږل پاکستاني پوځ ماتې وخوړه او شاوخوا نوي زره عسکر یې هند ته تسلیم شول، خو د اسپانیا برعکس په پاکستان کې هېڅ وخت د پوځي حکومت تر ماتېدلو وروسته سیاسي ثبات ټینګ نه شو او تر یحیی خان وروسته بیا هم دوه ځلې هلته پوځي جنرالان د کودتا له لارې واک ته ورسېدل.

په یوه هېواد کې د پوځي کودتاګانو، سیاسي فریبونو او یا په زوره د زعامت بدلول د ثبات د نشتوالي ستره نښه ګڼل کېږي. د ثبات حکم دادی چې یو مشر د قانون په اساس تعین شي او تر ټاکلې مودې حکومت کولو وروسته په قانوني توګه بدل شي. داسې چې حقوق او وجایب یې هم د اقتدار پر وخت او هم تر اقتدار وروسته معلوم او تأمین وي.

د امنیتي مؤسسو تنظیم د ثبات په راوستلو کې ډېر ستر رول لري. د شلمې پېړۍ په دویمه برخه کې په وروسته پاتې هېوادونو کې یو شمېر کودتاګانې وشوې، ځکه چې په پوځي تاسیساتو باندې یې پانګونه شوې وه، تشکیلات یې برابر وو، مګر اقتصادي، سیاسي او اداري اړخونو ته یې پاملرنه نه وه شوې. کله چې سیاسي مشران د ټولنیزو بحرانونو د حل کولو توان له لاسه ورکړي او د خلکو تر منځ باور بایلي، نو بیا د نظامیانو له خوا د قدرت خلا ډکېږي.

په نړۍ کې څو محدود نظامي رژیمونه، چې بېلګه یې جنوبي کوریا ده، وتوانېدل چې په خپلو هېوادونو کې بنسټیز تغیرات راولي، مګر په افریقا، لاتین امریکا او سویلي اسیا کې ډېر پوځي رژیمونه د تغیراتو د نه راوستلو تر څنګ په دې هم ونه توانېدل، چې د خپلو خلکو امنیت وساتي.

یو مثال یې د کانګو جمهوري دولت دی، چې له ډېرې طبیعي پانګې سره سره یې خلک د افلاس او لوږې بې خونده ژوند تېروي. د افغانستان نن او پرون هم دا په ډاګه کوي، چې ثبات په زور نه شي ټینګېدی.

په دې هېواد کې د ثبات په ټینګښت کې قومي مشرانو، صوفیای کرامو او دیني عالمانو ستره ونډه لرلې ده. زموږ دیني عالمان د نظام په مشروعیت او یا د هغه په ردولو کې همېشه لوی رول درلودلی دی.

د مبارکې جمعې لمونځ د عبادت، ټولنیز یووالي او د نظام د مشروعیت په باب د افکارو د ټولولو یوه ستره بېلګه ده، ځکه په همدې مبارکه ورځ په هر جامع جومات کې د نظام په نامه خطبه لوستل کېږي او که علمای کرام د نظام مشروعیت ونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

منې، نو په خطبه کې يې نه يادوي او د نظام د مشروعيت په باب په خپلو خطبو کې تبصرې کوي.

که په مدرنه اروپا کې خلک له نورو لارو د نظام په مشروعيت بحث کوي، خو زموږ په هېواد کې په اړه هره جمعه يوه مکمله ارزونه روانه وي.

د نظام د مشروعيت په اړه د ديني عالمانو د اغېز تر ټولو روښانه انځور مغل امپراتور، جهانګير، وړاندې کړی دی. دی وايي: "علما د دعا پوځ دی او د هېواد د ثبات په ټينګښت کې د دوی اغېز يا له جنګي پوځ سره مساوي او يا هم ترې ډېر دی." پوه او ځيرک مشران مساجدو ته په غور سره ګوري او د حکومتونو کړه وړه د همدې قضاوتونو په رڼا کې عياروي.

د علمای کرامو او صوفيانو ځانګړې اهميت دا دی، چې هر قوم په کې ګډون لري. همداراز، نه يوازې د نارينه وو بلکې د ښځينه وو په منځ کې هم زموږ د خاورې ډېر داسې مشهور صوفيان شته، چې ډېر پيروان لري. د دوی د تصوف حلقات تل د پراختيا په درشل کې وو او په خود جوشه ډول د هېواد هرګوټ ته، چې زړه يې غوښتل تللی شول او د هر کلي، خانقاه، جومات او کاروانسرای دروازې يې پرمخ خلاصې وې، دوی کولی شول په اسانۍ سره احوال او پرېکړې له يوه ځايه بل ته انتقال کړي.

د ديني عالمانو او صوفيای کرامو سازماني قوت په بېلابېلو وختونو کې څرګند شوی دی. قومي مشران بل ستر بنسټ دی، چې د ثبات په راوستلو او يا له منځه وړلو کې يې درنه ونډه اخېستې ده. هرکله چې د دوی او دولت ترمنځ د مسايلو په اړه نظر شريک وي، نو ثبات ټينګ وي او هرکله، چې د دوی او دولت ترمنځ په اساساتو کې توپيرونه رامنځته شي،

نو بيا د هېواد په يوه يا بل ګوټ کې هرومرو ګډوډي راځي او د ثبات ستنې نړوي.

مستبدو حکومتونو همېشه دا کوښښ کړی، چې د دې وطن دغه شيرازه ورانه کړي. غټ مثال يې د خلقيانو او پرچميانو حکومت و، چې په لکونو قومي متنفذين او مشران يې د خپل نظام ضد وبلل، ځوک يې ژوندي په خاورو کې ښخ کړل، ځوک يې په زندانونو کې په شکنجو ووژل او ځوک يې له هېواده فرار کړل.

که څه هم، عبدالرحمن خان هم ډېر صوفيه کرام، علما او د طريقې پيروان شهيدان او يا بنديان کړل، مګر له پرچميانو او خلقيانو سره يې دا توپير درلود، چې هغه يوازې څېرې بدلې کړې، مګر د پرچم او خلق ګوند غوښتل، چې مؤسسات له منځه يوسي. همدا دليل و چې د عبدالرحمن تر سلطنت وروسته دا درې واړه بنسټونه پخپل ټول قوت پاتې شول، خو د خلقيانو او پرچميانو تر ړنګېدلو وروسته زموږ ستره ستونزه داوه، چې زموږ دې ډول ټولنيزو بنسټونو ته د ودې ورکولو او بيا احيا کولو په موخه هېڅ پاملرنه ونه شوه، نو ځکه په اوس وخت کې په اساسي توګه د ثبات په راوستلو کې له مشکلاتو سره مخ يو.

د بن تر پروسې وروسته له ټولو ناخوالو سره سره بيا هم په تېرو اتو کالو کې ځينې پخواني بنسټونه ژوندي شوي او ځينې نوي بنسټونه د ودې په حال کې دي او علايم يې هغه خودجوشه شوراګانې او ټولنې دي، چې د دولت له توجه پرته د هېواد په هرګوټ کې منځته راغلي دي.

همدغه شوراګانې د يوې سرتاسري ملي اجماع او ثبات په راوستلو کې لويه برخه اخيستی شي. د ځلورو نويو عناصرو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وده په کې د ځانګړې یادونې وړده:

۱- ځوانان:

په اوس وخت کې د ټولنې زیاتره ځوانانو هم د مېرمنو په څېر د مشرتابه وړتیا ترلاسه کړې او د هېواد په اړه د مېرمنو په څېر رغنده او سالم نظریات لري.

۲- مېرمنې:

افغان مېرمنو د هېواد په پلازمېنه او ولایتونو کې د ټولنیز مشرتابه او ټولنیز باور د پام وړ ظرفیت ترلاسه کړی دی.

۳- حرفوي تشکیلات:

په داسې حال کې چې یو شمېر شوراګانې د سمتي او قومي هویت په اساس جوړې شوې، خو یو شمېر بیا داسې هم شته چې په حرفوي اساس منځته راغلي دي او د حرفوي ګټو ځارندوی دي. یو مثال یې د متقاعدو افسرانو او بل یې د ازاده ګانو شوراوې دي.

د ازده ګانو شورا د هغو ذواتو له خوا جوړه شوې، چې ډېر عمر یې په زندانونو کې تېر کړی او اوس یې ځانونه د ملي یووالي او ثبات د ټینګښت لپاره وقف کړي دي. د دې شوراګانو جوړښت د ا په ګوته کوي، چې دلته بالاخره د یوې داسې مدني ټولنې، چې له خود جوشو حرکتونو څخه منځته راغلې، د بنسټ ډېره کېښودل شوه او موږ اوس د یوې مدني ټولنې د خاوند کېدلو په حال کې یوو.

د مدني ټولنې د ودې لپاره امنیت لازمي شرط دی، مګر د

ثبات دایمي ټینګښت زموږ له عنعنوي او نویو مدني بنسټونو له شریک فعالیت څخه پرته ناشونی دی، ځکه نوي او پخواني بنسټونه د دولت او ولس تر منځ د ارتباط کړی دي.

۴- ملي سوداګر:

په راتلونکي فصل کې به د اقتصاد او سوداګرۍ په اړه تفصیلي بحث وکړو، خو دلته به په لنډیز سره ووایو، چې هم په پخوانیو زمانو کې او هم اوسنۍ هغې کې د ثبات په ټینګښت کې سوداګرو هم منفي او هم مثبت رول درلودلی دی. مثبت رول یې دا دی، چې پیسې پر مالي پانګه اړوي او په نتیجه کې یې هم خلکو ته کاري زمینې په لاس ورځي او هم اقتصاد وده کوي، خو منفي رول یې هم څرګند دی او هغه دا چې د قاچاق، رشوت، بې قانونۍ او ګډوډۍ لامل هم ګرځي او د خپلو شخصي ګټو لپاره ملي ګټې په خطر کې اچوي.

د- ملکي اداره:

د نړۍ هر دولت د خپل هېواد د اصولو پر اساس په مختلفو انواعو طبقه بندي کوي. افغانستان یوګونی مرکزي نظام لري، چې په مرکز، ولایت، کلي، ولسوالۍ او ښاروالۍ باندې تنظیم شوی دی، په دې اداري نظام کې هره اداره ځانګړې دنده لري، چې د قانون د لوایحو پر بنا ټاکل شوې دي.

څرنګه چې مو په تېر فصل کې د فیوډالي او مرکزي اداري نظامونو په اړه بحث وکړ، چې د صلاحیتونو د تنظیم په برخه کې توپیر لري. د شکل له مخې نظامونه توپیر لري، خو هره ټولنه باید د خپل اداري نظام په اړه یوې اجماع ته ورسېږي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

مګر اساسي هدف دا دی که نظام د شکل له مخې هر ډول وي محتوا یې باید اغېزمنه او مؤثره وي، چې د ولس د هوساینې او سعادت سبب وګرځي.

د دې موخې د لاسته راوړلو لپاره ځینې اصول شته، چې د نړیوالو تجربو له مخې یې خپل مؤثریت ثابت کړی موږ به د داسې څو عمده اصولو یادونه وکړو:

۱- څرګند مقررات:

د یوه اداري نظام هره برخه باید څرګند صلاحیتونه او مسؤولیتونه ولري. د مکافات او مجازات اصل، چې زموږ په سیاسي کلچر کې خورا ارزښت لري، بې د څرګندو مقرراتو له وضع کېدلو منځته نه شي راتلی. زموږ د هېواد په اوسني نظام کې دوه ستونزې، د وزارتونو ترمنځ کاري تداخل او د سیمه ییزو ادارو د دندو په تفکیک کې نه وضاحت، داسې ستونزې دي، چې هره ورځ په زرګونو نورې ستونزې زېږوي، ځکه د وزارتونو کاري ساحې ډېرې نږدې دي او کله چې یوه مسئله ور وړاندې شي، نو یو وزارت دعوا کوي، چې په دوی پورې اړه لري او بل وزارت وایي، چې ددې صلاحیت په دوی پورې اړه لري او بالآخره هغه کار په میاشتو او کلونو وځنډېږي، خو حل نه شي.

همدا ډول په سیمه ییزو ادارو کې هم د دندو تفکیک لازم وضاحت نه لري او د دې لامل دا کېږي، چې د ولایت یا ولسوالۍ په سطحه یوه څرګنده او مشخصه موخه نه رامنځته کېږي، چې د دولت کارکوونکي یې په اساس له یوې خوا مسؤول او له بله پلوه په لازمو امکاناتو سمبال وي. د همدې ابهام په نتیجه کې یا ډېر امکانات له لاسه ځي او

یا ترې کمه ګټه اخیستل کېږي.

۲- د اداري او شخصي مقام توپیر:

په یوه اداري چوکاټ کې هر شخص ځینې صلاحیتونه او مسؤولیتونه لري، چې دا صلاحیت او مسؤولیت د هېڅ چا شخصي پانګه نه ګڼل کېږي، د یوې اغېزمنې اداري چارواکي خپل مسؤولیت او صلاحیت د قانون په چوکاټ کې برابروي او هېڅ وخت له دغه چوکاټ څخه بهر عمل نه کوي.

اداري فساد هغه وخت منځته راځي، چې د اداري مسؤولین د زورواکو، رشوت ورکوونکو او یا مقاماتو د خپلوانو په ګټه پرېکړې وکړي، مګر په اغېزمنه اداره کې د کور او اداري ترمنځ غوڅ توپیروي، ځکه چارواکي په کور کې د دفتر پرېکړې نه کوي او پوهېږي، چې د دولت پرېکړه باید په لیکني ډول په دفتر کې تر سره او ثبت شي، چې تر قانوني څارنې لاندې وي. که د اساس القضات کتاب ووینئ د خپل هېواد د قضایي نظام ماضي په کې لیدلی شئ، د امیر عبدالرحمن په وخت کې قاضي حق نه درلود، چې د دولت پرېکړه په کور یا مسجد کې وکړي.

هره پرېکړه باید په مشخص کتاب کې ثبت شوې وای او ددې ترڅنګ د نورو تدابیرو په توګه قاضي دا حق هم نه درلود، چې څوک دې ورته مېلمستیا وکړي او یوازې یې له امیر یا هغو خپلوانو څخه ډالۍ اخیستی شوای، چې ده یې په اړه د قضاوت حق نه درلود.

دا چې د قانون په چوکاټ کې د چارواکو صلاحیت روښانه وي دا د سکې یوه خوا ده او دا چې د کار پر مهال او تر تقاعد وروسته دولت اړ وي، چې د چارواکي د امنیت ساتنه وکړي، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

سکې بله خواده. که چېرې چارواکی پرېکړه کوي او د زور او زر خاوندان یې تر تهدید لاندې نیسي دولت اړ دی، چې د چارواکي او د هغه د کورنۍ امنیت وساتي.

یو قاضي که کله تقاعد اخلي او د زورواکانو پر خلاف سمې پرېکړې کړې وي، نو د دولت له لوري باید په بشپړه توګه ډاډه وي، چې ساتنه او پالنه یې کوي او د زور خاوندان تري غچ نه شي اخیستی. د کار پر مهال او تر تقاعد وروسته د یوه چارواکي په وړاندې د دولت یوا ځینۍ دنده دا نه ده، چې د چارواکي فزیکي امنیت وساتي، بلکې دولت په دې هم مکلف دی، چې متقاعد چارواکي ته د تقاعد داسې شرایط فراهم کړي، چې تر کار وروسته هم وکولی شي په ابرومندانه توګه ژوند وکړي او دغه ترتیب جوړول په ملي کچه د اقتصادي ودې لپاره یوه ملي موخه او د عملي پلان جوړول غواړي.

د بېلګې په توګه، په سینګاپور کې اوسمهال د یوه وزیر معاش د امریکا د متحدو ایالاتو د ولسمشر له معاش څخه دوه نیم چنده ډېر دی، ځکه سینګاپور غواړي، چې همېشه د نړیوالو معیارونو پر بنسټ د نړۍ د ډېرو بریالیو هېوادونو په لومړي کتار کې وشمېرل شي. د دې هېواد د بریالیتوب راز په دې کې دی، چې له یوې خوا یې د دولت مامورینو ته د تقاعد یو ډېر منظم ترتیب نیولی او له بلې خوا یې د یوه اغېزناک پلان له مخې مامورینو او عامو خلکو ته د اوسېدو ځایونه جوړ کړي، چې ویل کېږي د دې هېواد ۹۰٪ اپارتمانونه د دولت له خوا جوړ شوي دي.

د دولت مامورین ډاډه دي، چې د دوی د ماشومانو راتلونکی تضمین دی او همدا ستر دلیل دی، چې دوی د اداري فساد الوده

سیستم غځیدلو ته لاره نه ورکوي.

۳- شایسته سالاري:

هغه خلک چې د حکومت دندې پرمخ بیایي اقلیت دی، خو د ولس پر وړاندې د همدې اقلیت اغېز ډېر ستر دی، ځکه دوی د ځینو اصولو له مخې مقام ته رسي او د ځینو اصولو پر بنیاد ترفیع کوي.

د شایسته سالارۍ مفهوم دا دی چې کارپوه، ربښتیني او په روښانه اصولو ولاړ خلک باید د دولت د اصلي اقتدار په سر کې واقع شي. زموږ په ژبنۍ محاوره کې دې اصل ته د (کار اهل کار ته سپارل) وایي. په یوه هېواد کې، چې د قانون حاکمیت ټینګ وي هلته زیاتره لوړې څوکۍ د امتحانونو په وسیله ورکول او بیا د کاري ورتیا په اساس د مراتبو په سلسله یو څوک پرمختګ کوي.

د دولتونو کابینې او نور لوړ پوستونه په زیاترو هېوادونو کې سیاسي دي، یعنې دولت سیاستوال د ازادو ټاکنو له لارې ګماري، چې عمده مسؤولیت یې د پالیسیو ټاکل وي، ځکه د ټاکنو په جریان کې ولس ته خپلې پالیسۍ شرحه کوي او د همدې په ترڅ کې ولس انتخاب کړي دي، نو د ټاکنو پر اساس د دې حق لري چې دغه پالیسۍ عملي کړي. په یوه اغېزناک دولت کې ملکي او نظامي اداري اړې دي، چې په قانوني توګه د یوه سیاستوال د پالیسیو عملي کولو ته متې راونغاړي او له هغه سره همکاري وکړي. د دغو ادارو لپاره دا توازن ساتل ګران کار دی، مګر ډېر ضروري دی، ځکه که چېرې ولس له یوې پالیسۍ سره موافق نه وي، نو د پالیسۍ د بدلولو قانوني لاره همدا ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دوی سیاستوال کامیاب کړي او هغه پالیسي بدله کړي. دلته د نظامي چارواکو بې طرفي دا خبره حتمي کوي، چې د ولس معقولې پرېکړې د قانون له لارې عملي شي او د دغه عمل کولی شي، چې د دولت اغېز او بریالیتوب تثبیت کړي.

کله چې د شایسته سالارۍ اصل تر پښو لاندې شي پر دولت د ولس اعتماد ختم او د ثبات تداوم هم له منځه ځي. د شایسته سالارۍ اصل کله بیا د تعدیل وړ شي. لکه په یوه نامتجانسه ټولنه کې، که چېرې، ټولو اقوامو ته په مساوي ډول د لوړو زده کړو زمینه نه وي برابره شوې او خلک داسې فکر وکړي، چې دولت د یوې اقلیتي ډلگۍ له خوا په نا مشروع ډول انحصار شوی او ضروري ده چې د ملي مشارکت لپاره د نورو قومونو خلک هم په اقتدار کې برخه ولري. په دغه صورت کې بیا کېدی شي چې په یوه قوم کې د افرادو د لازمې وړتیا پیدا کولو تر وخته د هغه قوم غړي ته په دولت کې اقتدار ورکړل شي، خو د دولت مهمه دنده دا ده، چې په همغه قوم کې افراد تر جدي روزنې لاندې ونیسي او د هغوی په مقررولو بېرته د شایسته سالارۍ اصل ته رجوع وکړي، یعني دولت ته په کار ده، چې ټولو اقوامو ته په هر اړخیزه توگه د متوازنې پراختیا شرایط برابر کړي، چې د شایسته سالارۍ اصل په دوامداره توگه ژوندی او پیاوړی پاتې شي. د مثال په ډول، په سوېلي افریقا کې اقلیت سپین پوستو اکثریت تور پوستي له علم او معلوماتو محروم او لرې ساتلي وو، خو کله چې د دې هېواد پیاوړی تورپوستی مشر، نیلسن ماندېلا، له زندان څخه ازاد شو او بېرته تر اوږده بنده وروسته د سوېلي افریقا ولسمشر وټاکل شو، نو سپین پوستي چارواکي یې له دندو گوښه نه

کړل، بلکې تر څنگ یې د ملي مشارکت او متوازن انکشاف په منظور د تورپوستي نژاد د ظرفیت لوړولو لپاره بې دریغه تلاش وکړ. دغه پروسه یې د یوه لس کلن پراختیایي پلان په جوړولو پیل کړه. د ښاغلي ماندېلا د دولت هغه اغېزمن اقدامات، چې د یوه اکثریت قوم لپاره په تدریجي اما اساسي ډول حیاتي وو عملي شول او د یوې لسیزې په تېرېدلو سره د شایسته سالارۍ اصل پیاده او هغه تورپوستي خلک چې په ادارو کې له کار څخه محروم وو له یوې مخې په دندو وگمارل شول.

په سوېلي افریقا کې د ښاغلي نیسلن ماندېلا دغه گټور اقدام زموږ د نامتجانسې ټولنې لپاره هم یو غوره مثال کېدی شي، چې پرې عمل وکړي.

۴- امکانات او وسایل:

یوه اغېزمنه اداره بې له امکاناتو او وسایلو څخه کار نه شي کولی. د دولت د مؤثریت یو معیار دا دی، چې باید په لږه موده کې پیسې او کاري تجهیزات د مرکزي دولت له خوا سیمه ییزو ادارو ته واستول شي او ولس خبر وي، چې څومره امکانات او وسایل د دوی محلي ادارې ته رسېدلي دي. د پیسو د رسېدلو لومړۍ گټه مامور ته رسېږي، لومړی اقدام، چې باید وشي د مامور د معاش په اړه دی. که مامور ته پوره او پر وخت معاش ونه رسېږي معنی یې دا ده، چې دولت یا نظم نه لري او یا په کې رشوت، غلا او فساد موجود دی.

د دولت هره اداره بېلابېلو وسیلو ته اړتیا لري. ځینې ادارې تعمیر، څوکۍ، مېزونو او ځینې نورې یې موټر، کمپیوټر، ټیلیفون، انټرنټ او نورو ته ضرورت لري. هرکله که دا وسیلې نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځارنه کې د ولس پیاوړې ونډې ته ډېر اهمیت ورکړل شي. دغه طریقه ځو ګټې لري یوه دا، چې که چېرې ولس خپل لومړیتوبونه تعین کړي، نو د دولت کار اسانېږي. په دې معنا چې که یوه ولسوالي د څښلو اوبه غواړي او دولت ورته سړک قیرکړي، سره له دې چې قیرسړک ډېر مفید دی، خو بیا به هم ولس له دولت څخه نه وي راضي. بله ګټه یې دا ده چې ولس به په دې پوه شي چې د یوې پروژې بشپړېدل څومره وخت او پیسو ته اړتیا لري، نو ولس اړ دی چې خپل لګښتونه کم کړي او له پیسو څخه په اغېزمنه توګه ګټه ترلاسه کړي. که پیسې دولت پخپل سر مصرف کړي د ولس په زړه کې دا شک پیدا کېږي، چې دا به په سمه توګه لګول شوې وي او که غلا غدی به هم په کې شوې وي.

د لومړیتوبونو په تعینولو کې یوازې د ولس برخه اخیستنه هم بسنه نه کوي، که دولت غواړي، چې مؤثر عمل وکړي، نو په کار ده چې ولس ته د ځارنې حق ورکړي. دغه راز ځارنې ته ولسي ځارنه وایي، چې د دولت د کارونو او دندو په اړه له خلکو څخه په کې منظمې پوښتنې کېږي.

د ساري په ډول، په هره اداره کې چې خلک له دولتي مامورینو سره مخ کېږي، نو مامورین ترې پوښتنې کوي، په لیکلې توګه یې ثبتوي او د ادارې د لا اغېزمنېدلو لپاره یې د ادارې له نورو کارکوونکو سره په غور تر ځېړنې لاندې نیسي.

د دې ترڅنګ د ولسي ځارنې بل اصل دا دی، چې که چېرې په یوه کلي کې د دولتي ځمکو یا نورو انحصاري امتیازاتو په اړه له ولس سره پوښتنې پیدا شي، نو دولت د ټولنیزو بنسټونو مسؤولین د کمیسونونو په توګه ټاکي او هغوی ته د موضوع د

وي، نو د ادارې کارکوونکي لومړی زړه توري کېږي او بیا ورو ورو ناقانونۍ ته ملاتړي.

دا چې د دولت د مامورینو اصلي دنده ولسي خدمت دی، نو په کار ده چې په بودجه کې ولسي خدمت ته ځانګړې شوې پیسې پر وخت هغو ځایونو ته ورسول شي، چې چېرې ورته ضرورت وي. دا سې هېوادونه شته، چې له پلازمېنې څخه کلي ته د لېږدول شویو پیسو ډېره برخه نه رسېږي او په لاره کې د مفسدو چارواکو جیبونو ته لوېږي. د دې درغلۍ د مخنیوي لپاره دولت باید ولس ته د ورکول شویو امکاناتو په اړه کره معلومات ورکړي، چې ولس پوه شي، چې د څومره برخې حقدار و او څومره ورته ورسېده.

۵- د خلکو ونډه اخیستل:

په ډېرو هېوادونو کې ملکي اداري په یوې مستبدې قوې بدلې شوې دي. په پخواني شوروي اتحاد کې ولس حق نه درلود، چې له چارواکو څخه د چارو په هکله پوښتنه وکړي او برعکس د دوی ټول اعمال په نامناسبه توګه د دولت له خوا تر ځارنې لاندې وو.

په همدې ترتیب له فاشیستي جرمني او ایټالیې څخه نیولې تر افریقایي او اسیایي دیکتاتوریو پورې ټولو مستبدو رژیمونو به په دروا غو د حکومت مشر نابغه، اتل او ستر شخصیت باله او ادارې به یوازې د حکومت مشر تابه ته ځان مسؤول ګاڼه، خو ولس ته به یې په ډېره سپکه سترګه کتل. په تېرو څلویښتو کلونو کې په اغېزمنو دولتونو کې دې اصل ډېره وده وکړه، چې د دولت د لومړیتوبونو په ټاکنه او د لګښتونو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارزونې او شفافې څارنې صلاحیت ورکوي. ښه حکومتداري هغه ده، چې خلک په کې برخه ولري، چې ددوی دغه ګډون دا باوري کوي، چې خلک د دولت د لګښتونو او عوایدو په باب د دقیقو معلوماتو د ترلاسه کولو حق لري.

معلوماتي ټکنالوجي د داسې څارنې کار ډېره اسانه کړې. هغه مهال چې د معلوماتو ټولونې ډېر وخت نیولو، دا څارنه ساده نه وه، مګر اوس د حساب ډېر شمېر جدولونه د سترګو په رپ کې د نړۍ له یوه ګوټ څخه بل ته انتقال مومي. همدا راز د میلیونونو ټلیفونونو په شته والي کې دولت په اسانۍ سره د معاشونو او پروژوي لګښتونو په اړه په کم وخت کې معلومات ترلاسه کولی شي. همدا راز کولی شي د ټلیفونونو د مراکزو په پرانیستلو له ولس سره نېغ په نېغه تماس ونیسي، چې د لګښتونو د مؤثریت او نه مؤثریت په اړه خپل نظریات وړاندې کړي.

په ذکر شویو پروسو کې د خلکو برخه اخیستل د اداري فساد د مخنیوي تر ټولو غوره لار ده. که محلي مامورین په دې پوه شي، چې د دولت تر مقاماتو ولسمشر، وزیرانو او نورو پورې د ولس غږ رسېدای شي او هغوی د مکافاتو او مجازاتو د اصل له مخې له دوی سره چلند کوي فوراً خپلو کړو وړو ته تغیر ورکوي. د دې لپاره چې ولسي څارنه په یوه کلتور بدله شي لازمه ده، چې له مهمو عایداتي او مصرفي ادارو څخه یې پیل وشي. زما د معلوماتو پر بنسټ محدود وزارتونه او اداري داسې دي، چې لګښتونه کوي او عواید لري، مثلاً ۲۰٪ دولتي اداري ۸۰٪ لګښت کوي.

د دفاع، داخله او پوهنې وزارتونه ډېر لګښت لري. همدا

ډول د دولت عواید هم له محدودو وزارتونو څخه لاس ته راځي. په افغانستان کې ګمرکونه له پخوا څخه لوړه عایداتي منبع ده، چې اوس ورسره د مخابراتو او معلوماتي ټیکنالوجي پر سکتور وضع شوې مالیه هم یادولی شو، خو په راتلونکي کې به د دې هېواد عوایدو ستره سرچینه د معادنو وزارت له خوا ترلاسه شي.

که غواړو چې په ډاډمنه توګه د ولس او دولت ترمنځ د اعتماد فضا منځته راشي، نو په کار ده چې ولس او دولت دواړه پوه شي، چې بیت المال د ولس امانت دی او دولت مکلف دی، چې په شفافه توګه ولس ته حساب وړاندې کړي او د خلکو اصلاحي نظریاتو ته غوږ ونیسي او عملي یې کړي.

که څه هم د څارنې پیل له ذکر شویو برخو څخه په کار دی، خو دا د دې معنی نه لري چې په نورو برخو څارنه دې نه کېږي، مګر مهمې برخې تر څارنې لاندې نیول په ولس کې دا باورټینګوي، چې دولت د اصلاحاتو عملي کولو لپاره ژمن دی او ټینګه اراده لري.

۲- رسمي حساب ورکونه:

په رسمي توګه د حساب ورکولو اصول په درې برخو وېشلی شو.

لومړی دا چې په هره اداره کې باید د محاسبې اصول او مقررات وضع وي، چې په مستنده توګه ټول عواید او لګښتونه درج کړي او تر څنګ یې د څارنې ځانګړې کمېټې، چې له مسلکي اشخاصو څخه جوړې وي او د دولت په بودجوي واحد کې د څارنې مسؤولیت پر غاړه لري موجودې وي.

دویم دا چې د تفتیش او محاسبې مستقلې اداري او کمیسیونونه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ځانګړې صلاحيتونه لري او کولی شي د دولت لوړ رتبه مامورين او د هغوی خپلوان تر څارنې لاندې ونيسي.

دريم د اجرايي قوې له خوا مقننې قوې ته د حساب ورکولو بهير دی، چې د دولت کابينه د پارلمان غړيو ته حساب ورکړي، ځکه د پارلمان غړي د ولس استازيتوب کوي او لازمه ده چې د ولس په نامه د څارنې حق او وجيبه ادا کړي.

په يوه اغېزمن دولت کې اجرايي قوه په دوامداره توګه مقننه قوې ته حساب ورکوي او دا معلومات د ډله ييزو رسنيو په وسيله ولس ته رسېږي، چې پر بنياد يې د پارلمان غړي د اجرايي قوې له چارواکو څخه پوښتنې کوي او که چېرې د پوښتنو ځواب د قناعت وړنه وي، نو اجرايي قوې د مجازاتو د اصل په بنياد خپل وړانديزونه مقننه قوې ته وړاندې کوي او بېرته د خپلو اجرااتو په اړه راپور ورکوي، خو که په قانون کې ستونزې موجودې وي، نو مقننه قوه قانون بدلوي او يا د تعديل په اساس پېچلتياوې لرې کوي او که د اجرايي قوې چارواکي ستونزې لري، نو هغوی خپلې ستونزې حل کوي.

په اغېزمنه دولتدارۍ کې د تعادل او توازن اصل ته ډېره پاملرنه کېږي. د سترې محکمې او قضاييه قوې استقلال ساتل د دې اصل ډېر مهم رکن دی، ځکه اغېزمن دولت د قانون د حاکميت پر بنسټ ولاړ وي، نو ځکه په دولت باندې د قانون تعبير او تطبيق د قانونمندۍ په لحاظ پخپله ډېر لوی څارونکی دی.

په عامه توګه ټول محاکم او په خاصه توګه ستره محکمه بايد د قانون بيانګره وي. ولس بايد کلک باوري شي، چې په ټول هېواد کې د قانون د اعتبار له مخې د سترې محکمې

پرېکړه وروستۍ پرېکړه ده او دا باور هغه وخت قوي کېږي، چې محاکم له فساد نه خالي شي او په قضاييه قوې باندې د دولت له خوا ستره پانګونه وشي چې په ټولنه کې يې عزت او اعتماد حفظ وي. که چېرې د اجرايي او مقننه قواوو له خوا د قضاييه قوې تعبير يې ومنل شي، نو هېواد ته د دايمي سولې او ثبات په راوړلو کې لويه مرسته کوي.

هـ- زېربنا:

په اسلامي نړۍ کې دولت د زېربنايي بنسټونو په جوړولو او خوندي کولو کې ستره ونډه لرلې ده، څرګند مثال يې د اوبو تنظيمول دي. که په تاريخي لحاظ د هرات د هريرود د اوبو وېش په پام کې ونيسو، هغه مهال چنګيز د هرات ښار رنګ کړ او نهري نظام يې له منځه يووړ. اسلامي حکومت له ولس سره لاسونه يو کړل او رنګ شوی نهري نظام يې بيرته فعال کړ. هرات ته نهري نظام دومره لومړيتوب درلود چې آن مدبر سلاطين يې د مغولو تر دورې وروسته د ويالو په جوړولو پسې راووتل او له ولس سره به يې اوږه په اوږه بېل واهه.

د هرات د اوبو عادلانه او عاقلانه وېش د تيموريانو له دورې څخه موږ ته په ميراث پاتې دی او د اوبو د خوندي کولو او تنظيمولو نړيواله نمونه ده.

په تېرو ۱۵۰ کلونو کې د امريکا متحدو ايالاتو او اروپايي دولتونو د زېربنا په جوړولو کې ستره ونډه لرله، د مثال په ډول، د امريکا هغه سترې لارې چې د دې هېواد ختيځ او لويديځ يې سره په منظمو شبکو تړلي له ۱۹۵۲ ميلادي کال څخه مخکې نه وې. جنرال ايزن هاور، چې هغه مهال د متحدو ايالاتو ولسمشر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وټاکل شو، یو وخت د خپلې ځوانۍ پرمهال له خپلو عسکرو سره په ډېره سختۍ له ختیځه لویدیځ ته تللی و. نوموړي پرېکړه وکړه چې دا حیاتي لارې باید په اساسي ډول جوړې شي. ښاغلي ایزن هاور د هېواد مقننه قوه دې ته قانع کړه، چې دا پرېکړه ومني او د میلیاردونو ډالرو په بیه دا لار جوړه شوه، چې له برکته یې اوس ټول هېواد د یوه داسې اقتصادي نظام په لمن کې ژوند کوي، چې په ډېر کم وخت کې خلک خپل تولیدات له ختیځ څخه لویدیځ ته انتقالولی شي.

نوموړي دولت په تېرو ۱۰۰ کلونو کې په بربښنا بندونو باندې ډېرې پیسې لګولې دي، چې په نتیجه کې یې د دې هېواد په لویدیز کې د اوبه خور اوبه له خپلو سرچینو څخه په سوونو کیلومتره لرې کرنیزې ځمکې خړوبوي. په جاپان او اروپا کې د رېل پټلۍ جوړونه هغه زېربنایي پانګونه وه، چې د دې هېوادونو د رېل سیستم یې ډېر موزون او منظم ګرځولی دی. چین د زېربنا په اړه د خپلې دقیقې پلان ګذارۍ او لګښت په نتیجه کې وده او پراختیا مونده.

په ډېرو هېوادونو کې داسې ډېر طبیعي خنډونه شته، چې د اقتصادي حرکت او اداري تنظیم پر وړاندې رامخې ته کېږي، خو د زېربنایي کارونو پر وړاندې د ستونزو لرې کول په دې مهم دي، چې له یوې خوا د یوه هېواد او سېدونکو ته دا زمینه برابروي، چې تر خپله منځه اقتصادي اړیکې ټینګ کړي او له بلې خوا نړۍ ته د داسې اړیکو لمن پراخه کړي.

په تېرو پاړو کې مو د افغانستان د زېربنا د تباه کېدو په اړه د نړیوال بانک تخمین ولوست. د بدبختۍ ځای دا دی، چې دې جګړه ځپلي هېواد په څو لسیزو کې د ۲۴۰ میلیاردو ډالرو په بیه

زېربنا او د ودې امکانات له لاسه ورکړي او که دا وژونکې جګړه نه وای، نو اوس به دې نادار هېواد د ۲۴۰ میلیاردو ډالرو په اندازه زېربنایي پانګه درلوده.

د زېربنا د جوړولو بله نتیجه دا ده، چې جغرافیه د اقتصاد تر اغېز لاندې راځي او ځایونه د زمان له نظره یو له بل سره نږدې کېږي، مګر جګړې د زمان په لحاظ زموږ د هېواد ځمکه یو له بله ډېره لرې کړې وه. په (۱۳۵۵ هـ ل) کال له کابل څخه جلال اباد ته په درې نیمو او کندهار ته په شپږو ساعتونو کې خلک تلل راتلل، خو په (۱۳۸۳ هـ ل) کال کې برعکس له کابل څخه جلال اباد ته لس ساعته او کندهار ته دوه ورځې لار وه.

د هر اړخیزې پراختیا لپاره په زېربنا باندې پانګونه کول ضرور دي، مګر اغېز یې د موخو په ټاکلو او د پلان په عملي کولو پورې تړلی دی. که هدف د دوو ښارونو تر منځ د لارې لنډول وي، نو بیا باید د دواړو ترمنځ یوه ډېره لنډه لار انتخاب شي او که موخه د ټولیزې اقتصادي ودې تأمینول وي، نو بیا باید د ښارونو تر منځ پراته ټول کلي هم د دغه مواصلاتي زنځیر په وسیله وتړل شي او دا چې کلي له ښارونو سره د سړکونو په وسیله ونښلول شي، نو څرګنده شوه چې دلته مهمه موخه د کلیو د نښلولو وه، نه د لارې د لنډولو.

د بېلګې په ډول، د سردار داود خان له جمهوریت څخه وړاندې تردې چې د هرات-کندهار سړک پوخ شو، لویه لار د فراه له ولایت څخه تېرېدله چې د دې ولایت ډېرې مرکزي نقطې یې له هرات او کندهار سره تړلې، مګر کله چې افغان حکومت او روسي انجنیرانو د دغه سړک د پخولو کار پیل کړ، پرېکړه یې وکړه چې لاره باید له دښتې تېره کړي، ځکه چې لنډه وه، خو

د فراه ولايت ډېرې مهمې سيمې له سړک څخه بهر پاتې شوې، چې په منځمهاله او اوږدمهاله دوره کې يې په اقتصادي لحاظ ډېر منفي اغېز درلود، ځکه فراه منزوي شوه او ښه فرصتونه يې له لاسه ووتل، خو اوس چې د زرنج-دلارام سړک بشپړ شوی هېله ده چې د يوه مهم اتصالي موقعيت په حيث فراه له دغه سړک سره په نښلېدلو يو ځل بيا خپل نوم او شهرت ترلاسه کړي. همدا ډول د سروبي-جلال اباد سړک له غرونو او دښتو څخه تېرېږي خو زړه لاره له سروبي څخه جلال اباد ته د ډېرو کرنيزو سيمو تر منځ تېرېدله او چې اوس د دې سيمې خلک پر پاخه سړک نه دي پراته اړ دي چې د خپلو زراعتي توليداتو د انتقال لپاره لومړی جلال اباد ته لاړ شي او بيا کابل ته رامخه کړي.

نو له همدې کبله بايد زېربنايي پلان ګذاري داسې وشي، چې د خلکو پر اقتصادي ژوند انه ښه اغېز وکړي. د حلقوي سړک په وسيله موږ ته له ګاونډيو هېوادونو سره نښلېدل خورا حياتي اړتيا ده، مګر که چېرې همدا سړک زموږ ولسوالۍ او کلي او ولايتونه لکه فارياب، بادغيس، فراه، پکتيکا، کونړ، بدخشان، باميان، دايکنډي، ارزګان او نور يو له بله سره ونه نښلوي هېڅکله يو بانظمه اقتصادي ژوند نه شي تأمينډی.

نو ددې لپاره چې د زېربنا سم انتظام رامنځته شي لازمه ده، چې هغو اصولو ته پام وکړو، چې د نړيوالو تجربو پر اساس ډېر برياليي وو، دلته د داسې څو اصولو يادونه کوو:

۱- مطالعاتي ظرفيت:

په عمومي توګه د زېربنايي پروژو ايجاد ستره پانګه غواړي. د دې لپاره چې دا پانګونه په سمه توګه وشي په کار ده،

چې په څرګند او بنسټيز ډول بديلونه برابر او د هرې سترې زېربنايي پروژې ګټې او تاوانونه يو له بله سره پرتله شي، نو په همدې اساس بايد په وروسته پاتې هېوادونو کې د دې ظرفيت د ايجاد لپاره ستره پانګونه وشي. که چېرې د يوې زېربنايي پروژې ټول مطالعات د بهرنيو شرکتونو له خوا وشي، نو يو شرکت به د بل له مطالعې نه خبر نه وي او ولس به هم د هغوی له مطالعاتو څخه پوهه نه شي ترلاسه کولی، چې بالاخره جنجالونه هم پيښېدای شي.

د زېربنايي پروژو د مطالعې ظرفيت ته د سترو پروژو اداره وايي. د داسې ادارو مهمې دندې اوونډې دا وي، چې منظمې پروژې تيارې کړي او کله، چې پيسې لاسته راشي په فوري ډول دې ددې تصميم ونيسي، چې د لومړيتوبونو په رڼا کې کوم نظريات لومړی عملي بڼه غوره کړي.

بربښنا د افغانستان ستره بنسټيزه اړتيا ده او موږ د پرېمانه اوبو په لرلو کولی شو پر ګاونډيو هېوادونو هم خپله بربښنا وپلورو، خو په دې هم بايد وپوهېږو، چې که چېرې موږ په کامه، کونړ، کوکچه او پنجشېر بندونو باندې پانګونه کوو په لومړي تخمين کې پرې له ۵۰۰ څخه تر ۱۵۰۰ ميليونو ډالرو پورې لګښت راځي، نو که چېرې له موږ سره د پورتنيو ذکر شويو امکاناتو په اړه بشپړ معلومات، چې د مطالعې پر مټ تيارېږي نه وي، نو په هغه صورت کې تصميم نيول بې ځايه کار دی. له دې نه علاوه زموږ ونډه او مسؤوليت يوازې د څو سيندونو پر ارزونې نه بشپړېږي، بلکې موږ بايد د هرسيند د بربښنا د توليد په اړه منظمه بررسي او دقيق پلان ولرو، چې هر بند مو په يوه ستره طبيعي پانګه بدل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که د نړیوالو متخصصینو له موجودیت نه علاوه زمونږ د سترو پروژو مطالعات نه شي کېدی، نو په کار ده چې په عاجله توګه پر خپلو خلکو پانګونه وشي چې د داسې مطالعاتو د ترسره کولو وړتیا پیدا کړي او ترمنځ یې کاري تداوم په دوی کې د تطبیق ظرفیت هم غښتلی کړي.

د ارزونې د ظرفیت اهمیت یوازې په دې کې نه دی، چې د لویو پروژو مطالعات وشي، بلکې ډېرې داسې وړې پروژې هم شته چې که داسې ظرفیت ولرو د دې پروژو بیه به د اوسنۍ بیې نیمایي ته راټیټه کړي.

د برېښنا د وړو بندونو ایجاد د ښوونځیو او وړو ادارو تعمیرات د دې پروژو څرګندې بېلګې دي، چې زیاتره وخت د یوه اساسي انسجام او ارزونې په بنیاد نه پلې کېږي، چې له یوې خوا پیسې ضایع کېږي او له بلې خوا ولس ناخوښه وي.

۲- د زیربنایي پروژو د منفي اغېزو مخنیوی:

زیربنایي پروژې په عمومي ډول دوه عمده منفي اغېزې لري، چې کېدای شي داسې پروژې د ډېروخت لپاره وځنډوي او یا یې ناکام کړي. د دې پروژو لومړی ستونزه ټولنیزه ده.

کېدای شي د یوې سترې زیربنایي پروژې د تطبیق لپاره د خلکو ځمکې ته اړتیا پیښه شي او یو کلی یا ښار له خپله ځایه بې ځایه کېدلو ته اړ ایستل شي.

په شلمه میلادي پېړۍ کې په زیاترو زیربنایي پروژو منفي ټولنیزې اغېزې پرېوتې او خلکو یې پر وړاندې سخت احتجاجونه وکړل، چې لوی مثال یې په هند کې د اوبو د سترو بندونو د جوړولو پر وړاندې د خلکو پراخې احتجاجي مظاهرې

وې، چې په پایله کې د دې پروژو تمویلوونکي نړیوال بانک او اسیایي پراختیایي بانک داسې مقررات وضع کړل، چې د خلکو د ژوندانه پروړاندې منفي اغېزې کمې کړي او د هغو خلکو لپاره پر ځای ترتیبات ونیسي، چې د پروژو د تطبیق له کبله یې ژوند یا جایداد په خطر کې و.

په ټولنیز لحاظ د سترو پروژو منفي تاثیرات اوس تر ډېره حده کمېدای هم شي. انجنیران دې ته متوجه شوي، چې پروژې باید په داسې توګه ډیزاین شي چې په ټولنیز لحاظ یې منفي اغېزې کمې وي. د مثال په توګه، که د سترو بندونو ارتفاع کوزه شي د هر متر په کوزېدو یې منفي تاثیرات کمېږي. بله طریقه داسې ده، چې د یوه ستر بند پر ځای څو واړه بندونه جوړ شي، چې د یوې شبکې په وسیله یې بېرته برېښنا راټولېږي او په هماغه اندازه برېښنا تولیدوي. اما په ټولنیز لحاظ یې منفي اغېزې لس ځله تر لوی برېښنابند کمې دي. بل اصل چې تر ټولو ډېر ګټور ثابت شوی هغه له خلکو سره مفاهمه او په بنسټیز ډول د هغوی د ژوندانه د بهترولو لپاره ځانګړي اقدامات دي. که چېرې د رشوت او فساد لاس نه وي غځېدلی، نو دولت کولی شي د خلکو پرځمکو باندې یوه مناسبه بیه کېږدي او کله چې خلکو ته د ځمکو قیمت په لاس ورشي په خوښۍ سره د پروژو تطبیق ته غاړه ږدي. که متضررو خلکو ته داسې ژمنه ورکول شي، چې د پروژې تر بشپړېدا وروسته به دوی هم د ګټو په اخیستلو کې لومړیتوب ولري کېدی شي مخالفت ونه کړي، مګر مونږ د یوه هېواد په توګه اړ یوو، چې د سترو پروژو د مطالعاتي ظرفیت تر څنګ د هغو د منفي اړخونو په تحلیل هم پوه شوو او خلکو ته تر قناعت ورکولو وروسته هغوی په ګټو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې شريک کړو، چې له يوې خوا د خلکو ژوند بهتر شي او له بله پلوه په هېواد کې زېربنا ايجاد کړو.

د زېربنايي پروژو تطبيق د ټولنيزو ستونزو ترڅنګ په طبيعي پانګه هم اغېز کولی شي. هره لويه پروژه په يوه طبيعي سيستم باندې اغېزه کوي، چې کله ښه او کله ناوړه وي. کله چې په يوه سيند باندې بند جوړېږي، نو له امله يې د هغه ځای کبان وده نه شي کولی او د کبانو د ودې مخنيوی د يوې طبيعي پانګې په توګه منفي اغېزه ده او د دې منفي اغېزې د مخنيوي لپاره لازمه ده، چې د کبانو د ساتنې په برخه کې د نړيوالو اصولو په اساس ترتيب او تنظيم ونيول شي.

بل منفي اغېز يې د ډېرو له سکرو څخه د برېښنا توليد دی، چې د هوا د ککړتيا لامل کېږي اما له اوبو څخه د برېښنا توليد بيا د هوا په څرنګوالي باندې ښه اغېز لري، ځکه د نړۍ د تودوخې درجه ورځ تر بلې تودېږي او کارپوهان وايي چې له باد او لمر څخه د انرژۍ توليد د اقليم لپاره ډېر ګټور دی. د همدې دليل پر اساس ځينې نړيوال اصول وضع شوي، چې برېښنا بايد له سکرو څخه توليد نه شي، ځکه د نړۍ د اقليم په تغير کې ناوړه پايلې لري.

۳- ساختماني کوډونه اومقررات:

زېربنا هغه مهال خاصه ګټه لري چې په دوامداره توګه پاتې شي او د دې لپاره لازمه ده چې په يوه هېواد کې منظم ساختماني کوډونه او مقررات موجود وي او عملي بڼه ولري.

د ترکيې په استانبول کې د شلمې پېړۍ په نويمه لسيزه کې ډېره ستره زلزله راغله او د حيرت وړ وه، چې ډېر لوی

اپارتمانونه د ماشومانو د لوبو د کورکيو په څېر يو په بل پسې ونړېدل، خو تر څنګ يې په څو متره کې يو لړ اپارتمانونه پر ځای ولاړ پاتې شول. کله چې کارپوهانو څېړنه وکړه څرګنده شوه، چې پرېوتي اپارتمانونه د ساختماني مقرراتو له چوکاټه بهر جوړ شوي وو او د قراردادیانو بې کيفيته کار او د مامورينو د اداري فساد له امله درانه ځاني او مالي تاوانونه پېښ شول، مګر هغه تعميرات چې مستحکم وو د مستحکمو اصولو او قوانينو پر بنسټ جوړ شوي وو مستحکم پاتې شول. دغه مثال دا په ګوته کوي چې په زېربنايي پروژو کې د ساختماني اصولو مراعت کول څومره لوړ حياتي ارزښت لري.

هغه اشخاص چې په لنډمهالو ګټو زړه خوشحاله کوي په حقيقت کې په منځ مهاله او اوږد مهاله موده کې هم خپل ځان او هم هېوادوالو ته ستر زيانونه وراړوي. يوه ساختماني پروژه، چې په هره اندازه لويه وي په هماغه اندازه په ساختماني اصولو باندې عمل کول ضروري دی.

که په يوه هېواد کې د برېښنا يو بند د ناقص کار له امله ونړېږي، نو منفي اقتصادي اغېز يې د ټول هېواد لپاره مرګونی دی. د دې لپاره چې د يوه هېواد پانګه په زېربنايي پروژو خوندي کړی شي بايد د نړيوالو تجربو پر اساس د ساختمان اصول وضع شي، د دولت چارواکي د دغو اصولو په زده کړه سمبال شي او ټول قراردادیان او فني ماهرين ورسره سم اشنا شي او د زړه له کومي يې ومني.

که يو هېواد خپل منظم ساختماني اصول ولري، نو قراردادي دې ته نه اړ کېږي چې د سترو پروژو د تطبيقولو لپاره د خاصو بين المللي بنسټونو او مرستندويانو په اصولو عمل

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي. کله چې نړیوال کارکوونکي یوه ستره پروژه بشپړه کړي، نو په دویم ګام کې یې حفظ او مراقبت د ملي بنسټونو په غاړه وي، نو په داسې حال کې د دولت چارواکي مجبور دي، چې د یو ډول اصولو پر ځای مختلف اصول زده کړي او دا د دوی کار پېچلی کوي، نو لازمه ده چې اصول ډېر ځرګند او یو ډول وي او په یوه ډول تطبیق شي. زموږ په هېواد کې د ځرګندو ساختماني اصولو د نشتوالي نښې یې په حلقوي سړکونو کې لیدل کېږي. د کابل-جلال اباد سړک په یوه معیار، خو د کابل-کندهار سړک، دې ته په پام سره چې قراردادیان یې مختلف شرکتونه وو، په مختلفو معیارونو جوړ شوی دی.

همداډول د هرات-اسلام قلعه او کابل- شمالي او داسې نور ټول سړکونه یو له بل سره غوڅ توپیر لري او د مختلفو شرکتونو له خوا د مختلفو معیارونو په اساس او بڼو جوړ شوي دي. د دې سړکونو بېلابېل کیفیتونه دا په ګوته کوي چې د حفظ او مراقبت او د دوام له کبله نوموړي ټول سړکونه په یوه ستندرډ نه دي جوړ شوي او په هغه اندازه ګټور نه دي، چې یو نوی سړک ګټور وي، نو ویلای شو چې ملت ته له دې کبله هم لازمه ګټه نه ده رسېدلې.

۴- د مناقصې یا قرارداد اصول:

د زېربنایي پروژو یوه مهمه برخه د مناقصې یا قرارداد اصول دي.

دا چې زیاتره پروژې اوس د خصوصي سکتور له خوا اجراکېږي، نو په همدې بنیاد دولت ته په کار ده، چې د مناقصې داسې اصول وټاکي، چې د شرکتونو تر منځ د رغنده

سیالۍ لامل شي او د ښه کیفیت کار په ټیټه بیه ترسره شي. په عملي توګه په ډېرو هېوادونو کې د مناقصې اصول د کثافت او فساد سرچینه ګرځي. یوه برخه یې دا وي چې د دولت مامورین له کورنیو او نړیوالو شرکتونو سره شراکت کوي او د شخصي ګټو لپاره ملي ګټې تر پښو لاندې کوي. د اداري فساد بله بېلګه داسې وي، چې ډېر شرکتونه پخپلو کې یو داسې تړون کوي، چې قیمتونه تر قرارداد اخیستو مخکې وټاکي او په نوبت یې یو یو ګټندوی شي، چې دا عمل هم له عامه ګټو سره په ټکر کې دی.

بله بېلګه یې دا ده چې قراردادیان له دولتي چارواکو سره شریک شي، د احتمالي ګټونکو قراردادیانو ادرس معلوم کړي. د زور یا زر په وسیله یې له میدانه وباسي. یو مثال یې داسې هم دی چې ډېر قراردادیان قرارداد په سمه توګه لاسلیک کړي، خو په نیمایي کې له دولتي مامورینو سره شریک شي او په پټه د قرارداد شرایط بدل کړي.

ډېرې نورې لارې هم شته چې په وسیله یې د قرداد د مناقصې اصول تر پښو لاندې کېږي او دا ډول اعمال هم په سیمه او هم په نړۍ کې ډېر ځله تر سره شوي دي.

د داسې ناجایزو اعمالو د مخنیوي لپاره لازمه ده، چې یو هېواد د مناقصې ټینګ اصول، لوایح او قوانین جوړ کړي او د افرادو په روزنه او ساتنه پانګه واچوي. که چېرې لس تنه ایمانداره کسان د مناقصې د نظام په راس کې راشي هېواد ته به په میلیونونو ډالره ګټه ورسوي.

که چېرې په کوم مرسته اخیستونکي هېواد کې د مناقصې سم اصول نه وي، نو هلته ټول مرسته کوونکي هېوادونه هر یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل خپل اصول تطبیقوي، چې په پایله کې ټول قراردادونه د بهرنیو شرکتونو لاس ته لوېږي او ګټه له هېواده بهر ځي، چې په دې صورت کې ملي قراردادیان په وچ ډاګ پاتې وي او زېربنایي پروژې نیمګړې یا هم پر خپل وخت نه پیلېږي.

۵- ملي ساختماني ظرفیت:

د اغېزناکو دولتونو د بریالیتوب یو لامل دا دی چې دوی کولی شي په سمه توګه په زېربنایي پروژو باندې پانګونه وکړي، چې له همدې لارې خپلو خلکو ته کاري موارد ډېر او عامه ګټې تضمین کړي.

څېړنو ثابته کړې، چې همدا اوس په نړۍ کې ځینې داسې هېوادونه شته چې په مؤثریت سره هم خپل ملي عواید او هم نړیوالې مرستې مصرفوي. په دې هېوادونو کې د ملي ساختماني ظرفیت شته والی د زېربنایي لګښتونو لپاره ضروري شرط ګڼل کېږي. جاپان، سینګاپور، ایرلنډ، اسپانیا، سویلي کوریا، مالیزیا او دوبۍ د دې هېوادونو غوره مثالونه دي، ځکه دغو هېوادونو د ملي ساختماني ظرفیت د ودې لپاره پانګونه وکړه، ځرګند اصول او مقررات یې وټاکل او په همدې توګه یې له خپلو ملي عوایدو او نړیوالو مرستو څخه اغېزمنه استفاده وکړه.

د دې ظرفیتونو د ایجاد لپاره د خصوصي او دولتي سکتورونو تر منځ کلکه همغږي او همکاري لازمه او ضروري ده او ښه لاره یې دا ده چې ټول شرکتونه دیوې اتحادیې په ښه سره راټول شي او یوه منظمه ساختماني ټولنه جوړه کړي، چې د اصولو او مقرراتو د پیروي ټینګه ژمنه وکړي او د کمیت او کیفیت په لحاظ معیارونه وضع او د اخلاقي اصولو له مخې ورته پابند پاتې شي. همدا ډول یوه اتحادیه به له دولت سره په

شریکه د شرکتونو د ظرفیتونو ارزونه کوي.

دولت ته هم په کار ده، چې د دې اتحادیې د ظرفیتونو د لوړولو او تخنیکي تقویې لپاره پانګونه وکړي او د اصولو په مراعت کې پرې ټینګار ولري. لکه څرنګه چې باید د دولت پر کارمندانو باندې د مکافات او مجازات اصل عملي شي، د همدې اصل تطبیق پر قراردادیانو باندې هم ضروري دی او د دې تر څنګ له دغه بهیر څخه د خلکو د څارنې پروسه هم ډېره ضروري او مهمه ده.

۶- تدارکات:

په وچه پروت یو هېواد د شرایطو په لحاظ له هغو هېوادونو سره ډېر توپیر لري، چې بحري بندرونه لري.

دا ډول هېوادونه سیمه ییزې همکارۍ ته تر بل هر هېواده زیاته اړتیا لري، چې په دې توګه وکولی شي د خپل ضرورت ساختماني مواد په مناسب وخت او لازم کیفیت ترلاسه کړي. که چېرې یې په سمندري بندرونو کې د اړتیا وړ اجناس له یوې تر درې میاشتو پورې ټال وخوري، نو په بازارونو کې یې د اجناسو بیه ډېره لوړېږي، چې په وچه پروت افغانستان داسې ترخې تجربې کړې دي او د ګاونډیو په بحري بندرونو کې یې په میاشتو میاشتو د اړتیا وړ مواد ځنډېدلي دي.

د بحري بندرونو لرونکي هېوادونه په وچه پرتو هېوادونو سره ډېر توپیر لري او دا توپیر مو د کابل ـ پېښور، کندهار ـ کویټې او هرات ـ مشهد تر منځ په اسانۍ پر تله کولی شو، په ګاونډیو هېوادونو کې د یوه کیلو متر سړک د قیر کولو بیه ۱۲۰زره امریکایي ډالره کېږي، مګر زموږ په هېواد کې د یوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیلومتر سړک د قیر کولو بیه له څلورو لکو ډالرو هم اوړي، نو دا چې له موږ سره د نړۍ مرستې کمې دي او که موږ د زېربنايي پروژو بيه راټيټه او کيفيت لوړ نه کړو دا مرستې زموږ د اساسي اقتصادي بدلون سبب نه شي ګرځېدای.

۷- حفظ او مراقبت:

دا هغه برخه ده چې د هرې کچې اشخاص يې په اهميت پوهېږي. د ساري په توګه، که چېرې يو بزګر ځمکه وکري او ببرته يې په سمه توګه خشاوه، اوبه خور او نوره لازمه ځارنه ونه کړي، نو بې له شکه به يې د پټي حاصل هغومره نه وي، چې توقع ترې کېدی شي او که يو مالدار د خپلو څارويو سمه پالنه او روزنه ونه کړي، نو يا به خوار ډنګر وي او يا به يې ترې لېوان وخوري.

همدارنګه تر ختين بام لاندې او سېډونکي خلک اړ دي، چې د موسمي بارانونو تر ورښت د مخه خپل بام اخېړ کړي او که داسې ونه کړي يا به پرې را ولوېږي او يا به يې سر له بارانه نه پټېږي.

زېربنا د ټول ولس شريکه پانګه ده. کله که سړکونه خراب وي ټول سر ټکوي، چې په سمه توګه اقتصادي فعاليتونه نه شي تنظيمولی. د ټرانسپورټ بيه لوړه وي، توليدي او سوداګريز اموال په اسانۍ سره انتقال نه مومي او وسايط يې د ډېرو عوارضو پېښولو له کبله تاوانونه کوي. برېښنا هم داسې زېربنا ده چې که نه وي، تاوان يې ټولو ته يو ډول دی. د ساتنې او څارنې ستر اهميت دا دی، چې د اصولو په تعقيب سره ډېرې لويې پانګې له خطر څخه نجات پيدا کوي او تر ډېره وخته ترې ګټه اخيستل کېږي، چې مثال يې سړک دی. زموږ زياتره

سړکونه له ۷ څخه ۱۰ ټنه وزن ته جوړ شوي دي، که چېرې دا په مقرر ډول تعقيب شي، موږ به له ستر تاوان څخه خلاص يوو او که دا اصول په پام کې ونه نيول شي او لکه اوس چې له بده مرغه له ۵۰ ټنو نيولې ان تر ۱۰۰ ټنو پورې بار کړې لارۍ زموږ پر سړکونو را روانې دي او سم حفظ او مراقبت يې نه کېږي نو موږ اړيوو، چې ۷ کاله وروسته دا سړکونه له سره اباد کړو، چې دا ډېر ستر تاوان دی. که څه هم د لاريو څو خاوندان د درنو بارونو راوړلو له کبله څو روپۍ پيدا کوي، خو د ولس لپاره يې زيان په دقيق ډول تر ميليونونو ډالرو رسېږي.

په بې اغېزې او ناکامو دولتونو کې همېشه يا د حفظ او مراقبت بودجه پر وخت نه رسي او يا هم دا مهمه برخه په بودجه کې نه داخلېږي، چې په پايله کې يې د ولس ستر زېربنايي بنسټونه له منځه ځي. لکه د برېښنا بندونه، چې يوه پرزه يې خرابه شي په لومړي سر کې يې قيمت ښايي شل زره افغانۍ وي، خو که جوړه نه شي نو د فشار په نتيجه کې نورې پرزې هم له کاره لوېږي او بيه يې لکونو او بالاخره ميليونونو ته لوړه شي، چې د ولس ملا ماتوي. اغېزناک دولتونه دې برخې ته کلکه پاملرنه کوي او د ساتنې او څارنې په نتيجه کې د ولس له زېربنايي پانګې څخه د اوږدې مودې لپاره ګټه اخلي.

که د دولت په دې برخه باندې دقيق فکر وکړو دا په ګوته کېږي، چې د افغانستان په څېر د يو غريب هېواد لپاره د ساتنې او څارنې برخه خورا مهمه ده. دولت اړ دی، چې د دې برخې د انسجام لپاره داسې اصول وټاکي، چې زموږ له اوسنيو شرايطو سره اړخ ولګوي. په دې فصل کې مو اصل اصول طرحه کړل خو په راتلونکي فصل کې به د کار د پيدا کولو او د زېربنا د ترتيب په

اړه یو لړ وړاندیزونه وکړو.

و- بشري پانګه:

اوسني اقتصاد د علم پر تهداب ولاړ دی، د نبي کریم (ص) مبارک حدیث دی چې فرمايي: (د علم طلب وکړئ ولو که په چین کې وي). د مخه مو په عباسي او غزنوي دورې کې د علم د ودې او پراختیا په باب معلومات وړاندې کړي دي. د پورتني مبارک حدیث په رڼا کې هغوی د نړۍ علوم راټول او بېرته یې د نړۍ ډېرو برخو ته ورسول، خو له بده مرغه په راوروستو وختونو کې اسلامي حکومتونو پر خپلو خلکو لازمه پانګونه ونه کړه او د دې نتیجه دا وه چې ورو، ورو یې دولتونه بې اغېزې او له اغېزناکو دولتونو سره یې ورځ تر بلې توپیر په زیاتېدو شو او د اسلامي نړۍ زیاتره خلک له ثروتمندو څخه په بې ثروته خلکو بدل شول، چې بشري پانګې په کې د پام وړ وده ونه کړه، مګر یوائیني اسلامي هېواد مالیزیا .و چې د بشري پانګې په اهمیت پوه شو او په دې برخه کې یې له خپل ولس سره ډېر کار تر سره کړ، د مالیزیا د مشر (ډاکټر مهاتیر محمد) دومداره هڅې د دې باعث شوې، چې په دېرشو کالونو کې مالیزیا له یوه فقیر هېواد څخه په امیر او سرمایه دار هېواد بدل کړي. د ډاکټر مهاتیر پیاوړې ابتکار دا و چې د شل، شل (۲۰-۲۰) پلانونه یې ترتیب کړل.

ډېر خلک د شل شل تعبیر داسې کوي، چې دا د شل میلادي کال دی، یعني په کومو ولایتونو او ښارونو کې چې د شل پلان خبره مطرح ده، هدف یې د شل میلادي کال منځمهاله موخې دي. دا پلانونه چې لومړی یې په مالیزیا کې اساس کېښودل

شو، هدف یې دا دی چې د مختلفو ولایتونو، ښارونو، کمپنیو او شرکتونو او یا د ټول هېواد په کچه خلک راټولېږي او د هېواد راتلونکی انځور وړاندې کوي او په دقت سره خپل اوسني حالت له راتلونکي انځور سره پرتله کوي، چې وپوهېږي د دوی د مستقبل د موخو د بشپړولو په لاره کې د دوی حال کوم خنډونه لري، چې د هغو موخو مخنیوی کولی شي او کله چې دا خنډونه ورته معلوم شي، نو د لرې کولو لپاره یې د ظرفیتونو ایجاد ته ملا تړي او منځمهاله موخو ته د رسېدو لپاره یوې څرګندې نتیجې ته رسېږي.

ډاکټر مهاتیر له شل، شل څخه یو بل هدف هم درلود، نومړی د سترګو ډاکټر و او د سترګو په طبابت کې د شل، شل اصطلاح دا معنی افاده کوي چې بویه دواړه سترګې په بشپړه توګه کار کوي او هغه څوک چې د شل، شل لید توان لري عینکو ته اړتیا نه لري، معنی دا چې روښانه لید د یوه هدف د تعین لپاره ډېر اړین دی، چې یوه ټولنه په نظم او تقوا سره د هغې موخې د عملي کولو لپاره څرګند معیارونه ولري او په اګاهانه توګه وپوهېږي چې څرنګه د هدف د لاس ته راوړلو لپاره حرکت کوي.

موږ هم د یوې ټولنې په حیث د بشري پانګې د رامنځته کولو لپاره داسې یوه څرګند پلان ته اړتیا لرو او که په همداسې شدت کار ونه کړو په عمومي توګه به د ولس او په ځانګړې توګه به مو د ځوان نسل استعداد ضایع کړی وي. که موږ غواړو چې د بهرنیو سلاکارانو شمېر چې د مرستو لویه برخه د دوی په معاشونو او لګښتونو له هېواده وځي کم کړو، نو په کار ده چې پر خپلو ځوانانو پانګونه وکړو او د خپل کور څښتنان شو او په

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې مورد کې د اغېزمنو هېوادونو له تجربې ګټه واخلو او پر بنا یې د خپل هېواد د راتلونکي انځور په اړه یوې سراسري ملي اجماع ته ورسېږو، چې په بنسټیزه توګه خپلې موخې تعین کړو. په دې اړه ځیني اصول په لاندې ډول تشریح کوو:

۱- د لوړو زده کړو اهمیت:

اداره، اقتصاد او مدني ټولنه هر یو په ځانګړې توګه مدیریت، تخنکي پوهې او مشرتابه ته اړتیا لري، او دا پوهه بې له دې چې په یوه هېواد کې د لوړو زده کړو داسې بنسټونه چې نړیوال سویه ولري نه رامنځته کېږي.

په پخوا زمانو کې مواصلاتي امکانات دومره پرمخ نه وو تللي، چې د اسیایي هېواد یو پوهنتون د امریکا یا اروپا له کوم پوهنتون سره نېغ په نېغه تماس ونیسي، نو ځکه دولتونو د لوړې پوهې د حصول لپاره خپل ځوانان دغو هېوادونو ته لېږل چې داسې ظرفیتونه پیدا کړي چې نه یې لري. دا طریقه په هغه وخت کې مناسبه وه، مګر تاثیر یې ډېر کم و، ځکه په شپېتمه میلادي لسیزه کې افغان حکومت د ګوتو په شمېر ځوانان بهر ته د زده کړو لپاره ولېږل، خو د دې بر عکس د کابل پوهنتون د انجنیرۍ پوهنځي چې د امریکا له لوړو پوهنتونونو سره تواميتونه درلودل په همدې هېواد کې ګڼ شمېر محصلان وروزل.

او سمهال د نړۍ شرایطو تغیر کړی او بدبختانه هغه افغانان چې بهر ته د زده کړو لپاره ځي، په کم تعداد کې بېرته راستنېږي، اکثریت یې په هماغو هېوادونو کې پاتې کېږي او بیا هېواد ته نه راځي.

او سمهال زموږ بحث پر دې دی، چې زموږ د هېواد

پوهنتونونه او د لوړوزده کړو نور تاسیسات باید یا له نړۍ او یا هم کم له کمه د سیمې له هېوادونو سره د سویې په لحاظ سیالي وکړي.

په ۲۰۰۵ کال کې چې ما د کابل پوهنتون له محصلانو سره درې میاشتنی بحث درلود، ټول د دې غوښتونکي وو، چې د عالي تحصیلاتو د ظرفیت لوړولو لپاره دې ځیني اصول وضع شي، چې پر اساس یې دا څرګنده وي چې افغانستان په راتلونکو ۱۰ او ۲۰ کالونو کې کوم ډول ظرفیتونو ته اړتیا لري او د اقتصادي ودې اساس یې په کومو سکټورونو باندې ولاړ دی. کله چې دا اصول روښانه شي، نو بیا به د اړتیا او ودې د پلانونو په اساس په پوهنځیو کې تقسیمات صورت ونیسي. دا باید جوته شي چې کوم پوهنځی باید یو له بل سره ګډ شي او کوم پوهنځي دې نوي رامنځته شي؟. کوم ډیپارټمنټونه دې د پوهنځي کچې ته لوړ شي او کوم پوهنځي دې د ډیپارټمنټ کچې ته راوړل شي.

د مثال په توګه، افغانستان اړتیا لري چې د کمپیوټر داسې پروګرامونه جوړ کړي چې زموږ له شرایطو سره برابروي، نو د دې مسلک لپاره دې یا داسې ډیپارټمنټونه جوړ شي چې دا ظرفیت په همدې هېواد کې ایجاد شي او یا دې داسې څو پوهنځي منځ ته راشي چې دا کار سر ته ورسوي.

همدارنګه د یوه داسې اسلامي پوهنځي جوړول حیاتي دي، چې وکولی شي افغانان د ځلانده اسلامي تمدن له پېژندګلوي سره پوره اشنا کړي.

زموږ د پوهنتونونو یوه بله ډېره غټه ستونزه دا ده، چې نصاب یې یو ډول نه دی، د انجنیري پوهنځي نصاب امریکایي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی او د اقتصاد پوهنځي نصاب یې په زاړه جرمني سیستم عیار شوی دی او په همدې ترتیب د نورو پوهنځیو نصابونه هم په نورو سیستمونو پورې اړه لري.

که موږ غواړو چې د مالیزیا په څېر د راتلونکي لپاره منظم پلان ولرو، نو د عالي تحصیلاتو نصاب باید په داسې توګه جوړ شي، چې ټول پوهنځي په مشترکه توګه وکولی شي د محصلانو تر منځ ملي روحیه، ملي ژمنه او کاري کفایت ایجاد کړي. دا چې په لېسو کې زموږ متعلمین په لازمو امکاناتو سمبال نه دي، دې ته ژور فکر په کار دی او زما په نظر باید یو کال د دوی لپاره اساسي طبیعي علوم، لیکوالي، کمپیوټر، ژبې، تاریخ او کلتوري زده کړې په پام کې ونیول شي.

له بهر څخه د طبیعي علومو لپاره اوس د بعید درس یعنې په لاین زده کړه باندې ډېر کم لګښت راځي، خو ټولنیزې او کلتوري زده کړې په خپلو ژبو او هېوادني تاریخ باندې د نه پوهېدو په صورت کې نه شي حاصلېدی، نو په همدې دلیل پر پنځو ژبو باندې له کلتوري لحاظه پانګونه کول ډېره ضروري ده، پښتو، دري، ازبکي، عربي او انګریزي، هغه ژبې دي چې د پورتنیو موخو د ترلاسه کولو لپاره پرې پانګونه حیاتي ده. موږ د یوه نوي نظام په توګه د ډېرو قوانینو لیکلو ته اړتیا لرو او د قانون د لیکلو لپاره اړ یوو چې په هېواد کې د عربي ژبې پیاوړي مراکز ولرو، چې له یوې خوا د دیني زده کړو د حصول او له بلې خوا د قانون د لیکلو لپاره یو اځینۍ منبع ده.

همدا ډول پښتو، دري او ازبکي زموږ د هېواد درې عمده ژبې دي او د ملت جوړولو د پروسې عملي کېدل دا غواړي چې په دغو دریو ژبو اساسي پانګونه وشي. د واحد افغان ملي

هویت په دې پېړۍ کې د دې معنی نه لري چې بویه د دې هېواد واړه قومیتونه له منځه ځي، بلکې د دې برعکس زموږ کلتوري شتمنۍ زموږ د ملي یووالي قوي بنسټ جوړوي، ځکه چې د دې شتمنیو په پیاوړتیا کې به هر افغان هم پر خپل افغاني هویت افتخار کوي او هم به په دې باوري وي، چې د ده مورنۍ ژبه محفوظه او د احترام وړ ده. د دې تر څنګ باید د افغانستان پر نورو ژبو هم څېړنې وشي او د اساسي قانون د هدایت مطابق دې د لوړو زده کړو بنسټونه په دې اړه لازمې هڅې وکړي. لوړې زده کړې باید انسان په درې صفاتو وروزي:

اول دا چې یو انسان باید د لوړو زده کړو په حصول کې د یوه اسلامي او ملي هویت نمونه او مثال جوړ شي، ځکه که یو انسان ډېره لوړه تخنیکي پوهه ولري، خو که له اسلام څخه ناخبر او په قومي تعصب کې غرق وي، نو څه فکر کوئ چې هغه به د یوه ملت او هېواد لپاره څه خدمت وکړي؟

دویم دا چې انسان ته دې تخنیکي پوهه وښیي چې له دې لارې هم خپل ځان ته روزي وګټي او هم هېواد ته خدمت وکړي.

دریم اصل دا دی چې یو تعلیم یافته انسان باید د یوه وطنوال په حیث د خپلو هېوادوالو پر وړاندې تر نورو ډېر خپل وجایب و پېژني او عمل پرې وکړي، ځکه لوړې زده کړې زموږ په هېواد کې د ولس په پیسو تأمینېږي، نو ځکه تعلیم یافته ځوانان اړ دي چې د ولس خدمت وکړي او لازمه ده، چې په ډېره ایمانداری دا پور پرې کړي. تر ټولو مهمه دا ده چې موږ ډېر څه له لاسه ورکړي او اوس زموږ ځوانان مجبور دي، چې په یوه وخت کې ملت، دولت او اقتصاد درې واړه په پښو ودروي او کله چې دا درې مسؤولیتونه پر مخ بیایي، نو په کار ده چې درې

(c) ketabton.com: The Digital Library

واړه پوهې یې حاصلې کړې وي. د داسې یو نصاب ایجادول اړین دي، چې یو انجنیر د ملت په جوړولو وپوهوي او همدا ډول یو ادیب ته د اقتصاد د جوړولو طریقې ورزده کړي، چې ملت په راتلونکو سلو کلونو کې د دې نصاب روښانه پایله ووینې، نو ځکه باید د اوسنیو عالي تحصیلاتو په محتوا کې اساسي بدلون راشي.

د هېواد ټول پوهنتونونه باید په بنسټیزه توګه سمبال شي، چې د اوسنیو مواصلاتي امکاناتو پر مټ د نړۍ له معتبرو پوهنتونونو سره وتړل شي او محصلان وتوانېږي، چې د هغو پوهنتونونو له امکاناتو څخه ګټه واخلي.

د شپې پوهنځي باید د فعال حرکت په نتیجه کې د ورځې د پوهنځیو په څېر ټول امکانات ولري، ځکه د دولت هغه کارمندان چې د جګړو له کبله ورته د لوړو زده کړو زمینه نه وه برابره شوې باید په اساسي توګه زده کړې تر سره کړي.

د لېسو هغو فارغانو ته چې پوهنتونونو ته یې د داخلېدو چانس نه دی تر لاسه کړی، باید بعید درسونه (په لاین زده کړه) پیل شي او د بانظمه کارکوونکو له خوا دا ترتیب پر مخ یوړل شي، که ځوانان ثابته کړي چې معیارونه یې پوره کړي، پوهنتون باید شهادتنامې ورکړي.

د پوهنتونونو نصاب باید په دوو، څلورو او شپږو کلونو تقسیم شي، چې زیاترو ځوانانو ته هم د زده کړې او هم د کارکولو زمینه برابره شي. دوه کلن پروګرامونه ډېر مهم دي او د تخنیکي مدیریت هغه پوهه په کې تر لاسه کېدی شي، چې د پروژې اړتیا ده. د دې تر څنګ باید شپږ کلن پروګرامونه هم رامنځته شي چې د ماسترۍ اخیستو لپاره مهم دي، خو موږ د

لوړو زده کړو په خوا کې دا وخت د هغو دوه کلنو کالجونو جوړولو ته هم شدیده اړتیا لرو، چې کولی شي د کرنې، اوبو او برېښنا په برخه کې د هېواد په هر ګوټ کې کاري ظرفیتونه لوړ او ګڼ شمېر ځوانان وروزي. نړیوالو تجربو ثابته کړې، چې داسې دوه کلن تخنیکي بنسټونه د کرنې، صنعت او خدماتو د پراختیا لپاره ډېر ګټور ثابت شوي دي.

۲- د مېرمنو د زده کړو اهمیت:

د اسلام په سپېڅلي تمدن کې مېرمنو ډېر ځلاند رول لوبولی دی، حضرت خدیجة الکبری (رض) لومړنۍ مېرمن وه، چې د اسلام پر مبین دین مشرفه شوه. حضرت عایشه صدیقه (رض) لومړنۍ مېرمن وه، چې د نبوي احادیثو په انتقال کې یې ستره ونډه واخیسته او حضرت بي بي فاطمة الزهرا (رض) د نبي کریم (ص) لور بي بي هم د اسلام له هغو عالي مېرمنو څخه ده، چې ډېرې کارنامې لري.

په غربي نړۍ کې ښځو یوازې په شلمه پېړۍ کې د دې اختیار تر لاسه کړ چې د ملکیت حق ولري، خو څوارلس سوه کاله وړاندې یوه مسلمانه مېرمن د مکې د ښار ستره سوداګره وه. بي بي خدیجې (رض) د اسلام په لومړي پړاو کې د حجاز له ټاپوګانو څخه خپل سوداګریز مالونه د نړۍ نورو امپراتوریو ته لېږل. همدا راز په تیموري عصر کې ملکې ګوهرشاد ډېر لوی جایدادونه لرل، چې د عامه تاسیساتو د جوړولو لپاره یې خپل ډېر جایدادونه وقف کړل. د هندوستان په سلطنتي دوران کې سلطان رضیه په دې وتوانېده چې د درباریانو پر وړاندې د اولوالامر په توګه ودرېږي. د امیر دوست محمد خان خورد

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغان ـ انګلیس تر هغې جګړې وروسته چې د دې وروریې له واکه لرې کړ او هند ته یې ولېږه، وکولی شول چې د غازیانو په تشویق او تمویل کې لویه برخه واخلي.

د روښاني نهضت وروستۍ رهبره بي بي عالیه وه، چې په کلونو یې مغول تر فشار لاندې ونیول او په دې یې قانع کړل چې د دې کورنۍ ته لوړ منصبونه ورکړي.

دا چې په ځلانده اسلامي تمدن کې د مېرمنو د زده کړې اهمیت څرګند شوی اوس نوره نړۍ هم په دې عقیده ده چې که مېرمن زده کړه ونه کړي ټولنیزه پراختیا ناشونې ده. په پراختیایي بنسټونو کې اوس دا خبره یوه مقوله ګرځېدلې چې وایي که یو هلک با سواده شي یو نسل ورسره تغیر کوي او که نجلۍ باسواده شي کم له کمه پنځه نسله ورسره مثبت تغیر کولی شي. ځکه مور د اولاد په روزنه کې تر ټولو مهمه ونډه لري او خپل بچي ته له شیدو سره د پوهې او معرفت مینه ترزیقوي. مور خپل ماشوم ته ژوند ښیي، اوبه، جامې او راشه درشه یې تنظیموي.

کله چې مور نیا شي، نو بیا لمسیو ته لارښوونه کوي او که ژوندۍ پاتې شي تر دریم نسله ټول کور پالي، خو دا حقیقي خبره ده چې تر پنځم نسله پورې یې ډېر تاثیرات پاتې وي.

که اړتیا پېښه شي یوه مور له یوې خوا خپل اولاد ته ډوډۍ هم ګټې او له بلې خوا یې سم مدیریت هم کوي. د یوه کورني کلتور په حیث مور همېشه د نسلونو په خاطراتو کې ژوندۍ وي او همدا دلیل دی، چې په یوه اسلامي او افغاني کورنۍ کې د مېرمنو او نارینه وو تر منځ په متقابل احترام ولاړ اړیکي قایم وي.

دا چې د اسلام په مبارک دین کې د ښځې ملکیت خوندي دی، نو اوس اصلي مسئله د حقوقو نه، بلکې د امکاناتو برابرول دي. په نننی ژوند کې د روزۍ ګټل له ښځو او نارینه وو دواړو څخه غواړي چې کار وکړي، خو له علمي او تخنیکي پوهې څخه علاوه کار کول ناممکن برېښي، که برېښنا تولید شي په اسانۍ سره د وړو نجونو او هلکانو لپاره د ټلویزیون له لارې داسې پروګرامونه جوړېدای شي، چې د هغوی تخنیکي پوهې ته وده ورکړي، برېښنا یوې مور ته هم د دې زمینه برابروي، چې خپل ماشومان په سمه توګه وروزي. که چېرې اخلی پخلی، د کالیو مینځل، د کور جارو کول او نور کارونه چې اوس یې مېرمنې په لاسونو کوي د برېښنا په وسیله تر سره شي، نو مېندې به ډېر وخت وسپموي چې له خپلو اولادونو سره کار وکړي. همدا رنګه د مالونو ساتنه، د مېوو وچونه او لاسي کارونه ټول د مېرمنو ځانګړي وظایف دي، چې کورنۍ ورته اړتیا لري، خو له دې کارونو څخه مېرمنې په مستقیمه توګه عایدات نه شي تر لاسه کولی. که غواړو چې د کلیو او ښارونو مېرمنو ته په اساسي ډول عایدات په لاس ورشي، لازمه ده چې په دغو ټولو امورو کې د دوی تخنیکي روزنې ته زمینه برابره کړو.

دا چې په کلتوري لحاظ زموږ مېرمنې نه شي کولی له کوره ووځي او بهر له نارینه وو سره یو ځای کورسونه تعقیب کړي، نو د اوسنیو تخنیکي امکاناتو پر مټ اوس دا چاره ډېره اسانه شوې او د ټلویزیون له لارې هم داسې ډېر امکانات برابرېدی شي، چې د ښځو د تخنیکي ظرفیت په لوړولو کې مرسته وکړي او یا دا چې په کلتوري چوکاټ کې ورته د چټکو زده کړو داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کورسونه جوړ شي چې مېرمنې وروزي.

د مثال په ډول، په باميان ولايت کې د روغتيا په برخه کې يوې افغانۍ ډاکټرې ډېره برياليۍ تجربه تر سره کړه. له بده مرغه په هېواد کې د زوکړې پر وخت مور ډېر ځله مور او ماشوم له لاسه ورکوو او د ناوړه صحي چاپېريال او لازمو امکاناتو نه لرل ډېر وخت د پنځه کلنۍ مودې ماشومان هم تلف کوي. يوه افغانه ډاکټره وتوانېده چې د يوه کلي ميندې او خوښې ګانې يې يوه ځای ته راټولې کړي، له دوی سره يې پر له پسې د زوکړې پر مهال د مور او ماشوم په اړه خپلې تجربې شريکې کړې. کله چې سپين سرې مېرمنې د دغو موضوعاتو په اهميت پوه شوې خپلو لوڼو او ننګيانډو ته يې اجازه ورکړه، چې ټولې لاړې شي او له نږدې څخه په موضوعاتو ځانونه پوه کړي. د دغو ګټورو بحثونو په نتيجه کې داسې پروګرامونه وضع شول، چې د ميندو او ماشومانو د مړينې کچه يې راټيټه کړه او د خوابنيو او ننګياندو تر منځ د دغو پروګرامونو په وسيله مناسبات هم بهتر شول.

له تخنيکي تعليماتو علاوه په لېسو او پوهنتونونو کې پېغلو نجونو ته د داسې زده کړو ترتيب په کار دی، چې په پورتنيو مواردو کې تر ې ګټه واخلي او وکولی شي ښې استادانې وي.

په ۱۳۸۵ کال کې په کابل پوهنتون کې د ښځينه محصلانو ۲۰٪ سلنه وه او په ۱۳۸۸ کې د ځينو تخمينونو پر بنياد ۳۰٪ ده، خو مور بايد د يوې سالمې ټولنې د رامنځته کولو لپاره په ډېره بيړه دا سلنه ۴۰ او بيا تر پنځوسو واړوو، خو مسئله په دې هم نه حل کېږي چې يوازې سلنه لوړه شي، بلکې کوښښ په کار دی

چې مېرمنې د ژوند په هغو ټولو څانګو کې، چې دوی يې غواړي او هېواد ورته اړتيا لري، لازمه برخه واخلي. مګر په روغتيايي چارو کې د مېرمنو ونډه ډېره حياتي ده، ځکه مېرمنې او ماشومان په لويه پيمانه ناروغۍ لري.

د مېرمنو د پوهې بل ډګر مارکيټينګ يا بازار موندنه ده، چې لاسي کارونه، مالداري او زرګري په کې د مېرمنو د عمده عايداتي سرچينو په توګه يادولی شو.

افغانه مېرمن د دې وړتيا لري چې د نړۍ د بل هر هېواد د مېرمنو په څېر تخنيکي ظرفيت پيدا کړي، خو که چېرې د مارکيټ د پيدا کولو سم ترتيب ونيول شي، د دوی لاسي زيار او زحمت به ډېره ښه نتيجه ورکړي او خپلې کاري بېلګې به د نړۍ ټولو بازارونو ته ورسوي، خو دا خبره د يادولو وړ ده چې په اوسنيو شرايطو کې دا ظرفيت او انتقال يې بيا هم په بريښنا، کمپيوټر او ټليفون پورې تړلی دی.

۳- تخنيکي پوهه:

مور په خپل هېواد کې له عجيبو ناخوالو سره مخامخ يوو. له يوې خوا په ميليونونو انسانان د کار په تلاش ګاونډيو هېوادونو ته روان دي او له بله پلوه په پلازمېنه او ځينو ولايتونو کې د عادي تخنيکي کارونو لپاره د همسايه هېوادونو وګړي استخدامېږي.

هر څوک چې کور، مارکيټ، او هوټل جوړ کړي، ژر پوهېږي چې د ساختمان تر جوړېدو وروسته بايد وخت پر وخت د ساختمان او په کې د کارېدلو وسايلو ترميم وشي او په دې توګه مور هر کال په ميليونونو ډالر پانګه ضايع کوو، خو زمور

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هېواد کې په تخنیکي تعلیماتو اساسي فکر نه دی شوی او ضروري تخنیکي مهارتونه اوس هم یو شاګرد له استاد څخه په کلونو وروسته زده کوي. نجاري، نلدواني او معماري لا تر اوسه هم پلارنۍ پېشه ګڼل کېږي او دا چې په تېرو جګړو کې داسې مهارتونو ته اړتیا نه وه، نو ځکه یې د ماهرینو شمېره هم کمه ده.

مګر اوس له نېکه مرغه د دغو لنډمهالو تخنیکي مهارتونو د روزنې لپاره یوه ډېره بریالۍ نړیواله تجربه شته، چې په شپږ میاشتو کې کېدای شي په لکونو کسان وروزل شي او بیا بیا ورته د داسې تعلیماتو زمینه برابره شي. څرنګه مو چې د ماشومانو او مېرمنو د زده کړو په باب وویل همدا ډول حرفوي تعلیمات د ټلویزیون له لارې هم په اسانۍ زده کېدی شي، خو دا خبره مهمه ده چې له دې کارګرانو څخه دې په شفاف ډول د ازموینې اخیستو طریقه برابره شي او د لومړۍ څخه تر پنځمې درجې دې ورته سندونه ورکول شي، چې بیا د یوه ساختمان مالک په اسانۍ وپوهېږي، چې د استخدام شوي کارګر سویه څومره او په بدل کې یې باید څومره مزدوري ورکول شي.

تخنیکي پوهه یوازې په لومړیو عملي کارونو نه تر لاسه کېږي، ځکه له حسابدارۍ څخه نیولې د وړو پروژو تر مدیریت پورې ټول بهیر تخنیکي روزنه غواړي.

که موږ غواړو چې دا اړتیا پوره کړو، نو لازمه ده چې په لومړي ګام کې له نهم ټولګي څخه تر دولسم ټولګي پورې ډېر شمېر تخنیکي ښوونځي ولرو او د پوهنتونونو په چوکاټ کې داسې دوه کلن پروګرامونه ولرو، چې ډېر استعدادونه د دې کارونو د تر سره کولو لپاره په سمه توګه وروزي.

۴- منځنۍ زده کړې:

د یوې ټولنې د اقتصادي پرمختګ معیار په منځنیو زده کړو پورې تړلی دی.

هر څومره چې یو هېواد وده کوي په همغه کچه په کې لومړۍ د منځنیو زده کړو او بیا د لوړو زده کړو اهمیت را څرګندېږي.

زموږ د منځنیو زده کړو نصاب باید هم زموږ د لنډمهالو، منځمهالو او اوږدمهالو شرایطو سره سم او هم د نړیوالو تجاربو په اساس رامنځته شي، چې درې برخې په کې ډېرې مهمې دي.

لومړی دا چې د ملي او اسلامي هویت تهداب په منځنیو زده کړو کې ټینګښت مومي. ځکه د یوه ځوان احساسات په همدې وخت کې لوری پیدا کوي، چې د دې لوري ځینو دریځونو ته بیا په اسانۍ تغیر نه ورکوي، نو لازمه ده چې په همدې وخت کې په نصاب کې ملي او اسلامي هویت په روښانه توګه منعکس شي او ځوانانو ته د هویت په برخه کې د مؤثرې څېړنې او ودې زمینه برابره شي.

دویم دا چې نړیوالو تجربو ښودلې، چې د منظم عقلاني فکر تهداب الجبر او ریاضي علوم دي، نو د مخه مو ویلي چې د دې علومو په تکامل کې اسلامي پوهانو ستره ونډه درلوده او دا چې موږ یو ځل بیا دا علوم حاصل کړو د منځنیو زده کړو په نصاب کې ورته مهمه ونډه ورکول په کار دي.

په درېیم قدم کې تخنیکي پوهه هغه وسیله ده، چې کولی شي د منځنیو زده کړو یو فارغ د ټولنې با اهمیته غړی کړي او په نصاب کې د تخنیکي پوهې شمولیت د ښوونځي فارغ ته دا

چانس ورکوي چې په ټولنه کې مؤثر فعالیت وکړي.

موږ باید د خپل هېواد تر څنګ د نورو هېوادونو له ترخو تجربو څخه مثبت درس واخلو. په ډېرو وروسته پاتې هېوادونو کې منځنۍ زده کړې ډېر ځله د ځوانانو د وخت د ضایع کېدو او د دوی تر منځ د بېلابېلو تعصباتو د پیدا کېدو زمینه برابروي.

په میلیونونو ځوانان بې له دې چې با اهمیته پوهه تر لاسه کړي، د ژوند پنځه کلونه یې د دې زده کړو په ټولګیو کې تیرېږي. پر کمیت او تعداد بې له دې چې کیفیت او اهداف په پام کې نیول شوي وي، زور اچول د نوي نسل غولول دي او دا تباه کوونکې چاره باید تر سره نه شي.

۵- لومړنۍ زده کړې:

انسان یوازینی مخلوق دی، چې ماشوم یې د ډېرې مودې لپاره روزنې او پالنې ته اړتیا لري. انسان ډېرې فطري غریزې لري، خو د زده کړې رول ورته د خاص اهمیت وړ دی او دا اهمیت په لومړنیو زده کړو کې څرګندېږي. د ماشوم ذهن ډېر مستعد وي او کولی شي هر څه په ډېره اساسي توګه زده کړي چې یو مثال یې د ژبې زده کړه ده.

د پاخه عمر کس به یوه ژبه یا په اسانه او یا په سخته توګه زده کړي. مګر هېڅکله به هم په هغه صلابت او مهارت ونه غږېږي چې لازمه وي، مګر یو ماشوم هره ژبه د مورنۍ ژبې په څېر زده کوي.

د ماشوم په استعداد او وده باندې چاپېریال درند اغېز پرېږدي. پخوا به د ماشوم وده د استاد په خوارۍ او زحمت پورې منحصره ګڼل کېده، خو اوس د استادانو د کاري کیفیت

تر څنګ دا خبره هم مهمه ده، چې ماشوم په څه ډول محیط کې ژوند کوي. پخوا چې به د کلیو هلکان په ښاري پوهنتونونو کې وروزل شول، نو بیا به کلیو ته نه ستنېدل، ځکه کلیو د ژوندانه ډېر ابتدایي اسباب درلودل او هلکان به په ښارونو کې مېشتېدل. اوس موږ ته په هېواد کې د متوازن انکشاف راوستل لازمي دي او موږ باید په هغو سیمو باندې چې په تاریخي لحاظ یې تریخ ژوند درلود پانګونه وکړو او داسې پراختیا ورکړو چې د ژوند تېرولو لازم امکانات پیدا کړي.

زموږ په هېواد کې د دولتي مکتبونو تر جوړېدو د مخه چې لومړۍ یې حبیبیه لیسه وه. جوماتونه، مدرسې او صوفیه طریقې د علم د حصول مراکز وو. دا دود عام و چې یو مستعد ماشوم به لومړۍ د کلي له ملا صاحب سره لومړنۍ زده کړې کولې او تر هغه وروسته به د علم په تلاش ولسوالۍ، ولایت، پلازمېنې او بهرنیو هېوادونو ته تلو.

ډېر داسې افغانان وو چې د درس د حصول لپاره یې ځانونه بخارا، بغداد، مکې معظمې او مدینې منورې ته رسولي وو. تر دې وروسته چې کله د عصري زده کړو محدود مراکز جوړ شول د عنعنوي تعلیماتو فارغانو به د ۵، ۶ او ۷ ټولګیو ازموینې په یوه ځل ورکړې او په ښوونځیو کې به شامل شول، مګر په دې پېړۍ کې د برېښنا، ویډیو او ټلویزیون شته والی او له بلې خوا په کلیو کې د با سویه مشرانو موجودیت د ماشومانو او مېرمنو د روزنې چاره تر ډېره اسانوي.

په فزیکي توګه د ښوونځیو جوړول ډېر مهم دي، مګر معلم، نصاب او درسي وسایل تر دې هم د اهمیت وړ دي، چې د ماشوم د ودې لپاره هر اړخیزه زمینه برابره کړي، نو ځکه لازمه ده چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د درس د ورکړې او زده کړې په شیوه کې سم تغیرات راشي. د محدودو کتابونو زده کړه د ماشوم له ودې سره ډېره مرسته نه شي کولی، که امکانات پراخ شي ماشومان کولی شي داسې مضامین په انټرنېټ کې هم ومومي، مګر د ماشوم د افاقي پوهې لپاره دا اړینه ده، چې هغوی ته د پوهې سرچینې په ګوته شي او اصلي تمرکز د ماشوم پر فکري وده باندې را ټول شي، چې وکولی شي خپل راتلونکی د پوهې له حصول سره وتړي، ځکه د ماشوم د جذب قوه پیاوړې ده او د فکري ودې لپاره يې باید کمپیوټر په اختیار کې ورکول شي.

په نړیوال مارکیټ کې د کمپیوټر بیه ورځ تر بلې په ټیټېدو ده. دا ارزاني کولی شي له یوې خوا سبب شي چې د بېوزلو هېوادونو ماشومانو ته کمپیوټر ورسېږي او له بله پلوه د پرمختللیو او وروسته پاتې هېوادونو د ماشومانو د امکاناتو تر منځ توپیر کم کړي.

که موږ غواړو چې د امکاناتو د شته والي په لحاظ هغه ۱۵۰ کاله چې له لاسه مو وتلي، جبران کړو، نو لازمه ده چې د خپلو ماشومانو وده د یوه حیاتي لومړیتوب په توګه په پام کې ونیسو، چې د هوسا راتلونکي زمینه ورته برابره شي.

د یوه ماشوم سویه د کورنۍ له پاملرنې علاوه نه شي لوړېدای، نړیوالو تجربو ښودله چې کله میندې د ښوونې او روزنې په بهیر کې مستقیمه ونډه واخلي د ماشومانو سویه ډېره لوړېږي. په نیپال کې چې اقلیمي او جغرافیایي شرایط يې زموږ له هېواد سره اړخ لګوي، میندو او پلرونو د لومړنیو زده کړو په تمویل او اداره کې فعاله ونډه واخیسته.

له ابتدا څخه د ماشومانو لپاره د سپورټ ټولنې جوړول هغوی ته د مشرتابه او ټولنیزې همکارۍ رازونه ورښيي، د دې

موخې د تر سره کولو لپاره موږ د ملت په حیث اړ یوو، چې د ابتدایه زده کړو معلمانو ته د هوسا ژوندانه شرایط برابر کړو، ځکه د دوی نظریات پر نسلونو باندې په مثبت او یا خدای مه کړه په منفي توګه ډېر اغېز کوي.

۲- کرنیزې زده کړې:

په نړۍ کې کرنه د یوې پوهنې په توګه پېژندل کېږي، مګر زموږ په عنعنوي ټولنه کې دا یوه داسې عنعنه ګڼل کېږي چې له اسلافو څخه اخلافو ته په میراث پاتې کېږي او د تېرو نسلونو د تجاربو هغه تسلسل بلل کېږي چې راتلونکي نسلونه ترې ګټه اخلي.

زموږ د ټولنې دا تصور هم سم دی، چې څرنګه په عنعنوي توګه خلک پوهېږي چې په کومو موسمي شرایطو کې کوم حبوبات، مېوې او سبزیجات وده کوي، مګر د دې حقیقت تر څنګ باید په دې مفکوره کې یو څه بدلونونه هم رامنځته شي. څرنګه چې نور علوم د پرمختګ او بدلون په حال کې دي، کرنه هم د بدلون او پرمختګ په حال کې ده. که چېرې یو بزګر عصري وسایل او نوې پوهه ونه لري، نو په مؤثره توګه نه شي کولی له خپلې ځمکې څخه بنسټیزه ګټه واخلي.

زموږ په هېواد کې پېړۍ پېړۍ، وړاندې خلک د کرنې پر اهمیت پوهېدل. په ۹۲۱ هـ ق کال د هرات په ښار کې قاسم بن یوسف ابو نصر هروي د ارشاد الزراعه په نامه یو ستر کتاب ولیکه. د دې کتاب په یوه برخه کې راغلي دي: "هر هغه بزګر چې په یوه فصل کې له خپلې ځمکې زر منه حاصل اخلي او د لټۍ په وجه نهه سوه منه تر لاسه کړي، لازمه ده چې د سل منه ضایع شوې غلې په اړه چې د خلکو له لاسه ووته ترې پوښتنه وشي."

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چېرې په یوه هېوادکې د بزګر پر وړاندې داسې حسابي چلند وي، نو په ټولنه کې به هرومرو د کرنې او حاصلاتو په برخه کې ښه تاثیر ولري.

ښکاره خبره ده، چې دا د کرنې د اهمیت ستر ثبوت دی چې یوه هېواد ورته په خپلو لومړیتوبونو کې ځای ورکړی دی. موږ به په راتلونکي فصل کې د کرنې په اهمیت تفصیلي بحث وکړو، خو دلته به یوازې دومره ویل بس وي چې د کرنې وده بې له دې چې دولت پرې منظمه پانګونه وکړي او بزګر ته په اساسي توګه د کرنې د علم او پوهنې سمه زمینه برابره کړي په رښتینې توګه پرمختګ او حرکت نه شي کولی.

په هرې ولسوالۍ او یا لږ تر لږه په ولایتي مرکزونو کې باید د خاورې نقشې موجودې وي او بزګران وپوهول شي چې د دوی ځمکه څه ځانګړنې لري او کوم فصل څومره او به خور ته اړتیا لري.

زموږ په کرنیز کلتور کې فصلونو ته زیاتې اوبه ورکول رایج دي، خو که بزګر ته دا قناعت ورکوو، چې فصلونه څومره اوبو ته اړتیا لري، نو په کار ده چې یوازې په توصیه ورکولو اکتفا ونه شي، بلکې عملي روزنه ورکول شي. همدا ډول بزګر باید وپوهېږي چې په مارکېټ کې کوم جنس څه نرخ لري او که دی د منځمهاله مودې لپاره داسې نباتات کري، چې څلور تر پنځو کلونو وخت نیسي، نو په دومره موده کې به په بازارکې د نرخ او تقاضا په برخه کې څه تغیرات راشي. په ډېرو هېوادونو کې داسې شوي چې څو سوه بزګرو یوه مېوه عرضه کړې او چې کله د نورو له خوا د عرضې کچه لوړه شي، نو نرخونه دومره پرېوځي چې د ټولو ملاوې ماتې کړي. په چین کې یو ځل منې ګرانې

شوې، نو په میلیونونو بزګرانو منې تولید کړې چې په پایله کې یې نرخ را پرېوت او ټولو تاوان وکړ.

که د خپل هېواد ښارو ځمکو ته وګورو نو سملاسي باید لاس په کار شو، د خپلو ځمکو د ښېرازۍ لپاره په ډېر غور د عملي او علمي پوهې زمینه برابره کړو او خپل ولس داسې سمبال کړو، چې کرنه مو د اقتصادي ودې او د کار پیدا کېدلو سیله وګرځي.

۷- سپورتي پوهنه:

له صدر اسلام څخه په دې خبره ټینګار کیږي، چې (سلیم عقل په سالم بدن کې وي) د سالم وجود او سلیم عقل په ساتنه کې سپورت ډېر مهم رول لري.

زموږ د ټولنې لویه برخه ځوانان دي. د ښوونځي تر درسونو وروسته ورته د سپورتي امکاناتو نشوالي د سپورټ د تفریح ډېره لږه زمینه برابره کړې ده، نو ځکه دولت او ټولنیزو سازمانونو ته په کار دي، چې د سپورټ وده د دوی د پروګرامونو او اهدافو په سر کې وي.

په اوسنیو شرایطو کې سپورټ له یوې خوا د شتمنۍ پیدا کولو او له بلې خوا د ملي شهرت د تثبیت وسیله ده. هغه وخت چې افغان کرکټ لوبډلې د نړۍ مهمې سیالۍ وګټلې، نو د هېواد خلکو په ډېر جوش او خروش د دوی استقبال وکړ، او د ۲۰۰۸ کال د المپیک په سیالیو کې، چې د کابل ښار یوه ځوان روح الله نیکپا مډال وګاټه نوکابلیان یې په ډېر ویاړ مخې ته ورغلل او د یوې سترې ملي خوشحالۍ باعث شول. که چېرې دا د خوشالۍ خبره ده، نو لازمه ده چې په ټولو عنعنوي او ملي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ز- د وطنوالو حقوق او وجایب:

یو معاصر دولت هغه وخت مؤثر بږي، چې د اتباعو حقوق او وجایب یې معلوم وي او عملي بڼه غوره کړي. د یوه هېواد د اوسېدونکو په وجایبو باندې مخکې غږېدلي یو، چې پر قانون پابندي، د مالیې ورکړه، د عامه پانګو ساتنه، له تعلیماتو څخه مثبته ګټه اخیستل او د دولت د مشروعیت منل دي.

د وطنوالو حقوق په عمومي توګه په دوه برخو وېشلی شو، چې یوه برخه یې مثبته او بله یې منفي ده. که وطنوال له خپلو روا حقونو څخه ګټه واخلي، نور ولس ته یې ضرر نه رسېږي. په دې حقوقو کې د ملکیت ساتنه، زده کړه، او د حرکت ازادي شامل دي، چې د ګټې اخیستلو په صورت کې یې قانون لاټینګېږي او د ثبات لمن پراخېږي.

بله برخه هغه حقوق دي، چې که چېرې یې په اخیستلو کې محدودیت په پام کې ونه ساتل شي، نو یوه ډله خلک یې اخلي، خو بله ډله زیانمنوي. د مثال په ډول، که چېرې د یوه کلي ترمنځ یو کاریز وي او یا د اوبو لښتی وي، د هغه کلي خلک حق لري، چې ګټه ترې واخلي، مګر که د استعمال طریقه د اسراف خواته لاړه شي او لازم محدودیت په پام کې ونه نیول شي، نو د لاندې پرتو کلیو د خلکو فصلونه ترې پاتې کېږي او زیان ویني. د اوبو د تقسیم په برخه کې بیا هم ابوالقاسم هروي ته مراجعه کوو چې هغه په خپل ځانګړي کتاب (طریق آب قلب) کې دا څرګنده کړې، چې د اوبو د تقسیم معیارونه باید ټاکلي وي او ټول بزګران پرې وپوهېږي، چې له شخړو او جنجالونو څخه مخنیوی

سپورټونو له بزکشۍ نه نیولې تر نېزه بازۍ پورې پانګونه وشي او د فعالیت ساحه یې پراخه شي. سپورټ له ښوونیزو بنسټونو سره تړلو کلکه اړیکه لري، نو په کار ده چې له لومړنیو زده کړو څخه تر لوړو زده کړو پورې د سپورټي امکاناتو په برابرولو کې لازم اقدامات وشي.

سپورټ کومه بې ځایه پانګه نه ده. د ځوانانو د افکارو او جسمونو ساتنه د هېوادونو حیاتي اړتیا ده. زموږ په ټولنه کې له یوې خوا د نشه یي توکو استعمال او له بله پلوه بې روزګاري هغه بلاوې دي، چې ځوانان له کاره باسي او بې کاره ځوانان هم د خپل ځان او هم د ټولنې لپاره ستر خطر ګرځېدی شي.

خو تجربو ښودلې، چې دا سې ډېر خطرونه د سپورټ په وسیله کمېږي. دا چې یو دولت د معتادو ځوانانو په علاج پیسې لګوي، زما په فکر باید لومړی د دې په وقایې پیسې ولګوي او سپورټ دی، چې دا سې وقایوي عملیه یې ګڼلی شو. معتاد ځوانان هغو چینجیو ته ورته دي چې هم خپلې غوښې خوري او هم د خپلو کورنیو هډونه شپېلي، خو تر دې خطرناک پړاو دا دی چې په اوس وخت کې له معتادو ځوانانو څخه د ترهګریزو فعالیتونو لپاره هم ګټه اخیستل کېږي.

د سپورټ ټولنو نه یوازې د ځوانانو لپاره د تفریح زمینه برابره کړې، بلکې د ټولنیزې همکارۍ، مشرتابه او ګروپي کار دا سې زمینې یې برابرې کړې، چې ځوانان ورته ډېره اړتیا لري. زموږ په ټولنه کې له بده مرغه دا سې عنعنه شته، چې وایي په ښوونځي کې د سپورټ په برخه کې لایق شاګردان په درسونو کې نالایق وي او دا د جسمي او فکري فعالیت ترمنځ تضاد دی چې باید لرې کړی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وشي.

اوس يو تخمين موجود دی، چې وايي د اوبو د تقسيم پرسر کړکېچونو د بشريت د پرمختګ مخه نيولې، او شاوخوا ۱،۱ ميليون وګړي يې په ورځ کې د څښاک د يو ګلاس اوبو څخه محروم کړي دي.

د دې حقونو بل مثال د بيان ازادي ده. تر پېړيو وروسته ولسونو د خبرو کولو، نظرياتو وړاندې کولو او لوستلو ازادي ترلاسه کړه. تر نولسمې ميلادي پيړۍ پورې ډېر اروپايي حکومتونه مستبد وو او په شلمه ميلادي پېړۍ کې هم په المان، ايټاليا، شوروي او سويلي اروپا کې د بيان پر ازادۍ سخت بنديزونه وضع وو. که شمالي امريکا او اروپايي اتحاديې ته وګورو د بيان د ازادۍ ممثلين دي، خو د ازادي محدوديتونه لري او يو وګړی نه شي کولی له دغه حق څخه په ګټه اخيستلو د نورو وګړو وقار، ژوند او ګټې په خطر کې واچوي او که داسې عمل وکړي، نو بيا د قانون له مخې جرم ګڼل کيږي.

له همدې کبله، د نړۍ مشهورې ورځپاڼې که کله د يوه شخص پر وړاندې په کومه ليکنه کې اتهامات وارد کړي د قانونپوهانو په وسيله تر څيړنې لاندې نيول کېږي او که قانون صلاحيت ورکړي، نو خپاره يې کړي او که وپوهېږي، چې د نشر حق يې نه لري له خپراوي يې ډډه کوي؛ خو له بده مرغه په هغو هېوادونو کې، چې د بيان ازادي په ناڅاپي ډول منځته راشي هلته بيا ډېر وخت بې له سمې څېړنې د ټولنې په مختلفو خلکو تورونه لګول کېږي. او بې له دې، چې غور وشي نشر ته سپارل کېږي. په داسې وخت کې ډېره حوصله پکار ده، ځکه له يوې

خوا بايد دا ګټور اصل تأمين شي او له بله پلوه بايد په ځو مرحلوکې په قانوني توګه د دې بهير په سمولو او قانوني کولو يوه اجماع منځته راشي.

يو دولت هغه وخت اغېزمنېږی، چې د خلکو د حقوقو او وجايبو ترمنځ تعادل راولي. د تعادل د رامنځته کېدلو او د ملي يووالي د ټينګښت لپاره په تجربو ثابت لاندې ځو اصول بايد په پام کې ونيول شي:

۱ - سيمه ييز تعادل:

جغرافيايي موقعيت، ځنې وخت، د متوازن انکشاف پروړاندې ستر خنډ ګرځي. په هغو هېوادونو کې، چې نامتوازنه پراختيا جريان لري د پلازمېنې او يا ځو مهمو ولايتونو په ساحه کې ګړندي کارونه پرمخ روان وي، خو په جغرافيايي لحاظ په لرې پرتو سيموکې بيا د پراختيا کار نه کېږي، زمونږ په هېواد کې هم جغرافيايي خنډونه ځو مهم اړخونه لري، چې پاملرنه غواړي.

سرحدي ولسوالۍ زمونږ د ملت د ثبات، پرمختګ، ملي يووالي او ملي هويت ساتندوی دي، که د دې ولسواليو اوسيدونکي پوه شي، چې دوی ته د افغانستان د نورو خلکو او حکومت توجه ده او د دوی د پراختيا لپاره پلانونه لري، نو په هغه صورت کې ملي تړون ټينګ دی او سرحدونه مصؤون دي او که د دې برعکس هغوی ته توجه ونه شي، نو فکر کوي، چې د دويمه درجه اتباعو په توګه ورسره برخورد کيږي او په هغه وخت کې بيا سرحدي مصؤونيت تخريبېږي.

غرنۍ ولايتونه بله جغرافيايي ستونزه ده، چې د تاريخ په

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوږدو کې ورته د متوازن انکشاف په برخه کې هېڅ پام نه دی شوی او دا، چې د افغانستان ډېر قومونه په غرونو کې پراته دي ددې، نو ستونزې د هواري په موخه باید دولت د متوازنې پراختیا په برخه کې دغه سیمې په خپلو لومړیتوبونو کې شامل کړي؛ ځکه له نورو سیمو سره یې د نسبي توازن جوړولو لپاره مؤثره پانګونه پکار ده. دا چې دا یوه مهمه مسئله ده ډېر غور او بحث غواړي، چې د پراختیا لپاره یې څرګند معیارونه په ګوته شي.

له نېکه مرغه، زموږ په غرنیو سیمو کې طبیعي پانګه پرته ده، چې په ځانګړي ډول یې معادن او اوبه موږ ته ددې هیله راکوي، چې که کار په کې وشي، نو په ډېر لږ وخت کې به دغه سیمې ډېره ښه وده وکړي.

د متوازن انکشاف د راوستلو لپاره په حلقوي سړک باندې د یوه هېواد ټولې سیمې تړل هم تر ډېره بریده بریالۍ لار ده او د دولت د لومړیتوبونو اساسي رکن ګڼل کېږي.

۲- د ځانګړې پاملرنې وړ قشرونه:

په هره ټولنه کې داسې ځانګړي ټولنیز قشرونه شته، چې که پام ورته ونه شي د ژوندانه وضعه یې خرابېږي.

په هغو ټولنو کې، چې ټینګ ټولنیز تړون رامنځته شوی دولت مکلف دی، چې د داسې قشرونو د ساتنې او روزنې لپاره یو لړ مسؤولیتونه په غاړه واخلي.

که څه هم د داسې مسؤولیتونو اخیستل امکانات غواړي، خو دا چې نن د دولت امکانات غلا کېږي، نو څنګه به وکولی

شي، چې د فقیرو طبقو پر وړاندې خپل وجایب ترسره کړي؟ زموږ په هېواد کې زیاتره خلک فقیران دي او ډېر یې بیا د جګړو له کبله معذور شوي دي او د وجود اندامونه یې له لاسه ورکړي دي، خو لا تر اوسه پورې هم موږ د مصنوعي اندامونو د جوړلو لپاره کوم ترتیب نه لرو.

په امریکا کې د مصنوعي اندامونو تیارول ډېر ګران دي، خو د هندوستان په جیپور نومې سیمه کې بیا په څلوېښت ډالره مصنوعي پښه جوړېږي، چې د ښه کیفیت له کبله یې نړیوال شهرت ترلاسه کړی دی. د هند په څېر دغسې ارزانه مصنوعي اندامونه زموږ د ټولنې ډېر مفلوج انسانان پر پښو درولی شي.

همدارازباید زموږ په طبي نصاب کې د دا ډول زده کړو لپاره خاص اقدامات وشي او د معلولینو د مرستې لپاره په کار ده، چې د اختصاصي مرستو ځانګړي امکانات برابر کړای شي.

کونډې او یتیمان زموږ د ټولنې بل هغه بې وزله قشر دی، چې ځانګړې پاملرنه غواړي. د یوه تخمین له مخې یوازې په کابل ښار کې پنځوس زره کونډې دي او په لسګونو زره داسې یتیمان دي، چې له شپږ کلنۍ څخه د شلو افغانیو په پیداکولو پسې د ښار په واټونو کې سرګردان ګرځي او کوښښ کوي، چې خپلې کورنۍ ته نفقه پیدا کړي.

څلور کاله وړاندې ما د فرانسې د ماشومانو په نوم د شلو هغو افغان ماشومانو لیکونه ولوستل، چې د یوې افغاني مؤسسې له خوا ورته د لیک-لوست د زده کړې زمینه برابره شوې وه. په دې لیکونو کې د نېستۍ هغه انځور و، چې فقیرو افغان ماشومانو د فرانسې د ماشومانو لپاره کښلی و. دا په داسې حال کې، چې د افغانستان د دولت په سونو میلیونه ډالر

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څو زورواکانو جېبونو ته لوېږي او دغه فقير ماشومان د ويجاړ ښار په کوڅو کې سرګردان ګرځي، چې خپلې نهيلې او رنځورې مور او ماشومو خوېندو ته يوه مړۍ ډوډۍ پيدا کړي.
دا د يوه معاصر دولت او يوه بادرده ملت دنده ده، چې خپل وجدان ته په مسؤوليت د داسې بې وزلو ماشومانو د راتلونکي لپاره لازم فرصتونه برابر کړي او د مينې په غېږ کې يې ونيسي.
هره هغه افغان کورنۍ، چې يا په بهر کې اوسېږي او يا يې دلته ژوند هوسا دی کولی شي، د يوه ماشوم د روزنې مياشتنی لګښت په غاړه واخلي.
هغه نړيوالې مرستندويه مؤسسې، چې د داسې بېوزلانو لپاره مرستې ترې ترلاسه کيدی شي، بايد وهڅول شي، چې خپلې هلې ځلې لا ګړندی کړي، خو داسې نه لکه اوس چې د کابل ښار د دغې برخې مسؤولين له دغو مؤسسو نه لومړی رشوت غواړي او بيا ورته د بې وزلو د خدمت کولو اجازه ورکوي، چې په دې عمل سره د نړيوالو په وړاندې زموږ د هېواد اعتبار ته درنه صدمه رسوي.
کونډې بايد د دغه هېواد د ناموس حيثيت ولري، ځکه دا د هغو شا زلميانو مېرمنې وې، چې د وطن د ازادۍ د ساتنې لپاره يې ځانونه قربان کړل. د يتيمانو په څېر دوی ته هم داسې پروګرامونه جوړول لازمي دي، چې کار ورته پيدا کړي او که رنځورې يا معذورې دي، نو د دولت جدي مسووليت دی، چې د مرستې امکانات ورته برابر کړي.

۳- د ټولنې فقير قشرونه:

د ټولنيزې پراختيا په برخه کې بايد د دولت تر ټولو مهمه

موخه د فقر او بې وزلۍ له منځه وړل وي، ځکه نبي کريم(ص) فرمايي، چې خدای(ج) مو له فقر څخه وساته، چې فقر انسان کفر ته نږدې کوي. د نړيوالو معيارونو پر اساس زموږ د هېواد ۸۰٪ خلک له شديد فقر سره مخ دي. فقر قوم، ژبه، مذهب او سيمه نه پېژني. زموږ ټولنه نه شي کولی، چې له يوه ستر ټولنيز کوښښ نه پرته د بې وزلۍ سپېره ټغر ټول کړي.
د شوروي يرغل پر وړاندې د افغان مېړني مقاومت پر مهال زموږ د خلکو شتمنۍ تباه شوې او ډېر مجاهدين ورونه د معذوريت او معلوليت ترڅنګ د نېستۍ د بلا خولې ته ولويدل. اوس زموږ د دولت دنده ده، چې هم د بې وزلو مجاهدينو او هم د نورو ورونو خويندو په ژوند کې بدلون راولي، خو دغه کار د اقتصادي تحرک او د کاري زمينو له ايجاد څخه پرته نه ترسره کېږي. هيله ده، چې په دې فصل کې مو لوستونکو ته د اغېزمنې دولتدارۍ هغه اصول او معيارونه په ګوته کړي وي، چې پر اساس يې وکولی شي د اغېزمنو او بې اغېزو پاليسيو ترمنځ توپير وکړي.
ددې کتاب په راتلونکي فصل کې به دا په ګوته کړو، چې د خلکو خصوصاً ځوانانو لپاره څنګه د کار فرصتونه ايجاد بدای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم فصل:

اقتصادي رغونه او د کاري زمينو ايجاد

زموږ په جګړه ځپلې ټولنه کې درې عددي اکثريتونه شته چې له سياسي او اقتصادي لحاظه په اقليت کې شمېرل کېږي. دا عددي اکثريتونه په لاندې ډول دي:

۱- **ځوانان:** د دې هېواد غوښ اکثريت ځوانان دي او د هرې ورځې په تېرېدو يې شمېره لوړېږي. خو د کار هيڅ زمينه ورته مساعده نه ده.

۲- **فقيران:** فقر قوم، ژبه، سمت او سيمه نه پېژني.

۳- **مېرمنې:** دا هغه خاموش مظلوم اکثريت دی چې د کور درانه کارونه يې ترغاړې دي، خو دا چې نېغ په نېغه يې عوايد لاس ته نه راځي نو ټولنه يې تيار خوري او بې کاره ګڼي او کارونو ته يې په درنه سترګه نه کتل کېږي.

په اقتصادي لحاظ بايد دا درې عددي اکثريتونه په پياوړي اکثريت بدل شي. د دې هېواد هر بې وزله، ځوان او مېرمن بايد له بشپړ اقتصادي ځواک سره خپل ځانونه د افغانستان مالکان وبولي او په دې ډاډه شي چې د دې ټاټوبي راتلونکې د دوی په لاس کې دی. د دې موخو د ترلاسه کولو لپاره بايد موږ د دولت، اقتصاد، ټولنيزو تشکيلاتو او ولس ترمنځ په اړيکو کې

بنسټيز تحولات راولو، چې د افغانستان ټولو وګړو ته د يوه باعزته ژوند د برابرولو اصلي موخه ترلاسه شي. دا فصل له تېر فصل سره د زنځير د کړيو په ډول تړلی دی، ځکه زموږ باور دا دی چې بې د يوه معاصر او اغېزناک دولت له شتوالي يو متحرک اقتصاد نه شي را منځ ته کېدی، نو ځکه هغه اصلونه چې په دې فصل کې پرې بحث کوو په تېرو فصلونو کې هم ورته اشاره کړې ده. د متحرک اقتصاد څو لازمې برخې په دې ډول دي:

الف- د دولت رول:

زموږ د ملي موخو د حصول لپاره کم له کمه بايد دولت په څلورو برخو کې دندې اجرا کړي:

۱- د مساعد چاپېريال تيارول:

د دولت تر ټولو مهمه دنده د قانون ساتنه ده. ازاد بازار په متحرکو اقتصادي نظامونو کې د قانون تر سيوري لاندې معاملات ترسره کوي، ځکه چې په انساني معاملاتو کې همېشه د وړو او غټو جنجالونو د را منځته کېدو وېره شته، نو دولت د يوه عادل قاضي په توګه اړ دی، چې د را پېښو جنجالونو د لرې کولو لپاره مساعد چاپېريال برابر کړي.

که يو شتمن وغواړي چې په هېواد کې پانګونه وکړي، نو لومړی انديښنه به يې دا وي، چې د ده پانګه به په **۵**، **۱۵** او يا **۲۰** کلونو کې څومره ګټه وکړي.

که د حکومتونو له تغير سره ټاکلي قوانين او مقررات پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځای وي، نو شتمن به باوري وي چې تاوان نه کوي او که د نظام له بدلون سره مقررات او قوانین هم تغیر کوي، نو بیا پانګوال کوښښ کوي چې له والي او ولسمشر سره روابط قایم کړي او ضوابط تر پښو لاندې کړي، چې په پایله کې د سالمې سیالۍ پر ځای د رشوت خورۍ بازار ګرم او د متحرک اقتصاد پر ځای توري معاملې را منځته شي.

د ملکیت د حقونو خوندي ساتل د قانون د حاکمیت یوه بله ډېره ستره برخه ده، چې پر اقتصاد مستقیم اغېز لري. د کور، پټي، بانکي حساب، فکري اختراع او نورو جایدادونو ساتل د ملکیت د حق مهمې برخې دي. هر څومره چې د دې حقوقو ساتنه کمزورې وي او اداري فساد د خلکو حقوق ولوټي، په هماغه اندازه اقتصادي وده سسته او له زوال سره مخ وي.

په اوسني وخت کې یې ژوندی مثال د کابل ښار دی، چې د میلیونونو انسانانو د ملکیت حق پکې خوندي نه دی.

د عرف له مخې د ښار اوسېدونکو په هغو ځایونو کې کورونه جوړ کړل، چې د ښاري ماستر پلان په ساحه کې د کور جوړونې لپاره نه وو تعین شوي او دا چې دغه کورونه شرعي قبالې نه لري، نو د معاملاتو په برخه کې له ستونزو سره مخ دي او هغه قبالې چې په جعلي توګه جوړې شوي په هغو باندې هم ګرمې دعوې روانې دي چې د ټولنې ډېر معتبر خلک هم په کې ښکېل دي او دې چارې د کابل د قاضیانو او عدلي مامورینو غوا لنګه کړې ده او په لکونو ډالره په رشوت ورکولو کې لاندې باندې کېږي.

په همدې رشوتونو ورکولو هم ولس د ثابتو حقونو حقدار نه شو، خو د دولت د چارواکو جیبونه وپړسېدل او ډېره شتمني یې

له دې لارې پیدا کړه.

که چېرې د خلکو حق په اساسي توګه د دولت له خوا محفوظ وای، نو له یوې خوا به اداري فساد په کنټرول کې وای او له بله پلوه به د اقتصادي ودې په موخه خلکو په جایدادونو پانګونه کړې وای او نتیجه به یې دا وه چې دولت په میلیونونو افغانۍ عواید راټول کړي.

په افغانستان کې په لسګونو داسې کورنۍ شته چې په زرګونو جریبه ځمکه او سلګونو کورونه یې وپلورل او پیسې یې بهر ته انتقال کړې، مګر دې خلکو نه دولت ته په سمه توګه مالیه ورکړه او نه یې د پانګونې په کولو نورو ته د کار زمینه پیدا کړه.

د خلکو د ملکیت د تثبیت په موخه باید داسې باصلاحیته قضایي جوړښت را منځ ته شي چې مدني ټولنې او ولس په کې نېغ په نېغه ګډون ولري او د شخړو د هواري او رشوت د مخنیوي لپاره په اسنادو شفافه څارنه او څرګند بحثونه وشي.

همدارنګه د ټولو اسنادو د ثبت لپاره یو کمپیوټري نظام په کار دی، چې یو وطنوال وپوهېږي چې د جایداد حقوقي حیثیت څومره خوندي دی او د اسنادو د ثبت لپاره اړ نه دی، چې له روابطو او رشوت ورکولو څخه کار واخلي. د لانجو د هواري په موخه لازمه ده چې د بن تر پروسې مخکې چې کومو غریبو خلکو د کابل ښار په ځینو سیمو کې کورونه جوړ کړي هغوی ته دې قانوني اسناد ورکړل شي. د کابل ښار د چهل ستون، دشت برچي او نورو سیمو اوسېدونکو په دې اړه ډېر غوره پېشنهادونه وړاندې کړي وو، چې د ټول ښار د اوسېدونکو ستونزو ته یې حل لار پیدا کولی شوای او هم یې لازم

(c) ketabton.com: The Digital Library

تسهيلات، لکه سړک، اوبه، برېښنا او نور ټول په پام کې وو، مګر دولتي چارواکو پرې غور ونه کړ.

هغه دولتي ځمکې ځانګړې انتظام غواړي چې د ځينو افرادو له خوا په زور نيول شوي او په ځانګړي ډول بايد تر قانوني غور لاندې ونيول شي، خو د ولس هغه بې کوره خلک چې ستونزې لري پر دولت دا حق لري چې په قانوني توګه د هستوګنې د ځای جوړولو ترتيبات ونيسي او د راتلونکو اړتياو لپاره دا لومړی ګام دی.

امنيت د ملکيت د خوندي کولو لپاره لومړی شرط دی. که امنيت نه وي ملکيت نه شي خوندي کېدی، ځکه که په قانون کې ملکيت خوندي هم وي، خو چې ټوپکماران او زورواکان کمزوري خلک اړ کړي او محکمې ته يې کش کړي، چې خپل جايداد په نشت بيه د زورواک او ټوپکمار په نوم ثبت کړي دا د بدرنګۍ بې قانونۍ او بې امنۍ تر ټولو ستره نښه ده او زموږ خوار ولس ورسره تر لسيزو جګړو وروسته نن هم لاس او ګرېوان دی.

په يوه هېواد کې امنيت په دې نه ټينګېږي چې د چارواکو ساتونکي ډېر شي او د هرې دولتي ودانۍ مخې ته خاردار سيمونه وغځېږي.

د امنيت معيار دا دی چې ولايتي ښارونه دې د ښارونو او کابل دې د پلازمېنې په توګه د خلکو په همکارۍ د ځانګړې امنيت څښتن شي، ځکه که خلک خپل حقونه محفوظ ووينې، نو هغه وخت خپل ځان اړ بولي چې د هرې ناحيې د امنيت په ساتلو کې برخه واخلي. د دې موخې د ترلاسه کولو لپاره دولت اړ دی چې خلک د دولتي مؤسساتو په څارنه کې شريک کړي.

که چېرې هره اونۍ په منظمه توګه خلک وکولی شي، چې د ملکي او نظامي ادارو لکه د ناحيې او حوزې د پوليسو او د ښاري محکمې د رييسانو کارونه په دقيقه توګه بررسي کړي او نور ولس ته يې هم د رسنيو له لارې وړاندې کړي او د مکافاتو او مجازاتو اصل پرې تطبيق شي، نو خلک به په ګرم زړه د دولت دفاع کوي. معلوماتو ته لاسرسی لرل د دې لامل کېږي چې د اقتصادي تحرک او قانون د ساتنې وسيله وګرځي.

په پخوا زمانو کې د معلوماتو ټولول ګران وو، خو لکه څرنګه چې مو دمخه ويلي او س د نوي ټکنالوژۍ له برکته دا چاره ډېره اسانه شوې ده، خو زموږ بد مرغي په دې کې ده چې د دولت ځينې مامورين له رشوت پرته د دولت دنده نه ترسره کوي.

که چېرې څوک وغواړي چې د برېښنا بېل تحويل کړي مجبور دی چې هم په ساعتونو په کتار کې ودرېږي او هم د برېښنا بعضو مامورينو ته رشوت ورکړي، همدا ډول که يو څوک موټر چلوي بې له دې چې رشوت ورکړي، لايسنس چې قانوني حق يې دی په قانوني ډول نه ورکول کېږي او يا دا چې د ترافيکو له خوا د دوه نيمو زرو افغانيو په بدل کې په يوه دا سې کس لايسنس پلورل کېږي چې هغه د موټرچلوونکی نه وي او د لسګونو انسانانو ژوند هم په خطر کې اچولی شي.

که دولت وغواړي چې د يوه شرکت واردات او صادرات معلوم کړي، نو بايد ګمرک ته ولاړ شي او څېړنه وکړي، خو دلته فساد په هغه اوج کې دی چې په ګمرک کې هم دا معلومات لاس ته راوړل ناشوني دي.

دا چې زموږ په اقتصادي معاملاتو کې هغه شفافيت نشته

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې خلک پرې باور کولی شي، نو په نتيجه کې زموږ اقتصادي وده ورځ تر بلې کمزورې کېږي او د زرګونو کارونو د ايجاد مخه نيسي.

بې له فزيکي زېربنا اقتصادي تحرک نه رامنځته کېږي، خو ټولنيز بنسټونه او خصوصي سکټور کولی شي يو لړ اسانتياوې برابرې کړي. لکه وړوکی برق چې او سمهال په کليو - بانډو کې يا د ملي پيوستون او يا هم د کليوالو په خپل همت رامنځته شوی او کار ترې اخلي، خو د داسې برېښنا په موجوديت سراسري اقتصادي تحرک نه راځي.

که غواړو چې زموږ درې اکثريتونه، بېوزلي، ځوانان او مېرمنې له اقتصادي لحاظه د هوسا ژوند خاوندان شي، خو بې له دې چې زېربنايي پروژې پلې شي دغه کار ناشونی دی.

برېښنا، اوبه او ټرانسپورټ د زېربنا اصلي محورونه دي. په نړۍ کې هغه هېوادونه ډېر کم دي چې دا بنسټيز محورونه په کې د دولت له خوا نوي تنظيم شوي وي.

له دې څخه دا په ډاګه شوه، چې که د زېربنايي پانګې اصلي محورونه نه وي جوړ هراړخيزه اقتصادي وده نه شي راتلی، خو د دې تر څنګ بايد دا هم هېر نه کړو، چې زموږ په هېواد کې د برېښنا د توليد دومره امکانات دي چې نه يوازې موږ ته کفايت کوي، بلکې کولی شو پرګاونډيو هېوادونو يې هم وپلورو.

په ځانګړي ډول څلور نورې داسې برخې هم شته چې د دولت سياستونه او پرېکړې په کې په اقتصاد باندې مستقيم اغېز لري.

لومړی بهرنۍ مرستې ترلاسه کول او له هغو څخه په مؤثره توګه کار اخيستل دي.

بهرنۍ مرسته پخپل ذات کې نه مفيده ده او نه مضره. په شرقي اسيا کې له بهرنۍ مرستې څخه ډېره ګټه اخيستل شوې، خو د دې پرعکس په سوېلي اسيا کې دا مرستې ګټورې نه دي ثابتې شوې، نو ويلی شو چې د مرستو مؤثريت د دولت او ټولنې په مديريت او کفايت پورې تړلی دی. که دولت باکفايته وي، نو مرستې ګټه لري او که بې کفايته وي، نو د هېواد درد پرې نه دوا کېږي.

له بهرنيو مرستو څخه د منځمهالي مودې بازار ډېر ګټور دی. د مثال په توګه، که چېرې موږ خپلو مميزو ته د منځمهاله مودې بازار پيدا کړو او په بازار کې يې بيه د کيلو پر سر له ١٥٠ افغانيو څخه ٢٠٠ افغانيو ته لوړه شي، نو د باغدارانو عوايد به هم ورسره لوړ شي.

موږ بايد د اجناسو د کيفيت په لوړولو هم ټينګار وکړو او هم د بازاريابۍ اصول له پامه ونه باسو، ځکه د مميزو قيمت له يوې خوا د مميز په کيفيت پورې تړلی دی، خو له بلې خوا د هېوادونو په معاهدو پورې هم اړه لري. څو کاله وړاندې هندوستان د افغانستان مميزو ته خاص اهميت ورکړ او په پايله کې يې په دوو کلونو کې هند ته زموږ د مميزو لېږد هم سريع شو، خو دا چې د کيفيت له مخې زموږ مميز بيا هم د نړۍ او سيمې له هېوادونو سره سيالي نه شي کولی، نو ځکه موږ نه شو کولی په بازار کې يې د لوړې کچې په بيه وپلورو او د ١٥٠ افغانيو پر ځای يې کيلو په ٢٠٠ افغانۍ بازار ته وړاندې کړو.

زموږ باغداران لا تر اوسه هم نه دي توانېدلي چې په فني توګه د مميزو د وچولو کار د لازمو تجهيزاتو په وسيله ترسره کړي او سوداګر مو هم نه دي توانېدلي چې د مالونو د کيفيت په

لوړولو، د صادراتو د نورم او سټنډرډ د اصولو په تطبيقولو او ګارنټي کولو باندې موافقې ته ورسېږي.

که دا عمليه په مشترکه توګه ترسره شي ډېر ژر به زموږ مميز چين، خليج، اروپا او د امريکا بازارونو ته ورسېږي. هر څومره چې زموږ نړيوال بازار پراختيا ومومي، په هماغه اندازه به هم امکانات ډېر شي او هم به بې روزګاره خلکو ته کاري زمينې په لاس ورشي، نو ځکه وايو چې دولت بايد د خپل اغېز د ثابتولو لپاره بازارونه پيدا کړي.

د يوه باعزته کار ايجادول ډېرې پانګونې او لازمې تخنيکي پوهې ته اړتيا لري، نو ځکه وروسته پاتې هېوادونه اړ دي چې د دغو اهدافو د لاس ته راوړو لپاره بهرنۍ پانګې جذب کړي، خو دا کار اغېزناک دولت، حقوقي چوکاټ او قوي مدني ټولنه غواړي چې له بهرنۍ پانګونې څخه مؤثره ګټه ترلاسه شي.

د يوه هېواد طبيعي شتمنۍ هم په مالي شتمنيو بدلېږي، خو د يوه اغېزناک دولت له موجوديت نه علاوه ستر خطر هم لري، ځکه که سم ترتيب نه وي يو هېواد به په کوټه پيسو خپله طلا له لاسه ورکړي.

په افريقا کې بيا، بيا ليدل شوي چې سترو بهرنيو شرکتو د يوه ميليون ډالرو په رشوت، چې د هېواد مفسدو چارواکو ته يې ورکړي وو د هغه هېواد په سلګونو ميليونه ډالره طبيعي شتمني خپله کړه، مګر د سينګاپور اغېزمن دولت چې طبيعي شتمني يې هم نه لرله وتوانېد، چې په ميلياردونو ډالره بهرنۍ پانګه جذب او په مؤثره توګه ترې ګټه واخلي، نو د يوه دولت لپاره د مؤثريت معيار دادی چې هم پانګه جذب کړي او هم ورته شرايط برابر کړي چې ولس ترې ګټه واخلي او که چېرې دولت د

اداري فساد په طاعون ککړ وي، نو بيا يې يوه وړه پرېکړه هم د دې لامل کېدی شي چې په مودو، مودو يې تاوان ته ټېل وهي.

د مالياتو او ګمرکونو په برخه کې د دولت مستقيمه پاليسي او پرېکړې پر اقتصادي تحرک ډېر اغېز لري. له يوې خوا د مالياتو شفافه ټولونه بايد د دې باعث شي چې دولت پرې د ولس هغه خدمات ترسره کړي چې ولس يې غوښتونکی وي او له بله پلوه بايد ګمرکي عايدات د دولتي پاليسيو ممد وګرځي.

ملي او بهرني پانګوال ټول د ګمرکي سياست شفافيت ته اړتيا لري. که چېرې په يوه هېواد کې د ګمرکي مالياتو سياستونه په تېزۍ سره بدلون مومي او يا ورسره سليقوي برخورد کېږي. په هغه وخت کې ټول پانګوونکي پوزې ته راځي او غواړي چې خپلې پانګې له هغه هېواده بل ځای ته ولېږدوي او که داسې وشي، نو دا بيا ټولې نړۍ ته په ډاګه کېږي، چې دا هېواد د سمو معاملو توان نه لري.

نن په نړۍ کې هېڅ هېواد د يوې جلا جزيرې حيثيت نه لري، بلکې د هر هېواد مالي او ګمرکي سياست بايد خپلې ملي ګټې د نړيوالو سياليو او معاهدو په چوکاټ کې تنظيم کړي. په همدې ترتيب که يو هېواد د ګاونډيو هېوادونو د بې کيفيته مالونو پر وړاندې بې له دې چې په مقابل کې يې خپلو صادراتو ته امتياز اخيستی وي د خپل هېواد دروازې خلاصې پرېږدي دا په حقيقت کې له خپل ولس سره ستره جفا ده.

ب- مقررات:

په تېرو پېړيو کې دولتونو پر بازار باندې قيودات لګولي وو. په اروپا کې تر ۱۷ ميلادي پېړۍ پورې د ګلډ په نامه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

زرګرۍ او اهنګرۍ ټولنې وې او چا نه شوی کولی دا کسب زده کړي. ګلد دا امتياز درلود چې د کاريګرو تعداد وټاکي او د ټاکلو مقرراتو له مخې به يو شاګرد د استادۍ درجې ته رسېده.

د ازاد بازار اصطلاح لومړی د دې موخې لپاره وکارول شوه، چې شته قيودات له منځه يوسي او خلک د دې حق پيدا کړي، چې په بازارونو کې د مقرراتو پر اساس پر کارونو بوخت شي چې د بازار ازادي له مدني او سياسي حقونو سره اوږه پر اوږه مخ پر وړاندې لاړه شي، نه دا چې د ازادۍ معنی په ګډوډۍ تعبير شي او د بې عدالتۍ ډګر وګرځي، د افغانستان د اقتصادي تاريخ يوه مهمه برخه د اصولي مقرراتو ټاکل کېدل او تطبيقېدل وو. کله چې د اميرامان الله حکومت نسکور شو او وروسته نادرخان واک ته ورسېده. دولتي خزانه خالي وه، خو دولت نه شوای کولی چې د اميرعبدالرحمن له زماني څخه تر اماني دورې پورې چې څرنګه مؤثره ماليه راټولېدله له خلکو واخلي، نو همغه وو چې د ګمرکونو ماليې ته يې پام شو او فکر يې وکړ، چې څرنګه کولی شي چې د عوايدو دا برخه منظمه کړي.

په دې وخت کې مرحوم عبدالمجيد زابلي چې د روسيې او جرمني له اوضاع سره ډېر اشنا وو، په اقتصادي امورو کې ډېر رغنده نظريات وړاندې کړل او دا نوي نظريات د دولت له خوا ومنل شول، مرحوم زابلي د ګمرک د تېرو دريو کلونو د محصول په اساس د راتلونکو دريو کلونو لپاره دا ذمه واري واخيسته، چې پانګوالو ته يې ځينې ځانګړي صلاحيتونه ورکړي چې انحصارات يې د مثال په توګه يادولای شو.

څنګه يې چې له نوم نه څرګندده د يو شمېر عمده اقلامو لکه تېل، چای، بوره او... انحصار د زابلي او نورو سوداګرو په

واک کې ورکړل شو چې دوی د افغانستان د اړتياوړ اقلام د نړۍ او سيمې له عمده مارکيټونو څخه افغانستان ته راوړل او په ټاکلې بيه يې پلورل.

اروانباد زابلي د قره قل د پوستکي تيته سوداګري په ښه اهتمام ترتيب کړه او نېغ په نېغه يې د لندن او نيويارک بازارونو ته د افغانستان د قره قل پوستکي ورساوه. تر قره قل وروسته ښاغلي زابلي د مالوچو سوداګرۍ ته مخه کړه او د افغانستان په شمال کې يې د پنبې کرونده بېرته مروجه کړه او د پنبې د سوداګرۍ ترتيب يې ونيوه، چې په پايله کې يې د لومړي ځل لپاره افغان تاجران له سوداګرو څخه په پانګوال بدل شول، ځکه خورې ورې او بې ترتيبه پيسې يې راټولې او متمرکزې شوې. دا کومه لاشعوري پروسه نه وه، بلکې د مرحوم زابلي موخه دا وه چې سرمايه متمرکزه کړي، د مرحوم زابلي دوه نور ستر کارونه هم د يادولو وړ دي چې يو يې د ملي بانک تاسيس و، د ملي بانک په جوړولو کې د هرات سوداګرو ستر رول ولوباوه او هېواد يې د دې جوګه کړ، چې په نړيوالو اقتصادي معاملو کې مستقيمه ونډه واخلي.

بل کار يې دا و چې د افغانستان د صنعتي کولو لپاره يې په لومړي ځل په پلخمري کې د نساجي فابريکه جوړه کړه او وروسته يې د برېښنا د توليد لپاره هم له يادې شوې فابريکې څخه ګټه واخيسته. له ۱۳۱۸ نه تر۱۳۳۱ کال پورې اروانباد زابلی د افغانستان د اقتصاد وزير و او د خپل وزارت پر وخت يې کوښښ وکړ چې صادرات او واردات د افغانستان د رښتينې ودې اساس وګرځوي، مګر تر دويمې نړيوالې جګړې وروسته د ده پراخ نظريات عملي نه شول، ځکه د هېواد په دننه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شفاف ډول ګمرکي ټيکس او ماليه راټوله شي.

ځينې وخت د ملي ګټو ساتنه دا هم ايجابوي چې د لنډ يا منځمهال لپاره په يوه برخه کې انحصار راشي. په ۱۳۸۴ هـ ل کال چې کله افغان حکومت هوايي ټرانسپورټ تر څېړنې لاندې ونيوه، زه په دې فکر وم چې دې سکټور ته د لازمې ودې ورکولو په خاطر بايد د څلورو کلونو لپاره د کابل-دوبۍ، کابل-ډيلي او کابل فرانکفورت هوايي کرښې د اريانا د دولتي شرکت له خوا تر انحصار لاندې راشي او په دې شرکت کې داسې بنسټيز بدلونونه راولو، چې د سيمې پر يوه ممتاز هوايي شرکت بدل کړی شي. په همدې وخت کې نومړي شرکت شاوخوا اتيا ميليونه ډالره پانګه درلوده، خو که دولت وربانديې د سلو ميليونو ډالرو نورې پانګونې سربيره د دې شرکت د مديريت او ادارې په برخه کې اساسي تغيرات راوستي وای، نو زما د تخمين له مخې به اريانا په پنځو کالو کې د زرميليونه ډالرو ارزښت پيدا کړی وای، چې په نتيجه کې به يې دولت کولای شول پر افغاني سوداګرو باندې دا شرکت په ښه بيه وپلوري او په لاس ته راغليو پيسو کېدی شول، چې د دولت کارکوونکو ته د تقاعد يو قوي بنسټ کېښودل شي، له بده مرغه د دولت له خوا دا طرحه ونه منل شوه او نن اريانا د يوه کمزوري او بې اغېزې شرکت په نامه پېژندل کېږي.

که څه هم په دې وخت کې يو څه نور هوايي شرکتونه منځته راغلي چې يوه يې ښه نوم ګټلی، خو د ټليفون په عرصه کې چې کوم اصول په پام کې نيول شوي وو په دې برخه کې له پامه غورځېدلي، نو له همدې کبله د خلکو پر وړاندې د هوايي شرکتونو وجايب ناڅرګند پاتې شوي دي.

کې ځينې هغو روښانفکرانو چې د سوداګرو د امتيازاتو پر وړاندې يې خنډونه جوړول، له ده سره ټکر وکړ او له بله پلوه يې له شاهي کورنۍ سره هم مناسبات خراب شول.

افغانستان د تاريخ په اوږدو کې بېلابېل اقتصادي نظريات تجربه کړي، خو داسې تجربه ترسره نه شوه چې وتوانېږي د دې هېواد اقتصادي مسير ته اساسي تغير ورکړي. او سمهال د ازاد بازار شعار ګډوډي راوستې ده او مونږ اړ يوو بېرته هغه اصل ته رجوع وکړو، چې د صلاحيتونو او مسؤوليتونو پر بنياد د ازاد بازار اصول ټاکي. د دې اصولو څو مثالونه په دې ډول ذکر کوو:

۱. لايسنسونه:

د مهمو اقتصادي امورو تنظيم دا ايجابوي، چې وړې پانګې تمرکز ومومي چې په نتيجه کې يې ستره پانګه برابره شي او مهم سکټورونه په حرکت راولي. د مخه مو وويل، چې د لايسنس ورکولو په برخه کې سم انسجام د دې باعث شو، چې په هېواد کې ۷ ميليون موبايل ټليفونونه وويشل شي، ځکه مقررات داسې ټاکل شوي وو چې په لومړي سر کې به دوو او بيا به دوو نورو شرکتونو ته د کار لايسنس ورکول کېږي.

که چېرې شلو کمپنيو ته لايسنس ورکول شوی وای پايله به يې ګډوډي وه او که يوې کمپنۍ ته د کار لايسنس په لاس ورغلی وای، نو بيا به يې د مطلق انحصار بڼه درلوده، نو دلته څلورو شرکتونو ته اجازه نامه ورکول د ازاد بازار د هغه اصل په بنا تاييد شول چې د مخابراتو او معلوماتي ټيکنالوژۍ په سکټور کې د شفافو اصولو پر اساس هم ټولنې ته د خدماتو د عرضه کېدو چانس په لاس ورشي او هم له دغو شرکتونو څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مختلف شرکتونه د روابطو پر بنياد راځي او د بېلابېلو فرامينو په اخيستو امتيازات غواړي، چې د ساري په توګه د اريانا د دغه امتياز يادونه کوو چې د ولسمشر په فرمان يې الوتکو ته د زينو د اېښودو انحصار اخيستی او د هرې الوتنې پر وخت چې دوی الوتکې ته زينه کېږدي زر امريکايي ډالره مزدوري اخلي. په همدې برخه کې يوه بله نيمګړتيا داده چې د کابل هوايي ډګر دويم نوی ترمينل چې تر جوړېدو نهه مياشتې وروسته هم د خلکو لپاره خدمات نه عرضه کوي او دولت نه دی توانېدلی، چې عملي فعاليت ته يې تيار کړي.

که غواړو چې زموږ الوتکې مخامخ په معتبرو هوايي ډګرونو کې ناسته وکړي او بکسونه مو بيا تفتيش نه شي په کار ده، چې په هوايي ډګرونو کې د نړيوال تفتيش اصول پلي شي. جاپان د مرستې په دود په کابل هوايي ډګر کې يو نوی ترمينل جوړ کړ، خو دا چې د افغانستان د ټرانسپورټ وزيران په متداوم تغير کې دي، نو په دې هېواد کې لا تراوسه هغه اصول نشته چې پر اساس يې ترمينلونه مرتب شي. په دې صورت کې لازمه وه، چې د دې ترمينل د ځنډولو پر ځای له کوم نړيوال امنيتي شرکت سره قرارداد شوی وای چې دا چاره يې پر مخ وړې وای. که چېرې د جوړ شوي ترمينل نهه مياشتې بې ځايه ځنډ په پام کې ونيسو، نو له يوې خوا يې په مادي لحاظ تاوان کړی او له بلې خوا يې زموږ هېوادوال په رواني لحاظ ډېر تنګ کړي دي، خو دولت د خپلې بې کفايتۍ له امله نه دی توانېدلی چې خلکو ته په وخت خدمات ترسره کړي.

د مقرراتو يا (ريګولېشن) اهميت يوازې د کاري لايسنسونو په ورکړه کې نه، بلکې د وارداتو، صادراتو او

خدماتو په برخه کې د دولت هغه مسؤوليت په ګوته کوي چې د کيفيت کنټرول وکړي. د بې کيفيته تېلو په اړه مو مخکې بحث کړی، اوس غواړم د دارو درملو په اړه بحث وکړم.

هغه مهال چې افغانستان د تودې جګړې ډګر و او په هره برخه کې يې لمبې بلې وې، نو هم افغانستان ته بې کيفيته دارو راوړل شول، مګر اوس هم په پراخه پيمانه جعلي داروګان د پلازمېنې په ګڼو د هېواد په ټولو لويو او وړو بازارونو کې پېر او پلور لري. هغه بې کيفيته او يا له تاريخه تېر دارو چې مطلق زهر دي او ولس ته هم ځاني او هم مالي تاوانونه اړوي. همدا اصل پر ګڼو وارداتو صدق کوي.

نن ورځ افغانستان له هغو وارداتي اقلامو ډک دی، چې زيان به يې لسګونه کاله وروسته زموږ نورو نسلونو ته هم ورسېږي. د کيفيت نه کنټرول دا معنی نه لري، چې بويه موږ د کنټرول لازم وسايل او ظرفيت نه لرو. د کابل پوهنتون د فارمسي پوهنځي همدا اوس هغه ټول امکانات او پوهه لري چې د دوا، غوړيو، شېدو او نورو اقلامو کنټرول په مؤثره توګه ترسره کړي، مګر په بې کفايته دولت کې دا ظرفيت او احساس نشته چې له دغو امکاناتو څخه ګټه واخلي او د ولس ژوند وساتي او هغه ميليونونه ډالره تاوان چې له همدې کبله هېواد ته رسېږي مخه يې ډب کړي.

د ازاد بازار په حواله بايد نتيجه ګيري دا وي، چې دولت اړ دی له خپلو قانوني صلاحيتونو څخه د يوه مشروع بازار په رامنځته کولو کې ګټه واخلي. که غواړو چې د يوه مافيايي او نامشروع اقتصاد پر ځای يو چټک او متحرک اقتصاد رامنځته کړو، نو لازمه ده چې صلاحيتونه او محدوديتونه په

(c) ketabton.com: The Digital Library

قانوني چوکاټ کې تنظيم کړو او د تطبيق لپاره يې متې را ونغاړو.

ج- د دولت مستقيمه اداره:

په هره ټولنه کې ځينې اقتصادي امور د دولت له خوا په مستقيمه توګه اجرا کېږي، خو دا امور، ځکه ثابت نه دي، چې ټيکنالوژي او اقتصاد په دوامداره تغير کې دي او هغه وخت چې يو خصوصي سکټور کولی شي په منظمه توګه خدمات ترسره کړي بايد موقع ورته برابره شي. زموږ په اوسنيو شرايطو کې لاندې برخې بې د دولت له مستقيمې څارنې او مديريت څخه نه شي ترسره کېدی:

۱- زېربنا:

د راتلونکي ملي اقتصاد وده د زېربنايي پانګې له جوړولو پرته ممکنه نه برېښي. په کار ده چې له بلاعوضه مرستو او ارزانه پورونو څخه ډېره برخه په زېربنايي پروژو ولګول شي. افغانستان په دې برخه کې تر هر څه لومړی برېښنا، اوبو، سړک، د ريل ګاډي پټلۍ او هوايي ډګرونو ته اړتيا لري.

د برېښنا په نه موجوديت کې تعليمي، اقتصادي او دولتي چارې پر مخ نه ځي، نو ځکه دولت اړ دی چې هم زموږ وافرې اوبه په برېښنا بدلې کړي او هم زموږ له باد او لمر څخه د برېښنا انرژي توليد کړي او په دويم ګام کې د برېښنا د توزيع په مديريت باندې پانګونه وکړي چې ظرفيت ترلاسه شي، ځکه د کابل ښار د برېښنا شبکې د توزيع په برخه کې په کلونو د نړيوال بانک پيسې پرتې وي، خو د برېښنا په برخه کې د ظرفيت د

نشتوالي او د برېښنا وزارت د بې غورۍ له امله پر ځای ونه لګول شوې، چې د ښار فقيرو خلکو يا تيارې قبولې کړې او يا يې په جنراټوري برق ميليونونه ډالر مصرف کړل.

د زېربنا په برخه کې درې ډوله ظرفيتونه د ځانګړې اهميت وړ دي.

لومړی- د لويو پروژو پلان او نقشه جوړول: دا هغه علم او فن دی چې په هراړخيز ډول پانګونې ته اړتيا لري، مګر افغانستان هم کولی شي چې د اغېزمنو دولتونو په څېر دا ظرفيت له بازاره واخلي. د وړاندېز په توګه ويلی شم، چې د دې پر ځای چې که په متفرقه توګه د يوې پروژې لپاره دا ظرفيت اخيستل کېږي ولې يې په عمده توګه په يوه ځل نه اخلو. يعنې افغانستان کولی شي چې د يوه معاصر دولت په توګه د پلان او نقشه جوړونې دوه نړيوالې کمپنۍ په بيه واخلي. د مديريت چارې دې نړيوالو متخصصينو ته پرېږدي او د ملکيت حق دې له دولت سره وي، چې ډېرې ګټې ترلاسه شي.

که چېرې موږ په دې وتوانېږو هغه وخت به ډېرې نړيوالې مرستې متمرکزې کړو او را پېښنه ګډوډي به له منځه لاړه شي.

دويم- دولت بايد د زېربنايي بنسټونو ساتندوی وي او د دې د ترسره کولو لپاره لازمه ده چې دولتي تصديانې ايجاد شي چې په دوامداره توګه د زېربنايي بنسټونو ساتنه او څارنه وکړي. که چېرې د داسې تصديو په ايجاد پانګونه وشي او تر يوه اغېزناک مديريت لاندې سمبال شي موږ به له يوې خوا د سترو زېربنايي بنسټونو ساتنه کړې وي او له بلې پلوه به وکولی شو، چې په همدې ظرفيت په کليو او بانډو کې منځنۍ

او ورړې پروژې ترسره کړو.

دریم- افغانستان چې په وچه پروت هېواد دی او تر ډېره بریده یې رغاونه په سوداګرۍ پورې تړلې ده. همېشه دې ته اړتیا لري چې د ځینو عمده اقلامو لپاره د دولت او خصوصي سکټور له خوا ستراتیژیک ذخایر خوندي کړي.

د دولت له خوا باید شو عمده بندرونه لکه حیرتان او شېرخان له یوې خوا مجهز شي او له بله پلوه نه یوازې تورغونډۍ، بلکې له عاقینې نه نیولې تر بادغیس، هرات، فراه، کندهار، پکتیکا، خوست، ننګرهار، بدخشان او کونړ پورې د وچو بندرونو ترتیب ونیول شي، چې زموږ ملي ګټې ورسره خوندي کېدی شي.

افغان ولس د بې اغېزې او ناکام دولت له لاسه یوازې د سیمنټو په برخه کې په میلیونونو ډالره ګټه د پاکستان د سیمنټو تولیدوونکو فابریکو ته ورسوله او ځان ته یې تاوان وکړ. زموږ ناکام دولت نه یوازې په دې بریالی نه شو، چې د سیمنټو د تولید لپاره نړیوال پانګه ترلاسه کړي، بلکې د تدارکاتو داسې نظم یې هم رامنځته نه کړی شو، چې د پاکستان د سیمنټ پلورونکو د انحصار مخه ونیسي.

داسې قوي شواهد شته چې پاکستاني سیمنټ پلورونکو کمپنیو د ټولو نړیوالو اصولو پر خلاف پرېکړه کړې وه، چې پر افغانانو باندې بیې لوړې کړي او دې ته یې اړ کړي چې په لوړه بیه له دوی څخه سیمنټ واخلي. په همدې ډول د قیر (تارکول) په برخه کې هم همداسې وشول، د امریکا د متحدو ایالاتو دولت پر ایران بندیزونه لګولي و او هیڅ امریکایي شرکت اجازه نه لرله چې له ایران څخه قیر واخلي.

دې شرکتونو له پاکستاني کمپنیو سره قراردادونه وکړل او هغوی چې دا موقع ولیدله، نو ورځ تر بلې یې د قیر بیه اسمان ته لوړه کړه او نتیجه یې دا شوه، چې په افغانستان کې د یوه کیلو متر قیر سړک بیه له همسایه هېوادونو څخه درې تر څلور چنده لوړه شوه. زموږ دولت د یوه مستقل دولت په توګه کولای شول پخپله له ایران سره قرارداد وکړي له ایران څخه په ارزانه بیه قیر واخلي او بېرته یې امریکایي قراردادیانو او شرکتونو ته ورکړي.

که دولت دا کار کړی وای، نو د سړک قیمت به ټیټ شوی وای او د نن په پرتله به زموږ د پخو سړکونو شمېره هم لوړه وای، څه چې تېر شو هغه هېر شو، خو اوسنۍ نتیجه ګیري باید دا وي چې دولت اړ دی د تدارکاتو په برخه کې اغېزناک ظرفیت رامنځته کړي چې د بهرنیو مرستو هر ډالر او د کورنیو عوایدو یوه افغانۍ زموږ د درد دوا شي او لویه ګټه ترلاسه شي.

د- د کار قوه:

زموږ ننۍ حیاتي ستونزه بې روزګاري ده. زموږ ځوانان چې مطلق اکثریت دی. بې روزګاره دي او د ټولنې د خدمت پر ځای د ستونزو لامل ګرځېدلي دي. همدا دلیل د دې لپاره بس دی چې وا یو زموږ ټولنه پر خپلو پښو نه ده ولاړه.

د دولت زېربنایي پروژې باید د دې وسیله شي، چې ځوانانو ته د کار زمینه برابره کړي، خو د دې موخې د ترلاسه د کولو لپاره په کار ده چې یوه اغېزناکه کاري قوه را ژوندۍ کړی شي، چې په هر زون او ولایت کې له محلي خلکو څخه تشکیل او د سترو زېربنایي پروژو په کار کې استخدام شي، د پروژې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځرنګوالي ته په پام بايد په اول قدم کې ځوانان تر چټکې روزنې لاندې ونيول شي چې د پروژې مطابق کاري ظرفيت ترلاسه کړي او د پروژې تر تطبيق وروسته دې بيا په دويم ګام کې دوی ته د داسې زده کړې زمينه برابره شي چې دوی ته يو کسب وښيي او په وسيله يې د يوه قانونمند بازار په چوکاټ کې د هوسا ژوند خاوندان شي. د کار دا قوه په بېلابېلو برخو کې لکه برېښنا بندونو، سړکونو او نورو ضروري پروژو کې په کار ګومارل کېدای شي.

د دې تر څنګ د کار يوه شنه قوه هم د افغانستان حياتي اړتيا ده چې وتوانېږي د هېواد تباه شوي ځنګلونه بېرته له سره ژوندي کړي. يوه بله مهمه موضوع د زېربنايي پروژو د امنيت ستونزه ده چې اوسمهال يې د هېواد په سويل کې د ځينو بهرنيو امنيتي کمپنيو له خوا امنيت ساتل کېږي او ويل کېږي چې نېږدې ۵۰٪ پيسې په امنيتي برخه کې لګوي. که چېرې د کار سمه قوه رامنځته شي، نو له تنقيص شويو افسرانو څخه هم داسې قوه جوړېدای شي چې له يوې خوا د پروژو امنيت وساتي او له بلې خوا څخه ملت ته دا ثابته کړي چې د يوه عسکر په توګه د دوی په خدمت بوخت دي.

سره له دې چې زموږ په ميليونونو ځوانان بې روزګاره دي، مګر په زياترو ښارونو کې د عادي کارونو لپاره بهرني کاريګر په لوړه بيه استخدامېږي او دليل يې دادی چې هغوی زموږ د ځوانانو په پرتله لوړه تخنيکي پوهه لري. که چېرې دولت پرخپلو ځوانانو زړه سوی ولري، نو ځينې تخنيکي پوهې لکه نلدواني، معماري، نجاري او داسې نورې پوهې په ډېره اسانۍ د يوه بااستعداده ځوان له خوا په لږه موده کې زده کېدی شي،

نو لازمه ده چې دولت داسې شرايط رامنځته کړي چې دا پوهې حاصلې شي.

که دولت وغواړي کولی شي هغه وخت چې د پوهنتون، ښوونځي، روغتون او يا کومې بلې مؤسسې ودانۍ جوړوي، نو د يوه ملي پروګرام په چوکاټ کې دې همدې ځوانانو ته د عملي کار زمينه برابره کړي او تر فراغت وروسته دې د دوی د لياقت او پوهې په نظر کې نيولو سره دوی ته داسې اسناد ورکړي چې په وسيله يې کولی شي ځان ته مناسب روزګار پيدا کړي او د همدې اسنادو له مخې هر څوک چې په دغه کاريګر باندې کار کوي. د ده سويه ورته څرګنده او په هماغه اندازه مزدوري ورته وټاکي.

همدا ډول موږ په زرګونو داسې ځوانانو ته اړتيا لرو چې د پروژو اداره ترلاسه کړي او په اصولي توګه وکولی شي د ساختماني پروژو مديريت سمبال کړي. د داسې مهارتونو د زده کړې لپاره شپږ مياشتيني او دوه کلن پروګرامونه شته چې تر لاس لاندې ونيول شي، خو اصلي هدف دادی چې دولت بايد د کاري قوې د روزنې لپاره داسې لس کلن او شل کلن پروګرامونه جوړ کړي چې ټولنه د هغو ټولو ظرفيتونو خاونده شي چې يو مستقل هېواد پرې ودانېدلای شي.

هـ- سکټورونه:

هر هېواد اړ دی چې د خپلې هراړخيزې ودې لپاره ځينو سکټورونو ته په لومړيتوب قايل شي، ځکه د يوه هېواد موقعيت، طبيعي او بشري پانګې او مالي امکانات دا لازموي چې هغه سکټورونه په نښه او منظم کړی شي چې د اکثريت

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلکو د ژوند تأمينولو چاره پرمخ وړي. زموږ په اوسنيو شرايطو کې شپږ داسې سکتورونه دي، چې زما په اند بايد د لومړيتوب حق ولري: کرنه، مالداري، معادن، ساختماني، مخابرات او معلوماتي ټيکنالوجي او ښاري خدمات.

۱- کرنه (زراعت):

دا سکتور په دو دليلونو زموږ په هېواد کې ځانګړې اهميت لري. يو دا چې زموږ ډېر خلک لا تر اوسه هم بزګري کوي او ښارونو ته ډوډۍ برابروي، خو دوی پخپله ډېر بېوزله دي او دا چې د دوی بېوزلي ختمه شي په کار ده د کرنې چارې په عصري وسيلو سمبال شي چې د پيداوار په نتيجه کې دوی ته د ژوند ډېرې اسانتياوې په لاس ورځي.

بل دا چې کوکنار چې زموږ په هېواد کې د ځينو علتونو په اساس کرل کېږي درې ځانګړنې لري، کمې اوبه غواړي، ډېر زحمت ته اړتيا لري او چېرې چې نور فصلونه ډېره ګټه نه کوي هلته کوکنار کرل کېږي. که غواړو چې دا بوټي لږ کړو ځينې اقتصادي اقدامات په کار دي او هغه دا چې د يوه کليوال ورځنۍ عايد بايد له پنځوسو افغانيو څخه دوو سوو افغانيو ته لوړ شي.

که چېرې داسې وشي يعنې بزګر له مشروع لارې خپلې اړتياوې پوره کړي، نو بيا ورته پر کوکنارو دومره خواري کول ګټه نه لري او د خپلې عقيدې له مخې هم اړ کېږي چې دا ناروا بوټي ختم کړي.

که چېرې غواړو چې د کرنې له لارې په ورځ کې د بزګر جيب ته ځلور ډالره عايد ورشي، نو دا بيا په دې سکتور باندې بنيادي پانګونې ته اړتيا لري.

د مخه مو ذکر کړه چې کله ښاغلي زابلي په پنبې باندې پانګونه وکړه، نو بغلان او کندوز پر صنعتي سيمو تبديل شول، مګر نن ورځ برعکس د افغانستان په شمال کې مالوچ نه ليدل کېږي، ځکه د توليد، صدور او بازار سرچينې يې فلج دي او که چېرې دا برخه فعاله شي د پنبې پيداوار به هم وغوړېږي، ځکه د کرنې بيارغاونه په لومړي ګام کې د سيمه ييزو او نړيوالو بازارونو په ايجاد پورې تړلې ده.

همداراز بايد په ټول هېواد کې کرنه له يوې عنعنې څخه په يوه علم بدله شي، ځکه نن ورځ له خيشاوې څخه نيولې تر حاصل اخيستو پورې ټولې برخې په علمي اصولو درېدلي دي. که غواړو چې له خپلو ځمکو څخه لازم حاصلات واخلو په کار ده د هرې ولسوالۍ پر کچه د ځمکې زرعي نقشې ولرو او په دې پوه شو چې د نړيوالو تجربو پر اساس کوم اقلام زموږ د خاورې له شرايطو سره برابر دي. همدا ډول بزګر هم د بازار په وضعه پوه وي چې په کوم وخت کې کوم اقلام ده ته ډېره ګټه کوي. معاصره کرنه بې له دې چې بزګر ته يو منظم مالي حساب او پوره امکانات په لاس ورکړي مؤثره نه واقع کېږي او که غواړو، چې بزګر ته د پور اخيستو ترتيب ونيسو، نو هم بايد د ملکيت د تثبيت مسئله حل شي او هم د هغو اقلامو د پيداوار نرخونه وسنجول شي چې په وسيله يې پور ورکول کېږي.

څرنګه چې اصلي کرنه په وسايلو سمبالېږي، نو تر هغه چې د داسې وسيلو د جوړولو امکانات او توليدات زموږ په هېواد کې برابر نه شي ممکنه نه ده، چې دا برخه انکشاف ومومي، ځکه کرنه داسې علم دی چې همېشه د تغير په حال کې دی، نو د څېړنو داسې مراکز ډېر مهم دي، چې نوې منځته راغلې تجربې

(c) ketabton.com: The Digital Library

له کروندګرو سره شريکي کړي او که دې ټولو اړتياوو ته پام وکړو، نو دا په ګوته کوي چې موږ په دې برخه کې يو ملي پروګرام ته ضرورت لرو.

۲- مالداري:

مالداري زموږ د اقتصاد يوه ډېره مهمه برخه وه، ځکه زموږ په هېواد کې د کبانو رشد او ودې ته له پخوا څخه زمينه نه وه برابره او انسانان اړ وو، چې د پروټينونو د اخيستو لپاره د پسونو او غوايانو له غوښو کار واخلي. همدا ډول د لبنياتو ټول انواع لکه غوړي، شيدې، ماسته، کوچ او نور هم له کورنيو څارويو څخه ترلاسه کېدل، مګر جګړې، وچکالۍ او ناروغيو زموږ مالداري ډېره زيانمنه کړه. د ځينو کارپوهانو د اټکلونو له مخې موږ نږدې اتيا په سلو کې مالداري له لاسه ورکړې ده او يو تر ټولو ځرګند تاوان يې دا دی، چې نن موږ په ډېره لوړه پيمانه غوښې او لبنيات له بهرنيو هېوادونو څخه واردوو.

عصري مالداري د کرنې په څېر هم يو علم او هم يو فن دی. که د مالدارۍ پراختيا ته پام وکړو هم هېوادوالو ته کار پيدا کولی شو او هم هغه پيسې چې په غوښو او لبنياتو پسې بهر ځي کولی شو پخپل هېواد کې يې په توليدي امورو کې پانګونه وکړو.

مالداري په درې برخو کې جدي پاملرنې ته اړتيا لري:

د کليوالو مالداري:

هغه مالداري چې د کليوالو خويندو وروڼو له خوا يې پالنه

او ساتنه کېږي. دولت اړ دی، چې د کرنې په شمول د دې برخې د غښتلتيا په منظور هم ډېر مؤثر کار وکړي.

د کوچيانو مالداري:

بله برخه هغه مالداري ده، چې د کوچيانو خويندو وروڼو له خوا کېږي. په عمومي توګه کوچيان په ننني دور کې د افغانستان له ډېرو بيوزلو پاړکيو څخه شمېرل کېږي، ځکه د دوی د معيشت عمده برخه مالداري وه چې د جګړې او وچکالۍ په ترڅ کې يې له لاسه ورکړه او زياتره يې مزدورکار شول. د کوچيانو يوه بله برخه داسې خلک وو، چې هم يې ځمکې درلودې او هم مالونه. دوی د بن د پرېکړې تر مهاله د دې توان پيدا کړی و چې خپله مالداري وساتي او په تدريجي ډول يې زياته کړي، مګر هغه کوچيان چې اوس، اوس غواړي خپله مالداري زياته کړي له ډېرو ستونزو سره مخ دي.

څارويو ته د څښاک د اوبو نه لرل يې لومړۍ ستونزه ده. دوی چې کله خپل څاروي له يوې ورشو څخه بلې ته بيايي او يا هم موسمي سفر کوي، د لارې په اوږدو کې د څښاک د اوبو له جدي ستونزې سره مخ دي. که په بغلان ولايت کې د دوی د څارويو لپاره يوازې له پنځوسو څخه تر سلو پورې څاګانې وکيندل شي، د دوی د څارويو د څښلو د اوبو ستونزه هوارولی شي.

که چېرې د دوی د څارويو لپاره په پراخه پيمانه څاګانې وکيندل شي دوی به نه اړکېږي، چې څارويو ته د اوبو ورکولو له امله پر اوږدو لارو خپل څاروي خوار کړي.

د ورشوګانو پر سر جنجالونه يې بله عمده ستونزه ده. په

(c) ketabton.com: The Digital Library

نولسمه پېړۍ کې زموږ ورشوګانې ډېرې وې، ځکه کليوال او ښاري نفوس کم و، ځمکې پراخې وې او کلي اباد وو. په هېواد کې له يوې خوا وچکالي او له بلې خوا د ځمکو د غصب جګړې زېږولي دي، زورواکان د دې لامل شول چې ځمکې تنګې او ورشوګانې د کميت او کيفيت په لحاظ محدودې کړي.

د دې ستونزې د هواري لپاره دولت اړ دی، چې د ورشوګانو د قانوني چوکاټ جوړونې په موخه سمدستي يوه عمومي سروې وکړي چې د ځايي اوسېدونکي او کوچي ترمنځ ستونزې پای ومومي.

د کوچي او ځايي اوسېدونکي ترمنځ په موسمي کوچونو کې د کروندو پر سر مهالنۍ خوابدي يوه بله ستونزه ده. د اوسنيو ټرانسپورټي امکاناتو په موجوديت کې دا ستونزه هوارېدی شي.

که چېرې مالونه د ټرانسپورټ په وسيله انتقال شي له يوې خوا به د ځايي اوسېدونکو کروندې هم په امن پاتې شي او له بله پلوه به د څارويو هغه وزن چې د پياده کوچ له امله يې بايلي پر ځای پاتې شي. د ټرانسپورټي انتقال په صورت کې دولت کولی شي په اسانۍ سره د هغو لارو امنيت ونيسي، چې د کوچيانو څاروي ترې تېرېږي.

د مالدارۍ په برخه کې د ځايي اوسېدونکو او کوچيانو ترمنځ څلورمه ستونزه يو ډول ده. دوی نه شي کولی په اسانۍ سره د خپلو څارويو محصولات غوښه او لبنيات بازارونو ته ورسوي. د مالدارۍ د ودې په موخه په ټولو برخو کې د بازار د شرايطو پيدا کول هم ځايي اوسېدونکو او هم کوچيانو ته ډېر ضروري دي.

عصري مالداري:

څرنګه چې ميکانيزه فارمونه د عصري کرنې د پراختيا وسيله ګرځي، په همدې ترتيب د عصري مالدارۍ لپاره هم ځانګړي ترتيبات موجود دي. په افغانستان کې په لومړي ځل د داود خان د حکومت پر مهال د عصري مالدارۍ د پراختيا په منظور په هرات کې مسلخ او په بغلان کې د شيدو فابريکه جوړه شوه، خو د جګړې په دوران کې يې نه پراختيا ومونده او نه يې محافظت وشو.

افغانستان د عصري مالدارۍ د پراختيا لپاره ډېر غوره اقليمي شرايط لري، خو هغه وخت ترې کار اخيستل کېدی شي چې يو ملي سراسري پروګرام په سمه توګه پلی شي. د ملي پروګرام په چوکاټ کې بايد د افغانستان ټولې برخې وڅېړل شي او په مؤثره توګه د دې برخې د پراختيا لپاره پانګونه وشي.

۳- معادن:

د افغانستان ستره طبيعي شتمني د دې هېواد معدنونه دي او کولی شي چې د ځانګړو خصوصياتو په درلودو د افغانستان د متوازن انکشاف زمينه برابره کړي، ځکه د افغانستان په ټولو برخو کې معادن موجود دي.

دمخه مو ذکر کړه، چې د جيولوجي سروې تر بشپړېدو وروسته موږ ته څرګنده شوه، چې پکتيکا هم په کافي اندازه ګاز لري. که دا احتمال سم وخېژي، نو په دې وسيله به د افغانستان په مرکزي او جنوبي برخو کې ستر اقتصادي

(c) ketabton.com: The Digital Library

انکشاف را منځته کړي.

که څه هم د افغانستان درې له تاريخي نظره د ترخه ژوندانه نمونې وې، خو د جيولوجي سروې دا په ډاګه کوي، چې همدا درې سترې طبيعي پانګې لري او زموږ په اساسي قانون کې معادن ملي شتمني ګڼل شوې، چې د استخراج او تنظيم لپاره يې دولت په دې مکلف دی چې اساسي اقدامات وکړي.

د معادنو قرارداد ډېره د پام وړ مسئله ده. په دې اړه مو مخکې د افريقا د ځينو هېوادونو مثالونه وړاندې کړل، چې د رشوت خورۍ له کبله يې سترې پانګې له لاسه ورکړې.

زموږ له دغو سترو شتمنيو څخه د عامه ګټو د تأمين لپاره جدي اقدامات په کار دي.

لومړی: د سترو معدنونو د قرارداد کولو لپاره بايد داسې اصول وضع کړو چې په مطلق شفافيت سره په کې د حساب ورکولو اصول مراعت شوي وي. د دې موخې د لاس ته راوړلو لپاره او س ځينې نړيوالې تجربې شته، چې کار ترې واخلو. داسې نړيوالې مؤسسې منځته راغلې چې د دولتونو او قرارداديانو مکمل شهرت ورسره موجود دی. دوی پوهېږي چې پانګوونکې کمپنۍ او يا هېواد له پخوا څخه په داسې معاملو کې څه ډول شهرت لري.

که چېرې يوه کمپني يا هېواد په رشوت ،فساد او درغلۍ کې ناوړه سابقه ولري، نو مخکې له مخکې پوهېدای شو چې شرايط مو بايد څه ډول وي. دا ډېره مهمه ده چې د قرارداد پر وخت داسې معلومات پراته وي.

د شفافيت د خوندي کولو لپاره د بې طرفه نړيوالو مؤسسو موجوديت هم ضرور دی او هم بايد د افغاني مدني ټولنې پر

ګڼون سربېره قراردادونه خپاره او د عامه معاملاتو لپاره وړاندې شي.

دويم: دا چې قرارداد يو حقوقي بنسټ لري، څو مهمې جملې يې کولی شي يا په لسګونو ډالر ګټه وکړي او يا په سلګونو ميليونه ډالر تاوان پېښ کړي، ځکه د قرارداد د ليکلو ژبه له عادي ليکلو سره حساس توپير لري، نو ځکه لازمه ده چې ډېره په غور وڅېړل شي. د افغانستان د حقوقو د ساتنې لپاره لازمه ده، چې څو نړيوال حقوقي شرکتونه د افغانستان د دولت له خوا په دوامداره توګه د معادنو د قراردادونو په برخه کې استخدام شي.

د نړيوالو اصولو مطابق دوی نه شي کولی هغو هېوادونو ته کار وکړي، چې غواړي زموږ د معادنو په برخه کې پانګونه وکړي. که څه هم د داسې شرکتونو استخدام ارزانه نه دی، خو بې له داسې شرکتونو څخه دا هم تر ډېره ممکنه ده، چې په ميليونونو ډالر په يوه قرارداد کې له لاسه ووځي. د دې ترڅنګ موږ ته هم په کار دی چې په عمومي توګه د معادنو او په خاصه توګه د معادنو په حقوقي برخه کې د بشري پانګې په روزلو پانګونه وکړو.

درېيم: د دولت عوايد بايد د اساسي قانون د ۴۲ مادې پر بنياد يوه واحد دولتي حساب ته راټول او تحويل شي. د دې مادې په استناد لازمه ده، چې په قراردادونو کې بشپړ دقت وشي او د کمپنۍ له خوا ټول عوايد نېغ په نېغه د دولت واحد حساب ته تحويل شي. په همدې حال کې د کمپنۍ عوايد هم بايد تر اصولي څارنې او حسابي معيارونو لاندې ونيول شي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځکه کمپنۍ کولی شي په ماهرانه توګه خپل عوايد کم وښيي او د دولت ماليه هم کمه تحويل کړي.

د يوې کمپنۍ د عوايدو دقيق سنجش هم په تخنيکي ظرفيت پورې اړه پيداکوي او د داسې ظرفيت د ترلاسه کولو لپاره موږ بيا هم اړيوو خپل ډېر شمېر ځوانان وروزو، چې د ملي ګټو ساتنه وکړي.

څلورم: که غواړو چې معادن مو د ولس لپاره کاري زمينې پيداکړي، نو بيا اړيو چې معادن د اومو موادو په حيث بهر ته صادر نه کړو. که زموږ اوسپنه، مرمر، مس او يا نور د توليد په يوې منظمې سلسلې بدل شي يعنې په دويمو او درېيمو موادو بدل کړی شي، نو له يوې خوا به زموږ خپلې ملي اړتياوې پوره کړي. له بله پلوه به د عوايدو د ډېرېدو وسيله وګرځي او هم به دا لړۍ ولس ته د کارونو په پيدا کولو کې مرسته وکړي، خو که خپل معادن مو د خامو موادو په توګه بهر ته لاړ شي، نو بيا ترې د داسې ګټې انتظار بې ځايه دی.

د مثال په توګه، زموږ مرمر ګاونډيو هېوادونو ته تلل او هلته د تيږو په بيه پلورل کېدل، مګر په ګاونډيو هېوادونو کې به چې وتراشل شول، نو د تراش، پالش او نورو مرحلو ټولې کاري زمينې به يې هم هلته ايجاد کړې او بيا به يې نه يوازې نورو هېوادونو ته په ډېره لوړه بيه صادرول، بلکې موږ پخپله هم خپل مرمر په ډېره لوړه بيه له هغو هېوادونو څخه اخيستي دي.

له اقتصادي لحاظه نظم لرونکي هېوادونه په دې توانېدلي چې له خپلو طبيعي پانګو څخه (Value chain) يعنې د ګټې زنځير جوړ کړي، چې د همدې زنځير کړۍ په غور ليدل کېږي او

د نورو کارونو او عوايدو د پيداکېدو وسيله ګرځي.

که چېرې د لوګر مس چين ته د خامو موادو په څېر صادر شي معنی يې دا ده، چې مس پرې پلورل شوې او که يې هره برخه په ځير وليدل شي او ګټه ترې واخيستل شي، نو ډېر عوايد او کاري زمينې به زموږ د خلکو په لاس راشي.

د دې لپاره چې زموږ طبيعي پانګه د ګټې په يوه زنځير بدله شي اړيوو چې بيا هم خپلو زېربنايي برخو لکه اوبو، برېښنا، سړک او د ريل پټلۍ ته پام وکړو، ځکه د افغانستان زياتره صادراتي اموال د وزن له لحاظه ډېر درانه دي او د تېلو نرخونه هم تل د بدلون په حال کې وي، نو په داسې وخت کې اړيوو چې د ګټې د لاس ته راوړو لپاره د ريل پټلۍ ولرو.

زموږ د معادنو اهميت يوازې په سترو معادنو پورې نه دی تړلی، ځکه په کار ده چې د وړو او منځينو معادنو د استخراج لپاره هم ځانګړي مقررات ولرو، چې پانګه مو په اصولي توګه په کار واچول شي. په دې برخه کې زموږ له قيمتي عناصرو څخه د کار مساعد شرايط منځته راځي.

موږ کولی شو د لاجوردو، زمردو، سروزرو، ياقوتو او نورو په پيداکولو په هېواد کې د زرګرۍ صنعت ته وده ورکړو. په همدې حال کې په اروپايي اتحاديه کې زموږ د زرګرۍ صنعت پر وړاندې يو شمېر امتيازات موجود دي او زموږ په دې برخه باندې ډېره لږه ماليه وضعه شوې ده، چې دا هم يو ښه امکان ګڼلی شو.

د ځينو متخصصينو په فکر زموږ د هېواد له پنځه سوه زرو څخه نيولې تر يوه ميليون پورې خلک د زرګرۍ په صنعت کې پر کار ګومارل کېدی شي او دا چې د زرګرۍ د صنعت لپاره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کبله ۲۴۰ میلیارده ډالرزیان رسېدلی دی.

کابل چې د هېواد پلازمېنې په توګه خپل ښاري حیثیت له لاسه ورکړی و او د څلورمو سیمې د غلغلې د ښار بڼه یې غوره کړې وه چې په زرګونو کورونه یې د جګړې پر وخت تباه شوي وو. همدا ډول د افغانستان د ډېرو سیمو په ګډون د هرات ښار نیمایي برخه هم د روسانو په بمباریو کې ړنګه شوې وه. ما پخپلو سترګو د خوست او ګردیز ښارونه په داسې بد حالت کې ولیدل چې هېڅ شی په کې خوندي نه وو.

د جګړو له کبله د ننګرهار ډېره ځمکه شاړه شوې وه او د غنمو پر ځای په کې ډول ډول ماینونه کرل شوي وو.

افغانستان د هغو پنځو هېوادونو په کتار کې دی چې ډېر زیات ماینونه په کې ښخ دي. د ماین د وژونکیو حادثاتو داستانونه زموږ د خلکو ترمنځ د افسانو په څېر مروج دي. ماینونو ډېر فقیر انسانان وژلي او دغه ډاروونکی دښمن اوس هم زموږ په ځمکه کې پټ دی. مګر زما خپله یوه خاطره اوس هم نه هېرېږي. یوه ورځ د ډاکټر نجیب د دولت تر سقوط وروسته د خوست – ګردیز پرلاره د یوې درې خوا ته روان شوم د سړک پر سر ملګرو ونیولم او راته یې په وارخطایۍ وویل چې ټوله دره له ماینونو ډکه ده. دا هغه سړک و چې په زرګونو انسانانو پرې تګ راتګ کاوه او د مختلف وزن ماینونه پرې راالوتي او له منځه یې وړي دي. په همدې ترتیب مې په هرات کې هم ولیدل چې ماشومان د لوبو پرمهال د ماینونو خوراک شول.

زموږ په هېواد کې د ساختماني ظرفیت نه علاوه د یوه متحرک اقتصاد منځته راتګ ناشونی دی. دمخه مو وویل چې دولت باید د پلان ګذارۍ او د تدارکاتو د ظرفیت په برخه کې د

سترو فابریکو جوړول او د زیاتې پانګونې اړتیا نشته، نو کېدی شي چې د هېواد په مختلفو سیمو کې داسې ترتیب ونیول شي چې ځوانان دې ځانګې ته جذب شي.

په ډېرو هېوادونو کې زرګري د مېرمنو ځانګړې پیشه ګرځېدلې چې زموږ د مېرمنو لپاره هم ښایي داسې روزنه برابره شي.

په معادنو باندې پانګونه منځمهاله او اوږدمهاله پروسه ده او د قانون تسلسل په کې حتمي شرط دی. پانګوال باید دا ډاډ ولري چې د نظام په تغیراتو قوانین او مقرارت نه بدلېږي او د اصولو تداوم به د دوی د مشروع ګټو ساتندوی وي. که دولت ظرفیت ونه لري د قانون حاکمیت نه تأمینېږي، ځکه په لومړي ګام کې د معادن وزارت ته ځوک د قانون د مرکز په سترګه نه ګوري، خو که موږ دا پرېکړه کړې وي چې یو هوسا هېواد او خودکفا خلک غواړو، نو بیا لازمه ده چې د هېواد معدنیات په شدیده توګه په هغه قانوني چوکاټ کې تنظیم شي چې ټولنیز عدالت تأمینولی شي.

د دې دلیل دا دی چې د ټولنیز عدالت او د دولت د عوایدو د انسجام تر منځ کلک اړیکی موجود دی. په افغانستان کې لږترلږه په راتلونکو سلو کلونو کې معادن ډېر ستر رول لوبوي، نو ځکه ورته داسې تهداب جوړول په کار دي چې زموږ راتلونکی خوندي وساتي.

۴- ساختماني:

څرنګه چې مو دمخه ذکر وکړ د نړیوال بانک د یوه تخمین له مخې افغانستان ته په تېرو جګړو کې د هر اړخیزې بربادۍ له

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنسټیز قوت خاوند شي. اوس دا ویل غواړو چې په ساختماني برخه کې د خصوصي سکټور او دولت ترمنځ باید یو داسې اساسي تړون رامنځته شي چې له نړیوالو مرستو او کورنیو عوایدو څخه مؤثره ګټه ترلاسه کړو او په اصولي توګه ترې د زېربنا د ساتنې او پراختیا لپاره کار واخلو.

د خصوصي سکټور د پراختیا لپاره ځینو اقداماتو ته اړتیا ده چې په دې ډول ورته اشاره کولی شو:

لومړی- په هېواد کې باید یو ساختماني کوډ یا په بل عبارت یوه ساختماني مقرره وضعه شي او داسې ځرګند ملي معیارونه چې له نړیوالو معیارونو سره سمون خوري رامنځته شي او د ټولو مرسته کوونکو هېوادونو او مؤسساتو د منلو وړ وي. د دې کوډ اهمیت دا دی چې هر قراردادي به خپل وړاندیزونه په همدې چوکاټ کې برابروي او د خپل ظرفیت د لوړولو لپاره به پانګونه کوي.

دویم- د ساختماني قراردادي شرکتونو یوه سرتاسري اتحادیه باید جوړه او تقویه شي او هغه قراردادي چې د دې اتحادیې غړیتوب ونه لري باید د یوه قرارداد په مناقصه کې د ګډون حق ونه لري. دا اتحادیه باید دومره پیاوړې کړی شي، چې وتوانېږي د هر غړي د ظرفیت او کیفیت ګارنټي وکړي. د دې موخې د لاس ته راوړو لپاره باید د بشري قوې ټول هغه اړخونه په اساسي توګه وڅېړل شي چې د افغانانو اوسنی ظرفیت معلوم او د یوه اساسي ظرفیت د منځته راتګ لپاره منظم یو کلن، پنځه کلن او لس کلن پروګرام جوړ شي.

درییم- هر مرسته کوونکی هېواد، نړیوال بانک او

نادولتي سازمانونه (NGO) د مناقصې جلا، جلا اصول لري. د دې بېلابېلو اصولو زده کړه او د پروپوزلونو وړاندې کول زموږ افغاني شرکتونو ته یو ستر عذاب ګرځېدلی او له همدې کبله عمده قراردادونه د بهرنیو یا سیمه ییزو شرکتونو لاس ته لوېږي چې په پنځم شپږم لاس افغاني شرکت ته رسېږي او د ګټې ستره برخه هغه بهرني شرکتونه ترلاسه کوي، چې د پروپوزل لیکلو په چل پوهېږي. که غواړو چې دا بدبختي پای ومومي، نو لازمه ده چې دولت د مناقصې داسې اصول رامنځته کړي چې له نړیوالو مرستندویو مؤسسو او هېوادونو سره یوې ځرګندې نتیجې ته ورسېږي او هغه اصول چې د ټولو لپاره یو ډول وي په تېزۍ سره خواره او عام کړي. بله لاره یې دا ده چې دولت دې له مرسته کوونکو هېوادونو څخه نقدي پیسې ترلاسه کړي او وروسته دې د خپلو شرکتونو په وسیله په خورا شفافیت او ایمانداری داسې لګښتونه وکړي چې په پایله کې یې نړۍ دې ته قانع شي چې دولت د خپل خصوصي سکټور په مرسته د نړیوالو قراردادیانو او ملګروملتونو د مؤسساتو په پرتله ډېر اغېزمن کارونه سرته ورسول.

څلورم- خصوصي شرکتونه هغه مهال پر خپلو پښو د درېدو توان پیدا کوي، چې له لنډمهال او منځمهال څخه په اوږدمهال یقین پیدا کړي او دا هغه وخت شونې کېږي، چې په منځمهاله او اوږدمهاله پروژو کې شرکتونه په دې ډاډه وي چې که چېرې د خپل ظرفیت د لوړولو لپاره پانګونه وکړي پانګه یې بې ځایه نه مصرفېږي، بلکې ګټوره نتیجه لري او که دا یقین پوخ شي، نو د افغانستان مختلف شرکتونه به اختصاصي کفایتونه ترلاسه کړي. د ساري په توګه، که چېرې دولت ټینګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

عزم ولري چې په پنځه کلنه موده کې د اوبو څلور سوه منځنۍ بندونه جوړ کړي، نو لازمه ده چې د پيسو سرچينه وضاحت ولري. نقشې تيارې او امنيتي شرايط مساعد وي، نو که چېرې خصوصي شرکتونه د دولت په منځمهاله موخو يقين وکړي ځانونه ورسره عياروي او که چېرې موخه دا وي، چې پر څلورو سيندونو باندې په لس کلنه موده کې د برېښنا څلور ستر بندونه جوړېږي، نو هم لازمه ده په وضاحت سره وويل شي چې دې کار ته څه ډول ظرفيتونه په کار دي چې په داسې سترو پروژو کې ونډه واخلي، نو که داسې وشي پايله يې دا ده چې ځينې افغاني شرکتونه به پرخپل ظرفيت باندې پانګونه وکړي او يا دا چې له ځينو نړيوالو شرکتونو سره به شريک شي، چې د درېيم ګام د سترو پروژو لپاره عملي تجربه ترلاسه کړي.

د ساختمان بل مثال د کورونو او اپارتمانونو جوړول دي. زموږ په اقتصادي شرايطو کې د کورونو کرايه ډېره لوړه ده. د کابل او پېښور د کورونو د کرايې پرتله د دې خبرې ښه ثبوت دی، ځکه په پېښور ښار کې د يوه مناسب کور کرايه تر کابله لس تر شلو چنده ټيټه ده. که غواړو چې ملي پانګه په کار واچوو او نړيواله پانګه په مناسبه توګه جذب کړو، نو د کورونو کرايه بايد کم تر کمه د ګاونډيو هېوادونو له کرايې سره برابره کړو، ځکه له اقتصادي پلوه به بيا له ګاونډيو هېوادونو سره پرتله کېږو، که چېرې دولت دا تصميم ونيسي، چې د لسو کالو په چوکاټ کې د هستوګنې يو ميليون واحدونو جوړولو ته زمينه برابره کړي، نو لازمه ده چې د دې موخې د عملي کولو لپاره له شرکتونو، بانکونو او نورو ملي او نړيوالو امکاناتو څخه ډېر مؤثر کار واخلي.

په همدې بهير کې له سلو نيولې تر دوو سوو پورې شرکتونه داسې تقويه کېدی شي، چې د کورونو د جوړولو اساسي ظرفيت پيدا کړي او وتوانېږي چې د خپلو خلکو لپاره د هستوګنې وړ کورونه جوړ کړي. موږ به بيا اړ نه يوو، چې د نلدوانۍ، معمارۍ او يا نجاري لپاره د همسايه هېوادونو خلک په لوړه بيه استخدام کړو. که دا ساختماني ظرفيت چې د کميت او کيفيت ترمنځ يې اعتدال موجود وي رامنځته شي، نو بيا به ولس په دې ډاډمن وي چې يو کور يا اپارتمان په مناسب قيمت او ټاکلي وخت ترلاسه کولی شي. کور يا د اوسېدو نور واحدونه زموږ د دولت د مامورينو ډېره ستره اړتيا ده.

که د اداري فساد لرې کول په اهدافو کې شامل وي، نو بايد داسې بنسټونه ايجاد کړو، چې د دولت مامورينو ته د کورونو د جوړولو ترتيب ونيسي. يو لاره يې د تقاعد داسې صندوق جوړول دي چې له پانګې څخه يې د هستوګنې د کورونو جوړولو لپاره رقم اخيستل کېدی شي. نورې نړيوالې تجربې هم شته چې د يوه ملي بحث او ملي اجماع په ترڅ کې ترې ګټه اخيستی شو.

۵- مخابرات او معلوماتي ټکنالوجي:

په اوسنۍ نړۍ کې مخابرات او معلوماتي ټکنالوجي د اقتصاد مهم رکن دی، ځکه چې د معاملاتو اصل پر معلوماتو ولاړ دی او که په مناسب وخت کې معلومات ترلاسه نه شي معاملات ګټه نه شي کولی. که څوک غواړي چې خپل توليدات د بازار له اړتياوو سره سم عيارکړي اړ دی چې په اړه يې پوره معلومات ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمخه مو ويلي وو، چې کله په ۱۳۸۲ هـ ل کال په اصولي توګه د ټليفون لايسنسونه توزيع شوي نه وو، نو ساعتونه په کار وو چې په کابل ښار کې به دې له يوه وزارت څخه بل ته احوال لېږه، مګر کله چې ۷،۵ ميليونو افغانانو ټليفون ترلاسه کړ اوس په اسانۍ سره د هېواد له يوه ګوټ څخه بل ته معلومات انتقال مومي او ٪۷۵ خلک کولی شي د يو بل له احواله خبر او د ژوند او سوداګرۍ لپاره ترتيبات ونيسي.

مخابرات او معلوماتي ټيکنالوجي يوازې د شخصي معاملو لپاره د اهميت وړ نه دي، بلکې معاصر مواصلاتي سيستم د نننۍ نړيوال نظام بنسټ ګڼل کېږي، نو پر همدې بنياد بايد نوي مواصلاتي نظام ته د يوې پراختيايي وسيلې په توګه وګورو او د دې سکټور د ودې او پراختيا لپاره داسې ترتيبات ونيسو چې د افغانستان د راتلونکي لپاره هم ممد وي او هم يو رکن.

د دې لپاره چې دا موخه عملي بڼه غوره کړي، بايد څو اساسي پاليسۍ جوړې او څو مهم تصاميم ونيول شي، ځکه کمپيوټر د يوه نوي علم په توګه ګړۍ په ګړۍ د پرمختګ او بدلون په حال کې دی. افغانستان نه شي کولی چې په دايمي توګه په نړيوالو سلاکارانو ملا وتړي. په کار ده چې د کمپيوټر د پروګرامونو په برخه کې د کمپيوټر د سافټوير داسې پروګرام جوړوونکي وروزو چې زموږ د بشري پانګې د پراختيا اساسي رکن وګرځي، ځکه کمپيوټر ورځ تر بلې له سياسته نيولې تر اداري او اقتصاد پورې په ټولو چارو کې مهم ځای نيسي، نو ځکه زموږ د سياسي او اقتصادي استقلاليت لپاره ډېره مهمه ده چې د سافټوير جوړولو دا مهم ظرفيت په خپل هېواد کې

ايجاد کړو او د دې ظرفيت د ايجاد لپاره لازمه ده، چې په پوهنتونونو کې د کمپيوټر د لوړې کچې پوهنځي جوړ کړو او يا دا چې د معلوماتي ټيکنالوجۍ يو جلا پوهنتون پرانيزو، چې موخه يې يوازې د تخنيکي کسانو روزنه نه، بلکې د پروګرام ليکنې د ظرفيت رامنځته کول وي، کمپيوټر يو معاصر علم دی او د تاريخ زده کړه ورته ضرور نه ده، د طب له يوه پوهنتون څخه د داسې يوه پوهنتون د جوړولو لګښت ډېر کم دی، مګر د اقتصاد او اداري په برخه کې يې نتيجه د ډېر اهميت وړ ده.

په نننۍ نړۍ کې کمپيوټر ته د عام ولس لاس رسی د اقتصادي تحرک اصلي معيار دی، د کمپيوټر لپاره برق ضرور دی او دمخه مو د برېښنا په اهميت خبره وکړه، ځکه منظم او دوامداره برق له کمپيوټر څخه د ګټې اخيستو لپاره اساسي شرط دی.

انټرنيټ د مواصلاتي نظام يو بل جادويي ډوله سيم دی چې په يوه وخت کې يې ټوله نړۍ او فضا په بر کې نيولې ده. دا نړيوال جال هغه پوهنتون او کتابتون ته ورته دی، چې په ميلياردونو پاڼې ترې ډکې او په دې برېښنايي کرښه کې خوندي دي. هغه معلومات چې له يوه کتابتون څخه په يوه مياشت کې ترلاسه کېدی شي په انټرنيټ کې تر څو دقيقو زيات وخت نه غواړي، مګر له بده مرغه زموږ په هېواد کې دا اسانتيا ډېره لوړه بيه لري او که د يوه کور لپاره چې په ګاونډيو هېوادونو کې په لس ډالره د کوم کيفيت انټرنيټ ترلاسه کېږي زموږ په هېواد کې پرې تر څلورو سوو امريکايي ډالرو زيات لګښت راځي چې دا زموږ په اقتصادي شرايطو کې ډېر درونډ قيمت دی او همدا دليل دی چې زموږ ځوانان، خو لا څه زموږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوداګریز شرکتونه هم نه شي کولی له دې وسیلې څخه د لوړې بیې له امله اغېزمنه استفاده وکړي. زما په فکر د افغانستان دولت دې یوه داسې اصولي پرېکړه وکړي چې افغانستان د ازاد انټرنیټ ساحه وګرځي.

د انټرنیټ شرکتونه دولت ته کومه د یادولو وړ مالیه نه ورکوي، خو د ازاد انټرنیټ له امله راتلونکی اقتصادي خوځښت له دې مالیو څخه ډېر لوړ ارزښت لري. همدا ډول د ځینو امریکایي حقوقپوهانو او کمپیوټر پوهانو له خوا د سافټویر جوړولو په اړه یو ستر بحث جریان لري. که داسې اصولي اقدامات ترسره شي، نو په ګڼ شمېر کې به د سافټویر جوړولو کمپنۍ منځته راشي.

دا خبره مو په مخکې پاڼو کې ذکر کړه چې زموږ ځوانانو په تېرو اتو کلونو کې وکولی شول، چې د سافټویر په جوړولو کې خپله ونډه وښيي. که چېرې د دغو ځوانانو استعدادونو ته د رشد زمینه برابره شي دوی به د پوهنتونونو په راس کې ځای ونیسي او د دوی فکري پانګه به په ملي ګټو بدله شي.

په نړۍ کې د کمپیوټر بیه ورځ په ورځ په ټیټېدو ده. د امریکا د ټکنالوجۍ په ستر پوهنتون (MIT) کې یو ځانګړی لابراتوار په دې بوخت دی چې اول ځل د پنځوسو ډالرو په بیه یو کمپیوټر جوړ کړي او له دې څخه هدف دادی چې وروسته یې بیه شلو ډالرو ته را ټیټه کړي. که دا او دې ته ورته زمینې عملي بڼه غوره کړي، نو زموږ ځوانانو ته به هم په پراخه پیمانه د کمپیوټر او انټرنیټ د استعمال موقع په لاس ور شي او له دې ټکنالوژۍ سره پراخه اشنایي به د دوی د ژوند په هره برخه کې ډېرې مثبتې اغېزې ولري.

۲- ښاري خدمات:

ښاري ژوند د کار پر تقسیم ولاړ دی. په ښارونو کې زیاتره خلک کسبګر دي او په تخصصي ډول خپل ژوند تأمینوي.

ښاري خدمات په عمومي ډول درې مهمې برخې لري:

الف- هغه خدمات چې د ښار له خوا کلیو باندې او مالدارانو ته وړاندې کېږي.

ب- هغه خدمات چې ښاریانو ته وړاندې کېږي.

ج- هغه خدمات چې له ښار څخه سیمې او نړۍ ته وړاندې کېږي.

که دغو درېو برخو ته سمه پاملرنه وشي موږ به وکولی شو چې هم د خدماتو کیفیت لوړ کړو او هم د خدماتو په برخه کې کاري پراختیا او کاري زمینې را منځته کړو.

هغه خدمات چې د ښار له خوا کلیو باندې او مالدارانو ته وړاندې کېږي د کلیوالو او مالدارانو په اړتیاوو پورې تړاو لري. زموږ زیاتره اطرافي وګړي په ورځ کې پنځوس افغانۍ عاید لري، چې دا ډېر ټیټ عاید دی او د دوی د پېر او پلور توان یې کمزوری کړی دی. دوی په ځینو خاصو مواردو کې له ښاره سودا اخلي، د ساري په توګه، که واده ښادي وي، نو معمولاً ښار ته راځي او د واده د ضرورت شیان اخلي.

بزګران د سرې، غوړیو، اورلګیت، مالګې، تېلو او نورو شیانو د پېر لپاره ښارونو ته راځي، چې دا خدمات د بیې له پلوه ښاري دوکاندار ته د یادولو وړ ګټه نه رسوي، مګر کله که د دغو بزګرانو ورځنی عاید له پنځوسو افغانیو څخه دوه سوو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجبوریوو چې په صحي لحاظ تثبیت او ښه کیفیت ولري. د دا سې کنټرول لپاره د هغو ملي تأسیساتو ایجادول په کار دي، چې تصدیق یې د نړۍ د اعتماد وړ وي.

د کابل پوهنتون د فارمسۍ پوهنځی دا سې ډېر امکانات لري چې د پورتنیو اهدافو لپاره کارېدلی شوای او د دغو امکاناتو پرمټ پوهنتون کولی شول چې د یوې تصدۍ بڼه غوره کړي، مګر اوسني دولت ونه غوښتل، چې له یوې خوا کابل پوهنتون پر خپلو پښو ودرېږي او له بلې خوا د کیفیتونو د کنټرول یوه معتبره مؤسسه رامنځته شي.

د ښوونې او روزنې په برخه کې کلیو ته ښاري خدمات د ډېر ارزښت وړ دي. زه له ډېرو کلیوالو څخه اورم چې هلته د دولتي ښوونځیو هراړخیز خړنګوالی په خراب حالت کې دی، ځکه په ښوونکو باندې لازمه پانګونه نه ده شوې، درسي لوازم او د مکتبونو تعمیرات ضعیف دي او زیاتره مساجد او مکاتب برېښنا نه لري. د دې ستونزې د اوارې لپاره کولی شو د برېښنا په وسیله صوتي او تصویري درسي کسټونه، چې د پیاوړو استادانو له خوا تیار شوي وي د معلمانو او متعلمانو د مشاهدې لپاره وړاندې کړو. د دې ترڅنګ اوس په ښارونو کې خصوصي ښوونځي هم رامنځته شوي چې د دې خلا د ډکېدو لپاره یې غوره خدمت کړلی شو، ځکه خصوصي سکټور په ډېرو برخو کې کولی شي د ناکام دولت له خوا راپیدا شوې خلاوې ډکې کړي او یا دا چې دولت باید د دا سې ستونزو د اوارې لپاره اقدام وکړي او پخپله دې له عمده مضامینو څخه صوتي او تصویري ټایپونه جوړ کړي او په مؤثره توګه دې په ټول هېواد کې ووېشي. که له دې ټایپونو څخه په سمه توګه

افغانیو ته لوړ شو، نو بیا به دوی خپلو اولادونو ته له ښاره کتابونه او ځینې نور شیان هم واخلي او د وخت په تېرېدو که چېرې هلته برېښنا ورسېږي، د دوی د پېر او اخیستو قوت به د دې وړ شي چې راډیو، د کالیو مینځلو ماشینونه، ټلویزیون، کمپیوټر او نورې برقي وسیلې هم له ښاره وپېري.

که چېرې زموږ کرنه عصري شي، نو کلیوال به له ښارونو څخه ټول وسایل لکه ټراکټور، ترېشر او نور واخلي او هغو زرعي مشاورینو ته به د مشورې اخیستو لپاره پیسې ورکړي، چې د دوی د حاصلاتو له پراختیا سره مرسته کولی شي. د دې ترڅنګ به دوی انجنیر، مهندس او ډیزاینر ته اړتیا پیدا کړي، چې دوی ته د کورونو، فابریکو او نورو تعمیرونو نقشې جوړې کړي او په سیمه کې د پلونو او بندونو د انسجام لپاره منظم ترتیب ونیسي.

هدف دادی چې په هره اندازه، چې د کلیوالو په عوایدو کې ډېرښت راځي په هماغه اندازه کلیوال کولی شي، چې د ټولنیزې همکارۍ له لارې خپلې اړتیاوې پوره کړي. همدا دلیل و، چې ما غوښتل د ملي پیوستون پروګرام په کلیو کې په شرکت بدل شي چې کلي یې په وسیله ملي او نړیوال مارکېټ ته لاره پیدا کړي. په هره اندازه چې زموږ د کلي سبزي په اروپایي مارکېټ کې وپلورل شي او یا یې مېوه د خلیج بازار ته ورسېږي په هماغه اندازه به زموږ د کلیوال ژوند بهتر شي.

په هره پیمانه چې د ارزښت د زنځیر کړۍ د نړۍ له معتبرو بازارونو سره وصل شي، په هماغه پیمانه به کلیوال د ښارونو خدماتو ته اړتیا او وړتیا پیدا کړي. د مثال په ډول، که غواړو چې د کلي انګور مو د خلیج بازارونو ته لار پیدا کړي، نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

استفاده وشي، نوله یوې خوا به د معلم صاحبانو پېښې کم شي اوله بله پلوه به زده کوونکي وتوانېږي، چې مزیدو معلوماتو ته لاس رسی پیدا کړي.

کابل چې د هېواد پلازمېنه ده له بده مرغه د لېسو ترمنځ یې ډېر توپیر شته. د احمد شاه بابا مېنې او د ښار د نورو اطرافو ښوونځي د اماني، حبیبیه او استقلال د لېسو په اندازه امکانات نه لري او درسي سویه یې هم یوله بله فرق کوي. که دولت د مجربو استادانو له خوا داډول جوړ شوي ټایپونه ووېشي او یا هم په انلاین ډول بعید درسونه د ښوونځیو ترمنځ شریک شي تر ډېره بریده به په متوازنه توګه درسي امکانات د ټول هېواد په کچه عام او د استفادې وړ وګرځي. د دې طریقې یوه بله ګټه داده، چې ماشوم به په اسانۍ سره په خپله مورنۍ ژبه درسونه زده کړي او هم به نورې ژبې یادې کړي.

د ښار خلک د خوراک څښاک ډېر توکي له بازاره اخلي، نو ځکه لازمه ده چې په ښارونو کې لومړی د خوراک څښاک شیانو ته پام واړول شي. په ښاري قصابخانه کې غوښه ځوړنده وي او مچان ترې چاپېر وي، چې د بې کیفیته تېلو بدې اغیزې هم پرې لوېږي. که منظم ترتیب وي کېدی شي دا غوښې په صحي توګه ښاریانو ته وړاندې شي او که صحي او معیاري بڼه خپله کړي، نو د پېر او پلور په برخه کې به یې هم مثبت بدلون راشي.

د پلازمېنې کابل په شاوخوا ولایتونو پروان، پنجشېر، لوګر، کاپیسا، بامیان او مېدان وردګ کې د مالدارۍ دومره امکانات شته چې د دې ښار د لبنیاتو ټولې اړتیاوې پوره کولی شي. هندوستان له کلیو څخه د شیدو راټولولو او د لبنیاتو په برخه کې د کوپراتیفي نظام د جوړولو ډېره بریالۍ تجربه لري،

چې د کابل او ګاونډیو ولایتونو ترمنځ پلې کېدی شي. په همدې ترتیب په نورو ولایتونو لکه ننګرهار، هرات، کندهار، مزار، خوست، کندز، پکتیا او..... کې به هم ښایي دا سې تجربې ډېرې بریالۍ نتیجې ولري.

د خدماتو د پراختیا لپاره څو نورعناصر ضروري دي:

لومړی- مقررات: دا سې مقررات وضع کول په کار دي، چې تش په کاغذ لیکلې پاتې نه شي، بلکې په اصولي توګه تطبیق شي. ښه خدمات په رغنده سیالۍ کې پراختیا مومي، خو که چېرې د محدودو افرادو په ګټه وکارېدل، نو بیا د خلکو باور له اصولو او ضوابطو څخه د ناوړو روابطو پر لور ځرخي او کوښښ کوي، چې په سیاسي زور میدان وګټي، نه په مسلکي خوارۍ. په کابل کې له هوټلونو سره د مستوفیت او ښاروالۍ چلند یې یو غوره مثال دی. د هوټلونو مالکان وایي، چې هره ورځ د مستوفیت او ښاروالۍ مامورین په دوی پسې ورځي او په بېلابېلو نومونو ترې په شنه زور پیسې اخلي. دوی وایي، چې د دولت مامورین دوی ته دا ښیي چې څرنګه د بډو په بدل کې د دوی مالیه کمه کړي.

زموږ خصوصي ټلویزیونونه هم د دولت له مختلفو شبکو څخه په تنګ دي او نه پوهېږي چې کوم ډول مقررات پرې تطبیقېږي. څو ځله د خصوصي ټلویزیونونو ځینې کارکوونکي د ملي امنیت له خوا بندیان شوي دي چې په حقیقت کې نه د اساسي قانون او نه هم د رسنیو د قانون له مخې د ملي امنیت ارګان دا حق لري چې د ټلویزیون کارمند ته لاس واچوي.

دویم- د یوه منظم پلان طرح او اجرا: د دا سې یوه منظم پلان

(c) ketabton.com: The Digital Library

طرحه کول چې په دقيقه توګه په کې دا ثرګندوي، چې د وطن د ودې لپاره کوم خدمات بايد پراخيتا وموميي او په کومه توګه داسې خدمات عرضه کېدی شي. د دې يو مثال په هېواد کې سروې ګاني دي. په تېرو اوو کلونو کې د نړيوالې ټولنې ډېرو مؤسساتو دلته سروې ګانې ترسره کړې، چې د افغانستان د ټولو ګاونډيو هېوادونو په پرتله ډېرې ګرانې تمامې شوې. که څه هم د دې سروې ګانو ټول ساحوي مامورين افغان ځوانان وو، خو دا چې د څو بهرنيو شرکتونو له خوا ترسره شوې، نو بيه يې ډېره درنه تمامه شوه. د سروې ګانو ترسره کول هغه خدمات دي، چې په راتلونکو لسيزو کې ورته مونږ په دوامداره توګه ډېره زياته اړتيا لرو. که مونږ د خدماتو يو منظم پلان ولرو په ډېره کمه موده کې همدا ظرفيت هم په خپلو پوهنتونونو او هم د شرکتونو جوړولو له لارې پيدا کولی شو. داسې نور ډېرمثالونه، شته چې پربنسټ يې ځوانانو ته د خدماتو له لارې ابرومند کارونه برابرېدی شي.

دريېيم- د ځمکو او هستوګن ځايونو عرضه کول: د ښاري خدماتو يو بل اصل په مناسبه بيه د ځمکو، کورونو او اپارتمانونو عرضه کول دي. زېربنايي خدمات لکه برېښنا، انټرنټ او داسې نور هم په دغو خدماتو کې راځي. زمونږ په ښارونو کې د کورونو، اپارتمانو، برېښنا، انټرنټ او داسې نورو ضرورتونو بيه د ګاونډيو هېوادونو په پرتله ډېره لوړه ده. که غواړو چې ښارونه مو د اقتصادي تحرک مرکزونه وګرځي، په کار ده، چې د کورونو د اخيستو او کرايې بيه حداقل د ګاونډيو هېوادونو په اندازه راټيټه

کړو، مګر دا کار بې د دولت او خصوصي سکتور له همکارۍ ناشونی دی. د ساختماني شرکتونو د پياوړتيا لپاره په دې کتاب کې ځانګړي وړانديزونه شته.

زمونږ د وړانديزونو د عملي کولو لپاره مهمه ده، چې په راتلونکو پنځو کلونو کې يو ميليون د هستوګنې کورونه جوړ او د معلمانو، د دولت د کارمندانو، متشبيثينو او ځوانانو په واک کې ورکړل شي.

زمونږ د متشبثينو يوه لويه ستونزه د ځمکو لوړه بيه ده. دا په دې معنی نه ده چې بويه ځمکې نشته، بلکې د خدماتو د عرضه کولو لپاره له دولت سره منظم پلان نشته. که دولت وغواړي کولی شي د متشبيثينو په همکارۍ منظم پلانونه جوړ کړي.

د دې يو ښه مثال د مزارشريف ښار دی. پنځه کاله پخوا د مزار ښار ډېر ناپاکه او د هستوکنې ځايونو، دوکانونو او مارکيټونو له کمبود سره مخ و. په ښار کې يو سړک هم په سمه توګه پوخ نه و، مګر کله چې خصوصي سکټور له دولت سره لاس يو کړ، سړکونه پاخه شول، کورونه، دوکانونه او مارکېټونه جوړ شول او همدا ډول اوس خصوصي شرکتونه د ښار د پاکوالي لپاره هم له دولت سره مرسته کوي، چې دې همکارۍ د ښار بڼه بدله کړې ده.

په هرات کې څو کاله وړاندې خلکو له دولت سره ومنله، چې خپلې ابادۍ چپه او سړکونه پراخ کړي چې په لږه موده کې دا چاره ترسره شوه. له دې کارسره له يوې خوا د خلکو د جايدادونو ارزښت زيات شو او له بله پلوه د ښار بڼه معياري شوه.

دا سمه نه ده، چې ووايوو په مزارشريف او هرات کې ستونزې نشته، خو هدف دادی چې په وطن کې داسې ابتکاري

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېلګې شته چې له يوه ولايت څخه بل ته انتقالېدی شي.

د ښاري خدماتو د منظم پلان د نه لرلو له کبله زموږ غالۍ اوبدل له ډېرو ستونزو سره مخ ده او دا وخت بېخي پردۍ شوې دي. که څه هم د پېړيو په اوږدو کې زموږ خويندو او وروڼو د غالۍ اوبدلو په کار کې ډېرې سترې تجربې ترلاسه کړي، خو اوسمهال زموږ غالۍ له پاکستان څخه نړۍ ته د پاکستاني صنعت په نامه صادرېږي. د غالۍ اوبدونکو د اتحاديې د دعوې له مخې څو ستونزې د دې لامل شوې چې زموږ غالۍ اوبدل اوس له هېواده بهر دي. يوه ستونزه دا ده چې په ټول هېواد کې د غالۍ مينځلو دستګاه نشته. غالۍ اوبدونکي حاضر دي، چې د دې دستګاه د جوړولو لپاره پانګونه وکړي، خو دولت تراوسه دوی ته لازمه ځمکه په اختيار کې نه ده ورکړې.

بله د رنګ او وړۍ د ښه جنسيت د نه لرلو ستونزه ده، چې په نړيوال مارکېټ کې د دوی د مصنوعاتو اعتبار ته زيان رسوي او د افغانستان دولت په دې برخه کې هم له دوی سره مرسته نه ده کړې. نړيوال مارکيټ ته د غاليو د انتقال پروسه د غالۍ اوبدونکو بله ستونزه ده، چې افغان دولت ورته شرايط نه دي برابر کړي. اوسنی دولت تراوسه نه دی توانېدلی، چې د هوايي کارګو له لارې د غاليو د انتقال مناسب شرايط برابر کړي. همدا دليل و، چې غالۍ اوبدونکو پاکستان ته مخه کړه او د هغوی له هوايي کرښو يې کار واخيست.

زموږ په ښارونو او کليو کې د غالۍ اوبدلو کسب شته، خو د خدماتو هغه زنځير نشته، چې يو رنګ پوهه او تخصص په بل رنګ پوهې او تخصص پورې وتړي او ډېرو خلکو ته هم د کار

زمينه برابره کړي او هم ورته غوره خدمات وړاندې کړي.

زه د خپلې نړيوالې تجربې په اساس ويلی شم، چې له دولت څخه زموږ د غالۍ اوبدونکو غوښتنې ډېرې پر ځای او معقولې دي. که چېرې د اروپا او امريکا د سوداګرۍ د مديريت استادان هم له دغو غاليو اوبدونکو سره کېني، نو د دوی غوښتنې به ومني. په نوره نړۍ کې د سوداګرۍ اتحاديې او دولتونه په سلګونو ميليونو ډالر لګوي چې د سوداګرۍ د ادارې کارپوهان د ستونزو تحليل او حل لارې وړاندې کړي، مګر زموږ دولت ته غالۍ اوبدونکو په وړيا ډول داسې مشورې ورکړې، خو دوی پرې غوږ نه دی ګرولی. که په هېواد کې يو اغېزمن دولت راشي ژر تر ژره به د غالۍ اوبدونکو دا غوښتنې پر ځای او په لکونو خلکو ته به کاري زمينې پيدا کړي.

په همدې ډول هغه کسبګر چې په هېواد کې ژوند کوي د خپل کاري ظرفيت د لوړولو او د غوره خدماتو د ارايه کولو لپاره د دولت مرستې ته اړ دي.

د کابل د پلچرخي د کسبګرو له اتحاديې څخه نيولې د جلال آباد، کندهار، هرات، کندوز، بغلان، مزار، خوست، بدخشان، تخار، فراه او هلمند د مزدورانو او کسبګرو تر اتحاديو پورې ټولو په مفصله توګه خپلې ستونزې تحليل کړې او د هوارې په موخه يې له دولت څخه مرسته غوښتې، مګر دولت پرې ځان نه دی پوه کړی. که اغېزمن دولت موجود وي د دې ستونزو د هوارې لپاره په ډېره اسانه توګه ترتيب نيول کېدی شي.

زموږ کسبګر د اولاد د نفقې ګټلو لپاره په ټوله نړۍ کې خواره دي. د ايران ساختماني شرکتونه په تېرو دريو لسيزو کې زموږ د کسبګرو په همت پرمخ ولاړل. که چېرې موږ د خپلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

معلمانو، مامورينو او متشبيثينو لپاره د هستوګنځايونو ترتيب نيسو، نو له يوې خوا به مو دغه وطنوال کسبګر چې په ډېرو سختو شرايطو کې په ګاونډيو هېوادونو کې ژوند کوي بېرته خپل هېواد ته راستانه شي او له بله پلوه به هغه ټول کاري ظرفيت را ټول شي، چې موږ ورته همدا اوس ډېره اړتيا لرو.

هغه خدمات چې له ښار څخه سيمې او نړۍ ته وړاندې کېږي: د ښاري خدماتو دا برخه په سيمه ييزو او نړيوالو خدماتو پورې تړلې ده. يو مثال يې، د حوالې سيستم او بانکونه دي. پخوا تر دې چې بانکونه رامنځته شي زموږ بهر مېشتو افغانانو به خپلوانو ته د حوالې له لارې پيسې رالېږلې، خو اوس چې بانکونه جوړ شوي سوداګريزو شرکتونو ته د صادراتو او وارداتو اسانتياوې رامنځته کوي. د تشبث د تقويې لپاره بانکونه مهم دي، ځکه بانکونه د پور ورکولو له لارې متشبيثين تقويه کوي او د نړيوالې پانګې په جلب وجذب کې بااعتباره ملي بانکونه ډېر اساسي رول لري.

هغه مهال چې په نړۍ کې د چټکو مواصلاتو امکانات نه وو، نو زياتره خدمات په ملي چوکاټ کې ترسره کېدل. د ساري په ډول، هغه وخت چې د ټليفون، انټرنيټ، فکس او نورو مواصلاتي امکانات نه وو د يوه سوداګريز شرکت مسؤولينو به د خلکو د شکايتونو او فرمايشونو د اورېدو لپاره په هره مغازه کې يو دفتر درلود. دوی به چې په هر هېواد کې مغازه لرله په هماغه مغازه کې به يې د هغه وطن مامورينو کار کاوه او ياده شوې دنده به يې ترسره کوله، مګر اوس چې ذکر شوي امکانات شته شرکتونه کولی شي د ټليفون د يوې شمېرې په وسيله د نړۍ له ګوټ، ګوټ څخه د خلکو شکايات او فرمايشونه راټول

کړي. که د يوه امريکايي شرکت د ټليفون مرکز ته څوک د نړۍ له هر ګوټ څخه ټليفون وکړي، نو ښايي په هندوستان کې ناست نفر ورته ځواب ووايي، ځکه هندوستاني ځوانان د امريکا د بېلابېلو سيمو په مختلفو لهجو خبرې کولی شي او په ډېره اسانۍ هغه کارونه اجرا کوي، چې لس کاله پخوا پخپله امريکايانو ترسره کول.

د داسې خدماتو عرضه کولو لپاره بايد يوه پياوړې بشري قوه رامنځته او د معلوماتي ټيکنالوجۍ په برخه کې اساسي پانګونه وشي.

د معلوماتي ټيکنالوجۍ په برخه کې د هندوستان د بنګلور او حيدرآباد تجربې له يوې خوا او د ايرلېنډ تجربې له بلې خوا دا په ګوته کوي، چې معلوماتي ټيکنالوجي د دوی د ژوندانه د ودې يو ستر عنصر ګرځېدلی، چې د ښاري خدماتو د عرضه کولو چاره يې ډېره اسانه کړې ده.

و- مارکېټ جوړول:

څرنګه چې موږ د دولت او ملت جوړونې ته اړتيا لرو، همدا ډول مو د قانونمند او متحرک بازار جوړول هم ستره اړتيا ده. د داسې بازار په ځينو اصولو باندې مخکې غږېدلي يوو. قانونمند بازار د قانوني حکومت تر ټولو سترشرط دی، ځکه د قانون د حکومت په رڼا کې ژوند، وطن، پانګه او معاملات خوندي وي، خو د دې ترڅنګ زېربنا هغه اړتيا ده چې پرمټ يې ټول اقتصادي معاملات په اسانۍ سرته رسېږي. دلته د يوه قانونمند بازار په ځينو هغو اصولو رڼا اچوو چې زموږ په ځانګړو شرايطو کې ورته پاملرنه په کار ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی- د پور نظام: دا هغه نظام دی، چې په نړۍ کې د اقتصاد په چټکتيا کې ستره ونډه لري. دا سيستم درې برخې لري، چې درې واړه د اقتصادي تحرک لپاره مهمې دي او دا هغه سيستم دی، چې کولی شي وړې پيسې ټولې او سترو موخو ته پرې د عمل جامه واغوندي.

د واړه پور سيستم نن ورځ د ډېرو فقيرو خلکو د هوساينې لپاره يو ګټور اقدام ثابت شوی دی. د واړه پور په باب د اسلامي هېواد بنګله دېش ستره کارنامه د مثال په ډول يادولی شو. د نوبل جايزې ګټونکی ډاکټر محمد يونس هغه شخصيت و، چې ددې سيستم په پراختيا کې يې په بنګله دېش کې ستر رول ادا کړی دی. د واړه پور عمده ګټه داده، چې په عمومي ډول فقير خلک او په خصوصي توګه هغه فقيرې مېرمنې چې هېڅ جايداد نه لري د ژوند د تېرولو لپاره ترې کار واخلي. کله چې په دې اړه سپارښتنه وشوه، چې مستحقو مېرمنو ته دې واړه پورونه ورکول شي. مهمه پوښتنه دا وه چې دوی به څرنګه د دغو پورونو په پرېکولو وتوانېږي؟

د ډاکټر محمد يونس مهم ځواب دا و، چې دا پورونه به د يوې ټولنې له خوا پرې کېږي، ده تر يو سمندري توپان وروسته د مېرمنو يو ټولګی جوړ کړ او خپلې پيسې يې ورته د پور په توګه ورکړې په نيږدې وخت کې څرګنده شوه، چې فقيرې مېرمنې د پور په پرې کولو کې تر هر چا ډېرې امانتدارې دي او په منظمه توګه خپلې ژمنې سرته رسوي. د دې په پايله ګرامين بانک جوړ شو، چې اوس په نړيواله کچه پېژندل شوی بنسټ دی. د ګرامين ترڅنګ د برک په څېر چې اوس په افغانستان کې هم فعاليت کوي، نور بنسټونه هم ايجاد شول او په سيمه ييزه او

نړيواله سطحه يې خپل فعاليتونه پيل کړل. د دې ټولو فعاليتونو عمده پايله داده، چې فقيرو خلکو ته د يوه جمعيت د ګارنټۍ پر اساس پورونه ورکول شي. غريب خلک هم په ډېره ايمانداري دا پورونه پرې کوي او د خپل ژوندانه د ښه کولو لپاره ترې کار اخلي.

واړه پورونه په دې هم ډېر د اهميت وړ دي، چې غريبو خلکو ته د حد اقل اقتصادي خوځښت زمينه برابره کړي، خو ددې لپاره، چې اساسي اقتصادي خوځښت رامنځته شي د منځنيو او سترو پورونو ورکولو ته اړتيا ده.

د منځنيو پورونو اندازه شرايطو ته په پام سره فرق کوي. زموږ په ځانګړو شرايطو کې له ۲۵ زره افغانيو څخه تر ۲۵۰ زرو افغانيو پورې او له ۲۵۰ زرو څخه تر ۵۰۰ زرو افغانيو پورې قرضه د خاص اهميت وړ ده. ددې پورونو اهميت دا دی، چې هغو ځوانانو ته چې مبتکر فکر لري، خو د عملي کولو پانګه يې نه لري، د کار زمينه مساعده کړي او دا چې پخپله ګټندوی وي پور ورکوونکو ته هم ګټه ورسوي.

دا ډول پورونه هغو متشبثينو ته، چې په وړه سطحه کې يې خپل برياليتوب تثبيت کړی، خو د پانګې د کموالي له کبله نه شي کولی، چې د خپل کار ساحه پراخه کړي، ډېر مهم دي. د مثال په توګه، يو بزګر چې دواړه پور په نتيجه کې يې په لس جريبه ځمکه باندې يو فصل کرلی وي او په دې برخه کې يې خپل تشبث ثابت کړی وي، خو د پيسو د نه لرلو له کبله نه شي کولی، چې دا سې يو جنس چې په هېواد کې نوی وي او ښه بازار لري وکري، نو که چېرې دې بزګر ته د سل جريبه ځمکې د اجاره کولو چانس په لاس ورشي ښکاره ده، چې لويه ګټه به ترې

(c) ketabton.com: The Digital Library

واخلي او لا به هم د خپل ابتکار ساحه پراخه کړي، خو که چېرې يو مبتکر ته د خپل نظر د عملي کولو موقع په لاس ورنه شي، نو ابتکاري نظريات به يې يوازې نظريات پاتې شي او هېڅکله به هم عملي نه شي، چې نه به يې ځان ته کومه ګټه ورسېږي او نه هېواد ته.

د منځنيو او وړو پورونو تر منځ هم توپير دی، ځکه د منځني پور اخيستو لپاره يو څوک اړ دی، چې سوداګريز پلان ولري، چې د پور ورکوونکي بنسټ له خوا به د دې پلان د تطبيق مرحلې تر څارنې لاندې نيول کېږي. د منځنيو پورونو ترڅنګ د سترو مفکورو او نظرياتو د عملي کولو لپاره لوی پورونه ډېر لازمي دي، ځکه بې له لويو پورونو سترې مفکورې او ابتکاري نظريې نه شي عملي کېدی.

د دې بهير د غښتلي ودې لپاره بانکونه هم مهم دي. د بانکونو په وسيله ټولنيزه هوسايي رامنځته کېږي. د ساري په توګه، که څوک غواړي په ځانګړې توګه کور يا اپارتمان جوړ کړي، نو له يوې خوا ډېر وخت غواړي او له بلې خوا په ډېره لوړه بيه پرېوځي، مګر په هغو هيوادونو کې، چې ساختماني شرکتونه شته کولی شي له بانکونو څخه ضروري پورونه ترلاسه او د خلکو د توان او اړتيا تر څېړنې وروسته کورونه جوړ او بازارونو ته يې وړاندې کړي. د دې ترڅنګ بانکونه پېرودونکو ته د هغوی د مياشتينيو عوايدو په نظر کې نيولو سره پورونه ورکوي، چې هغوی په ټاکلې موده کې د کور يا اپارتمان مالکان شي. په وړه، منځنۍ او لويه کچه د پور د منظم سيستم موجوديت د هېواد د اقتصاد په هره برخه کې اغېز لري.

د اسپانيا يو ستر ابتکار دا و، چې د پور د سيستم په وسيله

يې په خصوصي سکتور کې دا توانايي پيدا کړه، چې د زېربنا يوه ستره برخه يې جوړه کړه. په هندوستان کې په تېرو دريو کلونو کې ځينې داسې بنسټونه منځته راغلي، چې د زېربنا پانګه يې بولي او د خصوصي سکتور له لارې يې د زېربنايي پروژو جوړول خپله موخه ګرځولې ده. موږ بايد د دغو مهمو تجربو پر اساس د لازمي پراختيا لپاره په افغانستان کې هم د پور ورکولو د سيستم په هکله جدي اقدامات وکړو.

په دې برخه کې د اسلامي بانکدارۍ هغه ابتکارات، چې په تېرو شلو کلونو کې شوي هم د ډېر اهميت وړ دي، ځکه بنسټيز اصل يې پر مضاربت ولاړ دی، نو لازمه ده چې موږ له نورو اسلامي هېوادونو بيا په تېره د خليج له تجربو ګټه واخلو او د هغوی په اشتراک دا ډول نهادونه پخپل هېواد کې جوړ کړو.

دويم- اجاره او بيمه: د يوه متشبث انسان د برياليتوبونو راز د اقتصادي بنسټونو په موجوديت کې دی. په دې برخه کې د پور د سيستم په اړه وپوهېدو، خو د اجارې او بيمې سيستم هم د يوه متشبث د برياليتوب لپاره مهم بنيادونه دي. که چېرې يو متشبث وغواړي، چې د کرنې په برخه کې تشبث وکړي او اړ وي چې ځمکه واخلي، نو د ځمکې لوړه بيه به هغه ته د ګټې چانس په لاس ورنه کړي او که له دولت يا خلکو څخه ځمکه په اجاره ونيسي، نو د کمو پيسو په بدل کې دا کار کولی شي.

همدا ډول د ساختمان جوړولو په برخه کې د ماشينونو اجاره کولو سيستم هم ډېر ضروري دی. که يو ساختمان جوړوونکی اړ شي چې ماشينونه په کامل مالکيت واخلي، نو په هغه صورت کې به ډېره ګرانه وي چې داسې وکړي، ځکه په مارکېټ کې به د يوه ماشين بيه دومره لوړه وي چې متشبث ته به د نور فعاليت

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره کافي پیسې نه وي پاتې، نو ځکه د بانکونو او یا نورو ساختماني شرکتونو په څېر د ماشین الاتو د شرکتونو موجودیت هم د اقتصادي خوځښت یوه لازمي برخه ده.

په افغانستان کې له نېکه مرغه ځینو متشبثینو د ماشینونو د اجارې شرکتونه جوړ کړي دي او د دوی د فعالیت کچه دې ته رسېدلې چې بهرنیو قراردادي شرکتونو ته هم په اجاره ماشینونه ورکوي. مګر له بده مرغه د افغانستان دولت په دې نه دی بریالی شوی چې د دوی نظریات واوري او د ستونزو په حل کولو کې ورسره مرسته وکړي، ځکه د داسې شرکتونو یوه مهمه ستونزه د بیمې نشتوالی دی. که چېرې د ماشین آلاتو د اجاره دارۍ یو شرکت، یو ماشین چې له پنځوسو زرو ډالرو تر درې سوو زرو ډالرو بیه ولري، له لاسه ورکړي او په یوه کال کې دا عمل څو ځله تکرار شي، نو شرکت ته به ویجاړوونکې صدمه ورسوي. د بیمې اساس دا وي چې د طبیعي افاتو او انساني صدماتو د راتګ پر وخت د یوه متشبث د زیانونو جبیره وکړي. که د بیمې منظم سیستم وي، نو متشبث په ډاډه زړه کولی شي خپل پلانونه منسجم کړي. جګړه ییز حالات او بد امني د خاصو اقداماتو غوښتنه کوي. په هغه صورت کې چې امن نه وي دولت او نړیواله ټولنه د نړیوالو تجربو پر اساس کولی شي اصولي ګامونه واخلي چې د متشبثینو هلې ځلې تقویه او هغوی ته د نورو اقتصادي فعالیتونو د پراختیا زمینه برابره کړي.

درېیم- د تدارکاتو زنځیر یا (Supply Chain): دا یو عملي فن دی، ځکه اوسنی نړیوال اقتصاد په دې استوار دی او هر چېرې، چې خامو یا پخو موادو ته اړتیا پېښه شي باید پر

وخت ورته ورسېږي.

د تدارکاتو نظم راوستلو ته د تدارکاتو زنځیر وایي او زنځیر یې ځکه بولي چې که ترمنځ یې هره کړۍ ماته شوه، نو زنځیر خپل اغېز له لاسه ورکوي. په همدې ډول د تدارکاتو د زنځیر هره کړۍ د زنځیر د موجودیت لپاره هم ډېر اهمیت لري. د دې ادعا ژوندی مثال زموږ واردات دي. موږ د مختلفو پروژو لپاره بېلابېلو ماشینونو ته اړتیا لرو او ترڅو، چې یو ماشین کم وي دا پروسه پرمخ نه شي تللی، خو له بده مرغه ډېر وخت داسې شوي، چې زموږ د اړتیا وړ واردات د کراچۍ په بندر کې په اونیو او میاشتو ټال شوي دي. په چین، جاپان، اروپا، او امریکا کې د یوې پروژې مسؤول په دقیقه توګه پوهېږي، چې دده د اړتیا وړ ماشینونه به کوم وخت ده ته ورسېږي او که ځنډ په کې راشي، نو د ماشینونو شرکتونه به ورته ډېره لویه جریمه ورکوي. خو دا چې موږ په وچه پروت هېواد یو- زموږ واردات په یقیني ډول د مودې له پلوه نه شي ګارنتي کېدی، چې په خپل وخت به زموږ لاس ته راشي. له همدې کبله اړ یوو، چې خپل ضروري تدارکات په اساسي توګه تنظیم کړو او له هغو هېوادونو سره، چې بحري بندرونه او د رېل پټلۍ لري یوې موافقې ته ورسېږو، ځکه په وچه پرتو هېوادونو لپاره ځینې نړیوال قوانین موجود دي او موږ باید د هغو قوانینو په چوکاټ کې یوه پیاوړې ملي طرحه او ابتکار رامنځته کړو، چې په پایله کې یې زموږ د بارچالانۍ نظام داسې بڼه غوره کړي، چې د پروژو د تطبیق لپاره له وخت او زمان څخه مؤثره ګټه واخلو.

د بارچالانۍ اهمیت یوازې په دې کې نه دی چې د پروژو د عملي کولو لپاره مواد انتقال کړي، بلکې کرنه، صنعتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعاليتونه او نور ټول خدمات په يوه تدارکاتي نظام پورې تړلي شيان دي. موږ اړ يوو، چې په دې فني برخه کې ګڼ شمېر ځوانان وروزو، چې د دې مهم زنځير په هره کړۍ کې د ډېرو معلوماتو خاوندان شي او وکړی شي، چې راتلونکي نسلونه هم تربيه کړي.

څلورم- دګټې زنځير: بشري پانګه کولی شي طبيعي او کلتوري شتمنۍ په مالي پانګه واړوي. د طبيعي پانګې په اړه مو دمخه وويل، چې څنګه خام مواد کېدی شي پر قيمتي توليداتو باندې بدل شي. زموږ مېرمنې لاسي کارونه کوي، خو نه دوی د يادولو وړ ګټه ترلاسه کوي او نه هغه سوداګر، چې له دوی څخه لاسی جوړ شوي توکي اخلي، سبب يې دادی، چې د ګټې زنځير محدود او لنډ پاتې دی او هغه کړۍ، چې کولی شي دا لاسي صنايع د نړۍ سترو بازارونو ته ورسوي په دې زنځير کې نه ده ورزياته شوې. موږ اړ يوو، هغه کړۍ چې د کاليو د نړيوالو ستنډرډونو ځانګړنې په ګوته کوي او د هغو پلورنځيو د غوښتنو په اړه معلومات راکوي، چې ستر بازار لري د خپلو ګټو په زنځير کې زياته کړو.

ددې لپاره چې زموږ لاسي صنعتګران ددې بازارونو پر اهميت پوه شي او د هغوی د اړتياوو په پام کې نيولو سره خپل کارونه تنظيم کړي، نو په کار ده، چې دوی ته د معلوماتو راټولولو او د فني مهارتونو د لوړولو زمينه مساعده شي. کله چې د ګټو زنځير زموږ له کلي څخه تر نړيوال بازار پورې په منظمه توګه وغځېږي او خلک په هرې کړۍ کې د بلې کړۍ پر اهميت پوه شي، نو هغه مهال به د ګټې زنځير رښتيا هم پياوړی او د دې لامل شي، چې زموږ د ټولنې شلېدلي خواوې وتړي او د

خلکو ژوند هوسا کړي.

د ګټې د زنځير بل مثال کلتوري شتمني ده. موږ د خپل تاريخ له ډېرو دورو څخه لرغوني اثار او نښې لرو، چې زموږ کلتوري پانګه ده. مصر، مکسيکو او ترکيه د هغو هېوادونو له بېلګو څخه دي، چې له خپلو لرغونتوکو او ټوريزم څخه يې د ګټې يو قوي زنځير جوړ کړی دی او توانېدلي دي، چې هر کال په ميلياردونو ډالر له دغه زنځير څخه پيدا کړي. سره له دې، چې ځينې خلک فکر کوي، په اوسنيو امنيتي شرايطو کې په افغانستان کې د ټوريزم پراختيا ناممکنه ده، مګر افغان متشبثينو دا نظريه غلطه ثابته کړه، او په بلخ کې هغه څو تنه متشبثين، چې څو ستر باغونه يې جوړ کړي وايي، چې د دوی باغونو ته خلک راځي ودونه او نور ډول ډول محافل په کې نيسي او په دې برخه کې د خلکو تقاضا تردې هم لوړه بريښي.

اوس چې زموږ په هېواد کې ګڼ شمېر بهرنيان ژوند کوي کولی شو، هم ددوی له لارې او هم د داخلي ټوريزم د پراختيا له لارې خپله دغه برخه د ګټې په زنځير بدله کړو.

پنځم- ګارنټي: پانګونه همېشه له خطر سره مخ وي. که پانګوال خطرونه ونه مني، نو د ډېرو پيسو خاوندان کېدی نه شي. کله چې په امريکا او اروپا کې اساسي اقتصادي وده پيل شوه پانګوال اړوو، چې د پانګې د پراختيا لپاره ټول خطرونه ومني، مګر د وخت په تېرېدلو داسې بنسټونه رامنځته شول، چې ورو- ورو يې د پانګونې په برخه کې رېسک کم کړ.

د قانون حاکميت او د بيمې او پور سيستمونه هغه نوښتونه دي، چې رښتيا هم د پانګوال خطرونه تر ډېره بريده کمولی شي او په کومه اندازه، چې د پانګوال خطرونه کمېږي په هماغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اندازه د هغوی د فعاليت ساحه پراختيا مومي. له دې سيستمونو څخه يو تر ټولو مهم سيستم، ګرنټي ده، چې په تېرو شپېتو کلونو کې رامنځته شو. دا ګارنټي بېلابېلې برخې لري او د مختلفو هېوادونو او مؤسساتو له خوا ورکول کېږي، چې د سياسي ريسک ګارنټي يې غوره مثال دی، ځکه په هغه وخت کې، چې د دولتونو د پاليسيو په تداوم باندې پانګوال باور ونه لري، نو هم د دولت او هم د پانګوالو له خوا په قراردادونو کې د سياسي ريسک ګارنټي داخلېږي او معنی يې دا وي، چې که د حکومت پاليسي بدله شي، نو په هغه صورت کې به د رېسک ګارنټي کوونکې مؤسسه د پانګوال د تاوان جبيره کوي.

همدارنګه حکومت به له وړاندې څخه په قانوني توګه يوه اندازه تاوان منلی وي. په دې کې عمده عنصر هغه دربيم ګړې مؤسسه ده، چې د دولت او پانګوال ترمنځ د دواړو خواوو ژمنې څاري، چې قراردادونه يې بايد پر اصولو ولاړ وي. د ګارنټۍ يو بل مثال په يوه بې ثباته هېواد کې د پانګوالو تشويق او ترغيب دی.

د ساري په توګه، موږ اړ شوو، د مؤقتې او انتقالي دورې پر مهال د امريکا له متحدو ايالاتو څخه وغواړو، چې له امريکا څخه بهر د پانګونې ګارنټي کوونکې مؤسسې (OPIC) په وسيله زموږ په هېواد کې بهرنۍ پانګونه ګارنټي کړي. تر څه بحثونو وروسته دا کار وشو او د ۲۰۰۸ ميلادي کال تر پای پورې د امريکا يادې شوې مؤسسې وکولی شول تر يو ميليارد ډالرو زياته بهرنۍ پانګونه په افغانستان کې ګارنټي کړي. ددې نوښت نتيجه دومره بريالۍ شوه، چې تېرکال د همدې مؤسسې له خوا شپږو نورو هغو هېوادو ته هم انتقال شوه، چې تازه د

جګړې له ډګره راوتلي وو. په افغانستان کې د بهرنۍ پانګې ګارنټي کېدل مثبت دي، ځکه د هر وروسته پاتې هېواد هدف بايد داوي، چې د کارد ايجادولو لپاره د امکان ترحده بهرنۍ پانګه جذب کړي، مګر اصلي هدف بايد دا وي، چې موږ له هېواده بهر او په هېواد کې دننه، افغاني پانګه جذب او په کار واچوو. دا چې په وروسته پاتې هېوادونو کې د کورنۍ پانګې لپاره د ګارنټۍ کومه منبع نشته، نو موږ بايد نور شرايط داسې عيار کړو، چې خپله پانګه مو بهرته ونه وځي.

ز- ټولنيز تشبث:

فردي تحرک د متشبث اقتصاد لپاره خاص اهميت لري او د تاريخ په اوږدو کې داسې بنسټونه منځته راغلي چې متشبثينو ته دا امکان برابر کړي تر څو خپلې پانګې سره راټولې کړي، چې په ګټه او تاوان دواړو کې سره شريک شي. د دې يو مثال خانداني تجارت دی، خو په دې عنعنوي تجارت کې د شرکتونو مالکيت او مديريت له يوه تن سره وي او په يوه کورنۍ کې تمرکز لري، مګر په يوه سهامي شرکت کې د مالکيت او مديريت په برخه کې توپير وي، ځکه مديريت هغو کسانو ته سپارل کېږي، چې د مديريت وړتيا لري او د مالکينو ګټه خوندي ساتلی شي. په داسې بنسټونو کې د مالکانو دنده څارنه وي چې وکولی شي خپل ملکيت او ګټې خوندي وساتي.

په نړۍ کې يو خاص بنسټ چې په وروستيو لسيزو کې يې ځانګړې حيثيت پيدا کړی ټولنيز تشبث دی. زموږ په ټولنه کې دا تشبث په يوه ساحه کې ډېره اوږده سابقه لري چې هغه د اوبو د تنظيم برخه ده. د تاريخ په اوږدو کې د افغانستان په هر ګوټ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکول شي، د عرضې او تقاضا ترمنځ تعادل ټينګ او يو له بله وتړل شي، نو په هغه وخت کې به زموږ کلي وتوانېږي چې له هرې ژرندې او ابشار څخه د برېښنا په توليد کې کار واخلي او که چېرې کلي ته برق ورغی، نو بيا به ډېر ژر ورته په نورو اقتصادي چارو کې د فعاليت زمينه برابره شي.

د ټولنيز تشبث په برخه کې په اسپانيا کې تر هغې کورنۍ جګړې وروسته چې له دويم نړيوال جنګ څخه تر مخه پېښه شوه ډېر ستر تجارب رامنځته شول، ځکه کلي او ښارونه رنګ شول، په لکونو انسانان د بارودو خوراک شول. هغه وخت يو مفکر اسپانوي د ټولنيز تشبث داسې اساسات کېښودل چې کلي يې په واقعيت کې په شرکتونو بدل کړل، چې وروسته ترې ستره اتحاديه جوړه شوه او موندروګان چې يو ستر نړيوال شرکت دی د همدې هڅو په پايله کې منځته راغی.

زموږ په ځانګړو شرايطو کې زما وړانديز دا دی چې زموږ کلي هم بايد د ټولنيز تشبث په مرکزونو بدل شي. د ملي پيوستون لومړۍ مرحله د همدې موخې لپاره وه چې په کليو کې پانګه او مديريت رامنځته کړي، چې د برېښنا او اوبو پر تنظيم سربېره د داسې تشبثاتو مرکز وګرځي چې په وسيله يې د کرنې، وړو معدنونو او صنعت په برخه کې هم تشبثات رامنځته شي.

ك- ځوانان او اقتصاد:

ځوانان زموږ د ټولنې يو مطلق عددي اکثريت دی، خو له بده مرغه زموږ په ټولنه کې لا هم اقتصادي اقليت ګڼل کېږي، بې له دې چې ځوانان په يوې متحرکې اقتصادي قوې بدل شي په هېواد کې ثبات نه شي راتلی. دا چې زموږ ځوانان په حال او

کې د ټولنيز کوښښ په نتيجه کې د اوبه خور لپاره ويالې جوړې شوې دي او ستر سند يې په هرات کې د اوبو د نظام په هکله هغه ځانګړی ترتيب دی، چې په لسمه هجري پېړۍ کې يې رامنځته کړی و. دا طريقه په دومره اساسي ډول پلې شوې وه چې نن هم دوام لري او دا وخت له نړيوال بانکه نيولې د نورو ټولو نړيوالو بنسټونو متخصصين دې اجماع ته رسېدلي چې د اوبو حفظ او مراقبت بې له دې چې ولسونه او ټولنيز بنسټونه په کې برخه واخلي، دولتونه يې نه شي تنظيمولی.

اوبه زموږ د طبيعي پانګې ستره برخه جوړوي، نو لازمه ده چې يو ځل بيا خپلو ټولنيزو بنسټونو ته قانوني واک ورکړو او د دولت او ملت ترمنځ نوي قراردادونه او نوی تعادل راوړو.

په وروسته پاتې هېوادونو کې د ټولنيز تشبث يو ستر برياليتوب د برېښنا توليد او څارنه ده. وړه برېښنا چې د دولت يا مرسته کوونکو هېوادونو په مرسته د کليو د تشبث پر اساس رامنځته شوې ډېره برياليۍ ده. عمده مثال يې نيپال دی چې پلازمېنه يې د برېښنا له کمبود سره مخامخ ده، خو کلي يې د خپل زحمت په بنياد په برېښنا روښانه دي. زموږ په هېواد کې هم د برېښنا په برخه کې ځينو کليو اقدام کړی دی، خو دا واړه کوښښونه هغه وخت نتيجه ورکولی شي چې د يوه ملي پلان په ترڅ کې د دولت او نړيوالې ټولنې له مرستو او د خصوصي سکتور له ودې سره هماهنګي پيدا کړي. د دې هڅو پر وړاندې يوه بله ستونزه په هېواد کې د وړې برېښنا د انجنونو د توليد د سرچينو کموالی دی او د دغو انجنونو د توليد کيفيت هم يو له بله سره فرق کوي. که چېرې توليد پراخ او معياري بڼه غوره کړي او هغه متشبثو کليو ته چې په دې هکله هڅه کوي مرسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

مستقبل دواړو کې مناسبه برخه واخلي جدي اقدامات په کار دي.

د مخه مو ذکر کړه چې ځوانان تخنیکي پوهې ته اړتیا لري او د زده کړې زمینه یې باید برابره شي که موږ د افغانستان هر ځوان ته د هغه نیالګي په سترګه وګورو چې په یوې سترې ونې بدلیدونکی او راتلونکي نسلونه به یې مېوه خوري او سیوري ته به یې کیني، نو لازمه ده چې دوی ته د اقتصادي تشبث ټولې لارې خلاصې کړو. د تدارکاتو او ګټې د زنځیر په هره کړۍ کې یې شامل کړو په ځانګړې ډول د پور نظام باید په هره برخه کې د ځوانانو لپاره اختصاص ولري او موږ باید له ځوانانو سره په ګډه داسې بنسټونه جوړ کړو چې پر بنسټ یې د ټولنیز مسؤولیت په چوکاټ کې د دوی تشبثاتو ته پورونه ورکول شي.

د مدیریت په برخه کې د ځوانانو روزنه یو بل مهم ګام دی. د دولت، اقتصاد او ملت جوړولو ټوله پروسه د اصولي مدیریت او بشري پانګې په غښتلتیا ولاړه ده، نو ځکه باید د ځوانانو لپاره په پوهنتونونو او له پوهنتونونو بهر داسې ترتیبات ونیول شي، چې دوی هم په مدیریت او هم په عملي تطبیق کې د پوهې او تجربې خاوندان شي.

نتیجه ګیري

په دې فصل کې زموږ ټول بحث د یوه متحرک اقتصاد پر محور څرخېده، مګر دا هم باید په ګوته کړو چې د یوه متحرک اقتصاد هره برخه له یوه اغېزناک دولت سره زنځیري ارتباط لري، مګر دا یې هم معنی نه ده چې بویه دولت او اقتصاد خپل بنسټیز خصوصیات نه لري. هره ساحه ځانګړې پوهه او ځانګړی مدیریت غواړي، خو ملي ګټې هغه مشترک ټکی دی چې باید د قانون د حاکمیت په چوکاټ کې رامنځته شي. ملي ګټې د ولس په اجماع، معلوماتو ته د لاس رسي او د حساب ورکولو په هغو اصولو، چې په صدر اسلام کې اینبودل شوي دي تأمینېږي.

دا وړاندیزونه له کاغذي او فرمایشي چوکاټ څخه وتلي چې موږ غواړو د افغانستان ځانګړو شرایطو ته په پام، د اقتصاد په برخه کې یو داسې پراخ ملي بحث رامنځته شي چې موږ یوې سراسري ملي اجماع ته ورسوي چې په وسیله یې هم ملي موخې څرګندې او هم یې د تطبیق عملي لارې روښانه شي.

د ملت جوړول هم یوه احساساتي او هم یوه عقلاني پروسه ده. ملت جوړول هم د دولت او هم د اقتصاد له جوړښت سره ټینګه رابطه لري، ځکه د یوه اغېزناک دولت او متحرک اقتصاد رامنځته کول د ملت جوړونې په پروسه کې ممد واقع کېږي، مګر ملت سازي په اقتصاد جوړونې او دولت سازۍ کې نه خلاصه کېږي او ځانګړي قواعد لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم فصل:

ملي هويت او ملت جوړونه

هويت يوه کلتوري پديده ده او کلتور پر ژبه ولاړ دی، ځکه د انسان او حيوان ترمنځ يو لوی توپير د ژبې موجوديت دی، خو ژبه له وينې سره تماس نه لري، بلکې د زده کړې په چاپېريال پورې اړه لري، ځکه هرماشوم کولی شي يوه ژبه په مکمله توګه زده کړي. د ژبې زده کړه يوه طبيعي ځانګړنه ده، مګر دا چې يو انسان کومې ژبې زده کوي په تاريخي شرايطو پورې تړاو لري، د ساري په توګه، تر افغان جهاد وړاندې کم شمېر افغانان په اردو پوهېدل، مګر اوس دا شمېره ډېره لوړه ده، ځکه افغانانو د هجرت پر مهال په پاکستان او نورو ګاونډيو هېوادونو کې بېلابېلې ژبې زده کړې. پخوا تردې چې افغانان امريکا، اروپا او د نړۍ نورو هېوادونو ته لاړ شي، ډېر کم کسان په انګريزي، فرانسوي او جرمني ژبو پوهېدل، مګر اوس داسې ډېرې کورنۍ دي، چې په يادو شويو ژبو خبرې کوي. د دې کورنيو د ځوانانو ترمنځ د پښتو او دري ژبو پوهه په مختلفو مدارجو وېشلې شو، خو د ليک لوست ژبې يې هغه دي چې ښوونځي، کالجونه او پوهنتونونه يې ورباندې ويلي دي.

کوم افغانان چې په هغو ټولنو کې ژوند کوي د هويت په لحاظ د مختلفو ابعادو خاوندان دي. دوی وياړي، چې افغاني

الاصله دي او له پلرني وطن سره مينه لري، خو بيا هم اړ دي چې له هغو ټولنو سره ځان عيار کړي، چې دوامداره ژوند په کې کوي. د افغانستان په اړه فکر کول به د دوی په خبرو او ليکنو کې ښکاري او بېرته به پر افغانستان باندې مثبت يا منفي اغېز ولري، مګر ښکاره ده چې د زماني په تېرېدو سره به د هېواد په دننه او بهر کې د هويت په مختلفو ابعادو کې توپيرونه څرګند شي، ځکه هويت د هېواد په دننه کې د تاريخ جوړونې په پروسه کې خپله بڼه ښکاره کوي او يوه برخه عملونه او عکس العملونه به په دې پورې تړلي وي، چې د ملت جوړونې په پروسه کې به ولس او د دولت چارواکي څرنګه د اعتماد فضا راوړي چې د خلکو باور ورسره ټينګ شي. همېشه د هويت بحث په يوه احساساتي بحث تبدېلېږي، وړاندېز مې دادی، هغه عمده مسايل چې د هويت په برخه کې د ستونزو په توګه ګڼل کېږي بايد په سړه سينه وڅېړل شي او بيا په هغو لارو چارو بحث وکړو، چې افغانستان په کې د يوې ملي اجماع په ترڅ کې د هويت خاوند کېدی شي.

الف- ستونزې:

موږ د يوه ملت په توګه له ځينو عمده ستونزو سره مخامخ يوو. د دې لپاره چې دا ستونزې هوارې شي بايد مخکې طبقه بندي شي او بيا ورته د حل لارې وسنجول شي. دا لېست چې په دې فصل کې تر بحث لاندې نيسو يو مقدماتي او لومړنی لېست دی او ښايي د يوه ملي بحث په ترڅ کې تغير وکړي، مګر له اوسنيو ستونزو څخه دا بحث په ګوته کېدی شي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- مهاجرت:

لاهم په پاکستان او ایران کې په میلیونونو مهاجر پراته دي د دې مهاجرو تر څنګ چې د روسي یرغل پر مهال له هېواده وتلي دي، په لکونو نور ځوانان هم کوښښ کوي چې د کار پیدا کولو لپاره بهرنیو هېوادونو ته لاړ شي. د دې هېوادوالو ژوند د ګاونډیو هېوادونو په چاپېریال پورې تړلی او که چېرې دوی مارکیټ ته ځي یا ټلویزیون او راډیو ته کېني، نو حتما د ګاونډي هېواد د کلتور تر تاثیر لاندې راځي او د هغه هېواد په چوکاټ کې ژوند عیار وي. سیاست، اقتصاد او کلتور یې د دوی پر ژوندانه مستقیم اغېز کوي همدارنګه ډېر هغه لوستي افغانان، چې د سردار محمد داؤد د حکومت پر مهال او یا د ډاکټر نجیب تر دوران وروسته امریکا، اروپا او نورو هېوادونو ته کډه شوي د افغانستان په باب تاوده بحثونه کوي.

دغه بحثونه د راډیوګانو، ټلویزیونونو، مجلو او اخبارونو له لارې خپرېږي او په افغانستان کې هم انعکاس مومي چې په طبیعي ډول منفي یا مثبت اغېز پرېښودلی شي. دې کړیو زیاتره قومي بڼه غوره کړې او یوه له بلې سره د قومي اړیکو پر بنیاد راشه درشه کوي چې له همدې امله د افغانستان داخلي قضایا هم د قومیت له سترګیو (عینکو) ورته ګوري. د دې ترڅنګ چې کله د افغانستان په واقعیتونو بحث کوي نو شالید یې عموماً په هغه چاپېریال پورې تړلی وي چې ده د راوتولو پرمهال ترشا پرېښې و، یعني ځینې د سردار داؤدخان او ځینې یې د ډاکټرنجیب د حکومت د شرایطو په رڼا کې قضاوتونه کوي او د هغو زماني ادارو په کړیو کې شکیل دي او هر څومره چې دوی د ډېر وخت لپاره له هېواده بهرپاتې کېږي په هماغه اندازه یې د

قضاوتونو معیار په طبیعي توګه تغیر مومي او له هغه چاپېریال څخه متاثر کېږي چې دوی په کې ژوند کوي، نو نتیجه یې دا شي چې د دوی او د هغو افغانانو چې د هېواد په داخل کې دي د قضاوتونو ترمنځ توپیر رامنځته کېږي.

۲- محرومیت:

زموږ په هېواد کې هر چیرې د محرومیت بحث خپور دی او هر څوک خپل ځان د یوه هویت په توګه محروم بولي- نه د فرد په حیث. د دې بحث اړخونه ډېر دي، یوه مسئله یې په حکومت کې د څوکیو وېش دی. نن داسې قوم نشته چې په دې اړه دې خپل ځان محروم ونه شمېري.

د دې زړه بداوي او محرومیت د احساس ستر دلیل د اوسني دولت د وزیرانو قومي او ګروپي چلند دی، چې یو وزیر قومي چلند کړی او وزارت یې د قومي تضاد په مرکز بدل کړی دی. خو کله چې یې وزارت پرېښی، نو ټول مهم سلاکاران او لوړ رتبه کارکوونکي ورسره له وزارته تللي دي او دې چارې دا فکر عام کړی، چې فلانی قوم په اقتدار کې ونډه لري او فلانی محروم دی، خو په اصل کې د داسې قضیو په تکرار سره هېڅ قوم هم ځان دخیل نه بولي او ټول فکر کوي چې محروم دي.

دولت ته د لیاقت او شایستګۍ پر معیار د خلکو نه انتخاببدل هم د محرومیت یو بل دلیل دی، ځکه کله چې د دولتي دندو لپاره دا معیارونه په پام کې نه وي نیول شوي، قومي سیاستوال په بیړه د خپل قوم ځوانان څوکیو ته خېژوي او دا چې په دې توګه دولت ته داخل شوي، نو اړ دي چې دولتي مقررات پرېږدي او د خپل محسن (ولي نعمت) هره خبره که

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناروا وي او که روا و مني، ځکه ده ته يې مفته څوکۍ ورکړې ده.

د محروميت بله ستونزه د قراردادونو اخيستل دي. دا ستونزه له بګرام او کندهار هوايي ډګرونو څخه پيل شوه او وسمهال يې د يوې عمومي ستونزې بڼه غوره کړې ده. هغه متنفذين چې دا ډول قراردادونه يې ترلاسه کړل له خپل ټول نفوذ او زور څخه يې کار اخيستی چې د نورو مخه ډب کړي، د دې په پايله کې اقتصاد د هويت په جګړه بدل شو.

يوه بله اساسي ستونزه چې د ځوانانو تر منځ يې قومي تبعيض ته وده ورکړې، لوړو زده کړو ته نه لاس رسی او د سکالرشپونو نامنظم وېش دی، چې د افغان ځوانانو تر منځ يې د نسل په توګه د محروميت احساس راپارولی دی او دوې مسئلې يې ډېرې زياتې زوروري دي چې يوه مسئله په پوهنتونونو کې د دوی داخلېدل دي، ځکه د کانکور په ازموينو باور نشته او بيا - بيا د ازمويني سوالونه په بازار کې پلورل شوي دي، چې په نتيجه کې يې فعال، خو بې وزله ځوانان فکر کوي چې د زور او نفوذ خاوندانو يې حق په زور ترې لوټلی دی.

په ځوانانو کې د محروميت بل احساس په خاص ډول د بهرنيو سکالرشيپونو په برخه کې د بې عدالتۍ او درغلۍ له امله رامنځته کېږي. ډېر ځوانان په دې عقيده دي چې د دوی د سکالرشيپونو د وېش په برخه کې يا معيارونه نشته او يا نه عملي کېږي، ځکه بيا - بيا ليدل کېږي، چې چارواکي خپل خپلوان بې له دې چې لياقت يې ولري په سکالرشيپونو نازوي او هغه خلک چې پيسې نه ورکوي په مختلفو بهانو يې مخه نيسي.

د محروميت يوه بله دردونکې ستونزه د جهاد پر وخت له

هغو قربانيو نه راپيدا شوې چې خلکو ورکړې دي. په جهاد کې د چا پلار يا ورور شهيد شوی، يا په کې څوک معذور شوی او اندامونه يې پرې دي او يا څوک کونډه او بوره شوې ده. هغه کورنۍ چې داسې صدمات يې ليدلي او اوس د فلاکت شپې تېروي، نو محروميت يې ښخي عقده يي بڼه پيدا کړې، چې هم يې عقيدوي شکل نيولی او هم يې د ټولنيز درد بڼه غوره کړې ده.

سيمه ييز محروميت يوه بله ستونزه ده چې په دې هېواد کې اوږده سابقه لري. په افغانستان کې د متوازن انکشاف خبره د ظاهرخان له زماني څخه خوله په خوله ګرځي خو په دې برخه کې اوس هم ډېرې داسې سيمې شته، چې د ژوندانه بنسټيز حقونه هم نه دي ور ته رسېدلي او له دې امله خپل ځانونه محروم احساسوي. بادغيس، غور، نورستان، پکتيکا، بدخشان، دايکنډي، کنړ، ننګرهار، پروان، پنجشېر، ارزګان، کندهار، خوست، هلمند او داسې نور، ټول په دې فکر دي چې هېڅ پاملرنه ور ته نه کېږي. د بن د پرېکړې پر مهال خلکو د دې هيله درلوده، چې بالاخره به د افغانستان ټولې سيمې متوازن انکشاف وکړي. اوس چې د انتخابي حکومت پينځه کاله تېر شوي د سمتي محروميت بحث تود دی او هر څوک سر ټکوي چې سيمې ته يې پام نه کېږي او نه يې په ژوند کې کوم ښه انکشاف راغلی دی. د محروميت خبره يوازې تر ولايتونو نه ده محدوده، بلکې ولسوالۍ هم سر ټکوي چې دولتي امکانات او ان نړيوالې غذايي مرستې هم په مخ او خاطر وېشل کېږي او چې اصلاح شوي تخمونه، سره يا نور غذايي مواد راشي، نو ولسوال او امنيه قوماندان ور ته شنه ناست وي او هر څه خپلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- ژبنۍ ستونزې:

ژبه هم کلا ده هم بلا، که ژبه د افهام او تفهیم او ملي ګټو د ساتنې او څارنې وسیله شي، نو کلا ده او که د نفاق او کرکې د پراخولو وسیله شي نو بلا ترې جوړېږي.

موږ د متعددو ژبو ویوونکې ټولنه یوو او له تاریخي لحاظه دري ژبه د زرو کلونو لپاره د دربار او اقتصاد حاکمه ژبه وه. د افغانستان د نورو ژبو ښاري ویوونکي وګړي په مسلطې او حاکمې ژبې (دري) یا پوهېدل او یا یې ګوزاره پرې کولی شوه. په ځانګړي ډول هغو کسانو چې به ښوونځي یا مروج علوم لوستل، نو په دري به یې لیک لوست کولی شو. همدا ډول د افغانستان په کمو برخو کې خلک د پښتو په لیک باندې پوهېدل. مګر په تقریري لحاظ په ډېرو سیمو کې پښتانه په پښتو ژبه خبرې کولی شي، خو تر څنګ یې د ډېرو سیمو پښتانه په دري او نورو سیمه ییزو ژبو هم پوهېدل.

د مهاجرتونو بهیر په دوو عمده ژبو پښتو او دري کې یو لړ تغیرات رامنځته کړل. هغه خلک چې پېښور یا کوټې ته لاړل د پښتو ژبې په چاپېریال کې یې ژوند وکړ. په تاریخي لحاظ دا لومړی ځل دی چې ګڼ شمېر پښتنو او غیر پښتنو له ښوونځي څخه نیولې تر پوهنتونه پورې ټولې زده کړې په پښتو ژبه تر سره کړې، چې په همدې حال کې دویمه ژبه ورته اردو یا انګریزي ده.

کله چې دوی افغانستان ته راستانه شول په دري ژبه سم نه پوهېدل او په ښوونځیو او پوهنځیو کې ورته په درسونو کې ستونزې وې. په همدې وخت کې په میلیونونو افغانان ایران ته کډوال شوي وو، چې هغوی په ایراني چاپېریال کې ایرانۍ

کورونو ته وړې.

د مېرمنو په برخه کې خو د محرومیت په ستونزو ډېر بحثونه کېدی شي، خو تېر دېرش کلونه هغه زمانه وه، چې زموږ خویندو په کې ډول-ډول محرومیتونه وګالل. زموږ مېرمنې هم په عمومي ډول او هم د خاص صنف پر اساس له محرومیتونو سره لاس و ګرېوان دي. په عمومي توګه یې محرومیت دا دی، چې د کور ټول کارونه پرې پنډ دي، د اولاد روزنه یې تر غاړې ده، خو څوک یې کارونو ته په درنه سترګه نه ګوري او نه ورته د داسې ابرومندانه کار زمینه برابرېږي، چې پیسې یې لاس ته ورشي. هغه مېرمن چې جګړو کونډه کړه او یتمان ور ترغاړې شول، هغوی مجبورې دي، هر کار ته مخه کړي، چې د یتیمانو لپاره یوه مړۍ ډوډۍ پیدا کړي.

د ماشوم د زوکړې پر وخت زموږ د خویندو او میندو ستونزه ډېره دردوونکې ده. د صحي امکاناتو نشتوالی له یوې خوا او د ولادت په اړه د مېرمنو ناخبري له بلې خوا هغه بلاوې دي، چې هره ګړۍ زموږ مېرمنې او ماشومان وژني او د کورنیو تر منځ ډېرې ناخوالې پر ځای پرېږدي.

په ملي کچه زموږ د محرومیتونو پورتنی لست مکمل او جامع نه دی، ځکه زموږ په جګړه ځپلي هېواد کې ښایي ډېر داسې موارد وي چې محرومیتونه زېږوي، خو زموږ هدف د ټولو محرومیتونو په ګوته کول نه، بلکې د دې یادونه ده چې په اوسنیو شرایطو کې د محرومیت دردوونکی انځور زموږ د ملي هویت په جوړولو باندې منفي اغېز پرېږدي او که بنیادي اقدامات و نه شي دا اغېز به نور هم خپور شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فارسي زده کړه. دوی په کلونو پښتو ژبه نه وه اورېدلې او کله چې هېواد ته راغلل په پښتو ژبه نه پوهېدل. له دې نه علاوه زموږ ترکي ژبو وطنوالو هم خپلې مورنۍ ژبې ته پام واړاوه، ځينې لېسې او ښوونځي يې جوړ کړل او له دولت څخه يې خپلې مورنۍ ژبې ته توجه وغوښته. په افغانستان کې ترکي ژبه هم د پښتو ژبې په څېر تر ډېره حده د تحرير ژبه نه وه او د تقرير په ساحه کې تري پخپله ترکتبارو هېوادوالو ګټه اخيسته، خو د تحرير د چارې لپاره يې لږه کاروله. اما اوس زموږ ترکتبار هېوادوال متوجه دي او غواړي ، د دوی ژبه چې د ټولې سيمې په کچه مهمه ژبه ده د تقرير او تحرير ژبه شي. همدا ډول نورستاني، بلوڅ او پشه يي ورونه او خويندې هم غواړي، چې ژبې ته يې په دولتي کچه پاملرنه وشي او کوښښ کوي چې کم تر کمه خپله مورنۍ ژبه له ياده ونه باسي او د ژوندیو ژبو په کتار کې يې وساتي. د مثبتو سترګيو له نظره موږ دا ډول حرکتونه د کلتوري تعادل پر علامت تعبيرولی شو.

که څېرې په ولس کې دا توان پيدا شي چې خپلې ټولې ژبې پر ژوندیو ژبو بدلې کړي، نو دا به يوه ستره سياسي، اقتصادي او کلتوري پانګه وي، ځکه په مورنۍ ژبه زده کړه د هر چا حق دی او د زده کړو د کيفيت او نورو ډېرو ګټو لرونکې ده. له بله پلوه معلوماتو ته لاسرسی هم يو انساني ضرورت دی، چې په مورنۍ ژبه تر نورو ژبو په اسانۍ ترلاسه کېدی شي. د دې تر څنګ ژبه د ګډ بشري تمدن او کلتوري ميراثونو د انتقال وسيله ده، نو ځکه يې پالنه او ساتنه ضروري ده.

د دې حرکتونو منفي اړخ دا ښيي چې د يوې ژبې مطلق حاکميت ته د نورو ژبو ويونکي د خطر په سترګه ګوري. د

افغانستان په ډېرو ژبو کې داسې کلمې شته، چې له نورو سره مشترک اړيکي لري او ډېر داسې لغتونه دي، چې له يوې ژبې څخه بلې ته تللي، خو د دې ژبو ډېر ويونکي په دې نه پوهېږي او فکر کوي چې دا لغتونه يې خپل دي.

ژبه د يوې ټولنيزې پديدې په توګه په دايمي ډول د تغير په حال کې ده او کله چې نوي بنسټونه او پديدې رامنځته کېږي نو هغه نوي نومونه غواړي لکه کمپيوټر، سافټوېر، موبايل او داسې نور. دا چې اوس زموږ د ځوانانو تر منځ په ځينو کليمو شخړې روانې دي دا اصلي ستونزې نه شو ګڼلی، بنسټيزه ستونزه دا ده چې ګڼ شمېر دري ژبي په پښتو نه پوهېږي او همدا ډول ګڼ شمېر پښتانه په سمه توګه دري نه شي ويلی.

څرنګه چې زموږ ټولې ژبې د اهميت وړ دي او ولس مو غواړي چې په ټولو ژبو خبرې وکړي، نو په کار ده چې د يوې ژبې د مطلق تسلط څخه تېر شو او وړانديز مو بايد دا وي، چې د ټولو ژبو د ژوندي ساتلو او ودې لپاره اساسي زمينه برابره کړو. که د يوې ژبې ويونکي په دې فکر شي، چې د ايران په څېر يوه ژبه په خپلو خلکو په زور وتپي لکه هغوی چې فارسي ژبه جبري ګرځولې او د نورو ژبو ودې ته پام نه کوي او يا د پاکستان په څېر چې د اردو په مقابل کې يې نورې ژبې، بې برخې کړي، نو په هغه صورت کې به ستر جنجالونه پيدا شي. مګر له اوسنۍ معلوماتي ټېکنالوژۍ څخه په استفادې سره موږ کولی شو دا ستونزه په منطقي او اصولي توګه حل کړو.

۴- قومي سياست:

قومي تشکل زموږ د ټولنې واقعيت دی، مګر دې ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

سياسي تشکل د تاريخ په پړاو کې مختلفې بڼې غوره کړې دي. د شلمې پېړۍ يوه لويه برخه سياسي جريانونه پر ملت جوړونې بنا وو او محور يې پر وطن او وطنپالنه څرخېده. کيڼ جريانات او اسلامي احزاب په مختلفو فکري بنيادونو بنا وو. په دې جريانونو کې قومي هويتونه په هغو فکري چوکاټونو کې غورځول شوي وو، چې له افرادو څخه يې په کلکه د خپلو اساسي نظرياتو پلوي غوښته.

ډېر ليدل شوي، چې يو ورور به له کمونستانو سره په ګوند کې و او بل ورور به يې د مجاهدينو په سنګر کې ناست و. زموږ اوسنۍ سياسي ستونزه همدا ده، چې داسې يوه ملي مفکوره نه ده وړاندې شوې چې پر اساس يې په عمومي توګه ولس او په ځانګړې توګه ځوانان خپل ملي هويت وټاکي. دا چې انسانان د هويت په خلا کې ژوند نه شي تېرولی، نو ځکه اوس له قوميت نه داسې هويت جوړ شوی چې پر بنسټ يې قومي سياستونو شکل نيولی، خو ستونزه يې دا ده چې هېڅکله هم د قومي سياستونو په موجوديت کې يو غښتلی او واحد ملت نه شي جوړېدای.

د قومي هويت او ملت جوړولو تر منځ د اصولو په لحاظ کوم بنسټيز تضاد نشته، ځکه په موسيقۍ، کالي اغوستلو او نورو دودونو کې څرګنده ده چې بېلابېلې سليقې موجودې دي او دا ټولې سليقې د احترام وړ دي، خو هغه وخت ستونزې را پيدا شي چې قومي هويت له قانون څخه لوړ وګڼل شي او له دولتي امکاناتو څخه د يوه قوم پر ګټه او د بل پر ضد کار واخيستل شي او يا له دولتي څوکيو څخه د يوه د اعزاز او د بل د سپکاوي لپاره ناوړه ګټه پورته شي. يا دا چې دولتي اقتدار د

يوه قوم اجاره وګرځي او نور يې برخې کړی شي، نو داسې کړه وړه د دې باعث کېږي، چې هره دولتي مؤسسه او يا معامله په قومي شخړه واوړي او لانجه ترې پورته شي.

له دې سره- سره چې قومي سياست دا مهال ښه په درز کې روان دی، خو بې وزله ځوانان او بې اسرې کونډې او يتيمان که په هر قوم پورې تړلي دي هماغسې فقير او در په در ګرځي، خو قومي سياستوال په دې نه دي توانېدلي، چې حتیٰ د خپلو کونډو او يتيمانو ګېډه مړه کړي.

زموږ په هېواد کې لوړه قوم، ژبه او سمت نه پېژني، نو ځکه په قومي سياستونو زموږ د ژوندانه ستونزه نه حل کېږي.

له نېکه مرغه قومي نفاق د ولس ستونزه نه، بلکې د يو څو تنو د اغراضو نتيجه ده، خو زموږ بې روزګاره ځوانان د قوم په نامه نه دي وېشل شوي. دوی تر خپله منځه دوستۍ او ملګرتياوې لري، زموږ نجونو او هلکانو يو له بله سره ودونه کړي او په زياترو سيمو کې ښه ګاونډيتوب پالي او د ولسونو تر منځ د اوبو تنظيم او داسې نور اړيکي لاهماغسې ټينګ دي. د زړو اړيکيو تر منځ نوي اړيکي هم منځته راغلي، چې صنفي بنسټونه لري. تنقيض شوي افسران، زندانيان، معذوران او مزدوران د يوې ګډې موخې په توګه سره يو ځای شوي دي او تر کومې اندازې چې دا اړيکي ټينګ وي تر هماغه بريده به د ملي دريځ ټينګتيا ته ډېره زمينه برابره وي. زموږ په ولس کې تر اوسه هم ديني او افغاني روحيه ژوندۍ ده. که د ګرديز اوسېدونکی تخار او يا د بدخشان اوسېدونکی کونړ ته لاړ شي د يوه مسلمان او افغان په توګه يې خلک د زړه له کومي درناوی کوي او مېلمستيا ورکوي.

۵- د قانون نشتوالی:

د قومي سیاست د پراخېدلو یو بنسټیز دلیل د قانون نشتوالی دی. نن ورځ زورور او کمزوري ته قانون په یوه سترګه نه ګوري. په رڼا ورځ د قانون پر وړاندې زور استعمالېږي، چې د ولس حقونه په کې تر پښو لاندې کېږي، زمونږ مال، جایداد او حتیٰ ناموس د زورواکو له پنجې څخه خوندي نه دی او دولتي ځمکې په عادي ډول د مافیایي کړیو له خوا چور کېږي. هغه وړې شخړې، چې د جایداد پر سر رامنځته شوې په تېزۍ سره په قومي شخړو اوښتې او د دولت د چارواکو په مداخلې سره ترې ټولنیز ناسور جوړ شوی دی. د اسلام په مبین دین کې د دولتدارۍ لوی اصل عدالت دی او د ټولو خلکو حقوق په کې په مساوي ډول خوندي شوي دي، ظالم ته په علني ډول د ولس پر وړاندې سزا ورکول د قانون په پلي کولو کې همېشه ستر رول لوبولی دی.

د قانون د نشتوالي له کبله هر کس اړ کېږي، چې په ځانګړي ډول د خپل مال او سر د ساتلو لپاره د بې قانونیو پر وړاندې هڅې وکړي، خو دا چې دا هڅې نتیجه نه ورکوي، نو ځکه د بې عدالتۍ تر فشار لاندې خلک مجبوروي، چې د قومي، تنظیمي او سمتي اړیکو پر بنیاد ځان ته یوه حلقه پیدا کړي او په هغه وسیله یا خپلې ګټې بېرته ترلاسه کړي او یا یې خوندي کړي.

د دې نتیجه دا شي، هغه ملي احساس چې د قانون له حاکمیت څخه منځته راځي کمزوری شي او په دې ډول ملت او دولت دواړه په ستونزو کې ډوب شي.

۲- د سیاسي احزابو نشتوالی:

ډیموکراسي په منظمو سیاسي احزابو باندې چې پراخ ولسي بنسټ ولري استواره ده. له بده مرغه زمونږ په هېواد کې هغو ګوندونو ته چې ولسي بنسټ ولري د پراختیا زمینه نامساعده او ناهمواره ده. د بن تر پروسې دمخه له سیاسي احزابو سره زمونږ تجاربو درې شکلونه درلودل. لومړی شکل یې دا و، چې د اقتدار پر مهال سیاسي احزاب جوړېدل او د داود خان و ښاغلي میوندوال احزاب یې غوره مثالونه دي.

دویمه ډله هغه احزاب وو، چې د پټو تشکیلاتو پر اساس یې غوښتل دولتونه بدل کړي. اسلامي تنظیمونه او چپي احزاب یې ښې بېلګې دي.

دریمه ډله هغه جهادي تنظیمونه وو، چې د هجرت پر مهال په جلا وطنۍ کې په ګاونډیو هېوادونو کې رامنځته شول.

دا تنظیمونه د پیسو، وسلو او نورو ګڼو امکاناتو پر اساس په هېواد کې د ډېر او ستر نفوذ خاوندان شول، ځکه چې د دې تنظیمونو رسمیات او د دوی تر منځ د امکاناتو وېش په بهرنیو شبکو پورې تړلی و او سازماني کلتور یې ولس ته د حساب ورکولو په بنیاد نه و جوړ شوی، نو ځکه ونه توانېدل چې یو منسجم مرکزي دولت جوړ کړي. دوی چې د جګړې تیاری درلود په سیاسي حل لارو او د ولس پر ژبه نه پوهېدل، نو ډېر ژر یې وسلې ته لاس کړ، کابل یې وران او په وینو کې ډوب کړ.

اوسمهال هم موږ د حزب جوړولو په ابتدایي مرحله کې یو. په لسګونو سیاسي احزاب جوړ شوي، خو داسې یو پیاوړی بهیر نه دی جوړ شوی، چې پراخ ولسي ملاتړ او اساسي بنسټ ولري، چې په وسیله یې دوه یا درې ملي ګوندونه رامنځته شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د ګډوډۍ مخه ډب کړي. د نورو هېوادونو د تجربو پر بنسټ د ولسواکو سیاسي احزابو تشکیل او موجودیت د ملي هویت د ساتنې او پراختیا لپاره لازمي عنصر ګڼل کېږي.

۷- بې روزګاره ځوانان:

فقر پر انسان باندې مجبوریتونه تحمیلوي. په خاص ډول د بې روزګاره ځوانانو مجبوریتونه ډېر زیات وي، ځکه چې د ځوان احساسات د هغه د ځوانۍ طبیعي برخه وي او که چېرې یې احساسات وځپل شي، نو د دوی پر شخصیتونو باندې یې بدې اغېزې په ډېر دوامدار شکل پاتې کېږي.

د مثال په ډول، زه داسې اشخاص پېژنم چې اوس یې په نړیواله کچه امکانات ترلاسه کړي، خو د محصلۍ پر وخت ورته په پوهنتون او لیلیه کې په خوار نظر کتل شوي و، لاتر اوسه یې هم هغه ترخه خاطره په ذهن لکه ستنې ګرځي او ښايي ځوروي یې. په لاشعوري ډول داسې اشخاص د هېواد حالاتو ته له هماغو سترګیو ګوري چې په دوی باندې تېر شوي دي.

زمونږ ځوانان په وار، وار ستونزو ته ګوتې نیسي او وايي چې دوی دې دولتي چارواکي خبر کړي، مګر په هغوی کې نه د اورېدو توان شته او نه د ستونزو د هوارولو. په کانکور ازموینه کې درغلۍ، واسطې او سفارشونه، د سکالرشیپونو ناروا وېش، په ادارو کې د ناوړو خلکو استخدام او د دولت ډېرې نورې داسې پرېکړې، چې د پردې شا ته کېږي هغه عوامل دي چې ځوانان راپاروي او د دوی دردونه زیاتوي. تر ټولو خطرناکه خبره دا ده، چې دا ځوانان دا ټوله بې قانوني د قومي د سیسو

علت ګڼي او که دا یقین ورده کوي، نو نتیجه یې دا ده، چې د ملي هویت د جوړولو پروسه په لغته وهي او له منځه یې وړي، ځکه د لوړو زده کړو په برخه کې نه سمه پانګونه شوې او نه په کې سم مدیریت راغلی چې له امله یې د ځوان نسل د پرمختګ لارې بندې او یا له اغزیو ډکې دي.

په اوسنۍ نړۍ کې بشري پانګه تر نورو ټولو پانګو لوړه او مهمه ګڼل کېږي. د مثال په توګه، که په یوه هوټل باندې په میلیونونو ډالره پانګونه وشي، خو د ادارې لپاره ښه منیجر، اشپز او نور کارکوونکي ونه لري ، نشي کولی، بازار رامات کړي او که بازار ونه لري، نو بیا میلیونونه ډالر مالي پانګه بې ځایه ولاړه، یعنې د بشري پانګې په نه موجودیت کې مالي پانګه هېڅ معنی نه لري. د دې ادعا بل مثال د کابل ښار نوې جوړونه ده، چې په میلیونونو ډالر پرې ولګېدل خو په تعمیراتي لحاظ یې کومه معیاري ښه رامنځته نه کړه او خدای مه کړه همېشه د دې خطر دی چې ښايي یوه قوي زلزله یو ستر انساني ناورین رامنځته کړي.

که د یوه قوي دولت او یو موټي ملت جوړول موهدف وي، نو په کار ده چې په ټولنه کې د ځوان حیثیت له دې حالت څخه یوه غوره حالت ته بدل شي. ځوانان باید په دې ډاډه وي، چې په راتلونکي کې به د خپل زیار او زحمت په نتیجه کې وکولی شي چې د دغه ټاټوبي د هرې برخې مشري ترلاسه کړي او راتلونکي انجنیران، ډاکټران او د ولسواکو احزابو مشران به له دوی څخه ټاکل کېږي، نه دا چې د دوی په تقدیر کې یې یوازې چپړاسیتوب، سکرتري او جوالیتوب لیکلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- حل لارې:

۱. اسلام:

زموږ د یوه موټي کېدو تر ټولو ستر عنصر د اسلام مبارک دین دی. موږ داسې ټولنه یوو، چې ۹۹،۹۹٪ وګړي مو مسلمانان دي او په دې کې هېڅ شک نشته چې ټولنه مو مسلمانه وه، مسلمانه ده او تر ابده به مسلمانه وي، مګر په عامه توګه موږ له اسلامي احکامو څخه یا ناخبره یوو او یا ډېر لږ ترې خبر یوو. که اوس هم غواړو، چې په پنځلسمه هجري قمري او یا یوویشتمه میلادي پېړۍ کې د اسلام د ځلانده تمدن په رڼا کې ژوند وکړو، نو لازمه ده چې زر کاله شا ته ولاړ شو او د غزني دربار ته وګورو.

د غزني دربار د ادبیاتو د تاریخ په برخه کې غوره نمونې لري او په ځانګړې ډول د درې ژبې د شعر د تاریخ په اړه ډېر اثار لا اوس هم ژوندي پاتې دي.

د افغانستان معظم ملي لیکوال ارواښاد احمد علي کهزاد پخپل ډېر مهم کتاب (شاهنامه در افغانستان و افغانستان در شاهنامه) کې دا په ګوته کړې، چې د دې کتاب لویه برخه زموږ د هېواد له کیسو جوړه او زموږ په خاوره کې تمثیل شوې ده، خو د دې دورې عظمت یوازې د ادبیاتو په برخه کې نه دی، بلکې د ابوریحان البیروني غوندې ستر ریاضي دانان هم د دغه دربار محصول دي، چې له ۴۲۷-۴۰۷ (چې له ۱۳۵-۱۰۱۲ سره سمون خوري) په غزني کې اوسېدلو. ده په دغو کلونو کې د الجبریاتو په اړه د اوسنیو شل زرو چاپي پاڼو په اندازه پاڼو کې خپل لوړ علمي اثار خوندي کړل. د دې اثارو برکت و، چې د

هندوستان علوم لومړی بغداد او وروسته اسلامي اسپانیا او د لوېدیځ نورو هېوادونو ته انتقال شول. د مخه مو وویل، چې ابوریحان البیروني تر اروپایانو شلور سوه کاله د مخه د ځمکې قطر په دقیقه توګه سنجولی و. د ده مشهور کتاب (الهند) د تمدنونو د پرتلې اساس کېښود او د ده څېړنې د مختلفو ادیانو په جنتري ګانو باندې تر اوسه هم د یوه عمده سند په ډول د نړۍ د علماو له خوا لوستل کېږي.

علاوه له غزني څخه، بلخ او هرات هم د اسلامي تمدن د ودې او پراختیا په لاره کې سترې کارنامې لري. دا چې بلخ د نړۍ ستر سوداګریز ښار و، نو صوفیانو او عارفانو یې بې ساري نړیوال شهرت درلود. هرات هم په پنځلسمه میلادي پېړۍ کې د فرانسې تر پاریس او د ایټالیې تر فلورانس لوی او شاندار و.

د میناتورۍ کوم مکتب چې په هرات کې د بهزاد له خوا رامنځته شو، لږ تر لږه درې سوه کاله یې اسلامي نړۍ تر درانه اغېز لاندې وه او استامبول چې د عثماني خلافت مرکز و د بهزاد د میناتورۍ له مکتب څخه متاثر و.

موږ خپلو اسلامي ویاړونو داسې نور ډېر مثالونه هم لرو، چې زموږ هېواد ته راپاتې دي، مګر اصلي موخه مو دا ده چې ووایو، د اسلام د سپېڅلي تمدن په ځلانده دور کې زموږ علما د نورو تمدنونو پر وړاندې واقعبین و او د دې پرځای چې ترې وډار شي ور وړاندې شول او ځانونه یې پرې وپوهول.

اسلامي پوهانو د نورو تمدنونو اثار د دې لپاره ژباړل، چې د هغوی له احواله خبر شي او د هغوی هویت یې د ځان لپاره خطر نه ګڼلو. د همدې ذهنیت په نتیجه کې له شمالي افریقا نه نیولې تر اسلامي اسپانیا (اندلس)، بغداد، غزني، بلخ، هرات

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وروسته بيا په ډيلي او لاهور کې د اسلامي پوهې ستر مرکزونه پرانيستل شول او داسې ځلانده تمدن چې پر خپل اسلامي هويت يې کلکه عقيده او باور درلود رامنځته شو. نن موږ ته لازمه ده، چې پر خپل اسلامي تمدن يو ځل بيا هغه باور پيدا کړو، چې زموږ د اسلافو يعنې د عباسي او غزنوي ځلانده دورانونو طريقه وه او د دې پر ځای چې د کرکې او ډار په نظر ورته وګورو، په کار ده چې ځان پرې وپوهوو.

د دې موخې د لاس ته راوړلو لپاره موږ اړ يوو، چې په اسلامي تاريخ او پوهې باندې لويه پانګونه وکړو او د ابوريحان البيروني په څېر شخصيتونه چې اوس يې په غزني کې مزار په سختۍ سره موندل کېږي يو ځل بيا خپل کړو او خپل نسلونه ورسره اشنا کړو.

له نېکه مرغه او سمهال د مصر په مشهور اسلامي پوهنتون الازهر او د نورو عربي ممالکو په اسلامي پوهنتونونو کې ځينو افغانانو د ډاکټرۍ او ماسټرۍ تر کچې زده کړې کړې دي، چې د دوی پوهه زموږ ستره کلتوري پانګه ده او کولی شو ډېره ګټه ترې واخلو، موږ د ديني زده کړو د تقويت په موخه اړ يوو، چې د عربي ژبې پر زده کړه هم خپله سرمايه ولګوو او د دې تر څنګ لکه څنګه، چې په پښتو او دري ژبو کې د قانون ليکل د عربي ژبې د قانوني اصطلاحاتو سره د نږدې پوهې څخه بغير اسانه نه ده، نو د تقنين لپاره بايد د قانون روح درک کړل شي او بيا په داسې تاريخي چوکاټ کې واچول شي، چې ولسونه ورباندې وپوهېږي. نو که چېرې عربي ژبه زموږ په هېواد کې عامه وي د قانون ليکلو په برخه کې به مو هم ستونزې کمې شي.

۲. اغېزمن دولت:

يو اغېزمن دولت د ستونزو د تغير اصلي وسيله ده. د هرې

ستونزې تحليل دا په ډاګه کړه، چې د دولت کمزوري، د قاطعيت نشتوالي او يا د مناسبې طرحې نه لرلو د ملت دردونه ډېر کړي دي. د دې ادعا ثبوت په تېرو اتو کلونو کې د ملت په روحيه کې د تغير او بدلون راتګ دی.

په تېرو دوو لويو جرګو کې د ملت ټولو استازو په ملي يووالي ټينګار کاوه او راتلونکي ته هيله من وو، مګر نن هغې فضا تغير کړی او پر ټول هېواد د بدبينۍ او نهيلۍ څپه خپره ده.

د ولس ستونزې لوړې کچې ته رسېدلي او د دې ستونزو د زېږولو عامل پخپله دولت بولي. دا چې ولس غواړي په اساسي ډول دا ستونزې حل شي، نو ځکه موږ د دې کتاب ډېره برخه د دولت په اساسي تغيراتو او هغو لارو چارو متمرکزه کړه، چې په نتيجه کې يې خلک وپوهېږي، چې اغېزمن دولت کوم او بې اغېزې کوم وي.

زموږ اساسي غوښتنه او وړانديز دا دی، چې داسې يو ولسواک سياست غوره کړو، چې په نتيجه کې يې زموږ ملي هويت پياوړی شي، خو دا موخه هغه وخت عملي کېږي چې د دولت او ملت تر منځ ټينګ ټولنيز قرارداد موجود وي.

د محروميت حس په قومي تعبير بدل شوی، نو په کار ده چې د ملي هويت د جوړېدو لپاره د قومي هويت مدارج او مراحل په غور وڅېړل شي او بيا د عمل جامه ورواغوستل شي، ځکه نن ورځ زموږ اسمان د بې باورۍ وريځو نيولی او د باور د ټينګېدو لپاره اړ يوو، چې ټول موارد تر جدي بحث لاندې ونيسو او د يوې ملي اجماع پر اساس خپلې ستونزې حل و فصل کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳. د پوهنې بنسټيز کول:

موږ د نړۍ هغه يوازينی نامتجانس هېواد نه يو، چې څو ژبې لرو، په نړۍ کې داسې هېوادونه ډېر دي چې ګڼې ژبې لري.

موږ د يوه هېواد په توګه د جغرافيايي او اقتصادي عواملو له نظره د پېړيو په اوږدو کې مختلفې تاريخي تجربې لاس ته راوړې دي. همدا ډول موږ يوازينی هېواد نه يو، چې سختې جګړې مو تر شا پرې اېښې او ظلمونه مو تحمل کړي دي. د ازموينې لومړۍ پوښتنه مو دا ده، چې ايا د دې قوت لرو، چې يوه پياوړي ملت په جوړولو باندې خپل فکر متمرکز کړو او يا دا چې څو راتلونکې لسيزې د څو تېرو لسيزو په تصفيه او حساب باندې تېرې کړو.

دا مو بايد په ياد وي، چې زموږ ځوان نسل چې د شوروي يرغل پر مهال او يا ترې وروسته زېږېدلی، زموږ د هېواد غوڅ اکثريت جوړوي. دوی نړۍ ته د خپلو تجربو او ارمانونو له سترګيو ګوري او اساسي مشکل يې بې روزګاري ده او تر څو چې په هېواد کې يو اغېزناک دولت نه وي راغلی دا بې روزګاري له منځه نه شي تلی، خو که دولت غواړي چې دا مشکل حل کړي، نو مجبور دی چې د ولس په بشري پانګه کې د کميت او کيفيت له لحاظه مثبت او بنسټيز تغيرات راولي.

په تېرو پاڼو کې مو ليکلي، چې دا پانګه بايد هم فني وي او هم کلتوري. د فني پانګې معيار له نړيوالو معيارونو څخه عبارت دی، ځکه زموږ انجنير او ډاکټر تر هغه پورې ځان ته باکفايته نه شي ويلی چې خپله تخنيکي پوهه په نړيوالو منل شويو معيارونو ثابته نه کړي، مګر دا حتمي نه ده چې پر نړيوالو معيارونو د ثابتې تخنيکي پوهې خاوند به خامخا کلتوري

پوهه هم ولري، نو ځکه وايو، چې په کلتوري پوهه باندې هم لازمې پانګونې ته اړتيا ده. د مخه مو وويل، چې کېدای شي يو څوک ښه انجينر وي، خو تر څنګ به يې ژبنی تعصب ولري او که داسې وي نو دا د ملت سازۍ په لاره کې ستر خنډ واقع کېدای شي.

که غواړو چې د ملت سازۍ پروسه پلې کړو، نو مجبور يو چې په دې موضوع ډېر فکر او لازمه پانګونه وکړو، د مثال په ډول، د ژبې پر سر لانجې له مختلفو لارو څخه د حل کېدو وړ دي. په اوسنيو تخنيکي وسيلو دا کار ډېر ژر تر سره کېدای شي.

که وغواړو چې لوړې، منځنۍ او لومړنۍ زده کړې په پښتو، دري او نورو ژبو په ويډيوګانو کې ثبت کړو، نو هر محصل ته چې کومه ژبه د عميق درک او پوهې وړ وي په هماغه ژبه به ويډيو وګوري، مګر په عامه توګه د دولت دنده ده، چې داسې امکانات برابر کړي چې پر وسيله يې د افهام او تفهيم لپاره د ژبو د زده کړې بهير پياوړی شي او د ټولو ژبو درناوی وشي، ځکه ټول ملت د متوازني پراختيا او مساوي حقونو غوښتنه کوي او که دا غوښتنه پوره شوه، نو په حقيقت کې به زموږ نورې ډېرې ستونزې هم د حل اساسي لاره ومومي.

کله مو چې پر خپل ځان باور ټينګ شو، نو بيا کولی شو د خپل تاريخ په چوکاټ کې خپلو تاريخي اثارو ته هم پام وکړو، اسلام زموږ په ټولنه کې د اساسي نقش لرونکی دی، خو تر اسلام وړاندې تاريخي اثار هم زموږ د نړيوال شهرت لپاره حياتي ارزښت لري. د بودا ستره او پرتمينه مجسمه زموږ د تاريخ يادګاري ځلې و، دا مجسمه زموږ د ولس هغه لرغونی ارزښت و، چې دوی ورته د کومې بهرنۍ پديدې په سترګه نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتل، خو اوس له بده مرغه هغه ارزښت زموږ په خاوره کې نشته.

وايي چې يوه سترګه دې وځي پر بله لاس کېږده. معنی دا چې موږ بايد د جګړې له لمبو څخه را پاتې نور اثار خوندي کړو، دا اثار زموږ د هېواد په ګوټ- ګوټ کې پراته دي. د غور سيمه چې د پر له پسې وچکالۍ له کبله ترې خپل خلک تښتېدلي داسې يو تاريخي منار لري، چې يو مهال ترې د ډيلي د قطب منار د جوړولو لپاره الهام اخيستل شوی و او تر څو چې د جام دا منار تحليل نه شي، نه شو پوهېدای چې د ډيلي د قطب منار څرنګه را منځته شو.

په همدې ترتيب که غواړو، چې د لاهور د شاليمار مشهور تاريخي باغ په تاريخچې وپوهېږو، نو لومړی بايد د ننګرهار د مېملې باغ ته لاړ شوو. بابر د مېملې باغ هغه مهال جوړ کړ، چې د کابل حکمران و او کلونه وروسته بيا د ده کورنۍ د مېملې د باغ نقشه د هند په مختلفو ښارونو کې عملي کړه، چې د لرغوني هند د لاهور شاليمار باغ يې څرګنده بېلګه ده. موږ کولی شو خپل تاريخي شاليد ته په پام سره د نړۍ له نورو هېوادونو سره داسې تماس ونيسو، چې له يوې خوا مو يو له بل سره پېژندګلوي ډېره شي او له بل پلوه مو نوي اړيکي پيدا شي.

د مثال په ډول: موږ پخپل هېواد کې د يوناني سکندر ډېره اوږده تاريخچه لرو او د هغه له مړينې شا وخوا دوه سوه کاله وروسته هم موږ يو ډېر روښانه يوناني باختري تمدن ساتلی دی. همدا رنګه زموږ د بودايي تمدن اثار له جاپان، هند او کوريا سره زموږ د تودو اړيکو سبب کېدلای شي. په اوسنيو امنيتي شرايطو کې افغانستان د ټوريزم په اړه د يوې عمده عايداتي

منبع په توګه فکر نه شي کولی، خو که ثبات ټينګ شي نو په شته لرغونو اثارو هم کولی شو، چې له يوې خوا يې د نړۍ د تمدنونو د تفاهم مرکز وګرځوو او له بل پلوه په لکونو کسانو ته له دې لارې د ابرومندانه کار زمينه برابره کړو، ځکه هويت يوه فزيکي پديده نه، بلکې يوه کلتوري پديده ده او د يوې ټاکلې زماني مودې ستونزې په منځمهال او اوږد مهال کې نه پاتې کېږي.

موږ د زمان په يوه داسې مرحله کې يوو، چې که همدا اوس پر خپلو کلتوري ستونزو باندې په سړه سينه شننه وکړو، نو کولی شو د يوې سرتاسري ملي اجماع په چوکاټ کې يې د حل داسې اساسي لارې چارې پيدا کړو، چې په راتلونکي کې د هر افغان د وياړ او سرلوړۍ سبب وګرځي.

۴. اغېزمن نړيوال روابط:

نن ورځ چې اقتصاد نړيوال دی او خبري رسنۍ هم نړيوالې شوې دي، نو په داسې چوکاټ کې د نړيوالو عواملو په پام کې نيولو څخه په غير ملي ګټې نه شي تامينېدی. زموږ په ځانګړو شرايطو کې نړيوال اړيکي خپل خاص اغېز لري او دا لازمه کوي چې موږ د خپلو ملي ګټو د تامين په خاطر داسې يو سياست غوره کړو، چې نړيوال اړيکي را ته اغېزناکې پايلې په لاس راکړي، چې په دې برخه کې لاندينې اصول اساسي نقش لري:

د قانون او ثبات راوستل، هغه باثباته افغانستان چې قانون په کې حاکم او ثبات په کې ټينګ وي هم د نړۍ او هم د افغان ولس په ګټه دی، خو د داسې ثبات د ټينګښت لپاره لومړنی اصل دا دی چې زموږ امنيتي بنسټونه په کې رښتيني ملي ښه

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوره کړي او په اغېزناکه توګه وکولی شي، چې د مشروع قوت انحصار ترلاسه کړي. د دې برخې د عملي کولو لپاره اړ یوو، چې یوه روښانه امنیتي پالیسي ولرو. زموږ پولیس، اردو او امنیت باید یوازې د شعار په بڼه نه، بلکې په رښتیني ډول ملي شي او د یوې واحدې پالیسۍ له مخې له نظم سره اشنا شي، چې کاري مداخلې له منځه یوسي او هر ارګان خپل مسؤلیتونه او صلاحیتونه وپېژني. د یوې واحدې پالیسۍ ایجاد د دې اهمیت زیاتوي، چې ولسمشر چې د اساسي قانون له مخې باید د ټولو لښکرو اعلی سر قوماندان وي خپله دا دنده هم په پوره شهامت اجرا کړي.

د دې ترڅنګ باید د یوې سیاسي اجماع په ترڅ کې داسې ډاګیز اصول وضع شي، چې له لارې یې له وسله والو مخالفینو سره رښتیني مذاکرات شوني شي. په یوې سیاسي اجماع باندې عمل کول یوازې د یوه اداري او اقتصادي نظام په منځته راتګ عملي کېدی نه شي او په دې برخه کې د ثبات د ټینګښت لپاره بنیادي اصلاحات مهم شرطونه دي.

که موږ د ثبات او قانون د حاکمیت لپاره څرګنده طرحه ولرو، نو له نړۍ سره په درې اصولو ژر نتیجې ته رسېږو:

الف- د نړۍ د مرستو لړۍ باید زموږ د امنیتي بنسټونو د پیاوړي کولو لپاره ځانګړې شي. د مخه مو ذکر کړه، چې په مجاهدینو او روزل شویو افسرانو کې د دې ظرفیت وینو، چې په لنډ مهال کې ترې د امنیت په ټینګښت کې کار اخیستی شو، خو په منځمهال او اوږد مهال کې د نویو ځوانانو روزنه حتمي ده، ځکه چې د اصولو په لحاظ یو بریدمن په لسو کالو کې ډګروالۍ ته رسېدای شي او زموږ نوی نسل به هم وخت

وغواړي، چې په ملي روحیه سمبال شي.

ب- زموږ ملي عواید په راتلونکو لسو کلونو کې زموږ د ملي پولیسو، اردو او امنیت د برخې لګښتونه نه شي پوره کولی او د دې بنسټونو موجودیت کم له کمه لس تر شلو کالو پورې منظم امکانات غواړي، نو ځکه لازمه ده چې له خپلو نړیوالو مرستندویانو سره په دې اړه ټینګ توافق ته ورسېږو، چې لس تر شلو کالو زموږ د دې برخې لګښتونه پر غاړه واخلي چې موږ خپل دغه بنسټونه پر خپلو پښو ودروو.

ج- موږ باید له نړیوالو قواوو سره د تصمیم نیونې مشترکې لارې غوره کړو، چې د ګډ اعتماد په فضا کې د قوې استعمال داسې بڼه غوره کړي، چې د ولس د منلو وړ وي. خو دا موخه هغه وخت عملي کېدی شي چې د ټولو نظامي قوتونو اعلی سر قوماندان یعنې ولسمشر فعال شي او د منظمو معاملاتو او قواعدو د عملي کولو پر بنیاد زموږ ملي امنیتي ستراتیژي ټولو بنسټونو او ولس ته څرګنده وي او په لومړي قدم کې د هغو تېروتنو مخنیوی وکړي، چې د ولس د شکایت باعث ګرځېدلای شي، ځکه یوه شورشي جګړه بې له منظمې اردو او قضایي او سیاسي قوې څخه نه شي ختمېدی. د ثبات تامین دا ایجابوي، چې موږ د هر ولایت او ولسوالۍ په ځانګړنو وپوهېږو او داسې تدابیر ونیسو چې د ثبات د ټینګولو لپاره ګټور وي.

که د داسې ستراتیژۍ په طرحه او پلي کولو باندې وتوانېږو، نو د تصمیم نیونې اصلي مرکز به په طبیعي توګه پر افغاني امنیتي بنسټونو باندې متمرکز شي او په تدریجي ډول به د نړیوالو قواو اړتیا کمه شي، چې موږ به بیا د خپل استقلال او ملي ګټو د ساتلو اصلي ساتندویان شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ډول مؤسسات رامنځته کړل نو، موخه يې په تخنيکي وسايلو د وروسته پاتې هېوادونو سمبالول و.

په اوسنيو نړيوالو شرايطو کې تخنيکي ظرفيت ډېره وده کړې ده، په اسانه او ارزانه طريقه له يوه پرمختيايي هېواد څخه بل ته ظرفيتونه انتقالېدای شي، چې ژوندی مثال يې د افغانانو د ظرفيت انتقال دی.

د ماين پاکولو په برخه کې افغان ماين پاکانو او مؤسساتو لوړ ظرفيت پيدا کړی دی او همدا دليل دی، چې نن په ډېرو ماين لرونکو هېوادونو کې افغانان په مشورتي کارونو بوخت دي.

بل مثال يې د نيپال د سولې په پروسه کې د افغان کارپوهانو فعاله ونډه ده، ځکه چې د نظامي قطعاتو په ترتيب کې افغان کارکوونکو د معلوماتو د سيستمونو په برخه کې ډېر لوړ ظرفيت ترلاسه کړ او کله چې په نيپال کې دې ته اړتيا پېښه شوه چې د ماوستانو د قواوو او دولت تر منځ د سولې پروسه ټينګه شي، نو هغه مهال په ذکر شوي هېواد کې د ملګرو ملتونو مسؤول يو افغان و او له افغانانو يې وغوښتل چې په دې پروسه کې ګډون وکړي. پايله دا شوه چې هغه کار چې اروپايي او نور کارپوهانو په شل چنده لوړه بيه کاوه افغان متخصصينو په شل چنده ټيټه بيه تر هغو په ډېر اغېزناک ډول تر سره کړ. دا چې زموږ او نيپال ډېر شرايط سره ورته والی لري، زموږ تر منځ ډېرې ملګرتياوې ټينګې شوې دي او دا ملګرتياوې د دې لامل کېدی شي، چې د نيپال له متخصصينو څخه د دواړه برق او ځنګلونو په احيا کولو کې ګټه واخلو، ځکه هغوی په دې برخه کې ډېره کاميابه تجربه لري.

۵. نړيوالې اقتصادي مرستې:

نن ورځ د افغانانو او نړيوالو مبصرينو تر منځ يوه اجماع موجوده ده او دواړه خواوې په دې باور دي، چې په افغانستان کې د نړيوالو مرستو اغېز محسوس نه دی. يو دليل يې دا دی چې د امريکا مرسته د يوه قراردادي نظام په چوکاټ کې عملي شوې، چې له ٪۲۰ څخه تر ٪۹۰ مرسته بېرته د همدغو شرکتونو جوال ته لوېدلې ده او زموږ خلک ترې بې برخې پاتې دي، ځکه يو قرارداد له پنځو تر شپږو لاسو تيرېږي او بيا د افغاني شرکت لاس ته راځي چې د لګښت بيه يې له اغېز څخه ډېره ټيټه وي او په نتيجه کې نه افغان او نه هم امريکايي چارواکي په دې پوهېږي، چې څوک څه کوي او کومه برخه د قراردادي په لاس کې ده؟

د ساري په توګه، د امريکا د تفتيش د نړيوالې ادارې له خوا دا څرګنده شوه، چې له ۲۰۰۷ کال څخه تر ۲۰۰۸ کال پورې د امريکا د مرستو مجموعي رقم ۵،۵ ميليارده ډالرو، چې د ياد شوي هېواد د دفاع او بهرنيو چارو د وزارتونو او د نړيوالو مرستو د مستقلې ادارې USAID له خوا عملي کېدلې، خو دا مرستې له ۲۲ زرو څخه په ډېرو قراردادونو وېشل شوې وې او نږدې ۴۸ زره قرارداديان يې د عملي کولو ذمه وار وو، مګر په همدې حال کې داسې کوم معلوماتي پروګرام موجود نه و، چې په نتيجه کې د مرستو اغېز معلوم کړي. په همدې ترتيب څو ميليارده ډالر د ملګرو ملتونو پراختيايي پروګرامونو ته هم ورکړل شوي دي، چې مشخصې نتيجې يې څرګندې نه دي.

تر دويمې نړيوالې جګړې وروسته، چې کله ملګرو ملتونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې ظرفيتونو په پرتله د ملګرو ملتونو په اداري ظرفيتونو کې ډېرې ستونزې شته. سره له دې چې د دوی له کار څخه په افغانستان کې ۷ کاله تېر شوي، خو دوی نه دي توانېدلي، چې افغان دولت او ولس او نړيوالې ټولنې ته د هغو پيسو حساب ورکړي چې، د دوی له خوا په مصرف رسېدلي دي. د دې مؤسسو اصلي موخه د دولتي بنسټونو پياوړي کول دي، خو دوی د دې پرعکس له دغو بنسټونو سره ناسالم رقابت کوي.

دغه مؤسسات ډېره لږه بودجه لري، چې هغه هم له مرستندويه هېوادونو څخه تر لاسه کوي، خو دوی د دې پر ځای چې پراختيايي کارونه تمويل کړي زياته بودجه پر لوړو معاشونو او لوړو دفتري لګښتونو لګوي، چې په پايله کې د لوړو معاشونو په وسيله د دولت تکړه کارمندان خپلو ليکو ته جذبوي او په دې کار سره د دولتونو ملاوې ماتوي.

د افغانانو تر منځ هم د دغو مؤسساتو د شفافيت په برخه کې پوره اندېښنې موجودې دي. ما يو وخت په ډېرو ملي او بين المللي مجالسو کې د افغانانو دا اندېښنې وړاندې کړې، خو دا خبره هغه وخت په ثبوت ورسېده، چې يوې نړيوالې محکمې د ملګرو ملتونو د يوه مشر کارکوونکي درغلي ثابته کړه.

ښاغلی ګيري هلسټيډ څو کاله په کابل کې د ملګرو ملتونو د UNOPS د څانګې مشر و. دی وتوانېده چې له ډېرو مرسته کوونکو سازمانونو څخه لوی قراردادونه تر لاسه کړي او بيا يې افغان او نړيوالو شرکتونو ته ورکړي، خو د محکمې د اسنادو له مخې په ده تور دی چې ډېر ډالر يې په بډه وهلي او غلا کړي دي. د محکمې اسناد په ډاګه کوي چې نوموړي پر خپل هغه کور

باندې چې په کابل ښار کې و، ډېرې زياتې پيسې لګولې وې، ځکه له کوره يې يو مجهز مېلمستون جوړ کړی و او سبا بېګا به په کې مېلمستياوې روانې وې. ښاغلی هلسټيډ له دې څخه منکر دی، خو محکمې افغان او امريکايي دولتونو ته مشوره ورکړې، چې دی مجرم دی او بايد تر عدلي تعقيب لاندې ونيول شي.

د مرستو بله برخه انجوګانو ته تللې او زموږ ولس د دغو نادولتي سازمانونو د کارونو په هکله هم شکمن دی او پوښتنې لري. ځکه داسې چوکاټ چې په کې د ملګرو ملتونو، نادولتي سازمانونو او د دولت د ټولنيزو بنسټونو کارونه په مؤثر ډول پرتله شي وجود نه لري. ولس په دې عقيده دی چې نادولتي سازمانونه پخپلو کارونو کې شفافيت نه لري او نړيوالې مرستې په ډېر نامؤثر ډول لګېږي.

که د اغېزناکو دولتونو کارنامو ته پام وکړو راته جوتېږي، چې هغه دولتونه چې يوه روښانه پراختيايي موخه او قوي ټيم لري په برياليتوب سره يې د بهرنيو مرستو اختيار په لاس کې اخيستی دی او سمه استفاده يې ترې کړې ده.

جاپان او اروپايي هېوادونه تر دويمې نړيوالې جګړې وروسته وتوانېدل، چې په دې کار کې بريالي شي او د داسې اغېزمنو هېوادونو مثال وګرځي، ځکه که دا هېوادونه وران شوي هم وو، خو بشري پانګه يې پر ځای وه او له دې منجلابه راووتل.

سوېلي کوريا، سينګاپور او ماليزيا هغه بې وزله هېوادونه وو، چې د دويمې نړيوالې جګړې په ترڅ کې يې سخت زيانونه وليدل او کله يې چې خپلواکي هم تر لاسه کړه له اداري فساد

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره لاس او ګرېوان وو، مګر بیا هم د یوه پیاوړي مشرتابه د لرلو په برکت و توانېدل، چې کاري ټیمونه ایجاد او روښانه پراختیایي موخې رامنځته کړي، چې په ترڅ کې یې پر دولت د خلکو باور ټینګ شو. همدا راز په اروپا کې ایرلنډ او اسپانیا هم ډېرې بدې ورځې لیدلي دي، مګر د شلمې پېړۍ په نیمایي کې دواړه هېوادونه و توانېدل، چې په اساسي توګه د نظام جوړونې طریقې عملي کړي.

د دې نړیوالو تجربو پر بنسټ ما د ملي پروګرامونو طرحه وړاندې او د انتقالي اداري پر مهال مې په ځینو سکتورونو کې عملي کړه. ملي پیوستون، ملي مخابرات او معلوماتي ټکنالوجي، ملي روغتیا او ملي اردو د دې پروګرامونو ښکاره نښې دي، چې د ملګرو ملتونو، نادولتي سازمانونو او قراردادیانو په پرتله دا پروګرامونه د نړیوالو مبصرینو له خوا بریالي ارزول کېږي.

د دې تر څنګ چې دا پروګرامونه یو لړ ستونزې هم لري، خو که چېرې یو پروګرام د واقعي ملي موخو د ترسره کولو لپاره جوړ شي او له افغان ظرفیتونو څخه په کې استفاده وشي، نو نتیجه یې ډېره ژر څرګندېږي.

هر ځل چې موږ یو ملي پروګرام مطرح او وړاندې کاوه، په لومړي سر کې به ورته مرستندویه سازمانونو او دولتونو د شک په نظر کتل، مګر کله به چې په عمل کې د پروګرامونو مؤثریت ثابت شو، نو دوی به هم خپلې مرستې په دغو چوکاټونو کې عیارکړې.

نتیجه ګیري مو باید دا وي، چې که غواړو د بهرنیو مرستو انسجام تر لاس لاندې ونیسو، نو د دې توان هم باید ولرو چې

ملي پروګرامونه وړاندې او عملي کړو. په تېرو بحثونو کې مو یو لړ ځانګړي پېشنهادونه وړاندې کړي دي، چې په وسیله یې کولی شو نړیوالې مرستې تنظیم کړو.

د یوه ملي ساختمان پیاوړی سکتور زموږ حیاتي اړتیا ده. هر هېواد چې له نړیوالو مرستو څخه ګټه اخیستې، یو دلیل یې د یوه قوي ساختماني قراردادي سکتور درلودل دي، ځکه چې په نه موجودیت کې یې په تېرو څلورو کلونو کې د افغانستان دولت بیا، بیا په دې ونه توانېده، چې ژمنه شوې پیسې ولګوي، خو دا خبره هم له پامه مه غورزوي چې د یوه قوي ملي ساختماني سکتور لپاره د تدارکاتو د اصولو زده کړه او د مناقصو، حساب ورکونې او نورو لازمه قوانینو لوړ ظرفیت لرل حتمي شرط دی.

۲. بشري پانګه:

د کارپوهانو د تخمین له مخې په تېرو ۷ کلونو کې نږدې دوه میلیارده ډالره نړیوالې مرستې د بهرنیو متخصصینو او فني ماهرینو پر معاشاتو او نورو مصارفو لګول شوې ده، مګر له بده شامته تر اوسه د افغانستان هېڅ پوهنتون هم د سیمې او نړۍ پر کچه نه دی برابر شوی او زموږ د کاري ظرفیت مسئله لا تر اوسه هم جنجره پاتې ده. که تر دې لس چنده زیات نړیوال سلاکاران او ماهرین هم راشي زموږ دولت، اقتصاد او ټولنه یوازې د هغوی په موجودیت نه شي رغېدلی، ځکه چې د بنسټیز بدلون عمده عامل باید پخپله افغانان وي. د دې هدف د لاس ته راوړو لپاره موږ ته په کار ده، چې په عمومي ډول د پوهې پر ټولو بنسټونو او په ځانګړي ډول د لوړو زده کړو پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

مؤسساتو لویه پاملرنه وکړو.

د ملي منځمهاله او اوږد مهاله پلانونو له مخې باید د بشري پانګې د روزلو او پیاوړې کولو زمینه برابره کړو. که چېرې ذکر شوي دوه میلیارده ډالر د افغان پوهنتونونو او نورو زده کړو پر چارو لګېدلي وای، نه یوازې په لنډ مهال بلکې په منځمهال او اوږد مهال کې به هم زموږ د ډېرو دردونو دوا وای.

د اوسنیو تخنیکي وسایلو پر بنسټ یو اغېزناک دولت کولی شي، چې د پوهنې د کیفیت د لوړولو لپاره په ډېره ارزانه بیه اقدامات وکړي.

بعید درس چې د مخه مو تفصیلي بحث پرې کړی، د دغو تخنیکي وسیلو د کارونې یو ښه مثال دی. د دې لپاره چې نړۍ د لازمو مرستو ورکولو او اړیکو ټینګولو ته قانع کړو نو لازمه ده چې د خپلې بشري پانګې د لوړېتوب په برخه کې یوه داسې ملي اجماع ولرو، چې وروسته په یوه ستر ملي پروګرام بدله شي.

۷. مارکېټ جوړونه:

هېڅ داسې هېواد نشته چې یوازې دې د نړیوالو مرستو پر مټ د هوسا ژوند څښتن شوی وي. له کوریا څخه تر اسپانیا پورې د دوی په اقتصادي ژوند کې لوی بدلون هغه مهال رامنځته شو، چې دوی د مارکېټ جوړولو اساسي طرحې عملي کړې. زموږ په اوسنیو شرایطو کې په دې برخه کې څو اصله ځانګړې ارزښت لري:

الف- د کوکنارو د ورکاوي لپاره باید زموږ د بزګر د ژوند

سویه هغه حد ته ورسېږي، چې کوکنار ورته ارزښت وبایلي. د مخه مو ویلي چې زموږ د بزګر ورځنی عاید باید له پنځوسو افغانیو څخه ۲۰۰ افغانیو ته لوړ شي.

دا عاید برابرول نه یوازې د کرنې په فزیکي او بشري زېربنا باندې پانګونه کول غواړي، بلکې د منظمو بازارونو پیدا کول یې هم ستره اړتیا ده.

په دې وخت کې زموږ لومړنی ستر بازار د ناټو قوه ده او کوښښ په کار دی، چې پر دوی باندې د خپلې کرنې بازار وپېژنو. دویم بازار مو چین، هند، ایران او د خلیج هېوادونه دي، خو د کرنیزو توکو د بیې په اړه باید پوه شو، چې اصلي مسئله د کمیت نه بلکې د کیفیت ده او د کیفیت لوړول بیا هم په بشري پانګې پورې اړه پیدا کوي.

درېیم بازار مو اروپا ده، خو دې بازار ته لاره پیدا کول ډېر زحمت غواړي، یو چانس دا دی چې اروپا د هیروینو د وارداتو ستر مرکز دی او که د کوکنارو د محوه کولو لپاره موږ کوم پلان ولرو او دوی یې راسره په شریکه عملي کړي، نو له یوه پلوه به مؤثر وي او له بله پلوه به هم زموږ په ګټه وي او هم به اروپا ته د هیروینو د قاچاق تود بهیر سوړ شي.

څلورم بازار مو امریکا او کاناډا دي، چې د ځانګړو نساجې او زرګري صنعتونو په وسیله دې بازار ته مخه کولی شو، ځکه زرګري او نساجي اموال د وزن له کبله سپک او د بیې له پلوه درانه دي، چې لازمه ګټه ترې اخیستلی شو، د دې تر څنګ د مخابراتي سکټور د ودې لپاره هم موږ کولی شو له هند، اروپا او امریکا سره نږدې اړیکي ټینګ کړو.

په هغه پیمانه د صادراتو ډېرول، چې زموږ اقتصادي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستونزې حل کړي د منظمو مالي بنسټونو په جوړښت پورې اړه لري. که موږ له نړیوالو فني امکاناتو څخه د خپلو مالي بنسټونو د جوړښت لپاره په مؤثره توګه ګټه واخلو، نو تر ډېره به زموږ د خلکو په اقتصادي ژوند کې مثبت تغیر راولي.

د خلکو د اقتصادي ژوند د ښېګڼې لپاره یو بل مهم عنصر د نړیوالې پانګونې جذبول دي. که چېرې نړیواله پانګونه زموږ د خلکو لپاره د ابرومندانه کار وسیله وګرځېده، نو موږ به ستره ملي ګټه کړې وي. سینګاپور، مالیزیا، ایرلنډ او اسپانیا وتوانېدل، چې د نړیوالې پانګونې د جذب لپاره غوره اصول وټاکي او لازم شرایط برابر کړي. مګر زموږ ځانګړو امنیتي شرایطو ته په پام سره موږ ته ډېره ضروري ده، چې د نړیوالې پانګونې د جذب لپاره له دولتونو او مؤسساتو سره د ګرنټۍ د سیستم په هکله اقدامات وکړو. په دې برخه کې موږ هغو حقوقي مشورو ته اړتیا لرو، چې زموږ د معدنونو د استخراج لپاره زموږ ملي ګټې خوندي کړي.

۸. سیمه ییزه همکاري:

جغرافیه د ژوند حقیقت دی، دا څرګنده ده چې زموږ هېواد په وچه کې پروت دی او زموږ ګاونډیان چین، پاکستان، ایران، ترکمنستان، ازبکستان او تاجکستان هم د دې خاورینې کړې پر سر له موږ څخه راتاو دي او هېڅ تغیر نه کوي. هندوکش به همېشه د افغانستان د شمال او جنوب تر منځ لکه دېوال ولاړ وي، خو که چېرې جغرافیې ته د سیاسي اقتصاد له نظره وګورو، دې نتیجې ته رسېږو چې د جغرافیایي شرایطو ځینې برخې د تغیر او بدلون وړ دي او زموږ په هېواد کې یې د سالنګ

تونل یوه ښه نمونه ده، تر تونل وهلو مخکې سالنګ د پېچلې ښې له کبله د قافلو پر وړاندې یو ستونزمن پېچومی و، خو کله یې چې سینه سوری شوه د اتصال په کړۍ بدل شو.

دا چې بحر ته لار نه لرو د ګاونډیو بحري بندرونو ته سوداګریزې لارې پیداکول راته د وینو د رګونو حیثیت لري. څرنګه چې زموږ په شمالي ګاونډ کې امنیت ټینګ دی، نو لازمه ده چې په لومړي ګام کې ازبکستان او ترکمنستان ته د ریل ګاډي پټلۍ وغځوو او له تورغونډۍ څخه هرات، له هرات څخه اسلام قلعه ته د ریل پټلۍ ډېره مهمه ده چې د ایران له اوسپنیز خط سره وصل شي. همدا ډول له حیرتان او عاقینې څخه باید دا پټلۍ تر مزار او شبرغان پورې ورسېږي، چې موږ په مستقیمه توګه له قزاقستان، یوکراین، اروپا او روسیې سره وصلولی شي او زموږ ډېر مهم او حیاتي واردات لکه تیل، فولاد، لرګي او غنم له همدې هېوادونو څخه راځي. موږ به وکولی شو، چې پر همدغه اعتماد خپل راتلونکي پراختیایي پلانونه طرحه او عملي کړو. د دې تر څنګ د ایران درې عمده بحري بندرونه لکه ابادان، خرم شهر او چابهار هم زموږ لپاره ډېر ستر ارزښت لري. اوس وخت کې له ابادان څخه تر مشهد او اسلام قلعه پورې د ریل پټلۍ شته، خو که چېرې د افغانستان او ایران هغه شریکه پروژه چې دا پټلۍ به تر هراته پورې وغځوي مکمله شي، نو بیا له شکه به په هرات او ګاونډیو ولایتونو کې ستره پراختیا رامنځته کړي. که څه هم چابهار لاتر اوسه ډېر امکانات نه لري، خو د فراه او نیمروز ولایتونو د ودې لپاره چې اوس د یوه حلقوي سرک په وسیله تړل شوي دي ډېره ګټه کولی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پاکستان د ګوادر او کراچۍ سمندري هډې دواړه زموږ لپاره ډېرې مهمې دي، ځکه ګوادر د کندهار او سوېلي ولايتونو او کراچۍ د ننګرهار او مشرقي ولايتونو خوست او پکتيا په وده کې ډېر مؤثر ثابتېږي، د کراچۍ د سمندري هډې د مديريت ستونزو، د لارې خراب امنيت او د پټليو د نظام ګډوډۍ موږ ته هم ستره خساره رسولې ده.

د دې ستونزو د هوارۍ او د يوه منظم ټرانزيټي او ټرانسپورټي نظام د راوستلو لپاره بايد افغان دولت او نړيوالې مؤسسې ټرانزيټ ته لومړيتوب ورکړي. چين زموږ د معادنو په استخراج زموږ د توليداتو د پېرودلو او ودې په برخه کې د خاص اهميت وړ هېواد دی. د بدخشان لوی سړک بشپړېدل له چين سره د لارې د وصل کېدو لپاره غوره ګام دی. موږ بايد د انجمن کوتل له لارې بدخشان له کابل سره وتړو او د تاجکستان له لارې له چين سره خپل هېواد وصل کړو. په دويم قدم کې په خپل ټول قوت د يوې افغانستان شموله ريل پټلۍ انتظام ونيسو. زموږ د ټولو صادراتو وزن زيات دی او تر څو چې په يوه قوي او ارزانه ټرانسپورټي انتظام باوري نه شو، نو له کار او روزګاره به محروم پاتې يوو.

برېښنا داسې يوه حياتي اړتيا ده، چې زموږ او ټولې سيمې وده ورپورې تړلې ده. د برېښنا د توليد داسې نوې لارې شته، چې د سيندونو اوبه بېرته سيندونو ته غورځوي او برېښنا توليدوي. که چېرې موږ دا پروسه په پام کې ونيسو له خپلو ګاونډيانو سره په مشترکه توګه کټور ګامونه اخيستی شو، چې په ځانګړې ډول شمالي ګاونډيان را سره د امو د سيند په برخه کې مرسته کولی شي.

په هره اندازه چې د نړۍ هوا تودېږي په هماغه اندازه د اوبو اهميت ډېرېږي او موږ د اوبو يوه داسې سرچينه يوو، چې ګاونډيانو ته مو هم پرېمانه اوبه روانې دي، ځکه موږ په څو لسيزو کې د کوم اغېزناک دولت څښتنان نه وو او له همدې کبله مو د اوبو په برخه کې حقوق هم نه دي خوندي شوي. د دې ملي طبيعي پانګې د خوندي کولو لپاره بايد موږ د نړيوالو اصولو پر بنياد له خپلو ګاونډيو سره يوې موافقې ته ورسېږو.

د سيمه ييزې همکارۍ لپاره ډېر پراخ امکانات شته، مګر ځرنګه چې د اروپا تجربه په ګوته کوي، سترې موخې بايد پر هغه بنسټ باندې کېښودل شي، چې په عيني واقعيتونو باندې استوارې وي. تر دويمې نړيوالې جګړې وروسته ځينې اروپايي مفکرين په دې فکر وو، چې اوس بايد د اروپا د متحدو ايالاتو يو ستر دولت جوړ شي او موجود هېوادونه يې د ولايتونو حيثيت ولري، مګر واقعبينو سياستوالو د نوې اروپا تهداب د ډبرو سکرو او فولادو د اتحاديې د جوړولو له مخې کېښود او په قدم، قدم له هغه ځايه تر ننني اروپايي اتحاديې پورې را ورسېده.

په راتلونکو لسيزو کې به د سيمې او نړۍ پر کچه د ژوندانه په شرايطو کې تغير راشي او هيله ده چې سيمه ييز اړيکي ورځ په ورځ ټينګ او غښتلي شي، مګر په اوسنيو شرايطو کې موږ د ټرانسپورټ، ټرانزيټ، اوبو، برېښنا او پانګونې په برخه کې عملي ګامونه اخيستی شو، چې د اعتماد فضا را منځته کړي.

۹. د سيمه ييزې همکارۍ پېش شرط:

په افغانستان کې د سيمه ييزې همکارۍ پېش شرط د يوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اغېزناک دولت، متحرک اقتصاد، پیاوړي افغان هویت او اغېزناکې نړیوالې همکارۍ په منځته راتګ کې نغښتی دی. د دې کتاب د لیکلو ستر هدف دا دی، چې هر افغان له خپلې ژبې، سمت، جنس او نورو ټولو ټولنیزو خصوصیاتو سره د دې خاورې حقدار او کوربه وګڼل شي.

په دې کتاب کې زما نظریات او وړاندیزونه د یوې ټولګې په توګه وړاندې شوي، چې وطنوالو ته د بحث زمینه برابره کړي او هیله مې داده چې دا نظریات د یوه ملي سراسري بحث په ترځ کې وده وکړي، تقویه شي او د یوې ملي اجماع لپاره د خلکو پر وړاندې رامخې ته شي، ځکه موږ هغه وخت کولی شو چې په خپل ژوند کې تغیر او بدلون راولو چې کله یوې ملي اجماع ته ورسېږو. امیدوار یم چې د خپلو راتلونکو نسلونو د هوسا ژوندانه د تامین لپاره سترې ملي موخې عملي کړو.

ومن الله التوفیق

سوکاله افغانستان او نېکمرغه ولس

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library